శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

A DRAMA.

ఇది

ప్రస్తుతవేంకటగిరిప్రభువులు

అనఁగా

ఇరువదెనిమిదవపురుషులు

అయిన

వెలుగోటి.

శ్రీరాజగోపాలకృష్ణయాచేంద్రులవారి

ధనసహాయమువలన

చిలకపాటి - వేంకటరామానుజశర్మ విరచితము.

చిలకపాటి - తిరుమలాచార్యులచే

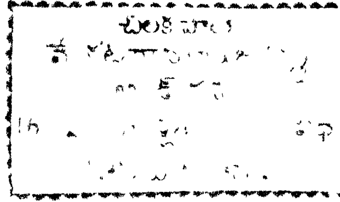
"హిందూరత్నాకర" ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రచురింపఁబడియె.

చెన్నపురి.

1928.

 Price Rs. 1-8-0.

చెన్నపురి :

పిడుగు. వేంకటకృష్ణారావు పంతులు గారి,

"హిందూరత్నాకర" ముద్రాక్షరశాలయందు,

ముద్రితము.

1928.

ప్రస్తావము.

ఓవైద్యభూషణులారా! మహాకవికాళిదాసునిచరిత్రము రసికజనకర్ణామృతమని యెల్లవారు నెఱింగినదేగదా! అట్టియతనిచరిత్రమునందు; భోజరాజుకూఁతు లగు తరుణాంబుజా, విరజాంబుజ లను విదుషీశిరోమణులయు నుదయాదిత్యుం డనువిద్వద్రాజకుమారునియు చరితముతో సంబంధించినకథాంశమును వినోదకథాకల్పవల్లి యను పేరఁ జంపూరూప మగుశ్రావ్యప్రబంధముగా రచియించి; ఆమహాకవి మదనసేన యను రాజకుమార్తెను, గాంచనమాల యను (విలాసవతి) వేశ్యాకన్యకను ధర్మపత్నిఁ, భోగపత్నులఁగాఁ గైకొన్నకథాంశమును ప్రకరణలక్షణోపేత మగుదృశ్యప్రబంధముగా రచించి ముద్రించినాఁడను. రసమును ప్రత్యక్షముగఁ గనంబఱచుటంజేసి దృశ్యప్రబంధము లనఁబడురూపకగ్రంథములు పూర్వకాలంబున నిప్పుడును సరసులయుల్లంబుల కానందనిష్యందంబులైయొప్పుచుండుట సుప్రసిద్ధము. కాన నాటకమునకు రెండవది యయినప్రకరణముగా నిది రచింపఁబడినయది.

ఏతద్గ్రంథకథాసంక్షేపము.

ఈగ్రంథమునందుఁ గరూశదేశమంత్రికుమారుం డగు గళాచంద్రుండు గురుశాపమునం గాడిదెలమేపువారిం గలసియుండి మదనసేన యనురాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుం డనం బ్రసిద్ధివడసి పత్నిం గోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజునిసఖ్యమున వెండియుం దనసతిని బడసినచరిత్రము పద్యములును; చాటుసమస్యాశ్లోకములును గలసియుండుమృదుమధురవచనశైలిచేఁ బదియంకములు గలప్రకరణముగా స్త్రీలును బాలురును సులభముగఁ దెలిసికొనునట్లు రచింపఁబడినది.

కథాంశాదులవివరణము.

౧. టియంకమున:— మధుమంతపురాధినేతకూఁతు మదనసేనను దానివిద్యాగురువు గామించి యేకతమున బలాత్కరించి యాకన్నియ దెల్పుహితముఁ బ్రతిహతముచేసి దానియందు వ్యతిక్రమము సేయం గడంగుట; రసికుండన్నవాఁడు చూడవలసినశృంగారరసప్రతిబింబము.

౨. వయంకమున:— గౌతముఁడను సారథియును మదనసేనను మగనిసంపాదింపఁబోయి లంబభుజుం డనువెఱ్ఱికం బట్టుకొన సమకట్టఁగా; నాయారణ్యకుఁడొనరించునవనాగరికసంభాషణాదులు హృదయంగమం బగుహాస్యరసంబుతో నొప్పుమిగులనుండు.

౩. వ యంకమున:—నాగరిక వేషము ధరింపంజేసి మహాపండితుండని చెప్పంబడిన లంబభుజుండు రాజసభయందు విభ్రాంతుండై గ్రామ్యోక్తులు వల్క గౌతముండు వానివచనములు సాధుతమంబు లని సమర్థించి రాజసుతకు భ్రమ గల్పించి వివాహంబు సేయించుట యద్భుతహాస్యరసంబులయావేశవిశేష మయి యుండు.

౪. వ యంకమున:—కేళీమందిరమునందు లంబభుజుండు వెఱఁగుపడి యొనరించినపరిహాసనీయకార్యంబుల నారసి మదనసేన దుఃఖించుటయు; ఆకన్యకవలన నతఁడు గాళిదాసుం డగుటయు; గౌతముండు కపటంబున నాదంపతుల నెడబాపి మదనసేన నపహరించుటయు హాస్య, కరుణా, ఉద్భుతరసంబుల కాలవాలంబులై యుండు.

౫. వ యంకమున:—గౌతముని నిబద్ధుం గావించి కరూశాధిపతి మదనసేన నపహరించుట వీరశృంగారరసములభూమికలై చూపట్టు.

౬. వ యంకమున:—మదనసేనం గోలుపోయి కాళిదాసుండు దుఃఖించుటయు ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యను సంప్రాప్తయౌవనం గావించి రాజస్యాలకుని చేతం జిక్కి కొనంబోయిన యాకన్యను దప్పించి దానిందనకుఁ బ్రణయపరిగ్రహము గావించుకొనుటయు విప్రలంభశృంగారము నద్భుతహాస్యరసంబులను బ్రత్యక్షీకరించు.

౭. వ యంకమున:— రాజస్యాలకుఁడు గాళిదాసునిం జంపందలంచి కపటంబున బ్రహ్మరాక్షసునిపడుపుం జెప్పి నాయకుని మెప్పించి కవి తనపత్నియుండువిధంబుఁ దెలిసికొనుటయు; గాంచనమాలానురక్తుం డగు రాజస్యాలకుని భోజుండు స్త్రీవేషధారియైనయర్జునుండను వానిచే వంచనాపరిహాసంబున బేలపుచ్చుటయు నద్భుతహాస్యమయంబులై వేడుకఁబుట్టించు.

౮. వ యంకమున:— కాళిదాసుండు కాంచనమాలయింటికిఁ జని విలాసోక్తుల నాయింతి నలరించుటయు, నాయతివ కవికిం గలప్రియావిరహవ్యథం గనిపెట్టుటయు, బుద్ధిసాగరుండు కవిం గాంచుటయు శృంగారశాంతరసంబుల యవతారంబులై వెలయు.

౯. వ యంకమున:— కాళిదాసునియత్యద్భుతకార్యములు శృంగారసమస్యాపూరణములు భోజకాళిదాసులసమావేశమును అద్భుతరసప్రధానంబులైమహామోదదాయకంబులై యుండు.

౧౦. వ యంకమున:—భోజలీలావతులును గాంచనమాలయుఁ గాళిదాసునికి మదనసేనం జేర్చుటయు; కడుశోచనీయావస్థయుం గుందుప్రియురాలిం గని కవివరుం డూరార్చుటయుఁ గరుణను శృంగారంబున నద్భుతంబునను మానసంబులం దేలించు.

శ్రీరాధానాథవిరజ మనుమాగ్రంథశాలయందు దిలకపాటి - వేంకట రామానుజశర్మగారిచే విరచితమైన గ్రంథముల జాబిత.

వినోదకథాకల్పవల్లి యనుమహాకవికాళిదాసచరిత్ర.

దీనియందు ; నాటకచ్ఛాయ, మాయాసుందరీవిజయము, రససంజీవనము అను నాటకత్రయము గర్భితమై యుండు.

ఈవినోదకథాకల్పవల్లియందు ; వైదుష్యంబునం గాళిదాసాదిమహాకవులతో సమానలయినభోజునికూఁతులం ; దరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు ననువారల విద్వద్రాజకుమారుండగునుదయాదిత్యునికిం గాళిదాసుండు పెండ్లిసేయించినయతివిచిత్రచరిత్రము నుడువంబడియుండును.

ఈగ్రంథమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండుకథాసంక్షేపము.

విద్యాసర్వస్వవేదిని. యనుకపటపు వేశ్యాకన్యక తనరూపవయోవిలాసములకు మోహించి వచ్చినవారివలన నొక్కొకరాత్రికిని వేయివరహాలు గైకొని యట్లువచ్చినవారిని తనయింటి ఒక హజారములయందుఁ గావలియుండువిదుషీశిరోమణులం గొని విద్యాప్రసంగంబున నోడించి తనకన్యకాత్వమునకు భంగంబు గలుగకుండ మాయోపాయంబులం బ్రవర్తించుటయెఱిఁగి మహాకవికాళిదాసుఁడు కట్టెలమ్ముకొను వానివేషంబుతోఁజని యరఁటియాఁచలకట్టను దన నేర్పుమెయి నాకనకాంగికి వేయి వరహాలకు విక్రయించి యాధనముచే పడపురోయిగ నొసంగి తనయసమానవైదుషీవిశేషంబు వెల్లడిసేయుచు నొక్కొకద్వారంబునందుం బెక్కులు శృంగారపద్యములు సెప్పుచు నావాకిటులఁగడఁచి లోనం బ్రవేశించి యావేశ్యతో విద్యావివాదంబు సలిపి దానింజయించి యదియేర్పఱచి యుండుప్రతిసిద్ధాంతాసనంబుల నెలకొనితత్తన్మతతత్త్వోపన్యాసపూర్వకంబుగ జయించి నాటకచ్ఛాయ యనునొకయుపరూపకం బాడించి యారోపడంతి నతిచతురత్వంబునఁ బయల్పఱచి కాళికాదేవిని భోజభూపతిప్రముఖులకు సాక్షాత్కరింపంజేసితదనుచరీగణంబువలన మాయాసుందరీవిజయ మనునొకయుపరూపకముసాడించి భోజునిరాణిపైఁగలిగిన యపవాదంబు నివర్తింపఁజేసి తరుణాంబుజా విరజాంబుజలకు నుదయాదిత్యునికిని బ్రణయవిశేషంబు ప్రవృత్తం బయినయతిమనోహరచరిత్రంబును రససంజీవనమనుపేరం బరఁగు నేడంకములనాటకంబుగ నభినయింపఁజేసి వసుధారిణి యనుమతియొకరాజకన్యకారత్నంబుతో భోజసుతల నుదయాదిత్యునికిఁ బెండ్లిసేయించినకథ. వెల రూ. 3 - 0 - 0

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.— ఈగ్రంథమునందుఁ గరూశదేశపతి మంత్రికుమారుండు గళాచంద్రుండు గురుశాపమున గాడిదెలఁగాయువారిం గలసియుండి మదనసేన యను రాజపుత్రిం బెండ్లాడి కాళిదాసుండనం బ్రసిద్ధివడసి పత్నింగోలుపోయి ధారానగరంబునఁ గాంచనమాల యను వేశ్యాకన్యకం జేపట్టి భోజునిసెయ్యమున వెండియుం దనసతిం బడిసినచరిత్రము. వెల రూ॥ 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర భోజచరిత్రము.— ఇది "భోజరాజచరిత నాటకము" అనియు "భోజరాజ కవిరాజచరితము" అనియు రెండుభాగములుగల యొకసంపుటము. భోజరాజచరిత నాటకమునందు సింధులమహారాజు జరాభరంబున కౌర్వంజాలక కుమారుఁడగు భోజునికి బుద్ధిసెప్పి ముంజునికి రాజ్యంబప్పగించుటయు; భోజునిజన్మపత్రిక వినిముంజుండు భోజునిఁజంప వత్సరాజును నియమించుటయు; వత్సరాజు భోజునింజంప శ్మశానమునకుం దోడ్కొనిచనగా నాయిరువురకుం జరిగిన చర్యలును; ప్రాణపరిత్యాగంబు చేసికొనం గడంగిన లీలావతీకన్యకను మారువేషంబుఁ దాల్చినకుమారుండు రక్షించుటయు; పుత్రవధశోకాతురుండై ముంజుఁడువహ్నిసారంబోవఁగపటయుక్తిచే బుద్ధిసాగరుండు తప్పించి కుమారు నప్పుడు బ్రదికించినట్లు తెలిపి భోజునికి లీలావతీ పాణిగ్రహణంబును ధారానగరరాజ్య పట్టాభిషేకంబును; భోజరాజకవిరాజచరితమునందు:— భోజరాజునకును; కాళిదాస, భవభూతి, భట్టబాణ, దండిమాఘ, మల్లినాథ, శంకర, శుక, క్రీడాచంద్ర ప్రముఖులగు ననేకకవిరాజులకును జరిగిన చరిత్రంబు సెప్పంబడియుండు. వెల రూ॥ 1 - 8 - 0

చమత్కారకథాకల్లోలిని. ఇది, లోచనుఁడను రాజకుమారుఁడు మందారమాల, మదనమాల, మదనసేన, వసంతసేన, మదలేఖ, చందనలేఖ లనువిద్యాద్రాజకన్యారత్నంబులను బరకీయాభావంబునఁ బరిణయమైన శృంగారచరిత్రము.
రెండుభాగములు. వెల రూ॥ 1 - 8 - 0

శ్రీమదాంధ్ర వచన బ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణము. ఇది వ్యాస విరచితమగు సంస్కృతమునకు సరియయినది సకలశ్రుతీతిహాస పురాణములయందు గలసందేహములంబోగొట్టుటకు. పురాణసూత్రమనునామాంతరముతో బదవమహాపురాణముగ నితర పురాణాదికథలకు మూలభూతములగు గోలోక భూలోక రాధాకృష్ణులకథలును, లక్ష్మి, సరస్వతీ, దుర్గా, సావిత్రీ, తులసీ, గంగా, వసుంధరాదిసమస్తస్త్రీ దేవతోపాఖ్యానములు నూటును, నారాయణ, మహాదేవ, విరాట్పురుష, గణేశాది చరిత్రంబులనేకంబులు, తన్మంత్రోపాసనాదులును, జనులకావశ్యకముగ నెఱుంగవలసిన ప్రతివిషయంబులును మహర్షి దీనియందు జెప్పెను. దీనిలోని శాఖాకథలంబట్టి పురాణాంతరంబులు, నిందలి ప్రమాణములంబట్టిస్మృతులు నేర్పడినవి. వెల రూ॥ 3 - 8 - 0

శ్రీరాధికాపరిణయము అను శ్రీగోపీకథాకౌముది:—ఇందు పదుమూఁడు యూథములగోపికల యవతారంబులును; వారిపూర్వజన్మవృత్తాంతములును; ప్రస్తుతమున కృష్ణప్రాప్తికై వారురచించిన వ్రతాదులును; ఫలప్రాప్తియు; శ్రీరాధికావతారంబును; ఆమెవైభవంబును; శ్రీరాధికావివాహంబును; శ్రీరాధ కృష్ణునినటవేషంబు గాంచి మోహించితత్ప్రాప్తికై తదాజ్ఞచేఁ దులసీవ్రతంబు సలుపుటయు స్త్రీవేషధారియైవచ్చి శ్రీహరిరాధను బరీక్షించుటయు గోపకులలోఁగలిగిన యంతఃకలహంబు నివృత్తంబుసేయ ముక్తావృక్షములను మొలపించి తనప్రభావము విశదపఱిచి శ్రీరాధాదేవి తనకు గోకులపట్టమహిషియని తెల్పి యాదేవితో రాసోత్సవంబు లనుభవించి నందనందనుండు శ్రీరుక్మిణ్యాదికాంతల ప్రార్థనంబున ద్వారకకుం దోడ్కొనిచనుటయు నిత్యాది కృష్ణచరితము లనేకములిందుగలవు. వెల రూ. 1 - 0 - 0

ఆంధ్రకల్కిపురాణము. ఇది శ్రీనారాయణమూర్తి యీకల్యంతంబునం జేయం బోవుపదపదియగు కల్క్యవతారముయొక్కచరిత్రము. శ్రీవ్యాసవిరచితమైన సంస్కృత కల్కిపురాణము ననుసరించి పద్యకావ్యముగ రచింపబడినది. వెల రూ 1 - 0 - 0

ఆంధ్రతనిశ్లోకి. ఇదిద్రవిడభాషలో పెరియ వాచ్యాంబిళ్ళ గారు రచించిన తనిశ్లోకిసరిగా నాంధ్రీకరింపబడిమధ్యోదాహృతములగు ప్రమాణవాక్యములకర్థముతో శ్రీరామాయణములోముఖ్యములగు శ్లోకములకుశ్రుత్యాదిసమ్మతములగు మహార్థములొక్కొక్కపదమునకు వాక్యమునకు నలువదేబదివిధములనుపన్యసింపంబడి యుండు. వెల రూ. 1 - 0 - 0

శ్రీతులస్యుపాఖ్యానము. ఇది లక్ష్మీదేవి తులసియను రాజపుత్రియై జన్మించి శంఖచూడునికింబత్నియై నారాయణునిచేత పాతివ్రత్యభంగంబునుబొంది తత్పత్నియై తులసీపత్రరూపమునుధరించిభగవంతునికేకాంతకైంకర్యపరిపణయైనచరిత్రము, వెల రూ. 0 - 8 - 0

సుమనో వినోదనభాణము. ఇది శాకుంతలాదులవంటినాటకము. సుమశేఖరుఁడనుశృంగారనాయకుఁడు నవమంజరియను బోగముకన్నెకుఁ దొలిగన్నెఱికముపెట్టిన శృంగార చరిత్రము. పద్యములుగలసినవచనశైలి బహురసవంతమైయుండును. 0 - 4 - 0

☞ వినోదకథాకల్పవల్లియు, కాళిదాసచరితప్రకరణంబును, ఆంధ్రభోజచరిత్రంబును పరస్పరసంబంధముగలవిగానవీనిలో నొకటిజదువుకొన్న వారికి మఱిరెండు నత్యావశ్యకము.

చిలకపాటి - వేంకటరామానుజశర్మ అండు సన్.

నెం. 16, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి, మద్రాసు.

వెనుక నుదహరించిన గ్రంథములు వలయువారి ఈక్రిందివిలాస దారులకువ్రాసి తెప్పించుకొనవలయును.

1. చిలకపాటి. వేంకటరామానుజ శర్మ అండ్ సన్,
నెం. 16, పెరుమాళ్ కోవిల్ తోట వీధి,
సాహుకారిపేట పోస్టు,
మద్రాసు.

2. పిడుగు. వేంకటకృష్ణారావు పంతులు,
2/40, పెద్ది నాయని వీధి,
మింట్ బిల్డింగ్సు పోస్టు,
మద్రాసు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.

ప్రథమాంకము.

నాందీపద్యము.

కం. ఇద్ధ! పూర్వకవీంద్రులకును । హృదయంబునఁ బొదలుభక్తినిరుగేలు మొఁగి,
డ్చెదఁ బద్మవాసినీవా । గ్మదవతులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్.

నాంద్యంతంబున సూత్రధారుండు రంగంబుఁ బ్రవేశించె,,

సూత్రధారుఁడు.

చం. సరసిజసంభవాదిసురసంతతి కైన నలభ్యుఁడౌ మహా,
పురుషుఁడు వేదవాక్యసుతభూతిఁ జెలంగుమహాత్మ గోపికా,
తరుణులఁ గూడి భక్తపరతారతి లీలలఁ దేలుచుండునా,
పరమదయామయుండు పశుపాలకబాలుఁడు మమ్ముఁ బ్రోచుతన్.

అని పుష్పాంజలివికిరణంబుఁ గావించి,,

ప్రకరణార్థప్రకాశిక.

నాటకాదిరూపకములకు మొదటం జెప్పఁబడుపద్యము నాంది యనంబడును.

అందుఁ గావ్యార్థసూచన ముండవలయు ఇచటం బూర్వకవి యనుటవలన నేతత్ప్రబంధప్రతిపాద్యుఁడు పూర్వకవి కాళిదాసుండను కావ్యార్థము శబ్దసూచితమగుచున్నది.

మఱియుఁ బద్మవాసినీవాఙ్మదవతులకటాక్షలీల మనుధన్యులకున్,, అనుట వలన వాని సంపదయుఁ దత్సంపాదకమగువిద్యయుఁ గలవారని యర్థము స్పష్టమయ్యెడి.

ఈ నాందియందు ఎనిమిది పదము లున్నవి గాన నిది యష్టపదమైననాంది యనంబడు.

ఏలకో! నానేయంగడంగినరూపకప్రయోగంబునకుం దోడ్పడువారెవ్వరును రాక యున్నారు?

నటి. ప్రవేశించి,,

ఆర్య! భవన్నియోగం బనుష్ఠింప నిదె యేగుదెంచినదాన.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అట్లైన నేతత్పరిషత్సమారాధనంబు సేయంబూని నాకుసహాయవై ప్రవర్తింపుము

గీ. గీతకళాకుశలులుప్ర। ఖ్యాతగుణోత్తరులు రసికు లధిగతశాస్త్ర,
వ్రాతమహితాత్ము లధికవి। నీతులు సభఁ జేరి రిపుడు నెమ్మి దలిర్పన్.

నటి. ఆర్య! యిట్టియపరిమేయవైదుషీభాషణులకుం బరితోషంబుఁ గల్పింప మనకు శక్యంబగునే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అట్లనుకొనకుము. పండితగోష్ఠి నలరించుటకష్టంబు గాదు. వారు గుణమాత్రగ్రాహకులు గాన సంతసింతురు.

నటి. ఆర్య! అగుఁగాక! ఇంతవఱకం బ్రవృత్తంబులై యుండురూపకంబు లెల్ల నీరసప్రాగ్రేసరులు గాంచియుండకపోరు. అట్టివి ప్రయోగించిన ఫలం బేమి?

గీ. అనుపమోదారరససమాహార్య మగుచు। నభినవాద్భుతసద్వస్తుసుభగ మైన,
రూపకవరంబు గాని నిరూఢిఁ గాంచ। దీయభిజ్ఞులనెమ్మది కింపు నింప.

అట్టిది యారయం దగు!

సూత్రధారుఁడు. స్మృతియభినయించి హర్షంబుతో,,

ఓనటీ! భవద్వచనంబునం; దథావిధసుప్రశస్తి వహించియుండునది మదీయస్మృతిపథసంచారంబుం గాంచె. అది చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ రచియించినకాళిదాసచరితప్రకరణంబు

నాందీశ్లోకంబు పఠించి మొదటిసూత్రధారుఁడు నిర్గతుం డయిన నట్టివాఁడు మఱియొకరుండు ప్రవేశించి ప్రస్తావనాంగంబుల జరుపును.

సూత్రధారుండనఁగా:—నాంద్యుపకరణముఁ బ్రవర్తింపఁజేయువాఁడు. సూత్రమనఁగా:—నాంద్యుపకరణములు.

నటి. ఆర్య! సరే! ఏతద్రూపకప్రతిపాదితం బగువస్తువు తొల్లి యుదయాదిత్యప్రముఖులు తమతమప్రణయినులతో నఖిలాగమవేదు లయినరసికవరులు శ్లాఘింపంగ వివరునం బుం గలగౌరవవిశేషంబున నభినయించినది గాదే!

సూత్రధారుఁడు. నటీ! ఔను! తదనుసారంబుగ నీయాంధ్రకవి తెలుఁగు బాసం గల్పించిన వాఁడు.

నటి ప్రమోదంబునఁ,,

ఆర్య! మనసేతుంబూనినసముద్ధిగతాభినయశాస్త్రపారీణతాప్రదర్శనంబు సఫలంబగు.

శా. శృంగారంబు రసంబు సాధుజననిస్సీమప్రమోదావహం,
బంగంబు ల్కరుణాదికంబు లతిచిత్రంబు సద్వస్తువు,
త్తుంగోదారయశు ల్సభాసదులు సంస్తుత్యస్వభావంబు లై,
యంగారుం గవిపల్కు లన్ని యిట నాహా కూడె మోదంబుగన్.

కానం దత్ప్రకరణప్రయోగంబు మహామోదదాయకంబు గాఁగలదు.

సూత్రధారుఁడు. అట్లగు నేని యీ ఋతువు నధికరించి గీతం బొక్కటి పాడుము.

నటి. ఆర్య! ఇదె భవన్నిదేశం బనుష్ఠించెదను.

పాడుచున్నది,,

కం. * మలయానిలమిళనోత్కట। కలమదకలకలవిరావకలకంఠంబై,
లలితమధులుబ్ధషట్పద। మిల మధువు ప్రమోదభరము నిగురొత్తించెన్.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నీవు పాడినగీతంబు కడురసావహం బైయొప్పె. ఈవసంతాగమమును నేను వర్ణించెదను వినుము.

ఉ. చారువనస్థలీనవవసంతవివాహమహోత్సవంబునన్,
సారసబాణవహ్నిశుభసాక్షిక మై తగుదానియందు నా,
సారపికద్విజావళులు జాతముదంబున మాటిమాటికిన్,
జేరి మనోహరధ్వనులఁ జెప్పెడి మంగళమంత్రసంతతిన్.

---

* మలయానిలముసంబంధపడుటవలనఁ దద్దయు మీఱునందపుటామం గొని కోవెలలు కలకలధ్వనులు సేయుచున్నవని యర్థము.

నటి. శ్లాఘించుచు,,

ఆర్య! మీర లొనరించినమధువర్ణనంబువలన వివాహోత్సవంబునందు ద్విజపసులు మంత్రపఠనంబు సేయుదు రనునర్థం బేర్పడుటంజేసి మధుమంతపురాధిపతి యగువిక్రమవంతునికూఁతురు మదనసేనకు వేదవిద్యాశిల్పినాదమనోహారంబుగఁ బరిణయంబుజరుగుట యభివ్యజ్యమానం బగుచున్నయది.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! అది యిప్పుడెట్లుజరుగును? మదనసేనయందుందమకంబుచే దానివిద్యాగురువుగౌతముఁడు దానితోఁ గలయ నువ్విళులూరుచున్నవాఁడు. రాజపుత్రియందు కొల్లదు. బ్రాహ్మణుండును గడుమోసగాఁడు. అలఁతింబోవు వాఁడు గాఁడు.

య్రంబున,,

చం. అనుపమరామణీయకవిశారపదం బగుమోముదమ్మి రయా,
న్వినుతనవాభిరూప్యరమ వేడుకఁ గుల్కెడునంగయష్టి యా,
న్ననస్మృతవిలాసవైభవమునంగు సెలంగెడుకాను నొప్పునా,
వనజదళాక్షిఁ గూడి సుఖవారిధిఁదేలనిజన్మ మేటికిన్.

సూత్రధారుఁడు. *నేపథ్యంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి శంకించుచు,,

ఆ! ఇదె వచ్చుచున్నవాఁడు గౌతముఁడు! మోసగాఁ డని తన్నుం బల్కిన పల్కు వినియెం గాఁబోలు! అట్లగుసేని నాయందుఁ గినుకఁ గాంచు.

నటి. ఆర్య! ఇతఁడు గౌతముఁడు గాఁడు. తన్నేపథ్యదారి యయి చనుదెంచు మనమణికంతుండు.

సూత్రధారుఁడు. నటీ! నన్ను సయితమించుక భ్రమపఱిచినయితనియభినయచతురత కడు నభినందనీయంబ. ఇఁక మన మనంతరకణీయంబునకుం బ్రయత్నింపం జనును. పోవుదము రమ్ము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

† ప్రస్తావన.

* నేపథ్య మనగా:—గాయకులు మొదలగువా రుండెడు యవనికాంతస్థ్సలము.

† ప్రస్తావనయనఁగా:—సూత్రధారుఁడు నటితోఁగాండె, నటునితోఁగాండె, విదూషకునితోఁగాండె, మాటలాడుచుం జిత్రోక్తులం దనకార్యంబు నుడువువిధమునం బస్తుతకథోపక్షేపణము గావించుట. దీని కాముఖ మనియును బేరు.

గౌతముఁడు ప్రవేశించి,,

ఆ! రాజసుతయగుమదనసేనరూపరేఖావిలాసంబులనే నెంతనినణంపఁగలవాఁడ.

ఉ. పూర్ణశశాంకబింబమును బోలెడుముద్దులుఁగుల్కు మోమున,
భ్యర్ణతలోపరక్త ధవళాయతచంచల నేత్రపద్మముల్,
వర్ణితచంచలాలతలవాని సెలంగెడునంగయష్టియుం,
దూర్ణమవెట్టెదిట్టలను దూలఁగఁ జేయవె మానసంబులన్.

ఈమనోహరాంగి నాతో విద్యాభ్యాసంబు సేయం గడంగినకొన్ని నాళ్లకు.

సీ. ఇంచుకించుక మించుచంచలభావంబు విప్పువాల్గన్నుల మెప్పు గుల్క,
శ్రీకరంబై స్మరస్మేరవిలాసము ల్ముఖపంకజంబున మురువు లీన,
సున్మీలితంబులైయెదుటుసూపఁ గడంగుకుచకోరకంబులు గులుకులొలుక,
ననమగ్రమయి యొప్పునరుణంపునునుజిగి యధరబింబంబున నందగింప,

గీ. భావసౌరభ మొదవు జూపట్టఁ దొడఁగ,
నంగకంబుల లావణ్య మలవరింప,
యౌవనోద్భేదవేళ నీపూవుఁబోడి,
యుండుసింగార మాత్మ మోహోర్మి ముంచె.

ఇట్టియతివిలోభనీయం బగుయౌవనోద్భేదంబున,

చం. చనువులు సెప్పునప్పు డలచానమనోజ్ఞవిలాసవైఖరుల్,
మదిని గలంప సాగ నసుమానవిలగ్నను నిండుకౌఁగిటన్,
బొదవఁదలంచి గ్రక్కునను బుద్ధి మరల్పుచుఁగామఁ దూలుదున్,
మదవతికి న్వివేకముఁగ్రమంబునఁ దెల్పునెపంబు తోఁపఁగన్.

అదియటుండంగాక,

గీ. మగుద పఠియింపఁ గోరి నాచెంత నుండ,
దానిసోయగమే మదిఁ దలఁతుఁగాని,
శాస్త్రసారార్థములు పల్కుచాయ లెలమి,
నించుకేనిఁదలంపున కెక్కవపుడు.

మఱియు నాచంద్రవదనామణినగు మొగంబుం గనుంగొనని యొక్క క్షణంబు సయుతము యుగసహస్రంబుగఁ దోఁచుచున్నది. క్రమక్రమంబున నొడఁబడంజేసి యేన దీనిం బెండ్లాడెదను. ఇది యెల్లవిద్యలయం దసదృశం బగు పాండిత్యంబుం గడించియున్నది గానఁ దనకంటె విద్యలయందుం దక్కువైయుండువాని వరియింపం గడంగదు. ఏన దీనికంటె నెల్లవిద్యలయం దధికుండను. నామనోగతార్థంబు నివేదితంబు సేయ వలెయుసును.

చింతయభినయించుచు ,,

ఏలకో! యీదంతిగమన యింతదనుక రాకున్నది! సూర్యోపస్థానాదు లొనర్చినప్పుడ నాసన్నిధికిం జేరునావన్నెలాడి సూర్యుండు యుగాంతరాధిరూఢుం డయ్యెను దడయుచున్నది.

ప్రోలం గనుంగొని ,,

ఇదె మదనసేనసఖి గుణమాలిని వచ్చెడిని! దీనివెనువెంట నదియు వచ్చు!

గుణమాలిని ప్రవేశించి. ఊరుపునిగుడ్చుచు. ఆత్మగతమున ,,

ఇప్పటికిఁ గదా! నామానసంబు సుస్వస్థతం గాంచినది. రాజపుత్రి ఋజుబుద్ధితోఁ బ్రవర్తించుచున్నను బ్రాహ్మణుండు సుశాసమాన యగుశిష్యం గోరుట తగునా యని తెలియక మదనసేనయం దనురక్తుండై యున్నవాఁడు. తల్లక్షణంబులుపలక్షించుచు, గురువునం దతిభక్తిగలది గాన నాప్రియసఖి మదనసేనకది యే మనుకొనునో యని తలంచి యెఱింగింపక యుండెద. ఎప్పుడేని యీపోలుండు పదరిపైఁబడం గడంగు నని భయంబడుచు వీరిరువురసన్నిధానంబు వదలక మెలంగుచున్నదాన. నాగోరుచుండినరాజు ముదలయు నేటి కయ్యె. ఇఁక నాకుం గంటికిం గూరుకు వట్టు. బ్రాహ్మణునికి వృత్తాంతంబు దెలిపెదను.

పరిక్రమించి ,,

ఆ! ఈబ్రాహ్మణుఁడు మదనసేనయం దాసయిడి కడు నిడుమలు వడుచున్నవాఁడు.

ఉ. నిద్దుర లేక రక్తరుచినిర్భరమై కనుదోయి యొప్పెడిన్,
దద్దయు మేను బుష్పశరతాపము హెచ్చుటఁ జిక్కెవైకమే,
ప్రొద్దును జింతయుం జడత పుల్కలు నష్టము లైనయాఱుపుల్,
పెద్దయు నీతనిం దొడరి పీడితుఁ జేయుచునున్న వక్కటా.

ఈమందప్రతిభుం డందరానిపండున కఱ్ఱుసాచుచున్నాఁడు. కఠోరం బగు రాజుముదలకు వెఱఁగంది పదరక బాధలుపడుచుండెడిని. ఈయుడియాసదయుని త్తఱిని వర్తింపం బోయెడి.

ప్రకాశముగ,,

బ్రాహ్మణోత్తమా ! వందనము !

గౌతముఁడు. ఓసి గుణమాలినీ! అభీష్టప్రాప్తిచేసలరుచుండుము విశేషమేమి?

గుణమాలిని. వేదవిద్వరిష్ఠుఁడా ! నీపలుకులు వ్యర్థంబులగునే ! మీర లీవేళఁ
* ప్రియార్థంబు వడయఁబోయెదరు.

గౌతముఁడు. సరిహసంబుతో ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని పలికినపలుకు; మదనసేన నాయందుం బ్రియుంబుం గానియున్నదనునర్థంబును సయితము బోధించుచున్నది. అట్లయినగునేని యింతకంటె శ్రేయంబు వేఱొండు గలదా!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి ! ప్రియార్థంబని నీనుడివినపడంబు బహువిధార్థంబుల బోధించుచు నుద్దిష్టార్థంబును దెలుపమింజేసి మానసంబునకుం దుర్వార్తిఁగల్పించుచున్నయది. దానివివరింపుము.

గుణమాలిని. నవ్వుచు,,

గురుపుంగవా ! ఏపదంబునకేనిశ్రోతకు నిజభావానుసారముగ నర్థము స్ఫురించుటగలదు గాదె! కాని మీకనేకార్థంబు లగుచున్నవేమో ?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున ,,

ఈగుణమాలిని బహుచతుర. నాకుం గలయుత్కంఠార్తి యెఱింగియు నిట్లనుచున్నది. ఈయర్థంబుఁ గ్రుచ్చి యడిగిన నన్ను నేలం జేయు. కాననిది మాని యొండర్థంబుఁ బ్రస్తావించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ ! రాజపుత్రి శాస్త్రపాఠంబు పఠియింప నింత తడ వయ్యె నేల రాకున్నయది.

---

* ప్రియార్థము:— ఇష్ట మయినధనము,, అనునది పైకిదోఁచునర్థము. ప్రియ యనఁగా నిష్టురాలైననాయిక. తద్రూపమగునర్థ మనఁగా తరుణ్యాత్మకవస్తువు,, అనునది గూఢార్థము.

గుణమాలిని. గురువర్యా! ఇఁక నీశాస్త్రపాఠంబు లేల! అన్నియుం ముగిసె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున ,,

ఆముగుదయుం నావలె మదనశరార్తయయ్యె నేమొ? కానిచోఁ బాఠంబు లేల వదలుకొనును?

ప్రకాశముగ ,,

ఓసి గుణమాలిని! మదనసేన శాస్త్రపాఠంబులు వదలుట యేల?

గుణమాలిని. ఓవిప్రోత్తమా! నీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె. అదియె కారణమనం జనును.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఈగుణమాలిని మాటలతీరు మదనసేన నాయందుం బ్రియంపడియుండుననర్థం బుసూచితంబు గావించెడిని. ఇంకను నమ్మం జనదు. క్రమక్రమంబుగ మాటలవెంబడిన కలతెఱంగు విస్పష్టంబుగ నెఱుంగుదునుగాక.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ యింతదనుక నిగూఢార్థంబుగ మాటలాడితివి. కలిగినయర్థంబు వెల్లడిసేయుము.

గుణమాలిని. పండితవర్యా! గూఢార్థంబు మఱేమియు లేదు. భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణాప్రదానపరితోషితస్వాంతులం గావింప నపరిమితమణిగణపూర్ణం బులగుబంగరుపళ్లెరంబుల దాసీగణముచే నెత్తించికొని భవత్పాదార్చనంబున కించుక తడవి వచ్చు. అర్థంబెల్లరకుం బ్రియంబు. అదిపుణ్యఫలంబువలనం గాని ప్రాప్తింపదు. అదిమీకిపు డనంతంబుగఁ గలుగం బోయెడిని. కానఁ బ్రియార్థంబుం బడయంబోయె దరనియు మీయదృష్టంబు ఫలోన్ముఖం బయ్యె ననియుఁ బల్కితిని. ఇందేమియు గూఢార్థంబు గానంబడదే! ఉండునుపో! మావంటిమూఢాత్ముల కె ట్లెఱుకపడు?

గౌతముఁడు. వెలవెలఁబోవుమోముతో. ఆత్మగతమున ,,

కట్టా! తా నొక్కటి దలంప దైవంబొకటి దలంచు నన్నమాట యథార్థం బయ్యె. ఏను రాజపుత్రికాపరిరంభాదిసుఖంబులం గోరుచుండఁ దదీయదర్శన పల్లావ వినోదంబుసయితము దుర్లభంబు గాబోయెడిని. హా! దైవంబు కడుఁ గ్రూరతరంబు. ఏమిసేయుదు!

అని తల వాంచుకొని యూరకుండె,,

గుణమాలిని. నవ్వుకొనుచు,,

ఓపండితోత్తమా! అపరిమితంబు లగుమణిగణంబులు మీకుఁ బ్రాప్తింపంబో యెడినని నేఁ జెప్పినవచనంబు విని సోక నపగతఖేదుండవై సుప్రసాదాతిశయంబుఁ గాంచిన మొగంబుతోఁ గనంబడవలసియుండ నట్లు గాక దీనతాభాజనం బనం దగిన వాఁడవువోలెఁ జూపట్టెద విది యేలకో? ప్రియశిష్య యగుమదనసేనం బాయ మనంబు రాకున్నది కాఁబోలు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఇది యప్రతివచనముగ నధిక్షేపించినయది. రాజకులసంచారనిపుణ లిట్టియర్థంబుల నతిచతురలు గారె!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి గుణమాలినీ! అందుకై కాదు! మఱియుం గొన్నిశాస్త్రంబులు పఠనీయంబులు గల వవి పఠియింపకయ విద్యాపరిచయమునుండి విరమించుకొనుట యేలకో యని విచారపడియెదను.

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! మదనసేన మీతోన నేకశాస్త్రంబు లభ్యసించె. ఇంకనిప్పటి కీయొలజవ్వని యభ్యసింపం దగుశాస్త్రం బొండు గల దది దానిమగనితో నభ్యసింపంగలదుసూవె! అందు కేల మీరు విచారంపడియెదరు?

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటిక యెట్లు మాట్లాడినను మరల్చుచున్నది. నామొగమువలన నేను భర్తృదారికయం దనురక్తుఁడనై యుండునర్థంబు రాఁబట్టం గడంగెడిని. అనువుమెయిం దప్పించుకొనుచు మాటలాడంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసీ! నీవక్రోక్తిచాతుర్యం బటుండనిమ్ము. ఇప్పుడేను రత్నంబుల కాశించితి నా

గుణమాలిని. మందస్మితంబుతో,,

ఓమహాత్మా! భర్తృదారికగుణరత్నంబులపైఁ గోరిక యుడినమీకుఁ గేవల రత్నంబులయం దాప వోడమునే!

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈచేటికకుటిలవచనంబు లేమందును. దీనిని సమర్థించెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓసి దాసీ! దానివినయాదిగుణంబు లట్టివె!

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! అట్లగుటంజేసికాద మదనసేనయందుం * బ్రియంబుంచితిరి.

నేపథ్యంబునఁ గలకలము,,

గౌతముఁడు. ఓసీ గుణమాలినీ! ఆకోలాహలం బేమి?

గుణమాలిని. బ్రాహ్మణోత్తమా! భర్తృదారిక మీకు గురుదక్షిణ సమర్పింప మణిగణపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబులు దాసికలు గొనిరాఁ దూర్యస్వనములతో భవన్మందిరమున కేగుదెంచుచున్నది. ఆరాజపుత్రికం బలసికొని యేతెంచుగజఘటలయుం గుఱ్ఱంబులయుం ఘీంకారహేషితధ్వానంబులును భూషణగణవిరావంబులును వర్షవరుల సాహోనినాదంబులును బెరసి యీమహాకలకలంబు వీతెంచెడిని. భర్తృదారిక సనుదెంచు వృత్తాంతం బెఱింగింప దొలుత భవత్సన్నిధానంబునకేఁ జనుదెంచినదాన.

గౌతముఁడు. త్వరతో,,

ఓసీ గుణమాలినీ! నీవు వైళంబ భర్తృదారికకడ కరిగి నన్నస్వస్థశరీరుంగా నెఱింగించి బలంగమును వాకిట నాపి ఒంటిమై రమ్మనుము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఇది యీవిప్రుండు మదనసేనతో నేకతంబున మాటలాడ నారసి చేసినయనువు. కానిమ్ము. ఇ దెట్లగునో!

ప్రకాశముగ,,

గురువర్యా! భవన్నియోగం బనుష్ఠించెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

గౌతముఁడు. కట్టా! ఏమిసేయంజాలుదు. సుదవతీముఖచంద్రదర్శనోత్సవంబు సతతము నాకింక లభింపం బోదు. ఇప్పుడైన నీయిందీవరేక్షణతో మాటలాడి యేకతంబున మానసం బెఱింగింతు నటన్ననో గుణమాలిని దాని నెడబాయకుండుటంజేసి యనువుపడం బోలదు. దేవుం డెట్లు సేయనున్నవాఁడో!

---

* సంతోషముంచితిరి. అనుసది పైకిఁదోఁచునర్థము. స్నేహముంచితిరనుసది గూఢార్థము.

చం॥ మదవతి నాకడ న్నిలిచి మాటలు సెప్పఁ గడంగు వేళ నా,
మది యొకిఁగించెద న్నియతి మంచిఫలంబు నిగుడ్చ సేని స,
మ్మదధరణీధ్రకోటితటమండలి కెక్కినవాఁడ నాదు పెం,
పొదవు నిలాతలంబున శుభోన్నతి యన్నది యియ్య దారయన్.

అట్లు గానినాఁడు,

చం॥ సుమశరతాపదావశిఖి శుష్కతృణం బయి చచ్చుకంటె నా,
రమణిని గౌఁగిటం బొదివి రాజనిభాననదేహసంగసౌ,
ఖ్యముఁ ద్రుటి గాంచి భూరమణకల్పితదండన మేను వాసి ని,
స్సమముద మందుదు న్నికృతిశాలితఁ బట్టెదఁ గామినీమణిన్.

గుణమాలినీద్వితీయయై మదనసేన ప్రవేశించుచున్నది.

మదనసేన. ససంభ్రమముగ నరుగుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! మనయాచార్యుం డింతయస్వస్థశరీరుం డగుటకుం గతంబేమొకో!

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ఈయర్థంబు * తన్మనోజవృత్తివిశేషైకవేదనీయంబై యున్నది.

మదనసేనయు గుణమాలినియు గౌతమునిసమీపమునకుం జనిరి.

మదనసేన. వినయంబుతో,,

ఆచార్యులపాదకమలములకుం జేవానిని మదనసేన యభివాదనము సేయుచున్నది.

గౌతముఁడు. రాజపుత్రీ! బుద్ధిమతి వగుదువు గాఁత.

గుణమాలిని. ఇంచుక నవ్వుచు,,

బ్రాహ్మణవర్యులయాశీర్వాదంబు తథ్యంబు గావలయును.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీర లస్వస్థశరీరులరై యున్నారని వింటిని. నాజనకునికిం జెప్పిపంపి నిదానదక్షు లగుభిషక్ఛిరోమణుల రప్పించెదను. ముదలయే?

---

* మనస్సునం గలిగినవ్యాపారవిశేషంబున కొక్కటికే యెఱుంగందగినది. అనఁగా:—అతనిమనోవృత్తికే యది తెలియును అనిభావము. ఇది పైకిం దోఁచునర్థము మనోజవృత్తివిశేషముఅనఁగా:—మన్మథావస్థావిశేషము. తదైకవేద్యము; అనఁగా:—అది యొకటిగానే యెఱుంగునది. అనునీయర్థము గూఢము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈగోల వాఁడుఁగలిగియుండువ్యాధిని నివర్తింపఁజేయు సిద్ధౌషధంబు తానయై యుండ నది యెఱుంగక యితరుల వెజ్జుల రప్పించెద ననుచున్నది. ఇది దీనితో నేకతంబు సంపాదింపం దగువేరవు గాఁగలదు. ఈనెపంబున నీచేటిని వెడలనడిచితి నేని రాజపుత్రికి మదీయమనోరథంబుం దెలుపవచ్చు. దైవం బనుకూలంబై రాజసుత చేత నీమాట సెప్పించె.

ప్రకాశముగ,,

రాజపుత్రీ! వైళంబ యగదంకారులఁ బిలిపించుట యొప్పు.

మదనసేన. మహాత్మా! అట్ల యొనరించెదను.

గుణమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖీ! నీ పతివేగంబునం జని యాచార్యులయస్వస్థశరీరత నాజనకునికి విన్నవించి తత్ప్రేషితుల నగదంకారులం దోడ్కొని రమ్ము.

గుణమాలిని. విననియట్లుండెను,,

మదనసేన. ప్రియసఖీ!...ఆచార్యునికి వ్యాధి ప్రతికలము బెంపు వడయుచున్నది. కడునలసట యగును. ఇంతులకుం బ్రతిక్రియ సేయం దడయఁ జనదు. నిన్నే వేఁడుకొనియెద నే! వైళంబ చని భిషఙ్మణులం దోడ్కొనిరమ్ము.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

భర్తృదారిక బుజాహృదయ యగుటంజేసి కపటం బెఱుంగక నన్నుం బనుచుచున్నది. ఏ నియ్యెడ వాసి చనిన నీబ్రాహ్మణుం డీమానవేశ్వరునికన్యకయందతిక్రమంబుం గావింపం బోయెడిని. కాముకుల కెట్టియతిక్రమంబుఁ గావించుటకైనను మానసంబు తెంపుఁగొనును. రాజపుత్రియాజ్ఞను జరుపక పోరాదు. ఇచ్చోటు విడిచి పోతి నేని యీనాతికింగష్టంబు గల్గకపోదు. వీఁడైన నేమిసేయవచ్చు. పోక తీరదు. ఇడుమ రాకమానదు. అగుఁగాక! నాశక్తికొలది తన్నివర్తనోచితసంవిధానంబు నొనరించెద.

ప్రకాశముగ,,

భర్తృదారికా! నీ చేసినముదల ననుష్ఠింపక యుండంజనునా! నేనెపాటి ప్రణయంబు సంపాదించినను నీకుం బరిచారికనేకదా! పరిజనమునకు భర్తృదారికలయాజ్ఞ యనతిక్రమణీయం బని యెఱుంగనా!

మదనసేన. అనునయముతో,,

ప్రియసఖీ! యింతదనుక నీవు నామాటజరుపుట కొక్కింతయేనిం దడవు చేసినదానవు గావు. ఇప్పుడిట్టివ్యథంబున నావచనం బనుష్ఠింప నింపులేనిదానవువోలెం బ్రవర్తించెదవు. ఇందుకుగతం బెఱుంగక యున్మీలించుచున్నదానను. ఏనాఁడేని నీయందుం బరిజనమునందుఁబోలెఁ బ్రవర్తించియుండనటే! నాజీవితనిర్విశేష వనితలంచియున్నదానను. నీవయితేని యాచార్యునిశోకమూలంబుఁ గలతెఱంగున నెఱింగించి తగువారలం దోడ్తెత్తువని పొమ్మంటిని. ఈయర్థంబు సేయం బ్రియంపడవు. ఇదేలకో! ప్రియసఖీ! కరుణించి పోయిరమ్ము.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నేను పోయి వచ్చునంతలోనన యీయాచార్యునికి వేదనాశాంతి గలుగఁబోలు!

మదనసేన. సంశయించుచు,,

ప్రియసఖీ! నీనుడివినవచనంబున కర్థంబు నిగూఢంబై యున్నది. వెజ్జులు రాక యింతలోవ్యాధి యడంగుట యెట్లు?

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! నానుడివినవచనంబులకు గూఢార్థం బేమియు లేదు. మీతండ్రికి నేనిది విన్నవించి వెండియు నియ్యెడకు వచ్చునంతలో వైద్యులు సనుదెంచి యితనివ్యాధితాపం బడంపంగల రనియు నీకార్యము పిలువంబోయినదాన మరలి వచ్చునంతలో చక్కంబడు ననియు నింతవెళంబ ప్రవర్తించి పనియొనర్పంగలవార్తలుం దెదరనియు నావచనంబులభావంబు.

గౌతముఁడు. సాసూయముగ, ఆత్మగతమున,,

ఈదాసీపుత్రి భర్తృదారిక సెప్పినవచనంబు సేయక విళంబించు చున్నది. ఇదియీచోటు విడిచిపోకయే యిట్టిముక్కడివచనంబులం బ్రొద్దుపుచ్చునని తోఁచెడిని. దీనిందఱుమక కార్యంబు గాదు. కాలం బతిక్రాంతం బయ్యెడిని.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! నేను శిరోవేదనాపీడితుండ నయి యున్నాఁడఁ గానమీయిరువురమాటలు వినుటకు సయితము కష్టపడుచున్నాఁడ. ఊరకుండుఁడు. నులి వించుక యేనిలే కుండిన నది సంభృతార్తులకుం గొంత యుపశాంతిఁ జేయు.

మదనసేన. త్వరతో,,

ప్రియసఖి ; ప్రియసఖి ! యాచార్యునికి జ్వరార్తితీక్ష్ణత్వమున కధిక మగు చున్నది. వైద్యులు వచ్చునంతలో నే మగునో ! ఓసి ! నాప్రాణంబులపై యాన. తత్క్షణము వారలనం బనుపింపుము.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున. సంతసించుచు,,

ఈలంజ యిఁక నేమి సేయఁగలదు. పోవలసినట్లు విధి యయ్యె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఋజుబుద్ధి యగునీభర్తృదారిక కింకను వీనికపటం బవగతంబు గాకయున్నది. నేను తనమాట సలుపనికోపమున నొట్టువెట్టి చెప్పెను. ఇఁకఁ బోక తప్పదు. ఇప్పుడు వాని విస్పష్టంబుగ నీయర్థంబుఁ దెల్పుచుం జనియెద.

ప్రకాశముగ,,

వారువచ్చునంతలో నేమికావలయునో యది యగును.

అనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! ఇంతదనుక నొక్కవాఁడేని యీగుణమాలిని మద్వచనంబు నకు మాఱు పల్కియెఱుఁగదు. ఇప్పుడట్లు సేయకుండుటకుం గతం బెద్దియో ! ఆ యర్థం బటుండనిండు.

ఓమహాత్మా ! మీ కిప్పు డిట్టిజ్వరార్తి దుర్భరంబై పెరుగుటకుం గారణం బే మొకో ?

గౌతముఁడు. మందస్మితము సేయుచు,,

ఓకామినీమణి ! యిది యిట్లు పెరుగుటకుం గారణంబు వ్యాధితత్త్వం బెఱింగి చికిత్స సేయం గడంగుటకు లేకపోవుటయే !

మదనసేన. ఓమహాత్మా ! నాతండ్రికడ మందువైద్యులుకడు సామర్థ్యముగల వారు. వారలిద్దఱును రాఁగాఁ గలుగునం బెఱింగి ప్రతీకారంబు సేయుదురు. మీకు శరీరారోగ్యంబు గలుగుట కెద్దియే నీఁబూనియున్నదానను.

గౌతముఁడు. మోమున వింత యగువిలాసముతో,,

ఓకలువకంటీ ! ఈ వ్యాధితత్త్వంబు వైద్యు లెఱుంగునది గాదు. దీనినిగుదుర్చుటకు వారు తగరు. నా కారోగ్యంబు గల్గుట కెద్దియైన నిచ్చెద నని నీవాడినపల్కు సత్యంబు గావించెద వేని నాకీజ్వరార్తియడంగు. కానిచో నంతకంతకు నను ప్రాణాంతంబుం జెందించు.

మదనసేన. మహాత్మా ! అది తప్పిపోవుటయుఁ గలదే ! కులపాలికాజనంబున
కిది తగునే ! మీకు దేహారోగ్యంబు గల్గుట కేదియే నీ యున్న దానను. ఈవేదనం గుదు
ర్చుటకు వైద్యులు దగ రని యానతిచ్చితిరి. మఱి యెవ్విధంబున నీజ్వరార్తి యడంగును?

గౌతముఁడు. ఓమదవతీవతంసమా ! నాకుం గలిగి యుండు వేదనకుం బ్రతిక్రియ
వినుము.

చం. కమలదళాక్షి నీదు బిగికౌఁగిటఁ జేర్చి యధరోష్ఠచర్వితో,
త్తమనవకుంకుమంబును నుదారత మై గలయంగ నొత్తి కా,
మమునను మోవిపానకముఁ గ్రక్కున నానఁగ నిచ్చితేని నా,
సుమశరసంజ్వరార్తి యిది శోభనగాత్రి యడంగుఁ జెచ్చెరన్.

మదనసేన. వెఱఁగుపడి. తలవాంచుకొని యూరకున్నది,,

గౌతముఁడు. ఓవరవర్ణినీతిలకమా ! ఏల మోము వాంచుకొనియెదవు.

ఉ. దుర్భరతాపకారణముఁ దోయజనేత్రి వచింపఁ బూనుసం,
దర్భముదాఁకఁ దత్తరిలి తన్వియి దేలకో ! యూరకుండె దా,
విర్భవదుత్కటార్తిఁ గని వేమరు బల్కినపల్కు కల్లయో,
నిర్భరమన్మథాస్త్రశిఖి నిచ్చలు గ్రాగెడునన్నుఁ గావుమీ.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ ! ఏమనవచ్చు ! ఇట్టిసర్వవిద్యానిధు లయ్యు నీయాచార్యులు కామునిం జయింపలేకయున్నారు. కామాంధులు కృత్యాకృత్యంబు లెఱుంగరనుట నిక్కువం బయ్యె.

ఉక్తవాక్యంబధిక్షేపించుచు,,

ఇట్టివారి కిదియొక దోసమా పో !

కరమువిరక్తు లయినమహర్షులు సయితము కామినీమణుల రూపాతిశయములకు మనసు గరంగి తత్పరతంత్రతం గైకొన్నవారు. ఇంతమాత్రాన యీమహామతిని నిరాకరింపం జనునా ! విద్యాగురువునందు భక్తిం జొలంగినం దదుక్తంబులగునర్థంబులు స్ఫురింపక విరర్థంబులై పోవునని చెప్పుదురు. కాన నితనిం గుపితునింజేయంజనదు. అనుపుమెయి ననువర్తించి యీదుర్వ్యవసాయంబువలన నివృత్తుంజేసెదను.

ప్రకాశముగ,,

మహాత్మా ! మీర లిన్నిదినంబులవఱకు నీయంతేవాసినియందు సుతావాత్స లతం బ్రకాశింపంజేసి యిప్పుడివ్విధి ననుచితంబు లయినవచనంబు లాడుటతగవా ? సమస్తధర్మంబులును మీవలన నేగదా వింటిని. నాతండ్రి నన్నింక నంతఃపురంబుం బాసి రాఁజన దనిముదలయిడిరయె. మీతో విద్య లభ్యసించినంతకు మీకు గురుదక్షిణ లొసంగి యనుజ్ఞవడసి చనంజనుదెంచియున్నదాన. శిష్యవాత్సల్యంబున నాతెచ్చినవస్తువులం గైకొని నాకుం బోవ నాజ్ఞయొసంగుఁడు. అనర్ఘ్యంబులగుమణులును బంగారంబును మాయయ్య మీకుం బంపియున్నాఁడు.

గాలవుఁడు. ఓమదవతీవతంసమా ! ఈమణులు నాకేల? ఈబంగార మేల? అభినవరాగమనోహరం బగునీయధరవిద్రుమమణియ నాకిష్టంబు. నాకుఁ గావలసినబంగారము నీయొడలిబంగారమే ! ఇది యెఱుంగక నీజనకుండు పెఱయవి పంపిన నాకవియేల? ఓరసజ్ఞురాలా ! నాతో విద్యాభ్యాసంబు సల్పినదానవు ; సమస్తకళాకౌశలంబున సరస్వతిం బోలెడుదానవు ; నీకంటెం గళాకౌశలంబున నధికుండు మదన్యుండు లేఁడు.

చం. ముదము దొలంగఁ జేడె యొకమూఢుని గూడి యడంగుకంటె నా,
మదవతి పండితోత్తముని మానితరీతి వరింప నుత్తమం,
బది. యొకరత్నహారము నియత్యర్థియుక్తిని గోఁతిచేత నా,
పదపడుఁ జిక్కఁ ; గాంచెడిని భద్రము రత్నగుణజ్ఞలబ్ధమై.

కాన నోమానినీమణీ ! యితరములయినతలంపులు మాని మానినీయుత నన్నుం జేపట్టుము. నీకుం దగినవరుండు పండితుండును రూపయౌవనసంపన్నుండును నగువాఁడు నాకంటె శ్లాఘ్యతముండు లేఁడు.

చం. కమలముఖీవతంసమ ! నికామరతి న్ననుఁ బెండ్లియాడి భ,
ద్రముగఁ గళావళీజలధిఁ దాఁటిననేరుపు సార్థకంబు సే,
యుము. పెఱవానిఁ గోరి విభవోజ్జ్వలమారసభావవిజ్ఞతన్,
గ్రమము దొలంగ బుద్ధిచెడి కాననచంద్రిక సేయఁ బోకుమా.

మదనసేన. మహాత్మా ! కన్యాదానంబునకుం దగినవరుని సంపాదించుట తలిదండ్రులపని. ఇతరుల కందుం బ్రవర్తించుట తగదు. కొందఱు రాజకన్యకలు తామె మగల వరించిరి. సకలగుణసంపన్నశ్లాఘ్యులఁ బడయుటంజేసి యది యుక్తంబు లయ్యె. అట్లుగానివాఁడు తామ పతులం గోరువారు పుట్టినయింటికిం జెట్ట గలిగించువారలు గాక పోరే !

శ్లో. * పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే,
రక్షంతి వార్ధకే పుత్రాః న స్త్రీ స్వాతంత్ర్య మర్హతి.

అమనూక్తియు మీరు నాకుం దెల్పినదియ. మఱియు.

శ్లో. † జ్యేష్ఠ భ్రాతా పితా చైవ యశ్చ విద్యాం ప్రయచ్ఛతి,
అన్నదాతా భయత్రాతా పంచైతే పితరస్స్మృతాః.

అని యుండుటంబట్టి మిమ్మును గోరం దగదు. పితృసమానుల రగుమీరు నన్నీ శాస్త్రమర్యాదాపేతం బగుపథంబునకుం బూన్పం జనదు.

గౌతముఁడు. ఓమందయానా! నీవుడివినపల్కులు యుక్తంబుల. ఒందు వినుము.

గీ. జనకతుల్యుండ నగుటచేఁ జాన నీదు! కష్టసుఖముల నారసి యిష్టముగను,
హితముఁ దెల్పితి. దుఃఖింతు నెలమిఁ జెప్పి! నట్టిచదువులు వ్యర్థంబులగునె
యనుచు.

ఓమతిమంతురాలా! నీ వలంకారశాస్త్రవిచక్షణురాలవు. విద్యాప్రదాత జనకతుల్యుం డనుటకు భావం బెఱుంగవే.

గీ. రెండువస్తువులకు సమరీతి గవులు! సెప్ప; నఖిలార్థముల నది యొప్పఁ
బోదు.
జనకతుల్యత హితకాంక్ష సలుప నగున! టన్నదే కాని; కా దఖిలార్థ
సమత.

---

* కుమారి యయి యుండఁగాఁ దండ్రి రక్షించు. యౌవనమునందుఁ బతి రక్షించు. వృద్ధురాలైనఁ బుత్రులు రక్షించెదరు. కాన స్త్రీకి స్వాతంత్ర్య మనునది లేదు. ఇచటం గుమారి యై యుండునప్పుడు తండ్రిరక్షించుట యనునది; సముచితవరసంప్రదానంబుదనుక నని భావము. దీనఁ గన్యకకు వరసంపాదనము జనకుఁడు సేయు నది గాన నందుం బాలస్వతంత్రయై ప్రవర్తింపం జన దని తెలియపఱుచుచున్నది.

† జ్యేష్ఠభ్రాతయు, తండ్రియు, విద్య నేర్పినవాఁడును, అన్నమిడినవాఁడును, భయంబువలనం గాచినవాఁడును, అనునీయైదుగురు దండ్రు లగుదురు. ఇందు గౌతముఁడు విద్యాప్రదాత గానఁ బిత యయ్యె. పితరు బెండ్లాడఁ జనదు గాన నతనిని బెండ్లాడందగ దని భావము.

ఈయర్థంబు బిల్హణు నేలుకొన్నయామినీపూర్ణతిలక వివరించియుండలేదా! ఆకవి విద్యాగురు వయ్యు నఖిలగుణగణంబు లొప్పియుండు రసజ్ఞశిఖామణి యని యేకదా! యా రాజముఖీమణి తాను కామించె. ఈ వర్ణ్ణల సేయవు.

మదనసేన. ఓమహాత్మా! మీరు నుడువినయర్థంబు సంగతార్థంబ యయ్యు నా దరణీయతం గాంచంబోదు. సకలధర్మతత్త్వవేది యగునర్జునుండు తనవలన నాట్యవిద్యాభ్యాసంబు సల్పినవిరాటదుహిత నుత్తరయనుదాని దానిజననీజనకులు బెండ్లాడం బ్రార్థించిన ను శిష్యయగుటంజేసి సుతానిర్విశేష యని యాదరింపక పోయె. కాన విద్యాప్రదాతకు జనకతుల్యత్వంబు సెప్పుటకుం బరిణయాదికార్యంబులందును నిషేధంబె భావం బగును.

గౌతముండు. నవ్వుచు,,

ఓసిచతురా! నీనుడివినవచనంబులు నీకే విరోధము లయ్యె. ఎట్లంటివేని! ఆయర్జునుం డుత్తర తనకు సుతానిర్విశేష యయినం దనకుమారుం డగునభిమన్యునికి సగర్భానిర్విశేష గాదె!

శ్లో. * గురుపుత్ర స్తథా భ్రాతా పోష్యః పరమబాంధవః,

అనుప్రామాణికోక్తి యెరుంగకయ కాంబోలు! తనశిష్యను దనకుమారునికిం గట్టి పెట్టినవాండు. మహనీయులగుద్వైపాయనాదిమునులును దాని కభ్యుపగమము సల్పిన, వారల! ఇవి యారసి చూడ నతనికి విరాటదుహితం దాను బరిణయముచేసికొనుటకుం బ్రియంబులేక వయో విశేషాదులం దదనురూపుండై యుండుటంజేసి తనకుమారునికిం దగునని యెంచి తన కాకన్య యిష్టముగా దనుమాటకు బదులుగా శిష్యయగుటంజేసి తానిష్టపడ ననియె నంతియు కాని శిష్యను బరిణయముచేసికొనం గూడదనికాదు; నీవు శాస్త్రార్థంబు నెఱింగినదానవు. ఆరసి చూడుము.

మదనసేన. మహాత్మా! మీరు బుద్ధిచాతుర్యంబునందు గీష్పతిసమానులరు ఏవచనంబుల కేకథల కేయాచారంబులకు నైన నభిమతార్థానుయోగంబుం గల్పింపం జాలినవారు. మీతో వివాదంబు సలుప నే నెంతటిదానను. విద్యాప్రదాత శిష్యం గోరుటయు నది యిచ్చకొనుటయు నియ్యది యయ్యిరువురకుల శీలయశో విభవంబులకుం గళంకంబయగు.

గౌతముండు. విదుషీరత్నమా! నీ వఖిలపురాణంబు లెఱింగినదానవు. నానుడుల పునర్థం బందు విస్పష్టంబు గాదె! మహనీయు లగువారలు తాము గోరినపారంగనయనలం గూడుటయె సంప్రదాయాగతం బగునర్థం బని యెఱుకపడుచున్నది.

* గురువు తండ్రియయినట్లు గురుపుత్రుండు భ్రాతయగు. అంతియగాదు పోష్యవర్గంబునను జేరినవాండు. పోరానిచుట్టము నగు.

చం. లలనల రూపయౌవనకళావిభవంబుల నొప్పువారలన్,
గలయఁగఁ గోర్కి యుప్పతిలఁ గానిటు లాత్మల సంశయించిరే,
సలిలజసూతి చంద్రుఁడును సర్వసుపర్వగణాధినేతయున్,
గలయరె కూఁతుతో గురునికామినితో మునినాథుపత్నితోన్.

మదనసేన. మహాత్మా! మీర లానతిచ్చినయర్థంబు విస్పష్టంబు. * తేజస్వులగుటం జేసి వారికార్యంబులు పాపావహంబులు గాకపోయెనని సమర్థింపం జనును గాని ప్రమాణంబు లని యంగీకరింపంజనునా! అట్లు నందురేని † నిషేధశాస్త్రంబులు నిష్ప్రయోజనంబు లగు. మఱియు.

చం. ‡ అలఘుమహాత్వపూజితులయాచరణంబులు సుప్రమాణతన్,
జెలఁగవు. వారివాక్యములు చూవె ప్రమాణతరంబు లౌను. ని,
స్తులఘనయోగవైభవులు దుర్గ్రహమై తగు కారణంబుచే,
నలసుజనాళి సేయనిక్రియల్ రచియించిరి తొల్లి యిచ్ఛమై.

సీ. § సృష్టికర్తకుఁ దొల్లిస్మృతివినాశము గల్గ భగవదాదిష్టయై బ్రాహ్మి నలువ,
మోమునఁ బొడసూపి కామినియయ్యె నాతనికి వెండియు స్మృతిదప్పకుండ,
చందురుం డలగురుచంద్రాననను గూడెమమతయందు వ్యతిక్రమంబుగురుఁడు,
సలుపుటఁజేసి. యానమ్మార్గవర్తికి దౌష్యంతివంశంబు ధరణియందు.

ఇందుకుం బ్రమాణము. శ్రీభాగవతము.

శ్లో. * ధర్మవ్యతిక్రమో దృష్ట ఈశ్వరాణాంచ సాహసం,
తేజీయసాం నదోషాయ వహ్నే స్సర్వభుజో యథా.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. † నైత త్సమాచరే జ్జాతు మనసాపి హ్యనీశ్వరః,
వినశ్య త్యాచర న్మౌఢ్యా ద్యథా రుద్రోబ్ధిజం విషం.

ఇందుకుం బ్రమాణము.

శ్లో. ‡ ఈశ్వరాణాం వచ స్సత్యం తథై వాచరితం క్వచిత్.
తేషాం యత్స్వవచో యుక్తం బుద్ధిమాం స్తత్త దాచరేత్.

§ తొల్లి సరస్వతి భగవత్సన్నిధానమున నుండి; బ్రహ్మకడాటునవినష్టమై పోయినస్మృతిని వెండియుఁ బుట్టించి యాస్మృతివిభ్రంశము వెండియు గలుగకుండ నాపద్మసంభవునిదండన యుండు మని యాభగవంతునిచే వాజ్ఞాపితయై యట్లొనర్చె.

గీ. వితథుఁ గల్పించి వెండియు విస్తరిల్లఁ,
జేయుటకె యట్టిమతిఁ గల్గఁ జేసె విధియు,
త్రిదశపతి కాయహల్యకు మది గలయుట,
వేదములయందుఁ జెప్పఁగా వినమె యెప్పుడు.

శంభుండు లోకహితార్థంబు విసము మెసవె నని యది దినం గడంగినం బెర వారలు తనువు నిల్పుకొనం గలరె.

" గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! తన్నుం గట్టఁ ద్రాళ్లు తానె తెచ్చుకొన్నట్లు దీనికి నిఖిలవిద్యా విశేషంబులం గఱపుట నాకె సంకెలు లయ్యె. ఉత్తరోత్తరయుక్తివాదంబున దీనిం జయింపలేను. జయించితినిపో ! ఇది యీవిధంబున నీయర్థంబునకు సమ్మతింపదు.

మఱియునిట్లుప్రశ్నోత్తరంబులుఁ సలుపుచున్న గుణమాలిని సనుదెంచె నేనిఁ గార్యంబు చెడు. యింతలో నీయింతిని బలాత్కరించి యుద్దిష్టంబు నెఱవేర్చుకొనుట యురవు. విద్యాప్రదాతయనుగౌరవంబుచేతనైన నామనోరథంబు సమకూర్ప ననుమతింపకపోదు. దీనిచరణంబులపై వ్రాలి వేఁడుకొనుదు నేని శృంఖలానిగళితయగుకరేణువుపగిదిఁ గట్టువడు.

ప్రకాశముగ,,

ఓపృథునితంబా ! బింబాధరా ! ఇందు కోడంబడుమా !

చం. కలికిరో యిట్టిపల్కులను గాలము పుచ్చుట యేల యారకే,
సలిలజబాణబాణచయసంతతవర్ష మసహ్య మయ్యె నీ,
కులుకుమిటారి గబ్బిచనుగొండలయండకుఁ జేర్చి కావు ని,
ర్మలమతి నీపదంబులకు మానిని మ్రొక్కెద నాదరింపుమా.

ఇదియుఁ జంద్రుడు తారను బట్టినకథయు నతివిపులముగ చేనాధీకరించి యుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణమునం దెలిసికొనవచ్చును.

బృహస్పతి యుచథ్యునిభార్య యగుమమతయను దానిం బలాత్కరించి దానితోఁ గూడె. తనసహోదరునిభార్యయం దిట్టివ్యతిక్రమంబునేయుటంబట్టి యితనిభార్యను పఱండపహరించునట్లు సంభవించినది. దేవగురువువలను మమతకును వితథుం డను వాఁడు జనియించి సంతానార్థులై యజ్ఞ మొనరించినభరతునికి దేవతలచే నీఁబడి యతనికి వంశకరుండయ్యె. ఈకథ భాగవతనవమస్కంధమునఁ జూడవచ్చు.

అని నమస్కరించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. సంభ్రమంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఈతఁడు కామపిశాచాభిభూతుండై కృత్యాకృత్యవివేకంబు మాని నాకుం బ్రణమించుచున్నాఁడు. ఇంతటిపనికిం బూనినవాఁ డిఁక నెంతటి కార్యంబునకేని ఱోవాటించునా! ఇఁక నియ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గాదు. ఈయర్థం బెఱింగియే కాఁబోలు గుణమాలిని నాపనుపునప్పుడు జంపు చేసినయది! దానిభావం బెఱుంగక మందబుద్ధినై కఠినంబుగఁ బల్కి పంపితిని.

అని యనుకొనుచు గృహబహిర్ద్వారాభిముఖి యై త్వరితముగఁ బరిక్రమించుచున్నది.

గౌతముఁడు. ప్రణమించి లేచి,,

ఆ! ఇది నాకు శిష్య యయ్యుఁ బ్రణతుండ నైన న న్నాదరించె. ప్రణామంబునకుం గడంగినవాఁడను పైకొనుటకుం గడంగితినేని యభిమతార్థంబు సమకూరియుండదే! ఇదితొలుతం దోఁచక పోయె. ఏమి సేతు!" * విప్రాః పశ్చిమబుద్ధయః,, అన్నలోకోక్తి నాయంద యన్వయించె. ఇప్పటికిని కార్యం బేమియుఁ జెడలేదు. త్వరితగతి దానివెంట నంటియీయిల్లు దాఁటునంతలో నాపల్లవాధరం బట్టుకొని మనోరథంబుఁ దీర్చుకొనియెద.

అని సత్వరముగఁ బరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. వెనుకకు మరలిచూచి. భయపడుచు,,

ఆ! ఈతండు నావెనువెంట నంటి సరభసగతి నేతెంచెడిని. నన్నుం బలాత్కరించి యాక్రోశయంబు జరుపం బూనియున్నాఁడని తోఁచెడిని. నాకు రక్షణార్థంబుగ నలువంచి యుండుభటులఁ బిలుతునన్న నో వారలు కడుదవ్వుల నుండుటంబట్టి నాపిలుపు వారికి వినంబడదు. ఈగృహబహిర్ద్వారంబుం గడఁచునంతలో నే నితనిచేతం బడక తప్పించు కొనవలె నని తోఁచెడిని. శక్తి గలకొలందిఁ దప్పించుకొనఁ బ్రయత్నపడవలయు. అనంతరము దైవాయత్తము.

అని తలంచుకొనుచు ద్రుతతరంబుగఁ బఱువిడుచున్నది,,

గౌతముఁడు. పరువుసంజనుచు,,

ఆ! ఇప్పుడు గదా! నానయనంబులు సఫలంబులయ్యె. ఈమందగమన గాదు సంభ్రమంబున నరుగువిలాసం బుల్లంబునకుఁ గరము మోదావహంబయ్యెడిని.

---

* బ్రాహ్మణులు ముందాలోచనలేనివారు.

చం. కులుకుఁగుచంబులం బయిఁటకొంగు వెసం దిగజాఱఁ గట్టుకొం,
గలఘునితంబబింబయుగమందలికాంచిగుణానుషక్తమై,
నెలకొన ముంగురుల్ సెదరి నెమ్మొగమెల్లను గ్రమ్ముచుండ నీ,
యళికచ వోవునీటు సురతాంతవిలాసపులీలఁ గ్రాలెడిన్.

ఓ బాలికామణీ! యిద్దె చేయాలంతిం జిక్కితివి. అని పట్టుకొనం దరిసెను.

మదనసేన. భయంపడుచు,,

హా! ఇతనిచేతం జిక్కుకొంటి నే!

అని పరువుపాఱుచున్నది,,

గౌతముఁడు. ఓ రాకేందుబింబాననా! రావే రావే!! యని వైళంబ పట్టుకొనం బోయె.

మదనసేన. బిగ్గరగ,,

ఓ యయ్య! సుతావత్సల! యీనిర్దయునిచేతం బడంబోవునన్ను సత్వరంబుగ వచ్చి రక్షింపుము రక్షింపుము.

సంభ్రమంబుతో రాజును గంచుకియుం బ్రవేశించిరి.

రా. ఆయుష్మతి! భయంపడకుము; భయంపడకుము. నిన్నుంగావ నిదె చనుదెంచుచున్నాఁడను.

మదనసేన. నిలువంబడి నిట్టూరుపువిడిచి. తుఱుము చక్క నొత్తుకొని. చీర సవరించుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఆ! దైవగతి నిప్పుడు రక్షితనైతిని. ఇఁక స్వస్థచిత్తనయ్యెదను.

గౌతముఁడు. ఖేదముతో. మదనసేన కనుపదమున నిలువంబడి. ఆత్మగతమున,,
కట్టా! విపరీతపువిధి యీభూపతి నియ్యెడకు రప్పించె. వ్యర్థమనోరథుండనై చెడుటయుగాక యాగ్రాపరాధంబుతోఁ బట్టువడినవాఁడనైతి. ఏఁడు దండింపకపోఁడు. ఇప్పుడేమిసేయంగలవాఁడ.

రాజు. ఆయుష్మతీ! నీవిట్లు కాతరభావంబుం జెందం గారణం బేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పు డీతండొనరించినయపరాధంబు బయల్పఱిచితి నేని నాయయ్య యీ విప్రు నందుంగడుఁ గ్రూరం బగునాగ్రహంబుం జెంది తలదునిమి వేయక పోఁడు. బ్రాహ్మణ హననంబున నైన పాపంబు దప్పక గలుగు ; అంతియ కాదు. ఇతండు నాకు విద్యా గురువు గానగురుహత్యాదోషంబు సంభవించు. కాన నిప్పుడు భయ కారణం బన్యంబు వచించి యీతని రక్షించుటయ యురవు.

ప్రకాశముగ,,

అయ్యా ! మరేమియు లేదు. ఆచార్యుండస్వస్థశరీరుండై యున్నాఁ డని మీకడకు గుణమాలిని నగరం కారులం బిలుచుకొనిరానంపి యది రాఁదడవగు టయుఁ దన్మార్గప్రతిపాలనంబు సేయఁ దలవాకిట కేతెంచుచుంటి. మఱియందుం గల భ్రిమంబున నేమొ యొకబ్రహ్మరాక్షసుండు నాపైఁ బడవచ్చినట్లుండె. అసహాయనై యెన్నఁడు నున్నదానం గాను. కాన భయంపడినిన్నుం బిలిచితిని.

గౌతముఁడు. ఆ ! ఏమి దీనిచాతుర్యంబు ! జరిగినయర్థంబు శ్లేషార్థోక్తియం బుగ నన్యథాసమర్థితంబు గావించె. నే నపరాధంబుఁ జేసినవాఁడ నయ్యు నన్ను బట్టి యీజన దని యెంచి యిట్లు చేసె. దైవవశంబున మృత్యుదంష్ట్రలవలనం దప్పించు కొంటిని. ఏను నీయానినీమణివచనానురూపముగఁ బల్కెం జనును.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజ ! జయం బగుంగాత. ఏను గొన్నిదినంబులనుండి మద్గృహంబును గాచి యప్పుడప్పుడు పొడసూపి జనుల భయపెట్టుచు వచ్చుచుండినయొకబ్రహ్మ రాక్షసుని నుచ్చాటితునిఁ జేయ మంత్రోపాసనంబు సల్పుచున్నవాఁడను. దాన నా రాక్షసుం డిల్లు విడిచి పోవలసి నట్లయ్యె. రాఁబోవుకాలంబున నాయసుర యీ మదనసేన కగపడి భయంబుపుట్టించె. ఆబ్రహ్మరాక్షసుండును నిగ్రహీతుం డయిన వాఁడు. ఇది భయభ్రాంత యై బిగ్గరగ నఱచుటంజేసి దీనిం గావ నేనును ద్వరితగతిం బఱతెంచుచున్నాఁడ.

రాజు. ఆశ్చర్యముతో, ఆత్మగతమున,,

ఆ ! జ్యోతిషికుండు సెప్పినవచనంబులకు నియ్యోడం జరుగుచుండు వృత్తాం తంబుసరిపోయినది. ఇది కర మబ్బురంబైతోఁచెడిని. ఆవృద్ధబ్రాహ్మణుండనయము నా సేమంబ యాకాంక్షించుచుండువాఁడు. నక్షత్రశాస్త్రపరిశీలనంబున రాఁబోవునెడరుఁ దెలిసి తాన సనుదెంచి నాకుం దెల్పినవాఁడు. ఇట్టిసంకటంబులందుఁ దోఁతం దెలిపి

తత్ప్రీతివిధానంబు గావింపఁ బనుచుటకేకద భూపతులు జ్యోతిషవిద్యానిధుల నపరిమితధనంబు లొసంగి తమకడ నుంచుకొని పోషించెదరు. బ్రాహ్మణపోషణంబు సేయు వారల నారసిభగవంతుండు గాచుచుండుఁ గాదే! బ్రహ్మరక్షోభిభూత యగునా ముద్దులపట్టి నిట్టియనదనం గాంచినవాఁడు గౌతముఁడు సూవె! ఇతండు చేరువకుం బిలుతెంచినకతంబున నారక్కసుండు నాకూఁతుం బాసి పోయెనోటు!

ప్రకాశముగ,,

ఓ పట్టీ! దైవవశంబుచే బ్రహ్మరాక్షసునివలన విముక్తవయితివి. ఇప్పుడు నిన్ను వెండియుం బుట్టినదానవుగా ననుకొనియెదను. గుణమాలినిని నాకడ కంపితి నంటివి. అది నాయొద్దకు రాలేదు. ఆ చేటి నాసకాశమునకుం జేరునంతలో నేనాస్థాన మండపమును బాసి నేలోఁ డుమార్గంబునం జనుదెంచియుండుదుం గాఁబోలు?

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లయిన మీర లిరొయ్యెడ కిప్పుడు సనుదెంచుటకుంగతం బేమి?

రాజు. పుత్రీ! వినుము. ఏను గొన్నినిమిషములకాలమునకు ముందు సభాస్థలంబున నుండునప్పుడు కాళికుం డను మనయాస్థానజ్యోతిషకుఁడు త్వరితగమనంబునం జనుదెంచి నాయిచ్చునర్ఘ్యాదికంబు నొప్పరికించి నన్నుం జూచి యిట్లనియె. ఓరాజా! నీముద్దులపట్టి మదనసేనకు త్తరక్షణంబున బ్రహ్మగ్రహాభియోగంబుచే నెడరు దొడరం బోయెడిని. ఆయెడరునం గావ నీ పత్యాబలకడ కలుగం జను. జంపు సేయం జనదు. నీపుత్రికజన్మపత్రికం బరికించుచుండి గ్రహసంచారానురూపముగ సంప్రాప్తంబు గాఁగల యీయెడరు నామానసంబున కదాటునం దోఁప నది నీకు దెల్పి తత్ప్రీతివిధానంబును గావింప నిద యతిత్వరితగతిం జనుదెంచినవాఁడ. అనిచెప్పఁగా నే నదరిపడి చామరగ్రాహిణివలన నీ విరొయ్యెడకుం జనుదెంచియుండుట యెఱింగి ససంభ్రమముగ నిద పాదసంచారమునఁ బయలుదేరుచు నేతెంచితిని. దైవవశంబున నీవు సురక్షితవై యుండం గాంచితిని. ఓయమ్మ! నీ విరొయ్యెడ నుండి గురుదక్షిణ లన్నియు సమర్పింపం జాలవు. ఈకంచుకిరొ పరిచారికాసమానీతంబు లైననానావిధరత్నంబులును ధనంబులును వస్త్రవాహనాలంకారాదులును వెవ్వేఱ నీవిద్యాగురునకు సమర్పించు. నీవు బ్రహ్మగ్రహాభియోగజనితం బగుభయాతిరేకంబునఁ గడు నలసటం జెంది యున్నావు. వైళంబ నాతోఁ జనుదెంచియుండు. పరిచారికాజనంబు గొల్వనీయింటి పొంగపాళంబునకుం దేఁబడి యుండుకరేణుకాసత్తమంబు నధిష్ఠించి నీతల్లికడకుం జనుము.

మదనసేన. తండ్రీ! అట్లే! అనిపరిక్రమించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడు జరిగినమదీయజనకసమావేశంబుం గనుంగొన గుణమాలిని కరము చతురతం

ప్రవర్తించినవిధంబు మానసంబునకుం బోఁచుచున్నది.

ఆనాసఖి గుణమాలిని యాచార్యుండు సేయంబోయెడుదురతిక్రమంబుం దొలు తనూహించి, వైద్యులం బిలిపింపఁ బంపు వడసి పోయినయాయువిద నన్నీ రెుడరు వలనం దప్పింప నను వారసి శాశికునికడకుం జని యాతనిం గొని నాతండ్రి నిర్యోడకుఁ బంపెను. నాయనుజ్ఞ లేక నాయయ్య కీగౌతమునిదుర్వ్యవసాయం బెఱింగింప నిచ్చగింపక యీపని రెునర్చినయది. దీన నే నీయాచార్యుని చేతం జిక్కువడక తప్పించుకొనుటయును బ్రాహ్మణదండవజనితపాపంబు సంభవింపక పోవుటయు నయ్యె. నావిద్యాగురుని దురుద్యమంబు విన్న నాయయ్య కరము కినుకం జెంది యతని దండితునిం జేయకపోఁడు. ఇం తను వారసి సమయోచితకార్యంబు సలిపినగుణమాలినికి గుణమాలిని యన్న పేరు తగినయది యా. ఏఁ జని దాని నభినందించెదను.

అనితలంచుకొనుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

రాజు. గౌతమునింగాంచి,,

ఓపండితోత్తమా! ఇంతకుం బూర్వమున నేనియ్యెడకు వచ్చునప్పుడు రావే! రావే! యని యొకఁడు పిలిచినవిధంబు నాకుం గర్ణగోచరం బయ్యె. అందు సందియంబు నొందియున్నాఁడను. తత్ప్రకారం బెఱింగింపుము.

గౌతముఁడు. భయంపడుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈరాజు మోహావేశంబున మదనసేనను నేఁ బిలిచినమాటలు విన్నాఁడు. సంశయాకులుండై యడిగె. దీని నాబుద్ధిచతురతచే వేఱువిధంబుగ సమర్థించి యితనిమనఃకాలుష్యంబుఁ బోనడంచెదను.

ధైర్యంబుఁదెచ్చుకొని ప్రకాశముగ,,

ఓరాజా! రావే! రావే! యని నుడివినది యేన. అవి నేను దొల్లి రచించిన పురవర్ణనమును బోధించుసంస్కృతపద్యంబులోనివి. అవి యిప్పుడుస్మృతిపథంబునకు వచ్చి పునరుచ్చరితంబు లయ్యె.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు వర్ణనంబునం గరము సమర్థుఁడు. ఇతఁ డొనరించినపురవర్ణనంబు కడు రసావహంబై యుండకపోదు. వినవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓపండితోత్తమా! మీరచించినపద్యంబు రసోత్తరంబై యుండు. కరుణించి వినిపింపుఁడు.

గౌతముఁడు. రాజా! వినుము. ఈపద్యంబు భవత్పురవర్ణనంబు గావించుచు నానుడివిన యది.

శ్లో॥ * గేహేగేహే జంగమా హేమవల్లీ। వల్ల్యాంవల్ల్యాం పార్వణః చంద్రబింబః,
బింబేబింబే కోకిలానాం విరావో। రావేరావే మన్మథః పంచబాణః.

రాజు. పరమామోదంబుతో,,

ఓకవివరా! భవద్వచనసరణిం గలపారస్యం బేమని పొగడఁగలను?

గీ. ఇక్షురససారసంపద తెలమిఁ గాంచి। మురుదతనమున నుండెడుమధువమిన్న,
ప్రణయాలజ్జాకులాపాంగపజ్త్రిపోలె। నల్లము హరించె నీపల్కు లరవు మీఱ.

పండితోత్తమా! ఇఁక మీకుబాలికాధ్యాపనకార్యంబు లేదు. నాన మత్స భాస్థలంబున నుండుపండితులకుం బ్రముఖత్వంబుఁ దాల్చి యాసన్మానాదులు వడయుచు నాకడకు దినదినము వచ్చుచుం బోవుచుండుఁడు. భవత్సల్లాపామృతధారల చే మామోదించుచుండఁగలవారము. ఇప్పుడు నాకంచుకి సమర్పింపంబో వురత్నం బులంగైకొనుఁడు.

కంచుకివలనికిం జూచి,,

కంచుకీ! మదనసేనవిద్యాగురుదక్షిణావస్తువుల మోచుకొని వచ్చినపరిచారికాజనంబుల నిర్యోడకుం దవ్వుల నిలువంబడియుండువారిం దోడ్కొని వచ్చి తత్సమాస్థితంబులగురతనంపుంబళ్లెరంబుల నీపండితోత్తమునకర్పించి యితని ముదలఁగొని నాకడకు రమ్ము. నేను సభాస్థలంబున కేగి కాళిదాసుని సన్మానింపవలయును. పోయెదను.

సంస్కృతశ్లోకమునకు సరి యయినవి సీసపాదములును, వానిభావముఁ దెలుపునట్టిది గీతము నీక్రిందిపద్యమునం దుండును.

* సీ. ఇంటింటఁ గన్గొన హేమలతాతతు లంచితరతి సంచరించుచుండు,
లతలత కొక్కకలలితపార్వణశారదేందుబింబము వొల్చునంద మమరు,
ప్రతిపార్వణేందుబింబంబునఁ గలకంఠకంఠనాదంబులు గడలుకొనును,
రావరావమునకు రతిపతి ధృతపంచబాణుఁడై మొనయుచు దాణఁ దెలఁగు,

గీ. నవఁగ బంగరుదీవెల కెన యునంగ। నాలు పెలజవ్వనపుశరచ్చంద్రముఖుల,
కంఠనాదము కలకంఠకంఠరుతము। మాడ్కిఁ గలిగించు నంగజోన్మాదవ
మహట.

కంచుకి. మహారాజ! ఇదె యుత్తమతురంగంబులం బూన్చినరథం బాయత్తంబై సారథిసమానీతం బగుచు వాకిలిముంగట నున్నది. మహారాజా సభాస్థలంబు నకు విచ్చేయ రథారోహణంబు నొనరింపుడు నేలికనియోగంబనుష్ఠింప నేఁ జను చున్నాఁడ.

రాజా. కంచుకీ! అనుగాఁక. రథంబుకడకుంజనియెద.

కంచుకి. దేవ! ఇటు! ఇటు!

రాజును గంచుకియు నిష్క్రమింతురైరి,,

గౌతముఁడు, మహాదుఃఖంబుతో,,

ఇఁక నేమి సేయంగలవాఁడను. ఇక్కన్యక నే నెంత యనువర్తించినను నా కోడికోలున కియ్యకొనక పోయె. సకలశాస్త్రప్రవీణుఁడ నగునన్ను నొప్పరికించినది గాన దీనివిద్యాభిజనసౌభాగ్యగర్వం బడంగునట్లు మూఢుని నొక్కనిం బతి సేయ వలయు. తదర్థ మను వారయుచుండి యది గావించి సూడు దీర్చుకొనియెదను. ఇప్పుడు కన్యకారత్నంబు చెయిజారిపోయె. తక్కినరత్నంబులనైన నేల విడువ వలయు. పోయి కైకొందుం గాక.

అని నిష్క్రమింతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందుం

ప్రథమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

* రంగప్రవేశంబుచే నాయకునిచరిత్రము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచు; నర్థప్రకృతి పంచకమునం జేరినబిందువును వ్యక్తము సేయుచు నానావిధము లగునవాంతర ప్రయోజనములకును గథాసన్నివేశములకును రసములకు నాశ్రయమై యుండునది యంక మనంబడును. ఇది ప్రాయికము.

బిందువనఁగా :—అవాంతరఫలములచే విచ్ఛిన్న మయినప్రధానఫలంబు చెడ కుండుటకుఁ గారణ మయినయొకయర్థప్రకృతి.

శ్రీ రస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

ద్వితీయాంకము.

గుణమాలిని ధనమాలిని అనుచేటికలు ప్రవేశించిరి.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నన్నుం గాంచినప్పు డెల్ల నత్యాదరంబుతో మాటలాడుదానవు నే నేతెంచి యింతతడ వయ్యుఁ బల్కరించుకొనక యున్నా వదేల నే!

గుణమాలిని. అనునయముగో,,

ప్రియసఖి! కోపగించుకొనకుము. నితాంతచింతాసంతానసమాకులస్వాంత నై యున్నదానను. ఈకతంబున నీవు వచ్చుటయు నెఱుంగను. నాతప్పు మన్నింపుము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! యుపచారోక్తు లటుండనిమ్ము. నీవు నాకు నుపచారంబు సల్పవలె దని గాదు చెప్పినది! ఇట్టిచింతకుం గారణ మే మని యడిగినదానను.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! వేఱు కారణం బే మున్నది? మనభర్తృదారిక మదనసేన తాఁబట్టినకుందేటికి మూఁడేకాళ్లని సాధింపఁగడంగియున్నది. అదియే.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! మనభర్తృదారిక పట్టిన పట్టేమి? యేల యిట్టి పద్దుపట్టె?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ఈమదనసేనకుం బరిణయయోగ్య మగుప్రాయంబు సంప్రాప్తం బయిన దాదిగ మనరాజు సకలదేశములరాజకుమారులం బిలిపించి కూతుఁతో నీకుం బ్రియుండగువానిని వరియింపు మన నాపెయు నొక్కొక్కని నొక్కొక దుర్గ్రహమగుసమస్య యిచ్చి యోడించి యిట్లందఱం దఱుమంగొట్టినయది. తనకంటె విద్యావిశేషసంపన్నుఁ గాని వరియింపదట. అట్టివాఁ డిందనుక దొరికినవాఁడు గాఁడు. ఈయర్థంబునం బ్రవర్తించి రాజును రాణియుఁ గడు నలయుచున్నవారు. వయసుతో సంగత యైనకూఁతుం జూడఁ గోరి త్వరాకులితహృదయులై వరసంపాదనమునం దనారతమాత్మవృత్తులు నెల్లించెదరు. ఇది యెట్లు పోయి యెట్లు వచ్చునో! ఈయర్థంబునం బ్రియసఖీ! నే నెంత సెప్పినను భర్తృదారిక పెడచెవిం బెట్టుచున్నది. ఇది మంచి కగునో! చెడున కగునో!

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! స్త్రీల కిట్లు మిక్కుటముగ విద్యాభ్యాసము సేయించుట యెప్పటికింగాని యనర్థావహంబు గాక పోదు. మన రాజు మదనసేనకు సర్వవిద్యలయందుఁ గరము చతురం గావించినవాఁడు, దాన నిట్టికష్టం బనుభవింపవలసివచ్చెఁ.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! తొల్లింటి రాజకన్యక లెల్ల నపరిమితవిద్యావిచక్షణత్వంబు గలవారలు గారే! వారివలన వారితలితండ్రుల కిట్టిదుఃఖము వడవలసివచ్చెనా! గౌతముఁడు రాజపుత్రికతోఁ దనకంటె విద్యావిచక్షణుండు లేఁడని గర్వించి పల్కెనటు. కాన వానికంటెఁ బండితునిం బరీక్షించి తెలిసికొని యట్టివానిని పెండ్లాడవలయు నని యున్నది. ఇది యిట్టిపద్దు పట్టుటకు మూలం బడియె. స్త్రీలకల్పవిద్య యగునేని యనర్థావహంబగుం గాని సత్సంప్రదాయలబ్ధం బయిననిరవధికవిద్యావిశేషంబు లిడుమలకు మూలంబు లగునే! మఱియు నట్టివారలు * సావిత్రీ, ద్రౌపదీప్రముఖులవలెఁ బతిసౌఖ్యప్రద లగుదురు.

సత్వరంబుగ వసుమాలిని యనునొకచేటి ప్రవేశించి, రొమ్మున చేయి యిడుకొని.

కట్టా! కార్యంబుగతి యిట్టు లయ్యెఁగా! దీన ననర్థంబు వాటిల్లక పోదు. ఈ యర్థంబు ముగియుదనుక నుండి తనకుం దెల్పు మని చెప్పి నన్ను రాజకులంబున నునిచి యార్య గుణమాలిని యింటికిం జనినయది. త్వరితగతిం జని జరిగినవృత్తాంతంబు దెల్పెదను.

అని పరిక్రమించుచున్నది.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని! రాజకులంబునం జరుగువృత్తాంతంబుం దెలిసికొని వచ్చి నాకుం దెల్పు మని నాయనుజాతను వసుమాలిని నయ్యెడ నిలిపివచ్చితిని. ఈ దినము కరూశాధిపతికుమారుండు మనభర్తృదారికతో విద్యావివాదంబు సేయ నేతెంచియున్నాఁడు. ఆతండు జయంబు వడసి రాజపుత్రిం జెట్టపట్టంగలండో? లేక యోటువడి పరిభవంబున గొడిగట్టం గలండో? యితండును విజితుం డయ్యెనేని యిప్పటి రాజకుమారులలో నింక నీమదనసేనం జయింపఁగలవాఁడు లేఁ డనవలయు. వృత్తం బేమయ్యెనో వసుమాలినివలనఁ దెలియంగ నగు.

ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి, కుతూహలంబుతో,,

ఆ వసుమాలినియె నిదె వచ్చుచున్నది. ఓసీ! ఆయుష్మతి వసుమాలిని! కరూశాధీశునికుమారుండు మనభర్తృదారిక యడిగినప్రశ్నల కుత్తరంబు లే మైనఁ జెప్పెనా?

* వీరు భర్తలకు సౌఖ్యముఁ గల్పించిన విధము గ్రంథాంతంబునఁ దెల్పంబడు.

వసుమాలిని. ఓయార్యా! ఉత్తర మన్నమాటయెక్కడిది! గౌతమునికపటమునం బరాతిసంధానంబునందుం బరము కౌశలముం గానిపించు మనభర్తృదారిక యొసంగు విషమసమస్యలకు గీష్పతి గాక మనుష్యమాత్రుం డుత్తరము చెప్పం జాలునే!

గుణమాలిని. ఓసీ! ఏమీ యీవింత! సకలశాస్త్రపారంగతుం డనియుం గవితాసారసర్వస్వవేదియనియుం బ్రఖ్యాతిం గాంచినయాకయూశాధినేతకుమారుండు నిట్లయ్యెగా! ఇతండు నితని చెయ్యుండు కళాచంద్రుండు నీయిరువురే మదనసేనకు విద్యావివాదంబునం గెలువంగలవార లని యెల్లరుం జెప్పఁగొన విని సంతసంబు నందుచున్నందు కితనిగతి యిట్టు లయ్యెగా! కళాచంద్రుండు కొన్నినాళ్లనుండి యున్నచో టెఱుంగఁబడక యుండెడిని. ఇంక మదనసేనను బెండ్లాడంగలవాఁ డెవ్వఁడో తెలిసికొన శక్యంబు గాకయున్నది.

వసుమాలిని. ఓఆర్యా! గౌతముఁడు దగ్గఱనుండుదనుక నీరాజసుతను జయింప నెవ్వరికి నలవి గాదు. అతఁడు మాయావి. కరము కుశలుఁడు కపటయుక్తులచేఁ బరుని బరాభూతునిం గావించుసామర్థ్యం బతివేలంబుగఁ గడించి యున్నవాఁడు. రాజపుత్రికివాని నేరిపి దానిచే నఖిలవిద్యావంతులను మోసపుచ్చుచున్నవాఁడు.

గుణమాలిని. ఓసీ! మనభర్తృదారిక తనయందుం గపటవృత్తిం జరించుచున్నాఁడని గౌతముని నిరాకరింపకయున్నది చూచితివా! ఇవ్విధంబునం బండితుల నెల్ల నిరాకరింపఁగా భర్తృదారిక తన్నే పెండ్లాడు నని యెంచి సుమా? యీగౌతముం డిట్లు చేయుచున్నాఁడు. ఇది మదనసేన యెఱింగి యుండదా!

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! అంతయు నెఱింగియు నెఱుంగనిదానివలెఁ బలికెదవు. నీప్రేమం బట్టిది. మనభర్తృదారిక; గౌతమునికి గురుదక్షిణ సమర్పింపంబోయిన వాఁడతండు గావించినమహాతిక్రమము సయితము గురుభక్తివిశేషంబున మనసునం దుంచుకొనక యింక నితఁడేమిసేయంగలఁ డని యుపేక్షించి యథాపూర్వముగ నతని యందు నిర్వ్యాజములగు వినయభయభక్తులతోఁ బ్రవర్తించుచున్నది. అట్టిబుజా వ్యాదయ తెక్కిన యవగుణలేశంబుల గణించునే!

గుణమాలిని. ఓసీ! నీవుడివినది సరే! అవాఁడీగౌతముఁడు భర్తృదారికయందుం జేయంగడంగినమహాతిక్రమంబు రాజునకుం దెలిసియుండిన నప్పు డతండు దండితుండై యెప్పటికేని రాచనగరునం బ్రవేశంబుఁ గాంచకపోవుం గదా! అక్కాలంబున స్త్రీబుద్ధి సంజాతం బగు బ్రాహ్మణదండనపాపభీరుత్వంబు ప్రబలినకతంబున మదనసేన నాయొడిరున

నుండి తప్పింప మాత్రమె తలంపుఁగొని రాజున కత్యంతగౌరవ్యుండును వృద్ధబ్రాహ్మణుండును తదీయక్షేమకాంక్షియు నైయుండుకార్తాంతికునిం బ్రార్థించి యాతనిఁ గొని భూపతిని భర్తృదారికను గావం బనిచితివి. అప్పుడు నాకు బుద్ధి పెడతలఁ బట్టియుండె. ఇప్పు డయినను రాజపుత్రికి గౌతమునికపటంబుఁ దెల్పిమరల్పుదు నన్న నో మదవతికిఁగలగురుభక్తివిశేషంబు నామాటను చెవిం జొరనీదనిరోయించుచు నూరకున్నదాన.

వసుమాలిని. ఓ ఆర్యా! ఇట్లనవరతము స్నేహాదర్శంబున నాపరానిచింతాసంతానంబునం బొక్కుచుండునీకు నప్రతివిధేయం బైనకేఁడొకసంకటమును సంప్రాప్తం బయి యున్నది. అది యెద్ది యంటి వేని! వినుము. ఈదివమునఁ గరూశదేశాధీశకుమారుని మదనసేన తనతోననేకవిద్యల వివాదంబు సలిపి జయంబుఁ గాంచిన వానిం దుదకు విషమసమస్యల నోడించెను. అది రాజెరింగి తనపుత్రికయందుం గుపితుండై సమీపమున నుండిన గౌతమునిం గాంచి యిట్లనియె.

ఓ విప్రోత్తమా! ఈ మదనసేన భవదుపదిష్టం బగువిద్యావిశేషంబున గర్వించి యఖిలరాజపుత్రులనవమానితులం జేసినయది. ఎతన్మూలకముగ రాజచక్రంబునకు నాప యువిరోధంబునయ్యె. ఇఁక దీనికిం దగినవరుని సంపాదించుట నీ భరంబు. అందుకుం గావలసినధనసంచయంబులు మదీయాజ్ఞానుసారి వయి కోశాధికారులవలనం గైకొని యితరదేశం బులకరిగి యురవైనవానిం దోడ్కొని రమ్ము. వాఁడు బ్రాహ్మణుం డయియుండె క్షత్రియుం డయియుండె నుండ నగును. అని ముదల చేసె. అది విని గౌతముఁడు కడుసంతసంబున ఆని వీడ్కొని పోయినవాఁడు. గౌతముఁడు రాజపుత్రి కెగ్గుసేయందలంచి యున్నాఁ డని నీవు భయంపడుచుండినదానికిం దగినట్టులు విధియుం బ్రవర్తించుచున్నయది.

గుణమాలిని. వెలవెలఁబోవుమొగంబుతో,,

హా దైవమా! యివ్విధంబున నా! యొనరించితివి. ఓ వసుమాలినీ! నాకు హృదయావేగం బుత్కటంబై శిరోవేదనాదిబాధలం గలిగించుచున్నది. అప్రతివిధేయం బగు కార్యంబున నేల యిట్టిచింత యని యనుకొనినను మానసంబు నివర్తింపక యయుత్తలం బడుచుండెడిని. బాల్యంబుండొట్టి సహవాసంబు రచియించుచు వచ్చిన కారణంబున నెచ్చెలి కభద్రం బే మగునో యని చింతంగూరుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి గుణమాలిని! ఎందుకే యి ట్లువమ్మలించెదవు! గౌతముఁడు తోడైవచ్చువాఁ డతనికంటెఁ గడు సమర్థుండై యుండఁడటే!

గుణమాలిని. ఓసి ప్రియసఖి! యూరాజోయన శేరిచాణక్యై పలికెదవు! రాజ పుత్రికయందుఁ దమకంబుం గొనియున్నవాఁడు దానికిం ధనకంబు వలంతిఁ దెచ్చి చూపునవికే! ఇంతమాత్ర మెఱుంగవా! అతఁడు కడు మాయావి ధూర్తుఁడగుటకు తన్ను నిరాకరించిన దమనుఁడు మనంబున నుంచుకొని యిట్లుచేసినాఁడు. ఆ రాజపుత్రి కేవిధమైన గర్వభంగంబు సేయవలయు నని యాయా రాజసభాసదులతోఁ జెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! గౌతముఁ డెవ్వనిఁ దోడ్తెచ్చినను మనభర్తృదారిక పరీక్షింపక పరిణయముఁ జేసికొనదు గదా! పరీక్షసమయంబున నెట్టివాఁడైనదియు బయల్పడక పోదు.

గుణమాలిని, ఓసి! ఆ వాఁడు తాఁ జేయువిక్రుతిఁ బయల్పడనీఁడు. మాధుర్యం బండితుం డని యనిపించు. ఎట్టివారికేని మతిభ్రమంబు గల్పించు. నిక్కతికల్పనం బున మయాశంబరమారీచాదులతోఁ దులఁదూఁగువాఁడు గాని సామాన్యుండు గాఁడు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! వాలంగీ యిట్లు నీవిలోనిచింతలు గల్పించుకొని దుఃఖింపెదవు? వాఁడు నొసట వ్రాసినవాఁడు నేఁడు తుడుచునోపఁడు.

శ్లో. † హరిణాపి హరేణాపి బ్రహ్మణాపి సురైరపి,
లలాటలిఖితా రేఖా పరిమార్ష్టుం నశక్యతే.

అని నీతికోవిదులు వక్కాణించిరి యెఱుంగవే యా? యింతకుమును జరుగ వలసినది జరుగక పోదు. ప్రొద్దుపోవుచుం బ్రియసఖిమనము నిద్రం జాల వచ్చె తిని. యింటికిం జనవలయు.

గుణమాలిని, ప్రియసఖి ధనమాలిని! మంచిది! అట్లయొనర్చుము.

వసుమాలినిం గాంచి,,

ఓసి వసుమాలిని! ఇప్పు డేమియును మాటలాడుటకు సమయము గాదు. నేను [illegible] సమయంబున [illegible] మాయావి వాక్యములకు యుపశమించదు. నీవు [illegible] నీయుంటికిం బ్రదవాలకుఁడు [illegible] బయట పోటఁ గొంతవఱుండి [illegible] అదె వెడ.

---

† హరిణాపి (విష్ణువుచేతను) హరేణాపి (శివునిచేతను) బ్రహ్మణాపి (బ్రహ్మచేతను) సురైరపి (దేవతలచేతను) నొసటివ్రాఁత [illegible]

అని యందఱు నిష్క్రాంతులైరి.

ప్రవేశకము.*

గౌతముఁడు. ప్రవేశించి,,

ఆ! మదనసేనకు మగని సంపాదింపు మని రాజు నుడివిననుడువు నెంతసంతసంబునం గైకొంటినో! అంతసంతాపంబు వడుచున్నాఁడను. ఎంతకష్టము సంభవించినను దాని కోర్చుకొని మఱియుం గొన్ని దేశంబులు సంచరించితినైన మదనసేనకు గర్వంబడంగ నేనుద్దేశించినవానిం దెచ్చి పెండ్లిసేయవలయునని పద్దు వట్టితినే! కట్టా! నాయభీష్టంబు నెఱవేఱుట యెట్లో! అభినవమన్మథసమానం బగురూపంబు గలిగి కరము మహాత్ముండై యుండెడువాఁడు గదా మదీయాభిప్రాయంబు తుదముట్టించువాఁ డగును. అట్టివాఁడు దొరకుట కడు దుర్లభంబై యున్నది. పెక్కుదేశంబులు దిరిగి యూరవైనవాఁడు సేకూరమి మరలి మధుమంతపురసమీపకాంతారంబుం జేరి యున్నాఁడ. ఇఁక నెయ్యెడ వెదకుదు. ఉద్దిష్టకార్యంబనుకూలతావిరహంబున నాయాసప్రద మయినకారణంబుచే మనంబునం గలయుల్లాసంబు దక్కె. ఏపనులయందు నితికర్తవ్యతాజ్ఞానంబు స్ఫురింపకయున్నది. నేఁ దలంచియుండువాఁడు బ్రహ్మక్షత్రవంశములలోనివాఁడు గాక నీచకులజాతుండైననుతోడ్కొని పోయి యుత్తమవంశజుం డనిబొంకితినైనఁ గార్యము ముగింపవలయు. నాతోఁ జనుదెంచియుండు సారథి జయసేనుఁడు బహుదినములుగా నొప్పుకొనకయుండి దేశాటనశ్రమంబున కోర్వక తుదకట్టివానినేని రాజున కల్లుండని తోడ్కొనిపోయినం జాలు నని తలంచి నాతో నోయార్య గౌతముఁడా! రాజపుత్రికి వరుని సంపాదించుటయందు నీ కేఁకఁ బ్రతికూలాభిప్రాయము గలవాఁడఁ గాను. నీవు నన్నెట్లు పొమ్మన్నను నా కిష్టమే! ఎట్టివానినైనం దోడ్కొని వేగంబ యూరికిం బోయి చేరుట నాకుం బ్రియంబు. ఏపనిజరిపినను ఱేనికిసమాధానంబు సెప్పవలసినవాఁడవు నీవయియున్నాఁడవు. అని నుడివి శిథిలప్రయత్నుండై యుండెడిని. ఇఁక నాసేయుపని కడ్డంకియు నుండదు. అయిన నేమి సేతు. రూపవంతుండును లేఁబ్రాయముగలవాఁడును దొరకినచో వానిని సువేషాలంకృతునిం గావించి పండితుం డని చెప్పి నిక్కృతి మెయి నాబుద్ధిచాతుర్యంబున రాజును

---

* ప్రవేశక మనఁగా :— పూర్వాంకంబునందు శేషించియుండునవియు నుత్తరాంకంబునందు సూచితముసేయఁదగినవియు నయి యొప్పుచుండుకథాంశంబులం దెలుపునది. విష్కంభప్రవేశకములచే సూచ్యార్థంబు సూచిత మొనరించి యంకంబులందు దృశ్యములగు వస్తువులు సందర్శితము సేయుదురు. ప్రవేశకము నీచపాత్రప్రయోజితమయి యుండు.

రాజపుత్రిని భ్రమింపంజేసి వానికి మదనసేన గంతమునూపున ట్లొనర్తు. జరగవలసిన కార్యంబుగతి యిట్టిదే! ఇట్లైనం గాని దానిగర్వం బడంగదు. ఇప్పు డిక్కాంతారంబున ననేకతరుషండమండితంబగుదానియందుం బ్రవేశించి దూరదేశప్రయాణాయాసంబు వాయం గొంతసే పుండి సురభికుసుమరాజివిరాజితం బగువనరాజిం గాంచుచు; రథరథ్యంబులనేటినీటం గడిగి పచ్చనిపచ్చిక కడుపార మేపి జయసేనుఁడు రథంబునకు రథ్యంబులం బూన్చి తోలుకొనివచ్చునంతదనుక గాలంబుఁ గడపెదను.

దూరమునకు దృష్టులు నిగుడించి,,

అదిగో యింతకుం జెంతల మనుష్యులు మెలంగువిధంబు జూపట్టెడు. వారి వారరయుదును.

పరిక్రమించుచున్నాఁడు,,

ఇరువురు కిరాతకుమారులు ప్రవేశించిరి.

ఒకఁడు. లంబభుజుఁడా! మనరాయుడయందు పోతరాజునకుం బోతేరికిని జాతరసేయం గడంగినవాఁడు. ఆ దేవరరాతికిం బందిరి పెట్ట గట్టిగూచంబులనతికి తెండని ముదలయిడియె. కానఁ దఱుచుగ నుర పైనచెట్టు లుండునిరవులకుం జని చెట్టులు నఱికి తెత్తము. గొడ్డలి మున్నగుకొలముట్టులు గొనిరమ్ము. పోదము.

లంబభుజుఁడు., ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! పోవచ్చుకుగాని నేనడిగినకత యొకింత సెప్పుము. మాయయ్య యిప్పు డున్నట్టుండి యీజాతర పెట్టుకొన్నాఁడ దేలా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ నీవెఱుంగవా! కడచినరేయి పెందలకడ నొకగద్దెపెప్పు మెఱుకలపాని మనచమపకు వచ్చినయది. ఆపెం గూరుచుండంబెట్టి కొల్లాపురమ్మకుఁ బండేరంబిడి యాపెను మాపిల్లవానికిరాఁబోవుబాగెంబు సెప్పుమని యడుగఁగా నా యెఱుకత తనయిలువేలుపులకు మ్రొక్కులిడి నీతలిదండ్రులతో నిట్లనియె. ఓ యెఱుకయొడయఁడా ఓ యొడయనివడఁతీ! మీకొమరుం డీనాడేలు సీని కల్లుండు గాఁ బోయెడి. వానిబాగెంబు సెప్పం దరంబు గాదు. అనియెను.

లంబభుజుఁడు. సంతసముతో,,

ఓరీ అల్లుఁడ నగుదు నన్నుఁ గూఁతురిమగఁడనగుదు నని యేకదా! తెలివిడి.

కుటిలభుజుఁడు ఓరి కూఁతురిమగఁడవుగాక మఱి మేనల్లుండ వగుదువా!

లంబభుజుఁడు. కౌతుకంబుతో చంక లెగరవేయుచు,,

ఓరీ రాజుకూఁతురు బాగుండు నందురు. మనకొదమగాడదెవలె నుండదటరా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ మనయాఁడంగు లప్పుడప్పుడు పాలపూసు లమ్మకొన రాచనగరునకుం జని పరవుడంపుంబడంతులు పిలచుకొని పోఁగా రాచగతిత లుండుచోటు

లకుం జనుట గలదు. మనగాజుభూసలకంటెం దళతళలాడు పెద్దకన్నులబటువురాలు వొదిగినసొమ్ములు వారు వెట్టుకొందురట. వారికన్నులు జింకపిల్లలకన్నులవలెఁ గడు సొంపై యుండునట. ఆకన్నులతోఁ బెదరి బెదరి చూతురట. వారినడుము కంది రీగకుంబోలెఁ గడు సన్ననై యుండు నట. వారియొడలిచాయ పచ్చి పసుపుమోడితోఁ దులఁదూఁగుచుండు నట. పిండితోఁ జేసి పెట్టిన బొమ్మలే యనవచ్చు నఁట.

లంబభుజుఁడు. ఆ! అంత యందకత్తెలా యా పడంతులు. వారేనా నాకుం బెండ్లాలు గాఁబోయెడివారు.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ యందఱు గారు. అం దొక్కతెయే నీకుఁ బెండ్లామగునది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! ఒక్కతె నాకెందుకు! మనచనుపలో నెవ్వఁడైన నిరువురకు మువ్వురకుం దక్కువగఁ బెండ్లిసేసికొనినవాఁడు గలఁడే? ఒక్కతెను జేసికొనుట గారవంబునకుం గొఱంత గాదా!

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! ఒకతెకు మగఁడ వైన నంతకుం బైనజూచుకొనవచ్చును. దానికి బైమాటలు గదా నీవు సెప్పునది. ఇప్పుడు కూచములు నఱకుటకుం బోదము రా!

లంబభుజుఁడు. అట్ల కానిమ్ము,,

అని గొడ్డలిమొదలగు కొఱముట్లు గైకొని.

ఓరీ యింకఁబోదము రమ్ము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

గౌతముఁడు. ఇయ్యెడ నెఱుకలు దిరుగుచున్నట్లు దోఁచెడి. వీరలుండుచను పయూ సమీపమున నుండం బోలును. కొంతదూరము సని వారిం జూతము.

పరిక్రమించి. లంబభుజునింగాంచి. ఆశ్చర్యంబభినయించి,,

ఔర! ఇట్టియుత్తమలక్షణవంతుం డగుమహాపురుషుని నింతదనుకఁ గాంచినది లేదు. ఏమి వీని గాంభీర్యము! వీనినగుమొగం బున్నతభ్రూయుగశోభితంబు నతివిశాలలోచనద్వయశోభావిభ్రాజితంబు నీషచ్చలితకుటిలనీలకుంతలావృతనిటలతటఫలకామనోహరంబును నయి సౌందర్యలక్ష్మీనివాసం బగుకమలంబు నాఁ బొలుపారుచున్నయది. కర్ణంబులు దోస్తంభడోలాయమానంబులై యొప్పెడిని. భుజార్గళంబులు జానుభాగపర్యంత ప్రలంబంబులై యతిమనోహరంబులై పొల్చెడి. ఉరంబు కడు వెడందయై యానందంబుం గూర్చెడిని. ఈలక్షణంబులును దేజంబును గమంగొన నితండు బలవత్కారణంబున నీయెఱుకలలోఁ జేరినవాఁ డనియు రాజకుమారుండొండె బ్రాహ్మణకుమారుండొండె నిట్లు కిరాతులతోఁ గలసికొనియున్నాఁ డనియు విస్పష్టం బయ్యెడిని. ఇట్టియాకారంబుండియు నా కేమియు నుపయోగము లేదు. మూఢుఁడు నై యుండవలెఁ గా! వీఁడట్టివాఁడు నయ్యె నేని నాకోరిక పండినయదియు. ప్రాయి

కంబుగ నిట్టివాఁడు మూర్ఖుండై యుండెను. ఇంచుక తడవి యాడిన వీనియోగ్యత యుల్లడి యగును.

అనినిజ్ఝవంబడుచున్నాఁడు,,

లంబభుజుఁడు. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! నే నీచెట్టున కెక్కెద. నీ వాచెట్టున కెక్కుము.

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ! అగుఁగాక. నీవు వైళంబ యెక్కి యుఱవైనకొమ్మల నఱుకుము.

లంబభుజుఁడు. ఓరీ! యిదె నతికెదను జూడుము నాదెబ్బ!

అని చెట్టెక్కి యాచెట్టుకొమ్మ నూర్ధ్వంబునం గూరుచుండి దాని యధోభాగంబును నఱికి దానితో నిలపయింబడి లేచి మరలమరల నట్లెగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఆ! నే నిట్టివానిని సంపాదింపం దలంచి యుంటినో యట్టిమూఢుండె యతి సుందరవిగ్రహుండు నా కనుకూలం బయినవిధిచేతఁ గాన్పింపంబడెను. చెట్టుకొమ్మ కొనకెక్కి దాని మొదలు నఱుకువాఁ డెట్టిమూఢాత్ముం డనవచ్చు. ఇట్టివానిని సంపాదింప నే ననేకదేశంబులు దిరిగి తిరిగి తుదకు మధుమంతనగరసమీపమునన గని పెట్టితిని. కాలంబనుకూలించిన నేకార్యం బేని తనకుఁ దాన యనుకూల మగును. వీనిసమీపమునకుం జని వృత్తాంతము విచారింతము.

దగ్గఱకుంజని,,

ఓరీ యోయుకా యిటు రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. మరలిచూచి. భయంబుతో,,

అయ్యోలూ! ఏదో యొకదయ్యము నన్నుం దినం బిలుచుచున్నది. ఓరీ కుటిలభుజుఁడా! మన మిర్వురదె యుండం జనదు. నీవు నాలోఁ బరువిడుచురమ్ము.

అనిపరువిడుచున్నాఁడు,,

కుటిలభుజుఁడు. ఓరీ పిఁడు యానిపివోలె నున్నాఁడు! దయ్యము గాఁడు. మనమెన్నఁడును జూచినవేషంబు గాదు కాన బూఁచి యని తోఁచుచున్నది.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు. ఆత్మగతమున,,

నా నాగరికవేషంబుం గాంచి యిట్టివేషము ధరించినవానిని జూడనియూరవ్యక్తులుగాన వీరు నన్నుఁ బిశాచం బని యనుకొని దగ్గఱకురా భయంపడియెదరు. నేను వీరితో సంభాషించినదో వీరి సంశయంబు వీరికి నివర్తింపదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరీ ! నేనుదయ్యమునుగాను. మనుష్యుండను. భయంపడకుము. దగ్గఱకురండు.

లంబభుజుఁడు. ఓరోరి ! దగ్గఱకుఁ బోకుము పోకుము. మోసపుచ్చి నిన్నుఁ దినంబోయెడిని. మానిసి యైన నిన్నాళ్లు కానివాఁడిప్పుడేల యిట్లాడవచ్చె. ఓరీ మానిసియైన వీఁడిచ్చోటి కేల యేతెంచెనో యడుగుము. మనల నేల పిలుచుచున్నాఁడో తెలిసికొనుము.

గౌతముఁడు. ఓరీ ! మీలో నొక్కరునితో నక్కఱయుండి వచ్చితిని.

లంబభుజుఁడు. ఆ ! తెలిసికొంటివా ! వీఁడు మనలో నొక్కరునిఁ బట్టితినం బోయెడిని. వీఁడు దయ్యమనుట నిక్కువంబు. ఓరీ అక్కడ నుంటివేని యీదయ్యముపాతం బడం బోయెదవుసుమా ! వేగముగ రమ్ము. ఈయడవులలో మానిసులుం డుదురా ఈచెట్లనడుమ దయ్యంబు లున్నవి యని విందుము. తనకుం జిక్కక పోవుద మని తలంచి యనువుమెయి నీపాటుఁ బన్నినయది. తప్పక పట్టుకొని తినును. వేగిరంబ రమ్ము. నేఁ బోవుచున్నాఁడను.

అని కిలకిలారవంబులు సేయుచుం బరువిడెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! వీఁడెంతమూఢుఁడు ? వీఁడేమి చెప్పిన నొప్పుకొనఁడు. ఏమి సేయుదును. నేను దగ్గఱకుఁ బోవం బోవ వీఁడు బెగ్గడిలి పరువిడుచుండం బోయెడిని. వీని నెట్లు పట్టుకొననగును ?

చింత నభినయించి,,

జయసేనుండు నాకు రథంబుఁ దోలుకొనివచ్చినవాఁడు చనుదెంచెనేని వీని నిర్బంధపఱచి పట్టుకొనును. ఇతరప్రకారంబునం గాదు. అతం డింతకుం జెంతల నేటి నీట గుఱ్ఱంబులం గడగఁ దడసినవాఁడు. నేను కాననలక్ష్మీవిలోకనోత్కంఠచే నింత దూరము చనుదెంచితిని ఇంక నతఁడు రాలేదు.

జయసేనుండు. రథంబుతోఁ బ్రవేశించి,,

ఆర్య ! గౌతమ ! ఇదె వచ్చినాఁడ. నాకేదేని ముదల గలదే !

గౌతముఁడు. కరముచే నపవారణముఁ గావించుకొని.

ఓజయసేన ! నీరథచోదన సామర్థ్యంబు మెఱయించుచుం జని యీపాదసూత్ర కిరాతకుమారు నతి సుందరాకారుం బట్టిరథంబున బెట్టుకొని రమ్ము. ఇంతకు సమీపమునన యాతఁడు వసియించుచునుండం బోలును. అందు వీఁడు పారఁ బోనీక రథంబునడ్డంబుగ నడపి యనువుమెయి వీనిం బట్టితెమ్ము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! యట్ల కానిమ్ము.

రథమును లంబభుజునికడకుం దోలుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. చూచి నివ్వెఱపడుచు,,

ఆ! ఇ దేమి! ఎన్నడును గాంచినది గాదే! కట్టా! ఇది నాకడకే వచ్చుచున్నది. వేగముగఁ బరుగెత్తి బిడారంబుం జేరవలయు.

జయసేనుఁడు. అనేకవిధము లగురథచర్యలఁ జూపుచు లంబభుజునిం దోనీకయాలయించి పట్టుకొనెను.

కుటిలభుజుఁడు కనుఁగొని.

ఆ! వీనిం బట్టుకొన్నాఁడిఁక నన్నుంబట్టుకొనును. వీనిచేతికింజిక్కక పరువిడదను. అని నిష్క్రమింతుందరయ్యె.

లంబభుజుఁడు. ఏడుచుచు,,

ఓయయ్య! నన్ను వదలిపెట్టుము. నీపాదముల కిద మ్రొక్కెద.

అనిచేతులు మొగుడ్చుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నీపాదంబుల కేమెల్లరము మ్రొక్కవలసినకాలము వచ్చియుండఁగా నీవు మా పాదంబుల కేల మ్రొక్కెదవు?

లంబభుజుఁడు. దీనత్వంబుతో,,

సామీ! నన్నెఖియూ నిఘమలు పెట్టఁబోకుము. నేను మీబానిసను సామీ!

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యీతని నింతదనుక దయ్యం బని యంటివి గాదా!

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అంటినయ్యా! ఎఱుక లేక చెప్పినయీయెఱుకను మన్నింపుము.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! నా చెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదవేని నిన్ను దండింపను. లేనిచో దండింపకపోను.

లంబభుజుఁడు. ఓ యయ్యా నీమాటకు జవదాఁటను. నీ చెప్పినపను లెల్లం జేసెద. మాయమ్మకడకుం దోడుకొని పోయెదవా?

జయసేనుఁడు. ఓరీ! ఆమాట యనం బోకుము. ఇఁక నమ్మయును లేదు. అబ్బయు లేఁడు. వారలం బాసి నీవు నగరంబునకు రావలసియున్నది! ఇఁక నింటిమాట యనఁబోకుదవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. శోకముతో,,

అయ్యలూ! మాయమ్మను జూడ నీవా!

ఏడుచుచున్నాఁడు,,

జయసేనుఁడు. కళావాహస్తుండై,,

ఓరీ నీవలెంగ త్తి యేడ్చెదవేని యీకళచేఁ గొట్టుదును. నోరు మూసికొనుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ ! ఏడవనయ్యా ! కొట్టవలదయ్యా !

అని రెండుచేతుల నోరు మూసికొని వెక్కుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! వీఁడు కరము భయంపడినవాఁడు. ఇఁక వెఱపింపకుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య ! గౌతమ ! గాఱుగరోకట నలపక చెలుకా ! పాలిమ్మ నిన నిచ్చునా! సామంబున వీఁడు సాధ్యుం డగునే! ఇప్పుడు చూడు మేదేనిఁజెప్పునా!

లంబభుజునింగాంచి,,

ఓరీ ! కిరాత యీతనికి మ్రొక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కాళ్లు గౌతమువలనికిఁ జూపి జయసేనునిం గాంచుచు నిలా తలంబునం బడియె.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ ! మ్రొక్కు చేయవలసినవిధ మిదియేనా ఏమి ? నీవు ఒడలెఱుంగక యున్నాఁడవు.

లంబభుజుఁడు. భయసంభ్రమంబులతో,,

దేవరా ! యేను మ్రొక్కు చేసి యెఱుంగ. నాకు మీరు మ్రొక్కి చూపుఁడు. అట్లు గావించెదను.

జయసేనుఁడు. అళీకకోపముతో,,

ఓరి నీకావరం బెంత యనవచ్చురా !

లంబభుజుఁడు. దేవరా ! కోపము సేయవద్దు. తెలియక యడిగితిని. ఎంతటి వారికైనఁ జెప్పనిది యెట్లు తెలియును.

గౌతముఁడు. ఓరీ ! యెఱుక ! నీవు నేఁజెప్పినచొప్పున నుంటివేని నీకుం గొప్ప మేలు సమకూరం బోయెడిని.

లంబభుజుఁడు. సామీ యట్లె వినియెదను. నాగాడిదకుఁ గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదురునా.

జయసేనుఁడు. కన్నులెఱ్ఱజేసికొని,,

ఓరీ యింకను గాడిదను దలంచుచున్నావు. మూఢ ! ఆ మాట నీనోట నిఁక వచ్చెనేని నిన్ను పెడ రెక్కలు విఱిచికట్టి కొట్టెదను సుమీ !

లంబభుజుఁడు. దైన్యంబుతో,,

అయ్యా! యిది కొదమగా నున్ననాటంగోలె దాని చేత పెంచితిని. దాని కాళ్లు విఱుతునా. దానికి నిన్న కాలు విఱిగినది, కట్టుకట్టి వచ్చినవాఁడను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూర్ఖ! యింక నీ కావిచార మక్కఱలేదు.

లంబభుజుఁడు. అగుఁగాక! అయ్యా! నా గాడిదెల నీవు కాచెదవా! అట్లైన నే నాతలంపు మానుకొనియెద.

జయసేనుఁడు. ఓరీ బుద్ధిహీనుఁడా! నీ కింక గాడిదెలవిచార మక్కఱలే దను మాటకు నే వానిని గాయుదు ననియటరా యర్థము! వినుము. అది యర్థము గాదు. నీ కిఁక గాడిదెలఁ గాయవలసిన కష్టము లేదు. అది యిప్పటినుండి తొలఁగి నది యనుచున్నాఁడను.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! గాడిదెలఁ గాయక యూర కుండిన నాకింట మా యమ్మ కూడు పెట్టదే! కూటికిఁ త్రోవ యేమి?

జయసేనుఁడు. ఓరీ మందుఁడా! నీవు నగరంబునకు రాఁబోయెదవు. నీకు నీ తల్లియుఁ దండ్రియు నింకేలా! అయ్యెడ నీ కన్నమునకుం గొఱంతా! అన్నము పెట్టువారు లేరా!

లంబభుజుఁడు. అరెరే! అక్కడ నా కొకయమ్మ యున్నదా! ఆయమ్మ గాడిదెలు గాయకయే కూడు పెట్టునా!

జయసేనుఁడు. కోపం జూపుచు,,

ఓరీ నిన్నిఁక బిట్టు గొట్టెదను. ఇఁకఁ గాడిద యనుమాట యెత్తఁ బోయెదవు సుమా!

లంబభుజుఁడు. అయ్యలూ! లేదయ్యా లేదయ్యా!

అని నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓరీ కిరాత నీకట్టుకొనియుండుపుట్టము విడ్చివేయుము.

లంబభుజుఁడు. అయ్యా బట్టలు నయితే మాడఁ దెలుకుకొంటారా! నేను దిస మొలతో నింటికి కెట్లు పోదు, పోయిన మాచనువులోనివారు నన్ను దూఱుదురుసుమా! నాబట్టలు మాత్రము విడ్చుకొనకుఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ ! బాల్యా ! నీ దుర్భగమ్ము లైనపుట్టములు మేము సంగ్ర హించుకొనిపోవుటకుఁ గాదు నీబట్టలు విడువుమన్నది ! మఱి మహార్ఘంబు లగుజిలుఁగు వలువలు నీకుం గట్టుటకు !

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా! నాబట్టలకంటె నవి నాణెముగలవో! బట్టలు పెద్ద విగా నుండునా ! వీనికంటె మఱింత ఢళకరిగానుండునోటు !

జయసేనుఁడు. ఓరీ ! మూర్ఖ! ఉత్తమవస్త్రము లనఁగా నిట్టివియే యని యను కొంటివో. తొల్లింటిపుట్టములు విడువుము. మఱియు నీ యఱుత వ్రేలాడుపాలపూసల దండలును దీసి వేయుము.

లంబభుజుఁడు. సశోకముగా,,

ఈ దండలు మాయమ్మ గట్టిన వయ్యా ! ఇంటికిం బోతినేని నాతల్లి మెడ దండ లెక్కడ నని యడిగిన నేమి చెప్పుదును ? ఆపని వల దయ్యా !

జయసేనుఁడు. ఓరీ ! అనర్ఘమణిగణఖచితంబు లగునాభరణంబులు దాల్చుకొన వలసినయదృష్టంబు సమీపించియుండ నింక నీపాలపూసల కేడ్చెద వేమిరా ! ఓరీ నీకు బుద్ధిలేదా !

లంబభుజుఁడు. సామీ! కోపగించుకొనవలదు. మీ కివి గావలయునా ! కావలసియున్న మాయింట నున్నవి యెల్ల మీ కిప్పించెదను. నన్ను మాగుడిసెకుం బోనిండు.

గౌతముఁడు. సారథీ ! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మనమాట వినఁడు. వీనిం బట్టి యీ చెట్టునకుం గట్టి రెండులిలోలు వ్రేలం గొట్టుము. అట్లయిన వీఁడు తనవారల ప్రస్తాపంబు మానును. మనయిష్టానుసారంబుగఁ బ్రవర్తించు.

లంబభుజుఁడు అయ్యలా ! మీరు సెప్పినట్టు లుండెదనయ్యా ! నన్నుం గొట్టవద్దు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ ! అట్లయిన రహస్యస్థలంబునకు బోదము రమ్ము. అయ్యెడకుంజని యీపుట్టంబులు విడిచి మంచివి గట్టుకొని యీపాలపూసలకు బదులుగా రత్నహారములు దాల్చికొని రాఁ గలవు.

లంబభుజుఁడు. ఓయయ్యా ! మీ రేమిచేసిన నేమి ? మీచేతలకు మాఱుచేత గలదా ! అని దీనాననుండై జయసేనునితో నిష్క్రమించి ; వస్త్రాభరణభూషితుండై ప్రవేశించి,,

జయసేనునితో,,

ఓయయ్యా ! ఇవి నాప్రాఁతపుట్టంబులు ప్రాఁతసొమ్ములు. ఇవి పదిలపఱిచి వెండియు నాగూడెమునకుం బోవునప్పుడు నా కిమ్ము.

అని ప్రాఁతపుట్టంబులును పాలపూసలును సారథిచేత కీఁగడంగుచున్నాఁడు.

జయసేనుఁడు. ఓరీ మూఢ! అవి యట్టుండనిమ్ము.

లంబభుజుఁడు. వస్త్రాదులిలపయిం బెట్టి,,

అయ్యా ! నా కిప్పుడు కైసేఁతచేసితిరిగదా ! పోలేరి కిట్లుకైసేయఁగాఁ గోడిపుంజులను గొఱియలను బలి యిచ్చుటగలదు. అట్లు నాకుం బలివెట్టెదరా !

జయసేనుఁడు. ఇఁక వీఁ డివ్విధంబునన ప్రల్లదంబు లాడుచుండు. వీని మాట లాడకుండం జేయనగును. ఓరీ యిఁక నీవు నోరు దెఱచితివేని నీపడఁబోవుపాట్లు జూడుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా ! నోరుదెఱవకయున్నఁ గూడు గుడుచుట యెట్లు ? కుడువనేని బ్రతుకంగలనా !

జయసేనుఁడు. ఓరీ కుటిలబుద్ధీ ! మాటలు నిలుపు మంటిని గాని నోరుదెఱవ వలదన లేదు.

లంబభుజుఁడు. దేవరా! అట్లయిన సరే! నాయబ్బసోదు. ఇఁక మాటలాడను.

అని చేతులతో నోరు మూసికొనుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ ! వీఁ డాకారంబున నతిమనోహరుండై యుండెడిని. కాన రాజపుత్రి వీనిం బరిణయంబు చేసికొనం గడంగు. రాజు వీనికిం బ్రణామము చేసినప్పుడుగాని రాజపుత్రి నమస్కరించినప్పుడుగాని వారల నాశీర్వదింపకున్న మన కపటంబు బయల్పడి కార్యంబు చెడును. ఇందు కొక్కయనువుఁ బన్నవలయును. ఇరువదేడునక్షత్రములపేళ్లు వీనికిం జెప్పి యవి వీనిచేత నావసమయంబునం జెప్పించి తదనుసారముగ సమర్థించుకొనియెదను.

అని యశ్విన్యాదినక్షత్రనామములు చెప్పి యవి చెప్పు మనుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నోరు మూసికొని యూరకుండెను.

గౌతముఁడు. అసూయతో,,

కష్టము కష్టము ! వీఁడు కడు మూర్ఖుఁడు. మాటలాడవల దన్నందు కిప్పు డూరకుండెడిని. ఓరీ మూఢ ! నోరు తెఱవుము.

లంబభుజుఁడు. నోరు తెఱచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. వెడనవ్వునవ్వుచు,

ఓరీ నోరు తెఱవఁ గాదు ; నానుడివినపలుకులు నుడువు మనుచున్నాను.

అశ్వ్యాదినామము లిఱువదియేఁడును జెప్పించెను.

ఓరీ ! యిది రాజు నీకు మ్రొక్కు చేయునపుడు చెప్పుము. రాజపుత్రిక వచ్చి నమస్కరించునపుడు " త్రిపీడాపరిహారోస్తు " అని యాశీర్వదింపుము.

జయసేనునిం జూచి,,

సారథీ ! పురోపవనసీమము జేరి మఱియు వీనిని దిద్దవచ్చును. వీని రథారూఢునిం జేయుము.

జయసేనుఁడు. ఆర్య గౌతమ ! అటుఁగాక.

లంబభుజునింజూచి,,

ఓరీ ! యీరథంబుపై నెక్కుము.

లంబభుజుఁడు. కడువేగముగ రథముకొన నెక్కెను.

జయసేనుఁడు. నవ్వుచు,,

ఆ ! ఏమి వీనిమూర్ఖత !

కోపముఁదెచ్చుకొని,,

ఓరీ ! అక్కడనా ! కూరుచుండవలసినది.

లంబభుజుఁడు. భయంబభినయించుచు,,

దేవరా ! నీవు పై నెక్కుమన్న నెక్కితిని.

కోపగించుకొనుచున్నావ దేమి ? ఎక్కడ నుండు మనియెదవో ! అక్కడనుండెదను.

జయసేనుఁడు. ఓరీ! యడుగునఁ గూరుచుండుము.

లంబభుజుఁడు. దేవరా ! అట్లయ !

అని రథంబుదిగి దానియడుగునం గూరుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. నవ్వుచు,,

సారథీ ! యీయనాగరికుని సముచితస్థలంబునం గూరుచుండం బెట్టుము.

జయసేనుఁడు. అట్లుగావించుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. సారథీ! యిదె నేను రథం బెక్కెదను.

అని రథారోహణం బభినయించి,,

సారథీ! ఇఁక స్యందనంబును మందగమనంబునం బోనిమ్ము. నగరంబునకుం జేరునంతలో రాజుకడను రాజపుత్రికడను గార్యంబు ముగియునంతదనుకఁ బ్రవర్తింప వలసిన విధంబు గఱపెదను. ఇదె దినకరబింబంబు చరమగిరిసానుతటీవిలంబమానం బై గగనలక్ష్మీకరకలితం బయినలీలారవిందంబుగతిం దోఁచుచున్నది.

చం. మరునిధనుర్విలాససుషమం జెలువొందెడుముగ్ధుఁ డౌసుధా,
కరునికిఁ గాంతినిర్భరతఁ గల్గఁగఁ జేయఁ గడంగి సంధ్య యా,
ద్ధురతరరాగయై పెలుచఁ దోఁచెడుతారకలక్ష్మిలోఁ బతిం,
వర యగుకాంతరీతిని విభావిత య య్యె నతిస్ఫుటంబుగన్.

జయసేనుఁడు. రథవేగమునిరూపించుచు ,,

ఆర్య! గౌతమ! మహాజవంబు లగునశ్వవరంబులం బూన్చిన దగుటం జేసి వైశంబ పురసమీపంబునకు రథంబు వచ్చి చేరినయది.

గౌతముఁడు. సారథీ! అట్లయినఁ బురోపవనసీమకు రథంబుం బోనిమ్ము. అయ్యెడ కరదంబు పేరుఁడు నీవు దిగి మున్ను తానికడకుం బోయి మదాగమనంబుం దెల్పి యపరిమేయవైదుష్యభూషితుం డగువరుండు దొరకినవాఁ డాతని నెదుర్కొన రాఁజరునని యాభూపతికి నాచెప్పినపంపినరీతిం దెల్పవలయు.

జయసేనుఁడు. ఆర్య! గౌతమ! అగుఁగాక ,,

అని రథగమనంబు నిరూపింపుడు నందఱు నిష్క్రాంతు లయిరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందు

ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

తృతీయాంకము.

అంతః పురమునందు దేవీసహితుండై రాజు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజు. దేవీ! మనమదనసేనకు విద్యాధికుం డైనవరుని సంపాదింప గౌతముఁడు దేశాంతరంబునకుం జని యున్నాఁడు. బహుకాలం బయ్యె నింతదనుక రాక యుండెడిని. అట్టివిద్యాధికుండు లభించిన మరలి రాక యుండునే! ఇంతదనుకఁ దొరకి యుండఁ డనితోఁచెడిని. ఈ చతురుదధివేలావలయితం బగుభూమండలంబునం గల బ్రహ్మక్షత్రంబులందు నీ మదనసేనకంటె నధికుఁడు లేకయున్నాఁడా! ఏమి యీ యాశ్చర్యము!

దేవి. ప్రాణనాథ! మదనసేనకుం దగువరుని సంపాదింపవలయు నన్నవ్యసనంబె మీమానసంబున నెలకొని యున్నది. దీనిచే ననుకలము వ్యాకులపడుచు నన్నము నిద్రయు ననాదరించి యుండెదరు. విధి దాని కనుకూలుఁ డగునేని తగువరుండు లభించు. కాఁడేని మన కట్టివానిని సంపాదింపం దరంబు గాదు. పురుషుండు దా నుద్దేశించినపనిఁ జేయంగడంగుటయ తాఁ జేయఁ దగినపని. సఫలంబు సేయుటకు దైవంబ స్వతంత్రంబు. మన మిట్లు చింతించియు నుపయోగంబు లేదు. గాన భగవంతునిపై భారంబు నెఱపి తదీయధ్యానంబు సేయుచుండం జనును.

రాజు. ప్రాణవల్లభా! ఏమి సెప్పెదవు! సంపూర్ణయౌవన లగురాకేందుముఖులు రసభావాభిజ్ఞ లగువారు మగలపొందు వడయునినాఁడు వారియిడుముల దుర్విభావ్యంబులయి కాఱియుపెట్టుచుండు. ఎట్లనిన!

చం. మనమున నుప్పతిల్లఁ గలమానినికోర్కులు లీయమానతం,
గనఁ దమబోటిజవ్వనులు కాంతులకౌఁగిళుల న్సుఖించుటల్,
మునుకొని మాచి దుఃఖమున ముస్గుచు డెందము రాయి చేసికొం,
చనుగతమారవేదనల నన్వహముం దపియింతు రాత్మలన్.

ప్రతీహారి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ! గౌతమప్రేషితుం డగుపారథిపుత్రుండు జయసేనుండు ద్వారంబు కడ నిలువంబడి లోనం బ్రవేశింప సెలికయానతిం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ముదల యయినం దోడ్కొనివచ్చెద.

రాజు. సత్వరంబుగ,,

ప్రతీహారీ! తడవేల! వేగంబ ప్రవేశపెట్టుము.

ప్రతీహారి. మహారాజ! ప్రసాదంబు.

అని నిష్క్రమించె.

రాజు. దేవీ! జయసేనుండు రాఁగలండు. యవనికాంతరితవై యుండుము.

దేవి. నిష్క్రమించుచున్నది.

ప్రతీహారితో జయసేనుండు ప్రవేశించె.

ప్రతీహారి. సూతపుత్ర! అదె భూపతి పశ్చిమసంధ్యోపాసనంబుసలిపి భవత్సమావేశమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. దగ్గఱకుం బొమ్ము. అని నిష్క్రమించె.

జయసేనుఁడు. రాజు సమీపమునకుం జని,,

మహారాజ! విద్వజ్జామాతృలాభంబునం జేసి వర్ధిల్లుదువు గాత.

రాజు! సంతసంబుతో,,

భద్రముఖ! నీ విట్టివచనంబు వల్కుటం జేసి నా కభివృద్ధి నిక్కంబు. భవద్వచనసుధాధారాపానంబునం గలసంతాపం బార్చె. అనుకూలుం డగుజామాత లభించెఁగా!

జయసేనుఁడు. మహారాజ! మన మిన్నిదినంబులదనుకఁ బడినయిడుమలు నేటికి సుఖరూపంబు లయ్యె. నీ వొనరించిన పున్నియంబులవంట పండినయది. ఇప్పుడు నీకు లభించియుండెడుజామాత మానవశరీరంబుం దాల్చినసరస్వతియే యనవచ్చు. ఆమహాపండితు నెదుట మనగౌతముఁడు నయితము మాటలాడ నోపఁడు. పెరవార లెంతటివారు? బహుదేశములు దిరిగి యేము మానుషలోకబృహస్పతిని సంపాదించితిమి. అతనిం దోడ్తెచ్చి యస్మన్నగరబహిరుద్యానసీమను విడియించి వృత్తాంతంబుం దెల్ప గౌతముఁడు నన్నంపినవాఁడు. ఇప్పుడ యతని నెదుర్కొని పట్టణంబునకుం దోడ్కొని రావలయు.

నేపథ్యంబునం గలకలంబు.

రాజు. ఆలకించి,,

సూతపుత్ర! మననగరువాకిటం బోలె నున్నది. ఇంతకలకలం బేల?

జయసేనుఁడు. మహారాజ! నేను గౌతమప్రేషితుండనై యతివేగంబున రాజరథ్యయందుం జనుదెంచుచుండ మంత్రిపుంగవుండు భవదీయంబు లగురాచకార్యంబులు చూచి రాత్రియగుట నింటి కరుగుచుండువాఁడు నా కెదురుపడి నన్నడిగి వృత్తాంతంబుం దెలిసికొని నన్ను విడిచిపుచ్చి యింటికిం బోక మరలి యేలికపండితవర్యు నెదుర్కొనం

బోవుటకుం దగురీతి నిరోగిజనంబులచేత సకలసేనాసముదయంబులను రథాశ్వగజపదాతంబును గణికాజనసంతానంబులను రప్పించి నీకు వృత్తాం తెఱుకపఱచునంతలోఁ బౌరులను రప్పింపం బ్రయత్నించుచున్నవాఁడు. ఇప్పటి కందఱును జేరి యుండెం జను. ఆకలకలరవంబ వీతెంచుచున్నయది.

రాజు. కరమను మోదంబుతో,,

అట్లయిన మనము ద్వరితగతి నరిగి గౌతమానీతుం డగుపండితుని బహూకరింతము.

అనిలేచి,,

ఎవ్వతె యక్కడ ?

చేటిక ప్రవేశించి,,

మహారాజ ! యిదె దానిస వాజ్ఞాపింపుఁడు.

రాజు. ఓసీ కోమ జామాతం దోడ్కొని వచ్చునంతలో నగ రంతయు మంగళాలంకారాలంకృతము గావింపవలయు. సర్వాంతఃపురసుందరీనికరంబులు సమస్తాభరణంబులలంకరించుకొని పరిణయకార్యంబులు సేయుచుండనగు. మదనసేనయు సర్వాభరణభూషితురాలై కన్యకాంతఃపురంబునం బ్రతీక్షించుచుండం జనును. మీర లెల్లను దేవ్యాజ్ఞానుసారిణులరై పరిణయకార్యంబులు దీర్పుఁడు. ఈవృత్తాంబు దేవితోఁ జెప్పి యెవ్వరి కెవ్వరి సేయుపనుల నియుక్తలం జేయునో వారు వారు తత్తత్కార్యంబులు సేయుఁడు.

చేటి. మహారాజాజ్ఞానుసారిణులమై ప్రవర్తించెదము.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. సూతపుత్ర ! మనగౌతముఁడు మెచ్చి తెచ్చినవాఁ డెంతో మహాత్ముండై యుండకపోఁడు. అట్టివానికడకుం బాదచారులమై యేగుట లగ్గగదా !

ఋతుపేనుఁడు. మహారాజ ! భవదభిమతం బెట్లో యట్లే ప్రవర్తింపుము.

రాజు. అట్లయినం బోదము రమ్ము.

అని పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మంత్రి. ప్రవేశించి,,

మహారాజ ! అభిమతజామాతృసంప్రాప్తిచేత నతులామోదంబుం గాంచుము. ఏను జయసేనునివలన గౌతమునమానీతుం డయినజామాత యుపవనంబున నున్నాఁ డని విని యాతండెయ్యెడం దడయుట యుక్తంబు గా దని యెంచి నీతోఁ గదలిపోవుటకుఁ దడవగు నని సకలపౌరవృద్ధులను సేనాసముదయంబులను దేర్చుకొని జామాత విడిసి

యుండుచోటికిం జని యాతని మత్తదంతిసమారూఢునిం జేసికొని తోడ్తెచ్చినవాఁ డను. జామాతయు నేనుగుం దిగి యుండ గౌతమసహితుండై వచ్చుచున్న వాఁడు. తత్సమాగమమహోత్సవసుఖం బనుభవింప సభాభవనంబునకువిచ్చేయుము.

రాజా. సంతసంబుతో,,

ఓమంత్రీ! నీవంటిమంత్రికులుండును గౌతమునివంటిపురోహితుండును భాగ్య విశేషంబునం గాని లభింపరు.

మంత్రి. మహారాజ! అతిరూపగుణోపేతుం డగుజామాత దొరకుటంజేసి నీ భాగ్యంబు సకలజనశ్లాఘనీయం బయ్యె. వైళంబ జామాతయు రాఁగలండు. సభాభవ నంబునకువిచ్చేయవలయు.

రాజా. మంత్రీ! అట్లయగుంగాక.

అని మంత్రితోఁబరిక్రమించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుండును గౌతముఁడును బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,

మహాభాగ! ఇటురమ్ము.

లంబభుజుఁడు. పరిక్రమించుచున్నాఁడు.

రాజా. లంబభుజునింగాంచి. మహాశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చందురుఁబోలుమోము నవసారసపత్రసమానభావముం,
బొందిన నేత్రయుగ్మమును శ్రీరమణీయము నురస్స్థలంబు నిం,
దిందిరవారనీలరుచి దేరెడుముంగురులుం బ్రలంబ మౌ,
నందపుబాహుయుగ్మము మహాపురుషుం డితఁ డంచుఁ జెప్పెడిన్.

గౌతముఁడు. మహారాజ! నీకూఁతురకుం దగినవరుని సంపాదించినాఁడ. ఇమ్మ హనీయుని పాండిత్య మనన్యాదృశము. మాతోం ట్లతనియెదుట నోరు విడిచిన వాద యోగంబులేదు. సకలవిద్యావిచక్షణుఁడు. ఇతరవిద్యాపరిశ్రమము నాకే గాక యిత రులకుం దెలియదు. విప్రవరులకలకవరా రాశిపూర్ణచంద్రుండు. నాయునవిన్నవనిర్బంధం బువలన నీవిశుద్ధయశోవ్యాంఙము భవత్సన్నిధానాదిగ్రహణంబున కొఁదంబడి భవదంగీకారంబు నమగ్రహింప విచ్చేసియున్నవాఁడు.

రాజు. బ్రాహ్మణోత్తమా! యీమహాత్మునియతిగభీర మగునాకారంబు సకల సుజనశ్లాఘ్యశేముషీవిశేషభూషితునిగఁ దెల్పుచున్నది. నీవు సయితము మెచ్చుకొను నట్లుండ నింక నితనియోగ్యతావిశేషం బడుగవలయునా! ఈసాధుచరిత్రుని పాదపంకజములరజంబు సోకి నాయిల్లు పవిత్రంబయ్యె. ఏ ననుగృహీతుఁడ నైతి.

అనిలంబభుజునికినమస్కరించెను.

గౌతముఁడు. లంబభుజునిం గాంచి,,

ఓమహాత్మా! యీభూకాంతుండె మీకు శ్వశురుండు గాఁబోయెడిని. ప్రణతుండయినయితని నాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీపాటుండు నాకుం దొలుతఁ గఱపినది మఱచితిని. అది యిప్పుడు రాజు నమస్కరింపఁ గాఁ జెప్పవలసినదిసూవె!

అనితలంచుకొనుచునూరకుండెను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢుఁడు తొలుతనేఁ గఱపి; రాజుప్రణతుండైనం జెప్పుమన్న దానిని మఱచిపోయినాఁడు. అది యితనికి స్మృతి కందంజేయవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహాత్మా! అశ్వపతికులంబునం జనించినవాఁ డీరాజు?

లంబభుజుఁడు. స్మరణంబునకుందెచ్చుకొని,,

ఔనా! సరే!

తలపంకించి,,

అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక;

అని చెప్పి యూరకుండెను.

రాజు. భ్రమంపడుచు. గౌతమునిముఖంబుఁగాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! యీమహనీయుఁడు నాల్గునక్షత్రములనామములు మాత్రము నుడువుటకును, అవియుఁ గ్రమంబు దప్పి యుండుటకును భావంబు స్ఫురింపక యున్నది. ఇది విశదీకరింపం గోరెదను.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! వీని కే నశ్వన్యాదిక్రమంబుగ నిరువదేడునక్షత్రములనామములు రాజు నెదుటం బ్రథమదర్శనంబు గలుగునప్పుడు సెప్పు మంటిని. తత్క్రమానుగుణముగఁ

పద్యములు రచించి రాజునకు మనస్సమాధానంబుఁ గల్పింపవలయు నని యుంటిని! ఈపై ధైర్యముఁడు నానుడివినక్రమంబు మఱచి యిట్లు సెప్పినవాఁడు. అయినను ఎగ్గేమియు లేదు. నాబుద్ధిబలంబున సమర్థించెదను. ఇది యీమూర్ఖునియందుం గరము గౌరవము గలుగుటకుఁ గారణము గాఁగలదు.

ప్రకాశముగ,,

మహారాజా! యీపండితాగ్రేసరునిభావంబు మాఁబోటివారలమానసంబులకు సయితము నిలుకడమీఁద గాని యెఱుంగ నగుపడదు. అట్లుండ నితరు లెంతటివారు. ఈవిద్వన్మణివచనంబులభావంబు సాధారణులెఱుంగక దూషింత్రు. ఇతఁడు కరము మితభాషి. ఇప్పుడు అశ్వని. పునర్వసు. రేవతి. కృత్తిక. అని యీకవిపుంగవుండు సెప్పినందుకు భావంబు; సకలవిద్యాపరిశ్రమంబు గలవాఁడ నగుటంజేసి నా కింతసేపటి కెఱుకపడెను.

అతనిభావంబుఁ దెల్పెదను వినుము.

శ్లో. * అశ్వనీ భవతు తే తు మందురా మందిరే భవతు తే పునర్వసు,
రేవతీపతికనిష్ఠసేవయా కృత్తికాతనయవిక్రమో భవాన్.

అని యీకవి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు

రాజు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఇట్టియతిగభీరహృదయులభావం బెఱుంగ మే మేపాటివారము. ఈమహాత్ముండు పురుషమూర్తిఁ దాలిచినసరస్వతియే యన నొప్పును. ఇట్టిమహామతినిఁ బతింగాఁ బడయఁ గలనాకూఁతురగు మదనసేనభాగ్యం బేమందు. అలంతు లగు నెలంతల కీమహనీయునిం జెట్టపట్టం గలుగునే! ఇన్నినాళ్లు మన మనురూపజామాతృసంపాదనార్థంబు పడినకష్టంబు లెల్లనీవిద్వద్రత్నలాభంబుచే సుఖరూపంబు లయ్యె.

గౌతముఁడు. ఓమహీపతీ! ఇంకం బరిణయమునకు జాగు సేయం దగదు. మనమదనసేనయు నితనిం బరీక్షింపవలసియున్నది. ఈసభాభవనంబున నందఱును గూరుచుండి విదుషీరత్నంబుచేఁ బరీక్షితునిఁ జేసి యనంతరకార్యంబునకుం గడంగుదము.

---

* తే మందురాతు = నీగుఱ్ఱపుఁశాలగా, అశ్వనీ = ఉత్తమాశ్వములచే నొప్పునది, భవతు=అగుఁగాత. అనఁగా నీసేనాంగంబులు కడు పెంపుఁ జెందుచుండెఁ దగునుట, తే మందిరేతు = నీగృహమునందు, పునః=మఱియు మఱియు, వసు=ధనము, భవతు = కలుగుఁగాత. రేవతీపతికనిష్ఠ = రేవతీదేవికిభర్త యగుబలరామునియొక్క తమ్ముఁ డగుకృష్ణుని, సేవయా = పరిచర్యచేత, భవాన్=నీవు, కృత్తికాతనయవిక్రమః= కార్తికేయుఁ డగుస్కందుని పరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాఁడ వగుదువుగాత.

రాజు. ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా ! నీమాట కద్దు గలదా.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మా ! ఈరత్నపీఠం బలంకరింపుము.

లంబభుజుఁడు. ఉన్నతాసనంబునంగూరుచుండెను.

రాజు. ప్రతీహారీ ! నీవు కన్యకాంతఃపురంబునకుం జని మదనసేనను ; స్వయంవరసముచితాలంకారముతో నుండుదాని నీయవనికాభ్యంతరంబునకుఁ దోడ్కొని రమ్ము.

ప్రతీహారి. మహారాజ యట్లయ.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

రాజు. ఓగౌతమా ! బ్రాహ్మణోత్తమా ! ఈయభినవసరస్వతీవిగ్రహంబుతో నొకింత సంలాపము సేయుటకేని మాబోంట్లకు యోగ్యత లేదు. ఇట్టిమహానీయుని సంపాదించిననీకు నే నేమి ప్రత్యుపకారంబు సేయంగలవాఁడను. నాయందుఁ గరుణించి నానేయునర్పనం బంగీకరించి నన్నుం గృతార్థునిం జేయుము.

అని మంత్రియందిచ్చుమణిగణపరిపూర్ణంబు లగుబంగరుపళ్లెరంబు లందుకొని గౌతముని పాదములందు రత్నంబులు గుమ్మరించుచున్నాఁడు.

లంబభుజుఁడు. నలువలంకులుఁ జూచుచు. ఆత్మగతమున,,

ఈకాలువునఁ గోడలపైన నీవన్నెలగీఁత లేమిటివో !

స్మరణమభినయించి,,

చిత్తరువు లని చెప్పుదురు గూవె ! చిత్తరువునందు రామాయణపుఁగతలు వ్రాయంబడియుండును అని వింటు. అవెక్కడనున్నవో !

నిరూపించిచూచి. చింతించుచు,,

మనచనుపలోఁ గైతగాంద్రుు కతలు సెప్పునప్పుడు ఏర్పునికో పదితల లున్నవని రామాయణకతలందు వినియున్నాఁడను. వానిపేరు సెప్పరాకున్నది.

సంతసంబుతో,,

ఆ ! తెలిసెను దెలిసెను ! అయినను బాపనయ్య నడిగెద.

ప్రకాశముగ,,

ఓబాపనయ్యా ! వీఁడేనా రావణుఁడు !

తక్కినవారందఱును సంశయాకులత్వంబుం గానిపించిరి.

రాజు. ఆత్మగతమున,,

ఈమహాత్ముని సర్వవిద్యాధికునిగ గౌతముండు నుడివె. ఇతండు దురూహంబుగ వచియించినవాఁడు. ఇప్పుడు రావణుఁ డనవలసినశబ్దమును రాభణుఁడని పలుకుచుండె డిని. ఇందు మానసంబు సందేహాకులంబై యున్నయది. గౌతముని నడిగి తెలిసికొనం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓగౌతమా ! లౌకికప్రయోగసిద్ధంబు రావణశబ్దంబు గాని రాభణశబ్దంబు గాదు. ఈమతిమంతుండు రాభణుఁ డని యుచ్చరించుట కుపపత్తి యేదియో యుండుంగను. ఇది తెలియం బల్కుము.

గౌతముడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! యీవైధేయుని నోఱు దొఱవకుండు మని చెప్పియున్నందు కది మఱచి సభాభవనవిలోకనసంతోషాక్షిప్తహృదయుండై తాము వాడుకొనువిధమున రాభణుఁ డని వక్కాణించె. దీనిని చతురముగ సమర్థింపకపోతి నేని కడు సంకటము వాటిల్లు.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహీపతీ ! యితం డనేకవ్యాకరణంబులు సదివి యున్నవాఁడు. వబలకు భేదంబు లేనట్లు వభలకును భేదంబు లేదు. మఱియు నానుక్రమంబునకు భంగము లేక యుండవలెనని యీపండితోత్తమునిభావము.

శ్లో. * కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే.
అగ్రజశ్చ స్వయం రాజా రాభణో న చ రావణః.

ఇది యీతనిభావము.

మంత్రిప్రముఖులు. ఈయర్థంబు సమంజసంబు నతివిచిత్రంబునై యున్నది. ఇది వినమహామోదంబు గల్గినయది.

రాజు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

---

* పులస్త్యమునికుమారులు ముగ్వురు. అందు రెండవవాఁడగుకుంభకర్ణుని పేర భకారమున్నది. మూఁడవవాఁ డగువిభీషణుని పేరను భకారమున్నది. అట్లుండ, ఆట్టి భకారము ; రాక్షసకులశ్రేష్ఠుఁడును ప్రభువునగు పులస్త్యముని పెద్దకుమారుని పేర లేకపోవుట క్రమభంగ మగును గాన రాభణుఁడని చెప్పుట తగును. రావణుడని చెప్పుట సరిగాదు. వబలకభేద ముండును గాన వభలకు నభేదమే. వకారముండుటచేః దోఁచునర్థము భకారముండినను దోఁచును. అనిభావము.

ఏమి యీమహాత్మునిజ్ఞానము! ఇది యెఱుంగ మావంటివారి కించుకయేని యందరాకున్నది. అలోకసాధారణం బీతనిపాండిత్యము. ఇతఁడు సెప్పినయర్థంబు లోకవిరుద్ధంబయ్యు నెల్లరు మెచ్చుకొనం దగియున్నది.

ఖేదముతో,,

ఆ! మదనసేన యింతదనుక రాలేదు. వైళంబ పరిణయమహోత్సవంబు నిర్వర్తించి కన్నులపండువుగాఁ జూడవలయు నని నామానసంబు త్వరాకులంబై యున్నది.

నేపథ్యంబున మంజీరధ్వని వినంబడుటయుఁ బ్రతీహారి ప్రవేశించి,,

మహారాజ! మదనసేన యవనికాభ్యంతరంబున కేతెంచియున్నది. మన్ముఖంబునం బండితోత్తమునికి నమస్కారం బెఱింగింపు మన్నది.

గౌతముఁడు. చేయిచాటునకు లంబభుజునిం బిలిచి,,

ఓరి! రాజపుత్రి నమస్కరించుచున్నది. త్రిపీడాపరిహారోస్తు, అని యాశీర్వదింపుము.

లంబభుజుఁడు. త్వరపడుచు,,

త్రిపీడాస్తు,, అనిచెప్పెను.

ఎల్లవారు నెవ్వెఱపడిరి.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! యీమూఢాత్ముండు త్రిపీడాపరిహారోస్తు అని చెప్పుమన్నం ద్రిపీడాస్తు అని యనెను. దీనికేమి సేయంగలను. ఇప్పు డిది సమర్థింపక పోయినం గార్యంబు సెడు. నాయభీష్టంబు నెఱవేఱదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజపుత్రి! మదనసేనా! ఈవిద్యాస్వయంవరపతి నుడివిన త్రిపీడాస్తు అనుదానికి భావం బెఱుంగవు గాఁబోలు! కాననే సంశయాకులవై యూరకుండెదవు. ఈ మహితచారిత్రునివచనములయందలిగభీరభావంబు నింతకుం గొంతప్రవేశంబుఁ గాంచి యుండునాకుం గాక యితరుల కెఱుంగ శక్యంబు గాదు. త్రిపీడాస్తు అనుదానిభావంబు వివరించెదను వినుము.

శ్లో. * ఆసనే బాలపీడాచ శయనే పతిపీడనే,
భోజనే బంధుపీడాచ త్రిపీడాస్తు సదా తవ.

అని యీవిద్యానిధి నిన్నాశీర్వదించినవాఁడు.

ఇతనివచనంబులభావంబు వివరించునంతదనుక మనంబునకు సమాధానంబు చూపట్టదు. నీ వేమేని యితనిం బరీక్షింపం దలంచితివేని శైశీంబ యడుగుము.

పుష్పమాలాహస్తయై గుణమాలిని ప్రవేశించి,,

ఆర్య ! గౌతమ ! భర్తృదారిక యీమహాత్మునియందుం గలవైదుష్యవిశేషం బునకుం గర మామోదించి మన్ముఖంబున నిట్లు విన్నవించుచున్నది. శిష్యనగునా యందుఁ గలవాత్సల్యవిశేషంబున మీరలు కడు పరిశ్రమంబుం బడి యిట్టిసరస్వతీస్వరూపుని సంపాదించి తెచ్చి యిచ్చినందుకుఁ బ్రత్యుపకృతి యేమి సేయంగలను ? ఇదె నీకంజలి యొనరించెదను. బృహస్పతితో సమానుండగునీమహాకవి నుడివినవచనంబులకర్థం బోటివారలకుఁ దెలిసికొనఁ జాలక యుండఁగా నితనిం బరీక్షించుట యన్నమాట లేటివి! ఇదె సర్వజనాభినందనీయముగ నీవిద్యానిధిని వరియించెదను. ఈపుష్పమాలిక మత్ప్రియసఖీకరంబువలన నితనియంసంబున నిడియెద.

---

* ఓ కాంతాతిలకమా ! నీకుఁ గుమారులు గలిగి నీవు సుఖాసనంబునఁ గూరుచుండునప్పుడు ఆశిశువులు నీపయిం బడి యాడుకొనుచు నిన్ను నలయింతురుగాక. అనఁగా నిట్టియలయికఁ బ్రార్థనీయము గానఁ దత్కారణ మగుపుత్త్రసంపద కలుగుఁగాక యనిభావము. మఱియు నీ వింటిపనులు దీర్చుకొని శయనంబుకడకుం జేరునప్పుడు నీభర్త కడుఁ దమకమున ననేకవిధరతిబంధములను నిన్నుం దార్చి యలయించి నఖదంతక్షతాదుల నతిసుకుమార మగునీదేహమునకు శ్రమ గలిగించి ‹‹సురతమృదితా బాలవనితా తనిమ్నా శోభంతే'' యన్నట్లుమాడఁ జూడ సానందము జనించుతెఱంగు శోభింపఁ జేయు నది పీడనమయ్యు సుఖప్రదంబు గాన నాయతిశయము నీ కగుంగాక. అనఁగా నీభర్తకును నీకును నిరవద్యయౌవనం బుండి యాసుఖం బనుభవించుచుండ నగు నని భావము. బంధుగులతోడ భోజనము సేయుట యుత్తమము గాన నట్టిసమయంబున వారల సమకూర్చుకొని పోవుటవలన నగుశ్రమము నీకుఁ గలుగుఁగాక అనఁగా ‹‹ఎప్పుడు సంపద గలిగిన నప్పుడు బంధుగులు వత్తురు'' అన్నట్లు బంధుసమాశ్రమునకు సంపద కారణ మగుటంబట్టి నిరతిశయసంపద నీ కుండం దగు నని భావము. ఈమూఁడు బాధలు నీ కెల్లప్పుడు నుండ నగు ననియాశీర్వదించుచున్నాఁడు.

ఉ. ఈమహితాత్మువైదుషి యె దేరికి నైన నెఱుంగ శక్యమే,
భూమిని వాణి యీపురుషభూషణమై జనియించెఁ జూవె యీ,
శ్రీమహితాత్ముపాదసరసీరుహయుగ్మముఁ గొల్వ నాకు నా,
శ్రీమహిళాప్రియుండు గృపచేసినవాఁ డధికప్రియంబునన్.

అని లంబభుజునియంసంబునం బుష్పమాలిక యిడెను. నేపథ్యంబునం దూర్య వాద్యధ్వానములును మంగళాశీర్వాదవిరావంబులు వినంబడియె.

రాజు. సంతసంబుతో,,

ఎన్నిదినంబులుగానో యిమ్మహోత్సవంబుఁ గనుంగొనం గోరియుంటిని. ఈదినము నాకోరికి సఫలం బయ్యె.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

నాపంతంబు నీడేరె. నన్ను వరియింపు మన్నమాటఁ ద్రోచిపుచ్చినయీరాచ కన్నియ గాడిదెలమేపువానితో నేమిసుఖంబుఁ గాంచం బోయెడినో చూతము.

ప్రకాశముగ,,

ఓమహారాజ. ఇఁక నగ్నిసాక్షికముగఁ బాణిగ్రహణంబు జరిపింపంజనును. తదర్థంబు వైళంబ ప్రవర్తింపం దగు. పరిణయమండపమునకు నీవధూవరులం దోడ్కొని పోవలయు. ఎల్లవారు నామహోత్సవంబుం గనుంగొన నయ్యెడకు రండు.

లంబభుజునితో,,

ఓమహాత్మ ! పరిణయవేదికకడకేగుదము. లెమ్ము.

ఎల్లవార లాసనంబులు విడిచి లేచిరి.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈబాపనయ్య నాతో రాజకూఁతురు గాడిదకొదమవలె నందము గానుండు నన్నాఁడు. అవ్విధంబునం గానంబడదు. నామూపుపై నొకలంజ వేసిపోయినయిది య రాజకూఁతు రేమొ ? ఇట్లైన నిది నాకెందుకు ?

అందఱునిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణంబునందుఁ

దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణ పరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

చతుర్థాంకము.

(వీణావాహిని యై గుణమాలిని ప్రవేశించి. చింతయభినయించుచు,,)

అక్కటా! మనభర్తృదారికను గౌతముఁడు వంచించె నని తోఁచుచున్నది. సర్వవిద్యావిచక్షణు లగుదేశాధీశకుమారుల రప్పించి విద్యాగర్వంబువలన వారి నవమానితులఁ జేసినందుకుఫలము చేసేత సమకూరినయది గాఁబోలు? ఈలంబభుజాఁడు గడు ననాగరికుండు. వీఁడు వచించునవి యెల్ల గ్రామ్యోక్తులు. గౌతముఁడు తనకుఁ గల విద్యానైపుణ్యంబున వాఁడువచించిన యనాగరికోక్తులనతిచతురముగ సమర్థించిచెప్పి మదనసేవకును రాజునకునుమతిభ్రమంబుఁ గల్పించి రాజపుత్రి తన్ను వరింపక యొప్పరికించె ననుసూడు తీర్చుకొన్నాఁ డనితోఁచెడిని! పండితవర్యుండు గాన నపండితులతో మాటలాడఁడని కపటంబు సల్పి యుండంబోలు. వీఁడు పండితుం డగునేని పాండిత్యప్రకటనసమయంబునం దన కీడుగానివారలతోఁ బలుకక యుండు నంతియకాని తనకుం గావలసినపనులకుం బరిచారకజనంబును బనుపనైన నోరు దెఱవక యుండునా. ఈమందుండు పురుషాకృతి గలరాతిబొమ్మవిధంబున నూరకయ యుండెడిని. అదియునుంగాక.

ఉ. వీరభటాళిఁ గన్గొనిన వేమఱు లోఁ బెగడొంది కాంచు శృం,
గారవతీవతంసములఁ గన్పడఁ గా వెఱ గంది చూచు భూ,
దారుని ప్రేమాల భీతిలుచుఁ దా నిలుచు న్వెఱబొమ్మమాడ్కి నీ,
ధీరహితుండు గన్పడెడి దీనతతో వనచారికైవడిన్.

నగరవాసం బెఱుంగనిపండితుండై యుండంబోలు నని యనుకొనవచ్చునన్ననో? యట్టిపండితుం డయ్యేనేని గావ్యనాటకాలంకారంబు లెఱింగి శ్రుతవస్తుసందర్శనంబున నామోదంబుం జెందువాఁడై యుండవలదా? ఏమియుం గానఁబడదే! సర్వవిధముల నారసిచూడ గౌతముఁడు మదనసేన తనకు వశగత గానిసూడు మనంబున నుంచుకొని రాజపుత్రికిఁ గరము మూఢాత్మునిం దెచ్చి మగనిం గావించినవాఁ డని నిర్ణయింపం జను. నిర్ణయించితినిపో! యిప్పు డేమి సేయంగలదానను. కార్యం బతిక్రమించినయది.

(ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,)

ఏలకో! భర్తృదారిక కడ నుండంబనిచినధనమాలిని సత్వరముగఁ జనుదెంచుచున్నయది.

సత్వరయై ధనమాలిని ప్రవేశించి,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలిని ! నీవు మనభర్తృదారికకేళీగృహంబున సంగీతోపకరణంబులునిచి భర్తృదారికాప్రాణనాథు నరయ్యెడకుం దోడ్తెచ్చి వృత్తంబు నివేదింప ననుజ్ఞాతవైనదానవు ; వైళంబ జరుపవలసినయీకార్యంబునందు దురంతచింతాసమాక్రాంతస్వాంతవయినదానవువోలె నత్యాలస్యంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన వదేలా?

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! యిందే చింతించి చేయంగల దే మున్నది ? ఎవ్వరికింగాని పుట్టినప్పుడు బ్రహ్మ నొసట వ్రాసినవ్రాఁతం దప్పింపం దరంబగునే. అది యట్లుండనిమ్ము. నీ విప్పు డింతత్వరతో వచ్చుటకుం గతంబేమి ?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! అట్లడుగుచున్నా వదేమి? మనభర్తృదారిక యనుభవించు నుత్కంఠార్తి యెఱుంగనిదానవువోలె నుడివెదవు ! ఇప్పు డారొంపుల కుప్పకుంగల వంకాకవీఁకమెయిం బెరిగి యింతింతనరాని యిడుమల శాకమలనయనం బొల్పఱుచుచున్నది. వినుము.

చం. నిరుపహతోద్యతప్రణయనిర్భరదుర్భరదీనభావయై,
యరుదుగఁ జండభానుని సరోజినియు న్మృగలాంఛను న్సమా,
దరమున నాకుముద్వతియుఁ దద్దయుఁ గోరుచునుండుచాడ్పునన్,
దరుణియు నాథుకేళికిఁ గృతత్వర వేమఱుఁ దత్తఱిల్లెడిన్.

అట్లు ధృతోత్కంఠయై యాకలకంఠి పడుచుండుపాట్లు వినుము.

చం. సొలయుఁ బరుండు లేచు మతి స్రుక్కును నెక్కొనుదైన్యసంగతిన్,
బొలయును బ్రద్దు లేచు వగపుంగొను నెవ్వెఱపోవు నొంటిమైఁ,
బలుకును గోపగించుకొను బాష్పము రాలుచు నూరకుండు న,
గ్గల మగు తాపభారమునఁ గ్రాఁగు బయల్గను మూర్ఛఁ గైకొనున్.

ఈయర్థంబు నీకెఱింగించి యుద్దిష్టకార్యంబు వైళంబ సాధించుటకు నిన్నంప నేగుదెంచితి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! ధనమాలిని! మాతినీళ్లు వెల్లువఁ బోవు నని తహతహపడుచందంబున నున్నది. మనభర్తృదారిక యిట్లు సంభ్రమించుట యేలనే! ఆకలిఁగొన్నవాఁడు రెండుచేతులం గుడువఁ గలఁడునటే! రాజును రాణియుఁ బరిణయకార్యంబునకుఁ దమయిట్టఁగా నీదంపతులం జేర్పం ద్వరపడుచు మంచిముహూర్తంబు విచా

రించుచుఁ గార్తాంతికులవలన నీరాత్రి సముచితం బని యెఱింగి యుల్లవిం గూఁతుం గేళీమందిరసమావిష్టం జేయం గడంగి తదుచితకార్యంబుల నెల్లఁ జేర్ప మనకు ముదల యిడియున్నవారు. మనమును శుభవేళ సంప్రాప్తం బగునంతలోఁ బనుల నన్నిటిని ; బూర్వమున నిర్వర్తింపం దగు వానిని నిర్వర్తించుచుండెదము. ఇదె దినమణి యస్తం గతుం డగుచు భర్తృదారిక క్రీడాసౌధంబునం దనవాయకునితోఁ గలయం బోయెడిని. ఇంతలో నిట్టిదుర్విషహవిరహవేదనా యాసవశీకృత యగుట కర మాశ్చర్యకరంబై తోఁచుచున్నది. ఎందు నతిప్రవర్తనము కష్టసంపాదకం బగును సుమా! ఈమదనసేనకుం గలిగియుండుమదనజ్వరార్తిం దలఁచి చూడ నీరాజపుత్రికకు మనోరథలాభంబున నడ్డంకి లేక యుండదనుచే యని మానసంబు చింతాకులత్వంబు నందెడిని. ఇందుకేమి సేయంజాలుదును ?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! నీస్వభావం బెల్లప్పుడు నెల్లయర్థంబులందు నస్థానశంకం దగిలి వగలం బొగులుచుండుట మే మెఱింగినదే! లేనిపోనిసందేహంబులు గల్పించుకొని యుత్తలంపడియెదవు. మదనసేన దనకుం దగినప్రాణనాయకుఁ డుపలబ్ధుం డగుడు నుచిరకాలంబునుండి యందుల కువ్విళులూరుచుండినయీయండజయాన యిప్పుడుత్కంఠితయగుట యరుదా ! అదియునుంగాక యీమదనసేనముగనిరూపరేఖావిలాసంబులు మానినులన్న వారలమానంబులఁ గొల్లబుచ్చకపోవునే !

ఉ. ఆనలినారిబింబరమ కాశ్రయ మానగుమోముగోము నా,
జానువిళంబిపీనఘనచారుసువృత్తము లైనబాహువుల్,
పీనమదింద్రకృంగసమపాతమహోన్నత మంసలోరుగ్రముల్,
మానవరాషఁగీడ్పఱచుసుందరరూపము నాసఁ గొల్పదే.

విదూష. మతిద్యుతు.

ఉ. ఆనవమోహనం గనిన దాదిగ నీపుటభేదనంబులో,
మానవతీమణుల్ మదనమార్గణవృష్టికిఁ జిక్కి ప్రుక్కి న,
వ్యానిశరీతిఁ జైకొన మనంబున నువ్విళులూరుచుండ్రు సు,
మ్మానవమన్మథుం గలయ వాసజనింపనివార లే రిటన్.

అట్టిరాకుమారుణిమరూపకళావిశేషంబుల సౌష్ఠవముగనిం బడసి తత్సమాగమసుఖంబునకు మదనసేన త్వరపడుట యొకవింతనీయం బైనయర్థంబె! సర్వకళాపారపర్యాప్తవేదిని గదా యీమదవతీమణి !

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! నీవు చెప్పినవెల్ల సత్యంబులే!

గీ. కనకకుసుమంబునకురూపగరిమయున్న । భ్రమరపాళికిమధుపానఁబొలుపడుసె,
యాసపృశ్యాపాదభరితమాధుసుమమునంద । బుట్టెసుఖముబ్బు రతి గల్గునాసమించు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! నీవుడివినవచనంబులవలన ననమానరూపవైభవోపేతుం డయ్యు భర్తృదారికాకాంతుండు లజ్జావతుల జాతికళాచాతుర్యంబు లెఱింగి వారల నేలుకొనంజాలనియనాగరికుండై యున్నవాఁ డనునర్థంబు దోఁచెడిని. అట్లుండినను.

గీ. సర్వవిధవిద్యలం దతిచతుర గాన । మదనసేనయ తననాథు మదనసదృశు,
రతికళామానచాతురీగతులయందు । వానిఁ దాఁ దిద్ది యేల్కొన వలఁతి సుమ్ము.

గుణమాలిని. ప్రియసఖీ! నీ చెప్పినచొప్పు నొప్పిదం బైనదియు. అయినను మదీయమానసంబు శంకాతంకాకులత్వంబుం బాయక యున్నది.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! ‹‹ అతిస్నేహః పాపశంకీ ’’ అని యుండ లేదా! మదనసేనయుం దీ పతిప్రియం బునిచినదానవు గాన నీమానసం బాయతిపయం దట్లు చింతం గూరుచున్నయది.

కం. ఎవ్వరి కెవ్వరు ప్రియులో । యవ్వారలు వారలందు వనిశ మఱుభముల్,
నివ్వటిలునో యటంచుఁ । నెవ్వగలం బొగలుచుండ్రు నిరతప్రీతిన్.

ఇది లౌకికవ్యవహారసిద్ధంబు. ఇదియుఁ నుం గాక.

ఉ. ఇష్టజనంబు గష్టపడ నెయ్యది దోఁపక చింతఁ గూరుటల్,
నష్టవివేకు లౌ ప్రజలన న్పనుచుండుదు రార్య ; లద్ది సం,
తుష్టికరంబు గాదు ; తమతోయమువారు మహార్తిఁ గుందఁ గా,
నిష్టముఁ గూర్పఁగా గడఁగి యింపుఁ జనింపఁగఁజేయు టొప్పగున్.

కాన మనము మదనసేన కిష్టసఖీజనం బగుటంజేసి యిది వేగిరపడుకార్యంబున ననురూపప్రవర్తనంబునకుం గడంగుట మనకుం గర్తవ్యంబు. ఉద్యుక్తకార్యంబునకుం ద్వరపడుము.

గుణమాలిని. నిట్టూరుపునిడిచి,,

ప్రియసఖీ! నీ వెంతబోధించినను నామనంబు సమాధానపడకున్నయది. ఏమి సేయ నగును? నిరతిశయామోదంబున నానందశిఖరి సమారూఢనువోలె నాచేయవల సిన యుపాయములయందు మదీయప్రయత్నంబునం గాని కరచరణాదులు ప్రవర్తింపకయున్నవి. చిత్తంబును గరుణాయత్తంబై యుత్తలంపడియుండెను. ఇందుకుం గతంబు స్ఫురిం

పక చేయుచున్నది. ఓసీ! ఎట్లున్నం దీతనికి! దేవీనిరోగం బనుష్ఠింపం జనుసుగాదె! కాన నేను భర్తృదారికకేళీమందిరంబునకుం జని యావీణియ నట్యోద్య నునిచి మదనసేనమగని నందుం బ్రవేశపెట్టి భర్తృదారిక నాతనితోఁ జేర్చెదను. వైళంబ పశులం గావించెదను. భర్తృదారిక యింటి నుండఁ బోలదు. దానికడకుఁ బోయ్యి ఇత కేళీగృహంబునకుం జని మరలి వచ్చెదను.

అనినిష్క్రాంతలైరి.

ప్రవేశకము.

అంతం గామయమానావస్థ యై మదనసేన ప్రవేశించె.

మదనసేన. కటకటా! ఏమి సేయంగలదానను!

ఉ. నిద్దుర రాదు కంటికిని నిన్నటినుండి కరంబు దీర్ఘమై?
ప్రొద్దును బోదు నెచ్చెలులపొందు మనంబునకుం బ్రియంబు గా,
దద్దిరయుఁ దోఁచ దాత్మ కిపు డిక్షుశరాసనసాయకాళులుల్,
తద్దయు నేఁచ సాఁగె నిఁకఁ దాళఁగఁ జాల వియోగవేదనల్.

ఏలకో దురంతం బగుకంతుసంతాపంబు ప్రతిక్షణవిశేషంబుతోఁ బయిం బయి నెచ్చుచు వచ్చుచున్నయది. ఎవ్వారలకేని యింతవేగిరంబ యిట్టిదురవస్థావిశేషంబు సంప్రాప్తం బగునే! ఇప్పు డిట్టియనర్థంబు గల్గుటకుం గారణం బేమొకో! ఏమిది! మతిరొక కారణంబుఁ జింతింపవలెనా! ఎట్టి ధీర లయినసారసవదనామణులును మదీయప్రియతమునిరూపరేఖావిలాసంబులకుం జంద్రకాంతమణిస్థలులు చంద్రకిరణంబులకుం బోలె గరంగి లతాంతాయుధవితాంతసంతాపంబులం బరవశలు గాక యుందురే! హా! అనుకుమారాకారునిచక్కఁదనం బే మని పొగడం గలదానను.

చం. మదనుఁడు శాంబరీమహిమ మానవదేహముఁ దాల్చిపోల్చెనో,
విదితగతి న్వసంతుఁ డురువిభ్రమవైభవ మూనఁ జూపె న,
మ్మదమున భూజనంబు ననుమానము మానఁగఁ గాన వచ్చెనో,
కద! యిటుగానిచోఁ బడయఁ గల్గునె యిట్టిసురూపసంపదల్.

మఱియుం బరిణయమండపంబున హేరూపపాదరత్నాంబుని యభినవనికచకలచ్ఛత్రలక్ష్మీమనోహరం బైరుపప్పనగు మొగంబుం గాంచిన నాఁటిగ నింపుమందు నుత్కంఠార్తిం దన్మయత్వంబుం జెంది డెందం బన్యంబుఁ దలంపక యున్నది. ఆ సౌభాగ్య మే మని వర్ణింపనగును?

చం. అభినవముగ్ధపంకజము నాస్య మెలంగఁగఁ గ్రమ్ము తేంట్లు నా,
సుభగతఁ గాంచుముంగురులు సుందరమై శరదిందుబింబస,
న్నిభ మగు మోముపై నెమ్మిగము నిండి మయింబడి గ్రమ్ముచుండు నా,
యభినవకామమూర్తిప్రాబ గత్తులు గల్గుటకు న్ఫలం బగుఁగా.

తలంచి చూడ సంకుచితదరహాసభాసురంబై యరుణాధరదళశోభావిభ్రాజితం బగుచు నతినీలకుంచితకుంతలకులకోమలత్వంబుతో రామణీయకంబునకు నెలవు నా నొప్పునతని ముఖాంబుజంబు నాయెదుటఁ బొడసూపు నట్లున్నది.

వైలక్ష్యంబుతో. వియోగవేదనాసహ్యత నభినయించుచు,,

ఇంతదనుక నహంబు గానఁ దహాతహ యించుక యడఁగియుండె. ఓర్వం జాలియుంటిని. ఇప్పుడు గాళరాత్రివోలె రాత్రియు సంప్రాప్తం బయ్యెడిని. ఇంకం బడంబోవునిదుమలు కడుదుస్సహంబులై కాతియం బెట్టక పోవు.

కన్నులనుండి వెడలు బాష్పంబులతో,,

ఉ. కట్టా! మారుఁడు క్రూరుఁడై పెలుచ నన్గారింపఁగా సాఁగె. నిం,
కెట్టో! తోడ్పడ రేవెలుం గితని; కీయిక్కట్టు లెట్లోర్తుఁ! జా,
పట్ట న్నట్టడి చేసి కూయఁ దొడఁగె న్బల్మ్రులు నీకోవెల్,
జుట్టుం బయ్యెర గ్రమ్మి ప్రాణముల నాకుం బ్రక్కి యుకాఁ దీసెడిఁగా.

అని మూర్ఛపోవుచున్నది.

ధనమాలిని. ప్రవేశించి. మదనసేనం గాంచి. ఉరంబునఁ గరం బిడుకొని,

కట్టా! యీభర్తృదారిక యెట్టిదారుణదశావిపాకం బనుభవించెడిని!

త్వరితగమనంబున మదనసేన యొండుచోటికిం జని,,

ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము!

నిరూపించి చూచి,,

కట్టా! ప్రియసఖికి మూర్ఛ కరము గాఢంబై వాటిల్లెడిని. ఏమి సేయుదును! ఇంతతడ వయ్యుఁ దెలివిఁ దెచ్చుకొన వలవడకయున్నది. చంద్రాతప, మలయమారుత, కోకిలాలాపప్రముఖంబు లెల్ల రాత్రియునుకతంబునం గంతునికిఁ దోడ్పడి దురంతం బగుసంతాపంబుం గల్పించుచున్నవి. గుణమాలిని సముదంచి ప్రాణనాథుని కడకుం దోడ్కొని పోవునంతలో నీకాంతాతిలకం బగలితము లగువగలం బొగలు నని తోఁచెడిని. ఈకష్టంబుం గనుంగొనుచు నెట్లోర్తు! అహో! మారుండు కడుఁ

గ్రూరుండు. సుకుమారం బగుకులకుమారీజనంబునం దప్రియంబు గావించుటయు వాని పని. త్రిపురాంతకునంతటివానిపౌరుషం బర్ధంబు గావించినత్రిభువనమోహనంబు లగు వానినిశాస్త్రంబులకు నీశిరీషకుసుమకోమలి యెట్లోర్చు? విధి యేమి సేయ నున్నాఁడో! ఒక్కయెడుగున నిట్టిదురవస్థ సంభవించుట కరముచింత్యంబై యున్నయది. ఏమి సేయం గలను. సఖీజనకల్పనీయం బగువిరహతాపోపశమనంబు సంపాదించు శీతోప చారంబులు గొన్ని సల్పెదను. ఇంతదనుక నే మనకు సాధ్యము.

అని నాట్యంబున శీతోపచారవిధులు సలుపుచున్నది.

మదనసేన. ఇంచుకయాశ్వాసంబుం జెంది,,

ఆ! ఈమందభాగ్యకు సకలసౌభాగ్యభాగ్యనవావతారం బగు మనోహరు నితోఁ గలయుసుఖంబు గల్గం బోదు! కాదేని వలవంత యింత దురంతంబై కాంతుని సమావేశంబగునంతలో ని ట్లింతయుం గాఁతియ బెట్టం బూనుకొనునే! మదీయంబు లగులావణ్యాదులు కావనంబునం గాయు వెన్నెలవలెఁ గాఁబోయెడినో! మక్కుల దేవతలయనుగ్రహంబు నాకుంగలిగినం గాని యీభాగ్యం బబ్బునమట యెక్కడిమాట!

నిట్టూరుపునిగుడ్చుచు,,

ఉ. ఎప్పటి కాత్మనాథు నిఁక నేల్కనఁ గల్గునో మోద మారఁగా,
నెప్పటి కబ్బు నాసరసు నింపునఁగౌఁగిటఁ జేర్చు సౌఖ్యమిం,
కెప్పటి కానొకో రతుల నెక్కటి యై పగకానిఁ గూడ నిం,
కెప్పటి కానొకో దయితునిం పగునాతెర నొక్క సాక్కఁ గఁ.

ధనమాలిని. ఆత్మగతమున,,

సహజలజ్జాభూషణం బగుకులకుమారీజనంబు సయితము శీలం బున్మూలితంబు చేసి యివ్విధిం బ్రలపించునట్టు లొనరించెడిని. ఈయనంగునకర్థకారిత్వంబు నేమని చెప్పంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి! ప్రియసఖి! ఇంత వంతపడియెద వేల? త్వరితగతిం జని నీప్రియుత మునిందోడ్తెచ్చి కేళీగృహంబున విడియించి యాలస్యంబు మాని నీకుం జెల్వ గుణమా లినింబనిచి వచ్చినదానను. అదియు నట్లప్రవర్తించు. ఇంచుక నే పూరడిలియుండుము.

మదనసేన. తిరిగిచూచి. లజ్జపడుచు. ఆత్మగతమున,,

అక్కటా! ఏను మోహాపరవశనైనీగ్గుమాలి యుత్కంఠాతిశయ మ్మెక్కంఠంబుగఁ బల్కితిని. ఇంతకంటె వవినయంబు గలదే! కులకుమారీజనంబున కిది తగునే! ఏమి

యిట్టిచిత్తభ్రమంబు ? ప్రియసఖి యేతెంచినయర్థం బెఱుంగక యిట్లు గావించితిని. మించిన కార్యంబునకు వగచి యేమి సేయం గలదానను ?

అనియూరకుండెను.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! భర్తృదారికా ! నన్ను నీవు నీరెండవహృదయం బని యెంచి యుండెడుదానవు. ప్రియజనసంవిభక్తం బగుదుఃఖవేగంబు సహ్యవేదనం బై యుండుంగనుక నాకుం దెల్పి యించుక యాప్యాయత వడయుము

మదనసేన. కరుణతో,,

ప్రియసఖి ! నీకు గోప్యంబు సేయునర్థం బేది నాకుం గలదు! వేయిమాట లేల? చెప్పెదను వినుము.

చం. విలయకృశానులీలఁ గడు వృద్ధి వహించి వియోగతాప మా,
కులపడఁ జేయ నా కిపు డకుంఠిత మై తమకంబు మీఱుటన్,
గలయను గల్పకోటిశతకాలము గాఁ గనుపట్టె సాఁగె నై,
చ్చలియను రాదు వేగఁ బతి జేరఁగ నేగిన దేమి సేయుదున్.

గుణమాలిని. ప్రవేశించి. వితర్కించుచు,,

కష్టా ! కఠోరచరితం బగుదైవంబు మదనసేన కిట్టిదుఃఖంబుఁ గల్పించె ? హా దైవమా ! యేమియు నెఱుంగనిగోల కిట్టియిడుమలు వడం జేయ సమకట్టితివిరా ! ఇందు నీ కగులాభం బేమియో యెఱుంగ ! సకలవిద్యాసారసర్వస్వం బెఱింగి యుప రభారతి యనం బోలు నీలీలావతి కొక్కుముక్కుడిమానిసిం దెచ్చి కూరిచితివి. ఈ పసిబాలయందు నీదుఃఖదాన నై క్రూర్యంబుం జూపితివి. ఇం కేమి సేయంగలవు?

స్మరణ మభినయించి,,

ఔరా ! ఏ మనవచ్చు నామానవునిమాహాత్మ్యంబు ? నే నావనచారిం దోడ్తెచ్చి చంద్రశాలయందుం బ్రవేశపెట్టినప్పుడు,

ఉ. కేళిగృహంబుఁ గాంచి బలు కేకలు వేయుచు మ్రొక్కి నొక్కి మై,
బాళిని గీలుబొమ్మలను భామిను లంచును బల్కరించుచున్,
వాలిడిపోలెఁ దాను వలవంతల జూపెను హంసతూలికా,
లాలితతల్ప మెక్కి యుయ్యాలయరీతిని పొరటిల్లుచున్.

వీఁడు నాగరికజనంబులం గననియీయాధార్త్యం బని విస్పష్టం బయ్యె. అంతియ గాదు! కడుదుర్భగులతో మెలంగుచుండినవాఁ డనియుఁ దెలియఁబడుచున్నది.

శా. కీలుంబొమ్మలఁ జూచి గాడిదల పోఁగించుప్రకారంబునం,
దోలం బూని వితానమాలికలయందుం దాను బన్నుండె ను,
త్తాలశ్రీకరకేతుసంతతుల సందర్శించి లంఘించితా,
లీలం దన్నవచిత్రవస్త్రముల మాలిం దాల్చె ఖండించుచున్.

కట్టా! ఏమి సేయుదు. భర్తృదారిక లోకంబున సాటిలేని విద్యావిశేష విచక్షణునిం గోర నందుకుం బ్రతిగ లోకంబున సాటిలేనిపరమమూఢుండు సంప్రాప్తుం డయ్యె. ఈవృత్తం బెఱింగె నేని యీమదనసేన యిప్పుడు ప్రాణంబులు వాయు. కాన నెఱింగింపం జనదు. తానె వానిమూఢత్వంబు నెఱింగె నేని యప్పటి కేవిధంబున నైన దిద్దుకొనును. ఈపంకజేక్షణ సర్వకార్యంబుల నతివిచక్షణ గాదె?

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఇది కన్యాంతఃపురంబున విరహోపచారంబులు వడయుచు భర్తృదారిక యున్నది. దగ్గఱిలి దీనితో దీనిమగనిని కేళీగృహంబున విడియించితి నని చెప్పెదను.

అనిపరిక్రమించి,,

భర్తృదారికా! నీవల్లభునిం గేళీగృహంబున విడియించి యిట వచ్చితి. భవదాగమనమునకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. ఆలస్యం బగు నేని యతనికడు కెట్లగునో! లెమ్ము. పోదము రమ్ము.

మదనసేన. నిట్టూర్పునిగుడ్చుచు. లేచి,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! ఏలకో యెఱుంగ! పాతాళంబునం బడినదానం బోలె నేమియు నెఱుంగక యున్నదానను. ఏమి సేతు?

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఓసి! దైవంబు నిన్నుఁ బాతాళంబునఁ ద్రోఁచినయది. ఇంకం జేయునదేమున్నది?

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి! మోహాంధకారం బట్టు గ్రమ్మి నిన్నుం గాఱియపెట్టుచున్నది. ఇంక నదియు నివృత్తం బగును.

మదనసేన. లేచి నిలువంబడి. కలయ నవలోకించుచు,,

ప్రియసఖి! గుణమాలిని! శారదచంద్రికాపూరపూరితం బగునీభువనాంతరాళంబు గంగాప్రవాహసహస్రసంప్లావితంబు వోలెఁ బొడసూపెడిని. చూడుము.

గీ. అమృతసాగరపూరవిభ్రమముఁ గ్రక్కు। నిందుమండలమిలజ్జ్యోత్స్న నింపఁదోడఁగ
పాండురద్వీపవరవాసభవ్యగరిమ। గాంచుచున్నది వోలె లోకంబు సెలఁగె.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

కట్టా! ఇట్టియుదారకవితాచాతురీవిభూషిత యగుమానవలోకభారతి కొక్క యెడ్డఁడు సంప్రాప్తుం డయ్యెఁగా! ఇట్టియననురూపఘటనయందు విధి కేమి ఫలంబో? ఎఱుంగను.

మదనసేన. ప్రియసఖి! మద్విరచితం బగుచంద్రవర్ణనంబు నీమానసంబునకుం బోలినట్లు గనంబడదు. కాదేని పూర్వపుఁదెఱంగున నావచనార్థంబునం గలగుణాగుణంబుల నుడువవా!

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! భర్తృదారికా! నీకుం గలయుత్కంఠావిశేషంబుం గాంచి నాహృదయంబు సుగుణదుర్గుణవివేకశూన్యం బయి యాకులపడుచున్నయది. కాన నీవచనంబునం గలయర్థంబును నిరూపింప సమర్థను గాక యుండెదను. ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. అంగనాజనానుష్ఠేయం బగుచంద్రోదయార్ఘ్యదానంబు నిర్వర్తించి కేళీగృహంబునకుం బోఁగడంగుము.

ధనమాలినిం గాంచి,,

ప్రియసఖి! భర్తృదారికకుం జందనోదకంబు లంది యిమ్ము.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి భర్తృదారికా! ఇది వికచకలారపరిమళసురభిళంబు లగు చందనోదకంబులు నిండియుండుకనకభృంగారంబు! దీనిం గైకొని కుముదబాంధవున కర్ఘ్యం బిడుము.

అని భృంగారం బందియిచ్చుచున్నది.

మదనసేన. భృంగారంబుఁ గైకొని. అర్ఘ్యం బిడంబోయి. శిథిలితాంగుళియై బంగరుగిండిని యిలాతలంబునం బడవేసి, ఉలిక్కిపడి,,

ఏమే యిది? ఈగిండినిసయితము పట్టుకొనం జాలక యున్నదాన. శిథిలితాంగుళినై పడవేసితిని.

గుణమాలిని. చింతపడుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇదియు కాఁకలయనర్థంబునకు సూచకంబు.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి భర్తృదారికా! ఎంతయు నస్వస్థశరీరవై యుండెదవు. ఆగిండి పోయినం బోఁగాక. ఇదె యీవజ్రకరకం బందుకొని తదంతర్జలంబుల జలజవైరి కర్ఘ్యం బొసంగుము.

అనివజ్రకరకంబందియిచ్చెను.

మదనసేన. అందుకొని. చంద్రునింగాంచి,,

చం. నిరతము సాధుసంతతులు నెమ్మిఁ గ్రియ ల్రచియించి మించఁగా,
సరసిజబాంధవుం గలసి సమ్మదముం గలిగించుచుండు నీ,
వరయుగ దేవత ల్పితరు లాదటఁ దృప్తి వహింపఁగా సుధా,
కరనికరంబు సల్లెదవు గైకొను మోశశి మత్కృతార్ఘ్యముల్.

అని చంద్రుని కర్ఘ్యం బిడి వజ్రకరకంబు ధనమాలినిచేతి కంటిచ్చినిలిచెను,,

గుణమాలిని. ప్రియసఖి! యింకం గదలుము. ప్రాణనాథునికడకుం బోదువు గాక.

మదనసేన. అడుగెత్తిపెట్టి. దక్షిణాక్షిస్పందనముఁ జూచి. ఆత్మగతమున దుఃఖంబుతో,,

ఆ! దైవం బిది యొకటి యుపక్షిప్తంబుఁ గావించె. కట్టా! ఇది మహానర్థ సూచకము.

అని కూరుచుండెను.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున. చింతాకులత్వంబుతో,,

సర్వంబు ననర్థానురూపంబై ప్రవర్తిల్లెడిని. స్త్రీల కుద్దిష్టకార్యోద్యోగప్రవర్తనమున దక్షిణాక్షిస్పందనంబు కామితార్థసిద్ధివిఘటన సూచకంబు. మఱియు ననతిపాత్యానర్థసంప్రాప్తికిం గారణంబు నగును. దీనికి నాథుఁ డగునాథుండు సంప్రాప్తుండై యుండుటతో మఱియు నేమియిడుము రాఁబోయెడినో! ఏదియయిన నేమి సేయం జాలుదును.

ధనమాలిని. ప్రియసఖి! దక్షిణాక్షిస్పందనంబు గూడనిది యని యుపదిష్టవ యితివో! ఇట్టివి యెల్ల ఫలియించుట కాకతాళీయ మని యెఱుంగుము.

కం. అమవాచికంబు స్వప్నం। బును గ్రహచరితంబు శకునపుంజము లివి యొ,
ల్లను యాదృచ్ఛికముగ ఫల। ములు గల్పించు నటం చొల్లిమునియంగిరసుండున్.

కానఁ బ్రాజ్ఞ వగునీ విందుకు భయంపడం జనునే! లెమ్ము. నాథుని చెంగటికిం బోదముఁ రమ్ము. ఇఁకనొక త్రుటి యే నాలసించితి వేని,

కం. అభినవశిరీషసుమమృదు। సుభగం బగునీదు మేను సుందరి దవస,
న్నిభమదనబాణశిఖికిం। బ్రభచెడి దుస్సహపునిడుమపాలై డిందున్.

త్వరితతరంబుగం జన కున్న నీయనర్థంబు గలుగక పోదు. కానఁ దడయక వెడ లుటయ కరం బుర వనియెదను.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా ప్రియసఖీ! ధనమాలినివచనంబులు సంగతార్థంబుల యానం జనుము. ఇటఁ దడసి చేయంగలకార్య మేమి? రా నున్నది రాకమానదు. లెమ్ము.

మదనసేన. లేచెను. ముప్వురును బరిక్రమించిరి.

గుణమాలిని. భర్తృదారికా! ప్రియసఖీ! ఇదె నీకేళికాఽగారంబుఁ దఱియం జొచ్చితిమి. చంద్రకాంతశిలానిర్మితంబగు నీయుపవనవర్తికృతకగిరిపలనం బొడమి నిర్ఝరిణి భవదీయాంబగు కేళికామందిరద్వారోపకంఠంబున నిదిగో! ప్రవహించుచున్నది. ఇం దుద్యానతరువాటీ సంచారసంక్రాంతం బగుపుప్పొడి వోవునట్లు పాదంబులు గడఁగి కొని లోనం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునఁ బదంబులు గడగికొని. ఆలకించి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! ఇ దేమి? ఇయ్యెడ నాగం బొక్కటి బుసలుకొట్టుచున్నది యుంబోలె భీతిప్రదం బగుధ్వని యొకటి వినంబడియెడిని.

గుణమాలిని. ఆత్మగతమున,,

ఆయొడ్డెఁడు గుఱువెట్టుచుండు వికృతధ్వని యిది. భర్తృదారిక యెన్నఁడు నిట్టి నులివు విన్నదిగాదు గాన భయంపడియెడిని. ఇందుకు భయంపడినం దీయుపా!

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖీ! రాత్రివేళ యగుటం జేసి యెన్నియో భూతంబులు వికృతధ్వాన ములు సేయుచు నయ్యెయెడల మెలంగుచుండు. అందుల కీవు భయంపడవలసినది లేదు. మెల్లన సోపానంబు లెక్కి కేళీగృహంబుం బ్రవేశింపుము.

మదనసేన. నాట్యంబునం జొచ్చుచున్నది.

గుణమాలినీ, ధనమాలినులు. ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! ఏము కన్యకాంతఃపురంబునందు భవదీయం బగునన్ఘ్యమణిహారంబును గూర్చుచున్నయెడ నునిచి మఱచి లేచి వచ్చినారము. ఏనొండె నిదియుండెనాచోటు మఱచితిమి. ఇదె పోయి యన్వేషించి తెచ్చెదము. దానినే కద! నీవు నీదయితునకుఁ ఫలకాలంకారంబు గావించి యాసొంపుఁ జూచి యానందింపం దలంపుఁ గొనియున్నదానవు.

మదనసేన ఆత్మగతమున,,

ఈ చతురలు నన్నుం గాంతునంతికంబునకుం జేర్చి తాము వెడలి పోవఁగుసమయంబు గాన నీవ్యాజంబుఁ గల్పించుకొనిరి. వీరల నిప్పుడియ్యెడ నిలుపుకొనం జనదు.

అని యనుకొని యూరకున్నది.

గుణమాలినీ ధనమాలినులు నిష్క్రాంతలైరి

మదనసేన చంద్రశాలాంతరంబుం బ్రవేశించి. ఆలకించి. సభయముగ,,

తొల్లింటి భయావహం బగు బలితంపునులివు వెండియుం బొడముచున్నది. మానసంబునకుఁ గరంబు భయం బయ్యెడిని.

అంతటం గలయ నవలోకించి,,

ఇందెందుం దేని యేసత్వంబేనిఁ గానంబడదు. ఇచటఁ దపమున ధైర్యంబు పాలకున్నది. ప్రాణనాథునిచెంగటికిం జనియెద.

అని త్వరితతరంబుగఁ జనుచు. నిలువంబడి,,

మదీయం బగుశయనమందిరంబునన యీనులివు వొడమునట్లు తోఁచెడిని. పరీక్షించెదను.

అని శయనాగారంబులోనికిం జనంబోయి. భయపడి. వెనుకంజయిడి,,

కట్టా! నాప్రాణనాథుండె యిట్లు గుఱువెట్టుచున్నవాఁడు. ఈయర్థం బతివిచిత్రంబు. ఈయుత్తమపురుషలక్షణోపేతం బగునతిమానుషరూపసౌందర్యసారం బైనవిగ్రహసౌష్టవం బెక్కడ? కరము దుర్భగుల కుండందగునీగుఱువెట్టునవలక్షణగుణం బెక్కడ? ఇతనికిది చందురునికిం గళంకంబువోలెఁ గానంబడియెడిని. "నవసంత్యేకత్రసర్వేగుణాః,, అని పెద్దలు నుడివియుండలేదా! ఇదియు గాఢనిద్రయు దూరప్రయాణాయాసంబువలనను గలుగుట గలదు. బహుదూరదేశమునుండి చనుదెంచుటం జేసియు నిన్నిదినంబులు పరిణయమంగళకార్యాతిపాతంబున నిదురగూరనయుతిగామింజేసియు నధికపరిశ్రాంతిం జెంది యీయతిసుకుమారాకారుం డిట్లు లుండెడిఁ గాఁబోలు! సమీపమునకుం జని మేల్కొలిపెదను.

అనిపరిక్రమించుచున్నది.

శయనంబున మోకాళులు కడుపులోనికి ముడుచుకొని పరుండినలంబభుజుండు ప్రవేశించెను.

లంబభుజుఁడు నిద్రించుచు గుఱువెట్టుచున్నాఁడు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! నాప్రాణనాయకుండు పాదంబులు ముడుచుకొని బళ్ళిమార్గంబు బూర్వ కాయంబునం బ్రవేశింప బరుండుటం జూడ నితఁడు కడు ననాగరికుండని తోఁచు చున్నది. ఇది కరము జుగుప్సావహంబు. బయ్యాను సేవగించుకొనం జనదు. తొల్లి ఋశ్యశృంగాది మహాత్ములు నిట్లున్నవారల యని యితిహాసంబులు వల్కవే! గాఢ నిద్రఁ గూరువారల మేల్కొలుపం గూడదండ్రు. ఇంచుకసేపు వీణాగానంబు సేయు మేల్కొనకపోఁడు.

అని వీణె వాయించి,,

కట్టా! యితఁ డింతకును మేల్కొనఁడు. మోహతాపంబు దేహంబును దహిం చుచున్నది. ఇతనిమోమున మోమిడి ముద్దిడుకొనియెదను.

అని ముద్దిడుకొనుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! తొలఁగించి యుండుచోటఁ గట్టుము రా! మొగంబు పయిఁజతికిలంబడుచున్నది.

అని చేతులం బట్టి త్రోసివేసెను.

మదనసేన కట్టా! యితనివచనంబులు పశుపాలకులపలుకులం బోలి యున్నవి. ఇట్లగుటకుఁ గతం బేమొకో! పరికించిచూతము. ఇతఁడు కలవరించి నోటు దెఱచుకొ ని పరుండి యుండెడిని మృగమదఘనసారప్రముఖపరిమళసువాసితం బగువీడెము ముమిసెదఁగాక. అంతట నైనను మేల్కొనఁడా!

అని తమ్ములమాతనినోట నుమిసెను,,

లంబభుజుఁడు. తమ్ములమును తుపక్కున నుమిసి,,

ఓరీ! యీపెంటిగాడిద పెంటికలు వేయుచున్నది. పెంటకట్టువరుం దీయ కోరి పోలిగో!

అని కూయుచు లేచెను,,

మదనసేన. ఆశ్చర్యపడుచు. కొంతతడవు నెవ్వఱపడినిలిచి. సశోకముగ,,

కట్టా యీతండు గాడిదలం గాయుచుండుమూఢమనుష్యుండని తెలిసె. హా దై
వమా! నన్నీవిధంబుననా! వంచించితివి. సర్వవిద్యాపారంగతుం డగువానిం బతిం గాం
బడయం గోరినందుకు నాగర్వం బడంగ గాడిదెలమేపువానిం దెచ్చి కూర్చితివే!
ఇంక నాజన్మమేల! హా! అయ్యా! హా! తల్లీ! మీరు నాకై కరము ప్రయాసపడి
యఖిలరాజచక్రవిరోధంబును సంపాదించుకొని మనంబుల మనముద్దులపట్టి మదనసేన
సదృశవరసమాగమ సుఖంబున నానందింపం గాంచి సంతసింత మని తలంపుం గొని
యుంటిరి. ఆమనోరథంబు వమ్మయ్యె. అసమానవైదుష్యభూషితు లగు రాజకుమారుల
ననాదరించి తుదకు మదనసేన యొకమూఢునిం గాడిదెలమేపువానిం జేపట్టె నన్న
యాడికె వీనులం బడిన మీర లెట్టివగలం బొగలం బోయెదరో! అది వినువంతదనుక
నాజన్మం బుండవలెనా! ఆ! దైవమా! కరము కఠోరుండవై యింతపని యొనరించి
తివి. ఇంకనైన నీయనాథ; నశరణ; నతిదీన; నదృష్టవిరహిత; ననుకంపనీయ; నను
గ్రహించి మరణం బిచ్చియైనం గావుము.

అని మూర్ఛపోయి యిలపయిం బడి కొంతతడవున కొడలుదెలిసి,,

అయ్యయో! నాప్రియసఖులు నన్నుం బాసి పోయిరి. ఈమూర్ఛయైన
నింకం గొంతకాల ముండక నివర్తించినయది. ఇంక మరణంబు గాని శరణంబు లేదు.
అదియు నీమందభాగ్యకు లబ్ధం బగుట యరుదు. రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణంబులు
వాయుదునన్న నాత్మహత్య యొనరించుకొనువారల కంధతామిస్రంబు లనులోకం
బులు సతతవాస్తవ్యంబు లందురు గాదె! ఇంక నేమి సేయుదును? ఏగతిం బ్రవర్తిం
తును? ఎవ్వనిం జేరుదును? ఎవ్వరితోం బల్కుదును? ఎవ్వరితోం జెప్పుకొందును?
ఏది గతి? ఇట్టియపరిమితైశ్వర్యసంపన్నం బగుజన్మంబు వడసి యీడుపుట్టువై పుట్టి
యపరిమితవైదుష్యవిశేషంబున నందఱ మెప్పించి మించినదాని కిదియా ప్రయోజనం
బయ్యె! ఇట్టి దౌర్భాగ్యశాలినే దలవారం గా నెట్లు ప్రియసఖులమొగంబులు
గాంతు. కన్యకాంతఃపురంబు వెడలునప్పుడు నాకైనదుర్నిమిత్తంబు లిట్లగుటకు
సూచకంబైగదా పొడమె. ఇది యెఱింగియె కాంబోలు గుణమాలిని నాకుం బ్రాణనిర్వి
శేష యగుసఖి యుత్సాహంబుమాని యనాపదము చింతం గూరుచుండినయది. అది
యెఱుంగక య ప్రవర్తించుచుంటి.

విచారంబుతో,,-

ఔరా! యే నెంతయవిమృశ్యకారిణిని. లోకంబునం బ్రాయికంబుగ నెల్లవా
రును స్వప్నంబున నైనరణరణకంబున నసంభావితార్థంబులు వచించుటయుం గలదు.
అట్లులుండెం బోలదా! కొంతదనుక నారసి చూచినం గాని నిక్కంబు దెలియదు.

అని సమీపమునకుం జనుచున్నది,,

లంబభుజుఁడు.

శయనంబున మోకరించుకొని కూరుచుండి. రాజపుత్త్రింజూచి. బెదరుచు.

ఆత్మగతంబున,,

అయ్యలూ ! ఏమి యిడుమ గల్గె ?

ప్రకాశముగ,,

అసాదు ! బలుటక్కరిదయ్యమురా యిది ! ఓరి ! పోలిగాఁడూ ! ఓరి ! మారిగాడూ ! ఈదయ్యమును మన మెప్పుడుగాని సూచియుండలేదురో! ఓ రన్నా ! యిది మిణుగురుంబురువులదయ్యమురా ! ఓరి బాలిగాఁడూ ! యిది యొంటం దళతళలాడుమిణుగురుంబురువుల నతికించుకొనివచ్చినదిరో.

నలువలంకలు సూచుచు,, ముందుఁ దాఁ గొనితెచ్చిపెట్టుకొన్నచిత్రవస్త్రంబులు శయనంబున నయ్యెయ్యెడల నుండువానిని ప్రోఁగుజేసి దగ్గఱ నుంచుకొని. రాజపుత్త్రింజూచి,,

ఓసి దయ్యమా ! బలునొయ్యారంబుతోఁ బయింబడం గడంగెదవే ! ఓసీ ! యిదె మాడు. ఈబట్ట లన్నియుం గట్టి యొకపెట్టున నీమోరఁ బగులం ! గొట్టెదను. చూడునాయేటు ?

అని బట్టలు దిండుగాఁ జుట్టుకొనుచున్నాఁడు,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! మనంబున కొకతీరున నాశ్వాసంబుఁ గల్పించుకొంటిని. అదియు నివృత్తం బయ్యె. ఈతనిపలుకులవలన నితఁడు దయ్యాలతోడను గాడిదెలతోడను వసించు వనచారి యగుమోటుమానిసి యని నిర్ధారితం బయ్యెను. ఆ ! యింకనేమి సేయంగలదానను.

చింత నభినయించుచు,,

ఇతండు దూరదేశప్రయాణాయాసపరిశ్రాంతుండై గాఢనిద్రారణరణకంబు వీడక తాఁ జూచినవస్తువుల నిప్పుడు తడవుచున్నాఁ డని యుం దలంపవచ్చు. ఏదియును వీనిం జేయి వట్టుకొనిగాని యడిగి తెలిసికొనం బోలదు. వీఁడు లేచి యూఁదనిబావం గడంగెడిని.

అని సరసకుం జేరుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. బెదరుచూపులం జూచుచు,,

ఓటక్కరిబూచీ! మోసమున దగ్గఱకుం జేరి పట్టుకొనం బోయెదవో! నీజిత్తులే నెఱుంగవా! ఈయెఱుక యాలంతిగ నీకు దొరకు ననుకొంటివో!

అని శయ్యాతలంబు దిగి బట్టలదండును చేతం బట్టుకొని తిరిగితిరిగి చూచుచు నొదుగువాటునకు జనుచున్నాఁడు.

మదనసేన సశోకముగ. ఆత్మగతమున,,

ఇది యితనికి నిద్రావేగజనితం బయినరణరణకంబు గాదు. స్వాభావికంబు. ఈనిమాటలవలన వీఁడెఱుక యని తెలిసె. అక్కటా! యీమదనసేనజన్మంబు ఎంతటి దీనదశావిశేషవిదూషితం బయ్యె! అత్యుత్తము లగు రాజసత్తములవంశంబునం జనించి యొకకిరాతునికిం గొంగు వేయ వలసివచ్చెఁగదా! చాలుంజాలు! మదనసేనజన్మంబును దాని జననీజనకులవంశంబును గడతేరినయది. ఇట్టి యతినీచకులునికిం గంఠంబు నూపవలసి వచ్చినమదీయదుర్భగకాయంబు కఠోర మగు దావవహ్నియందుం గాచక శుద్ధిం బొరయదు. ఇప్పుడు ప్రియసఖులు సమీపమున నుండి పెనుసాదం జేర్చిన నందుం దుమికి యీహృదయతాపంబు వాపికొనంగలను. నావిధివైపరీత్యంబు వారల దవ్వులకుం గొంపోయె. ఏమి సేయుదును? ఎల్లి యెవ్వరి మొగంబు గాని యెట్లు గాంతును.

వితర్కంబుతో,,

ఇతనియనవద్యం బగురూపంబుంగన నుత్తమవంశసంజాతుండని యెఱింగించుచున్నది. సత్తమము లగుజాతిరత్నంబులు కృత్రిమరత్నంబులతోఁ గలసికొని యుండుటయుం గలదు. ఆక్లేశహేతువుననే నితఁడు కిరాతులతోఁ జేరియుండు నోకో! ఇది యారయంజనును. ఉత్తమవంశజాతుం డయ్యెనేని మజ్జనకకులంబు దోషాస్పదంబు గాక యుండుఁగా! కాదేని నావలన నీరాజవంశంబు యశోవిదూరం బయ్యె నని యనుకొనం జనును.

అని వెండియు నాలంబభుజునిసరసకుం జేరం బోయెను.

లంబభుజుఁడు. చూచి. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఇసీ! యీదయ్యము నన్నుం దినం బూనియున్నది. వదలదు కాఁబోలుఁ? ఏమి సేయుదును? కానీ! దగ్గఱకు రానిచ్చి యీబట్టలదిండుతోఁ గొట్టెద. ఈదయ్యమును మనదాపకుం దవ్వుల నెప్పుడు గాని కనుగొన్నది లేదు. మఱి యనేకవిధంబు లగు దయ్యంబులప్పుడప్పుడు గానంబడుచున్నవి. ఇది వదలి పోక వెంబడించుటం జూచిన నలంతిగం బోనిపైనుమాయలది యని తోఁచెడిని.

అనివస్త్రములమూఁట చేతికెత్తుకొనుచున్నాఁడు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు కరము మూర్ఖుం డనుటయందు సందియం బొకింతయు లేదు. నయవచనంబుల సమ్మతిం గైకొనిగాని చెంగటి కేగం జనదు. వాస్తవార్థంబు దెల్పి నన్ను దయ్య మనుకొనియుండునితనిభ్రమంబు వాపెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఏను దయ్యమను గాను భయంపడవలదు. ఇదియుం జనుపగాదు. ఈయుద్యానవనంబునందలి కేళీగృహము నామేన నివి మగరాలసొమ్ములు. మిణుఁగురుంబురువులు గావు.

లంబభుజుఁడు. సస్మరణముగ,,

ఔనౌను! బాపనయ్య నన్నుం దోడ్తెచ్చెఁగా! అది మఱచితిని. ఇది రాచనగరని తెలిసికొంటిని. అట్లయిన నీ వెవ్వతవు?

మదనసేన. ఓసత్తమా! నేను రాజపుత్త్రిని.

లంబభుజుఁడు. ఇసీ! యింతకుముందు నీవంటి రాజపుత్త్రికలు వెక్కండ్రు నన్నుం బలసికొని కాళ్లు పట్టి యాడించియుం జేతులు వట్టి నలిపియు మొగము వట్టి త్రేలాడియు నిట్లు పలుదెఱంగుల నన్నుం గాఱియపెట్టి తుదకుఁ దాళంజాలక నే విఱుగనడచిన నిదె పడియున్నవారు. కనుంగొనుము. వారు నాతో మాటాడక పోయిరి. నీవు మాటలాడెదవు.

అని భగ్నము సేయంబడియుండుకీలుంబొమ్మలఁ జూపుచున్నాఁడు.

మదనసేన. కనుంగొని,, ఆత్మగతమున,,

ఔరా! యితండు రాఁగానే యితనికిం బరిచర్య సేయంబనిచినకీలుంబొమ్మలు తన్నుం బలసికొన నితండు జంత్రపుంబొమ్మ లని యెఱుంగక వానిం గలయఁ గమకించియుండు. కాననే యివి యనువెఱింగి నడపం దెలియమిచేత నితనిఁ గాఱియపెట్టి యితనిచేఁ గొట్టువడి యిలపయిం బడియున్నవి.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! యివి జంత్రపుంబొమ్మలు. రాజపుత్త్రికలు గావు.

లంబభుజుఁడు. సరి! సరి! ఈవిధాననే యొక్కొక్క రొక్కొక్కటి సెప్పుచుందురు గాఁబోలు! తొలుత నే వచ్చినప్పు డొకలంజె పూలుఁగుచ్చినట్టి నొకదాని

నాయుఱుతఁ బడ్రేయు నదియు రాజకుమారుఁడు రనుకొంటిని. ఆబాపనయ్య నాకుం జెప్పునప్పుడు రాజకుమారుఁడు బలితంపుకంపుగలిగి మొత్తనైయుండు నని నాకుం జెప్పె. అంతనది గాకపోయె. నీవు మాత్రము రాజకుమారుఁడ వని నమ్మం గారణ మేమి?

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఇతఁడు సెప్పునట్టిబాపనయ్య ఎవ్వఁడో! క్రమంబుగ నెఱుంగవలయు.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను రాజపుత్రిక ననుటకు నాకుం గలసౌందర్యాదిగుణంబు లట్లుండ సకలవిద్యలయందును సామర్థ్యము సంపాదించి యున్నదాన ననుటయుం దార్కాణయగు.

లంబభుజుఁడు. సోత్ప్రాసముగ,,

ఓసీ! ఎల్లచదువు లెఱుంగుదు ననుచున్నావుగదా! గడ యెక్కి దొమ్మరియాటయాడఁగలవా! ఎగిచి యెగిచి పులఁగులం బట్టం బోదువా! కొండలపేటుల కెక్కి మెండుగఁ బెఱలు గొట్టి తేనియలు పట్టంగలవా! ఈఁతపేళ్లు చీలిచి గంప లల్లంగలవా! గాడిదలను మేపుకొని రాఁగలవా!

మదనసేన. ఆత్మగతమున,

ఔర! యివియా విద్యలు? అరణ్యకు లగు నెఱుకల కుఱవైనవి యీవిద్యలు!

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీవుడివినవి నాగరికు లభ్యసించునవి గావు.

లంబభుజుఁడు. ఆ! ఆలాగా! ఆనాగరికవిద్య లెట్లుండునో చూపెదవా.

మదనసేన. సత్తమా! అట్లే తెలిపెదను. ఆనాగరికవిద్యలలో నుత్తమంబు గానము. అందు వీణావాదనంబు కడుమనోజ్ఞము. అదివినుము.

వీణెయుం గైకొని స్వరసంయోజనము సేయం దంత్రులు సవరించుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఈనాలితూలినచేల యీసన్నంపువానిం ద్రెంపలేక యిడుమ నుడుచు చున్నది. ఇదియు కాఁబోలు నాగరికవిద్య యన్నది. ఇది యేమెఱుంగనా!

ప్రకాశముగ,,

ఓసి యీవిద్య నాకును దెలిసినదే! అది యిట్లుండియిమ్ము.

అని చేతులు సాచెను,,

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఎల్లవిద్యలెఱింగియు నెడ్డెనింబోలెఁ దోఁచుదొడ్డగుండే మీ యితండు? కాదేని వీణె వాయించు సామర్థ్యం బుండునే! అది గలదేని సంతసంబ యగు. చూతము.

వీణియ నందిచ్చుచున్నది,,

లంబభుజుఁడు. కైకొని. క్రిందం బెట్టుకొని,,

ఇసీ! యింత తేలిక యగుదీని ద్రాళ్లఁ దెంచుట యొకకష్టపడిచేయందగుపనియా! ఇదె చూడుము. ఈపని యెవఁడు సేయం జాలఁడు.

అని వీణెతంతెలు తెగదీసి,,

ఓసి చూచితివా! నే నొకచిటికవేయునంతలోఁ జేసినాఁడను. ఈపనికి కాఁబోలు! నీవుకష్టములు పడుచుంటివి.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమి వీనిమూర్ఖ్యము? ఈమూఢుని కిఁక నేమి చెప్పఁగాఁ దెలియంగలదు.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నీ వభ్యసించినవిద్య కరము గొనియాడందగినదియ. మీవిద్యలతో మానాగరికవిద్యలు సరిపోలవు!

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యది య ట్లుండనిమ్ము. రాజపుత్రి నాకుం బెండ్లామయ్యె నని బాపనయ్య యనియెనే! నీవేనా యాపెండ్లామవు?

మదనసేన. ఔను. నేను నీప్రాణవల్లభను.

లంబభుజుఁడు. భయంపడుచు. వెనుకంజయిడుచు,,

ఓసి! తెలిసె! తెలిసె! నాప్రాణంబులకు నీ వేలిక నంటివి గనుక నీవు దయ్యమవే! నాప్రాణంబులు గొన వచ్చియున్నదానవు? నిక్కము. ఇదె చూడుము, నేను నీకుంజిక్కుదునా!

అని చంద్రశాలోర్ధ్వభాగంబున కెక్కి కూరుచుండెను,,

మదనసేన, చింతాకులత్వంబుఁ గాన్పించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇతనిమూఢభావంబుం గనిన నిఁక నే మేము వాయుట లగ్గనిఁ దోఁచుచున్నది. ఇతనియందంబుం జూచిన మించినయనురాగంబుచే నట్లుసేయ మనంబురాదు. ఇతనిని శక్తికొలఁది దిద్ది చూచిన యనంతరముగాని యెది సేయుటకును నిశ్చయింపం జనదు. అనువుమెయి నితని నామాటకు వశంవదుండై ప్రవర్తించునట్లు చేసికొనందగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! నేను దస్యుమను గాను. నీ పెండ్లామనే! నీయిచ్ఛానుగుణముగ నే మనముప్రవర్తింతము. దిగి రమ్ము.

లంబభుజుఁడు. భయపడుచు దిగివచ్చి. వీఁపుమీఁది పుట్టముఁ దీసికొని మరలిచూపి,,

ఆ బాపనయ్యలయు నతనికి బండిఁదోలుకొనివచ్చినవాఁడును నన్ను గుజ్జుపుంజబు కుతోఁ గొట్టిన దెబ్బలదద్దులు గాంచితివా! నాకోరినకోరిక దెల్పం గూడ దని వారు నన్నుంగొట్టిరి. అట్లుండ నే నెట్లు సెప్పుదును?

మదనసేన. లంబభుజునివీఁపునదద్దులఁ గనంగొని దుఃఖించుచు,,

ఆ! కడు నిర్దయులై వార లీకుసుమసుకుమారాకారు నిట్లు గొట్టిరి. ఔరా! మనుజునికేముండియు బుద్ధి వికలంబయ్యెనేని యేయుపయోగంబు నుండదు గదా! కట్టా యీయుత్తముఁ డిట్టికఠోరప్రహారంబుల కర్హుండే?

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! గతించినకార్యంబునకుం జింతింపనేల! నాసరసకుం జేరితివి గాన నిఁక వారలవలనిభయంబు మానుము. నీయిష్టంబు నుడువుము. అవశ్యముగ నెఱవేర్చెదను.

లంబభుజుఁడు ఓసి య ట్లయేని నాచేతఁ జేయిచేసి పతిన గావించెదవా!

అని చేయి చాచెను,,

మదనసేన. ఓసత్తమా! అట్ల యగుఁ గాక.

అనియతనిచాచియుండుకరంబుఁ గాంచి. ఆశ్చర్యంబుతో. ఆత్మగతమున,,

చం. హలకులిశాదిచిహ్నయుతమై యరుణాంబుజరాగలీలలన్,
వెలయుచు సర్వభూతలము వార్ధిపరీతము నేలఁజాలును,
జ్వల దురుభాగ్యరేఖయును సర్వమహీపతిమాననీయ మౌ,
లలితకవిత్వ వైఖరి నెలంగుసుకీర్తిఁ గరంబు దెల్పెడిన్.

కాన నీయుత్తముం డుత్తమకులసంజాతుండనుటయందు సందియంబు లేదు.

అని యతనిహస్తంబునందు హస్తంబిడి,,

ఓసత్తమా! నీయభీష్టంబు నెఱవేఱుతునుబల్కుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! నేను మాచనుపకుం బోయి మాయమ్మం జూడవలె!

మఱియు నా కొకగాడిదెకొదమ గలదు. దానికిం గాలు విఱిగియున్నది. అది కుదిరినదా లేదా తెలిసికొనవలయు.

మదనసేన. ఓసత్తమా! మీచనుప యెయ్యెడ నున్నది! మీయమ్మ పేరేమి? మీయయ్య యెవ్వఁడు? వచింపుము. వారలకడకుం దోడ్కొనిపోయెదను.

లంబభుజుఁడు. ఓసి మాయయ్య యెఱుకలఱేఁడు; వికటఘోటం డనువాఁడు. మాయమ్మ వెలబాల యనునది. ఈ యూరికిం జెంగట నుండునడవిలో మాచనుప యున్నది.

మదనసేన. ఓసత్తమా! నీవు వారలకుం బుట్టినపట్టివా!

లంబభుజుఁడు. ఓసి! కాను.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో ఆత్మగతమున,,

నే నితఁ డుత్తమవంశసంభూతుండై యుండనోపు నని తలంచినతలంపును పరమార్థంబగు నేమో? ఎఱుకలకుం బుట్టినవాఁడఁ గా నని యితఁడు పల్కుటచేఁ బావకజ్వాలాదూయమాన మగుచుండు పాదపము జలభరితం బగుజలదంబునుఱుమునం బోలె సంతసిలుచున్నదానను. కలతెఱం గెఱుంగం జనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! కానంటివే! అప్పటికీవు కిరాతులతోఁ గలసినవాఁడవే గదా! ఎవ్వనికిం జనించితివి? ఎట్లు బోయలలోఁ గలసితివి?

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! అవి యెల్ల సామనంబునకుఁ దోఁచవు. ఇంచు మా పాఁగ పువారలాండ్రొరు లాడుకొనినది యేను విన్నాఁడ. అది యిప్పుడు బుద్ధికిం దోఁచెను. చెప్పెదను దెలిసికొనఁగలవా!

మదనసేన. ఓసత్తమా! తెల్పుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! వినుము. ఒకనాఁడు మాయమ్మకడ కొకయెఱుకత వచ్చి నన్నుం జూపుచు వీఁడు మీగూడెమును జేరిననాటినుండి మీలగ్గ్గు లెట్లున్నవి? యని యడిగిన మాయమ్మ యిట్లనియె. ఓసింగీ! ఈ క్రేలుంజేతులాఁడు మాలోఁ గలసినదాదిగ మాచనుప యన్నిటం గడు పెంపు వడయుచున్నది. మాతోడుకులు లెక్కకెక్కువ యయ్యె, బేహారమునం గూడినసొమ్ము వెలుచనైనది. వీఁడు గాయుచుండు గాడిదె లన్నవో తండతండంబులై మెందుకొనుచుండెడిని. ఇంతకంటె మనకుం గావలసినదేమి? వీఁ డిందుఁ గాలిడినవేళ యెట్టిదో కాని యొకముసలిగోద యైనం జచ్చినది గాదు. అట్టుంట మా కేమి తక్కువ? అనఁగా నాకొరవంజి యోసెలబాలా వీఁడు కడలేనిసిరిగలగొప్పవంగడంపుంబిడ్డం డని యెంచం బోలు? వీఁ డుండినచోటు లెల్ల నిట్టు లుండుసుమీ! మోకాళులదనుక వ్రేలు కాడుచేతులు గలవాఁ డుండుచోటుల సిరి కరంబు పెంపు వడయుచుండు. మఱియు నొక సుమానము గల దది వినుము. ఏనొ కవిలాతికిం బోయి యుండి యయ్యెడ నాక్రోలి మన్నీనిమంతిరికుమరుం డెఱుకల లోఁగలసినవాఁ డని విని యతనిరూపుంగల తెఱంగునం దెలిసికొని వచ్చినదాన. ఆ విన్న వానియందం బెల్ల నీశిన్నవానియం దున్నయది. ఇతం డామంతిరికొమరుండై యుం డంబోలుసుమీ! అనఁగా మాయమ్మ యేగుట్టైన రెఱుంగుదు రనఁగా నాయెఱుకల సాని మాయమ్మతో నోసెలబాలా! ఆకొమరుండు మీ బిడారమునం జేరుకొన్నవాఁ డని యా యా విలాతులవార లాడుకొను మాటలు నే వినియున్నదానను. కాననుడివితిని. అని చెప్పి తనయిల్లుం జనియె.

మదనసేన. కడుసంతసంబుతో, ఆత్మగతమున,,

ఒకమహానీయవంశంబునం బుట్టినవాఁ డితని కీర్తిసురూపసంపద గలుగుట యెట్లుకో నాతర్కం బభ్యుదయోదర్కంబయ్యె. నా సామర్థ్యంబున నితని నఖిలవిద్యాపారంగతునిం గావించి యితనితో సుఖించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఒకబాపనయ్య నిన్నుం గొట్టించె నంటివే! ఆపాఱుని నీ వెఱుంగుదువా!

లంబభుజుఁడు. ఓసీ! యెఱుంగుదును. వాఁడె నన్నీనగరంబునకుం దోడ్తెచ్చిన వాఁడు. ఒకనాడు వేకువఁ బాపనయ్యలు గొందఱు నిప్పురగలంబెట్టి యేమేమో గొణుఁగుచు నెయిబోసిరి గదా! అందనుక నాయొద్దనయుండి వాఁడు దనయింటికిం జనియె. ఇదె మరలి వచ్చెదనని పోయినవాఁ డింతదనుక మొగముఁ జూపక యుండెడిని.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

నావిద్యాచార్యుండు గౌతముఁడె తనయభీష్టంబు నెఱవేఱనికారణమున నాయందుం గోపగించి విద్యాధికునిం బెండ్లాడెద నన్నునామనోరథంబునకుం బ్రతిగా విద్యాగంధశూన్యుని నొక్కని నెడ్డెమానిసినిం దెచ్చి నాకుం బతిచేసి నన్ను దుఃఖపెట్టవలయు నని తలంచి తనమనోగతి కనుగుణుం డగునితని నన్వేషించి తోడ్తెచ్చి నాకుం బతిచేసె. ఇట్లొనర్చి తనసూడు దీర్చుకొనియె. ఇఁక నితని నెవ్విధినైన విద్యాభూషితునిఁ జేసితి నేని మన్మనోరథంబు సిద్ధప్రాయంబ. ఇప్పు డితనికిం గ్రమంబుగ విద్యలు గఱపుటకుం దగుసమయంబు గాదు. దేవతానుగ్రహంబునన యితని కివ్యాది లభింపంజేయఁ దగును. బహుదినములనుండి నాయుపాసించుచుండిన కాళిమంత్రంబును మదీయకులగురుప్రసాదాసాదితంబగుదాని నితనికుపదేశించి యింతకాలంబు నాయొనర్చిన పునశ్చరణఫలంబు నొసంగిన నితఁడు కాళికానుగ్రహపాత్రుండై యఖిలవిద్యాపారంగతుండగును. చేయందగుకార్యంబిదియ. నిక్కృతిమెయి నిది సేయంజనును.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఇఁక మీచనుపకుం బోదము. ఇదె యీబంగరుగిండిలో నుండుజలంబులం బాదంబులు గడిగికొనుము.

అని యయ్యెడనుండుబంగరుగిండి యందిచ్చుచున్నది.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యూరికిఁ బోవుటకు మును గాళులు గడగికొన వలయునా?

మదనసేన. ఔను! మఱియు నాచమనము సేయవలయును.

లంబభుజుఁడు. స్మరణ మభినయించి,,

ఓసి! ఆచమనమును తొల్లి యెప్పుడో నేఁ జేయుచుండినట్లు తలంపునకు వచ్చుచున్నది. పుడిసిటం బోసికొని నీరులు త్రాగుట గదా! అది. అది సేయునప్పుడు గొణుఁగు కొనవలసినవి పల్కులేవో కొన్ని గలవు సుమా! నా కవి మఱచిపోయె.

మదనసేన. ఆత్మగతమున సంతసించుచు,,

ఇతఁ డుపనయనాదిసంస్కారంబులను వడసి యేదేని యొకమహానిగ్రహంబున వికలచిత్తుం డయ్యెనని విస్పష్టం బయ్యెడిని.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఆగొణుఁగుకొనవలసినపల్కుల నే నుడివెదను. పాదంబులు గడిగికొని పుడిసిట నీరులు వట్టుకొనుము.

అని యతని క్షాళితచరణునిం గావించి సమంత్రకంబుగఁ దీర్థోదకంబుల నాచమింపం జేసెను.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! యిది కొంతకాలమునకు ముందు మావారు సేయించినదే! ఇఁకఁ బఠున మయ్యెదము లెమ్ము.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏను జింతించినది సిద్ధంబయ్యె! ఇతం డుపనయనాదిసంస్కారంబులంబడసినవాఁ డగు నేని యాచమించి యిది మావారు పూర్వము సేయించినదే యనియనఁడు. మే లయ్యెను.

ప్రకాశముగ,,

ఓసత్తమా! ఇది పయిన మగుదము. మఱియు నాపలొక్కటి వినుము.

లంబభుజుఁడు. ఓసి! నీవు మంచిదానవు. నీమాటలు నాకు బాగున్నవి. విని యెదను. ఏమి సెప్పెదవు?

అని చెవి యొగ్గుచున్నాఁడు.

మదనసేన. ఆత్మగతమున,,

ఓ భగవతీ! నాపెనిమిటి కిపుడు భవన్మంత్రం బుపదేశింపవలసినది విధియయ్యె. దీన నగుపాపంబు నా కేమాత్రము దగులకొనకుండం జనును.

అని కాళి కంజలి యొనర్చి. కాళికామంత్రంబు లంబభుజుని చెవిలో నడువు చున్నది.

లంబభుజుఁడు. కాళికామంత్రంబు విని. మదనసేనం జూచి,,

ఓప్రాణవల్లభా! నీవలన నేను మహోఽఘసముద్రంబుం దాఁటితిని. చండకరకిరణప్రసరణంబున నంధతమసంబువోలె నా మోహంబు నివృత్తం బయినయది. ఏతన్మంత్రశ్రవణప్రభావంబునం జేసి మదీయం బగుపూర్వవృత్తంబు విస్మృతంబయియుండునది వెండియు స్మృతిసమారూఢం బయ్యె. ఓ సుందరీతిలకమా! గౌతమునికపటంబుననైన మహాసంకటంబువలన నీవు కరము దుఃఖించెదవు. ఆ వంత మానుము.

ఏను కరూశదేశాధీశుని మహామాత్యుం డగు మిత్రమాధవుని కుమారుండను కళాచంద్రుం డనువాఁడను. యుక్తవయస్సున మదీయజనకునిచే నుపనీతుఁడనై వేదశిరుండను విప్రవర్యునికడ సమస్తశాస్త్రంబులును వేదంబులును వేదాంగంబులును బురాణంబులు నభ్యసించుచుంటిని. ఏదేవతానుగ్రహంబువలననో నిఖిలశాస్త్రార్థంబు లితరుల కవిదితములగునవి సాకల్యముగ మదీయబుద్ధికి నిరూఢప్రక్రియ విస్ఫురితంబు లగుచుండె. మఱియు సకలరసికజనశ్లాఘనీయాలలితపదరచనాచమత్కారసారం బయి యొప్పు కవితయు నుద్భవిల్లె. ఆభూసురుం డుపన్యసించు శాస్త్రార్థంబులకును మదీయబుద్ధికిం దోఁచునాయర్థంబులకును భేదంబు వొడసూపుచు వచ్చుటం జేసి సంశయాకులుండనై తద్విచారంబులందు నాతనితో వివాదంబు సలుపవలసి యట్లు గావించుచుంటి. అందు నాకుం దోఁచినయావిషయప్రమాణసహంబు లగుచువచ్చె. ఇట్లు జరుగుచుండ నొక నాఁడు నేనడిగినప్రశ్నముల కుత్తరం బొసంగంజాలక కడుం గుపితుండై యాభూసురవరుండు గనలుచు నన్నుం గాంచి ఓరీ! నీ వలంతిగఁ జదివినవాఁడ వయ్యు వలంతివి వోలె నన్నాక్షేపించెదవు! గురుతిరస్కారపాపంబునం జేసి నీవు నీకుం గలసర్వకళాకౌశలగర్వం బడంగి కడు మూఢమానవుండవై వర్తింతువు గాత. అనిశపియించి వెండియుం గినుకం బూని యోరీ నీ వపరిమితైశ్వర్యసంపన్నుండ ననియు నాగరికుఁడ ననియు రసజ్ఞశిఖామణి ననియుం గరము గర్వించి యితరుల సరకుసేయవు. ఇట్టియహంకారం బడంగ నీదినంబుండొట్టి నీచవృత్తు లగుకిరాతులతో సహవాసంబును ఆ యనాగరికజనంబు సయితము పహసింపం దగుబుద్ధిదౌర్బల్యంబును గలిగి యతినీచవృత్తివై మెలంగుచుండుదువు గాత. అనియుం దిట్టిన నేను విప్రశాపంబునకు భయంపడి యాతనికి వందనంబు లాచరించి వేడుకొనఁగాఁ బ్రసన్నుండై యాతండు నాయందుం గరము నుతపించుచుఁ జేయునది లేక సమాధిని నిలకొని దివ్యజ్ఞానంబునం గాంచి యోరీ

వత్స కళాచంద్ర ! నీకు నే నొసంగినశాపంబు నిరతిశయాభ్యుదయంబునకు మూలం బగు. భారతీసమాన యగునరనాథసూతిం జేపట్టి మహాభాగ్యంబనుభవింపం బోయె దవు. ఆ రాజతనూజవలన నీకుఁ గాళికామంత్రంబు సంప్రాప్తంబగు. ఆమంత్రప్రభా వంబునంజేసి శాపమోక్షంబు నివృత్తంబై పూర్వస్మృతిం జెందెదవు. అప్పుడు నీకపరి మేయ వైదుష్యవిశేషంబు గల్గం బోయెడిని. నీవు మూఢత్వంబున నుండునప్పుడు భవదీయం బగుపూర్వస్థితి యెఱుకపడక యుండును గాన నీచకృత్యంబులు నేయ నేవగిం చుకొనక యుండంగలవు అని నుడివిననేను శాపోపహతుండనై స్మృతిచెడి వికట ఘోటంఠను నెఱుకలతోనిచనుపంజేరితిని. తన్మూలకముగ నిట్టిమహారాజకుమారులకు నందరాని భవదీయపాణిగ్రహణమంగళంబుం గంటిని. భవదుక్తం బగుకాళికామంత్రం బును బునశ్చరణంబు చేసి సకలకవికులతిలక సంస్తవనీయం బగువైదుష్యంబు సంపా దించి నీమనోరథంబును బూర్ణము గావించెదను. ఏను గాళికాలయంబునకుఁ జనియెద.

మదనసేన. మహాముదంబుతో. బాష్పంబులు విడుచుచు,,

ప్రాణనాథ! నీరూపరేఖావిలాసవిశేషంబులు గాంచిన దాదిగ నిన్ను మహాకుల ప్రసూతుఁడ వని తలంచుకొని యుండెదను.

ఇప్పుడు భవద్వచనసుధాధారలవలన నామానసతాపం బుపశాంతిం బెందినయది. మహానందగిరిశిఖరసమారూఢ నైతిని. నేను నాకంటె రసజ్ఞుఁ డగుసర్వవిద్యానిచక్షు ణుని బరిణయంబు చేసికొనం దలంచి యనేకరాజపుత్రుల విద్యానివాదంబునకు గప్పించి యోడించుచుండనప్పుడు నాసఖీజనంబు; లితరదేశాగతులవలన మదనసేనవి ద్యావిశేషంబునకును రూపరేఖాతిశయంబునకుం దగినవాఁడు కళాచంద్రుండు గాని యితరుఁడు గాఁ డనుసుడువులు విని వచ్చి నా కప్పుడప్పుడు చెప్పుచుండువారు. నాకును నిన్నుం గనంగోన వాస జనియించియుండె. నాకులదేవతలయనుగ్రహంబున నాకునీవు లభించితివి. ఇఁక నిన్నుం బాసియొకనిమిషంబేని యోర్వం జాల ఏఁ జేసి యుండుమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు నీ కొసంగెదను. అది నిర్హేతుకముగఁ జేయంబడి నది గాన ననంతఫలప్రదంబై యొసంగునది; యిప్పుడు సహేతుకత్వప్రతీతి వొడముకతం బునఁ గడువైశంబ ఫలంబుంగూడుచు. దీనంజేసి నీవు దేవిదయావిశేషంబు వడసి న న్నానందవారిధిం దేల్పంగలవు.

అని తనమంత్రపురశ్చర్యాఫలంబు ధారవోసెను.

మహాకాళి. ప్రవేశించి. కళాచంద్రునిం గాంచి,,

ఓవత్స! కళాచంద్ర నీప్రియురా లగుమదనసేన బహుకాలమునుండి నన్నుం గొలుచుచు సర్వవిద్యాధికుం డగుపతిఁ బడయం గోరి భక్తి సలుపుచున్నది. ఇక్కన్య యింతకుంబూర్వ మనుభవించుచుండిన మహాదుఃఖంబుం గాంచి కరుణాయత్తచిత్తనై

దీని మనోరథంబు సంపాదింపం దలంపుఁ గొని మదీయామంత్రపురశ్చర్యా ఫలంబును ఫలనిరపేక్షావృత్తిం జేసినదగుటచేత దేవతానుగ్రహంబుం గడువైళంబ గలిగించు దాని నీ రాజపుత్రి నీ కొసంగుడు నీకు నే సాక్షాత్కరించితిని. ఏను భవదుపాసితమంత్రదేవతనగు కాళిని. నీకుం గోరినవరంబులీఁ జనుదెంచితి. మదనుగ్రహంబున సర్వవిద్యలు నీ కవగతంబు లగు.

మదనసేనయుఁ గళాచంద్రుఁడును. ఆశ్చర్యపడుచు. సర్వాలింగితభూతలంబుగఁ బ్రణమిల్లిరి.

కళాచంద్రుఁడు॥ భక్తిప్రశ్రయంబులతో నంజలిబంధంబుఁ గావించుకొని,,

* శ్యామలాదండకము.

---

*శ్యామలాదండకము అనఁగా=మాతంగీదేవతను వర్ణించుదండకము అనియర్థము.

శ్యామలా దేవతయే మాతంగీదేవత. మంత్రరత్నాకరగ్రంథమున బాలాలఘుశ్యామలామంత్రకథనతరంగమందు.

శ్లో. న్యాసా నేవంవిధా న్కృత్వా మాతంగీ మానసే స్మరేత్,
సురార్ణవాంతరీపస్థ రత్నమందిరమధ్యగే.
ధ్యానం. మాణిక్యాభరణాన్వితాం స్మితముఖీం నీలోత్పలాభాంబరాం,
రమ్యాలక్తకలిప్తపాదకమలాం నేత్రత్రయోల్లాసినీం,
వీణావాదనతత్పరాం సురనతాం కీరచ్ఛదశ్యామలాం,
మాతంగీం శశిశేఖరా మనుభజే త్తాంబూలపూర్ణాననాం.
లక్షం జపే న్మధూకోత్థైః జుహుయా దయుతం శుభైః,
మాతంగీప్రోదితే పీఠే లఘుశ్యామాం ప్రపూజయేత్.

అనుచోటఁ జిలుకఱెక్కలరంగువంటి దేహచ్ఛాయగలుగుటంబట్టి శ్యామల యనియు నాయర్థమే శ్యామ యనుపదము దెల్పుచున్నదనియు నేర్పడుటయే గాక మాతంగీప్రోదితమయినపీఠంబున శ్యామలను బూజింపనగు ననుటచే మాతంగీశ్యామలల యేకత్వము సువ్యక్త మయ్యెడి. మఱియు॥ శ్లో. వాణీ శుకప్రియా జేంతా విద్మహే మీనకేతనః। కామేశ్వరీ ధీమహీతి తన్నశ్శ్యామా ప్రచోదయాత్ ॥ అను మాతంగీగాయత్రియందు శ్యామలాపదము నే మాతంగీపదమునకుఁ బర్యాయముగఁ బ్రయోగించియుండుటవలనను దానిమీఁదట శ్లో॥ ఏషోక్తాతు మాతంగీగాయత్రీ సర్వసిద్ధిదా,, అనుశ్లోకమున శ్యామాఘటిత మగుదానిని మాతంగీగాయత్రి యని చెప్పుటచేతను మాతంగియు శ్యామలయు నొక్కతెయే యని సిద్ధించుచున్నది.

స్తోత్రము.

1. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీం మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసాం,
మహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం మాతంగకన్యాం మనసా స్మరామి.

2. చతుర్భుజే చంద్రకళావతంసే కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే,
పుండ్రేక్షుపాశాంకుశపుష్పబాణహస్తే నమస్తే జగదేకమాతః

3. మాతా మరకతశ్యామా మాతంగీ మధుశాలినీ,
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.

1. మాణిక్యవీణాం=మణులుచెక్కిన వీణియను, ఉపలాలయంతీం=వాయించునదియును, మదాలసాం=యౌవనమదముచే సొక్కుచుండునదియును, మంజులవాగ్విలాసాం=మనోజ్ఞమగు వాగ్వైఖరిగలదియును, మహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీం=ఇంద్రనీలమణులకాంతివంటి కాంతిచే నందమైయొప్పు నంగంబులుగలదియును, నైన; మాతంగకన్యాం=మతంగమునికన్యకను, మనసా=మానసంబున, స్మరామి=చింతించెదను.

మతంగస్యమునేరపత్యం స్త్రీమాతంగి, యని శబ్దార్థకల్పతరువునం జెప్పంబడియున్నది. కాన మతంగుండను మునికిం గూంతురని యెఱుంగునది. మతంగశబ్దమే మాతంగ అనియగును. కాన మాతంగుండనంగా మతంగుండే. అతని కన్యయని యర్థము

మాతంగి మతంగమునికన్యక యనుటకును ఈమెయే శ్యామల యనుటకును బ్రమాణము.

సౌభాగ్యలక్ష్మీకల్పమునందు స్కందేశ్వరసంవాదమున దశమపటలమునందు,,
శ్లో. ఛందో మష్టుప్ తథా ప్రోక్తం దేవతా శ్యామలాంబికా। అంగన్యాసం కరన్యాసం కుర్యాత్తారత్రయేణతు। జననీం జగతాం ధ్యాయే న్మతంగమునికన్యకాం,, అని

2. చతుర్భుజే = నాలుగుభుజములుగలదానా! చంద్రకళావతంసే=చంద్రరేఖను శిరోభూషణముగం ధాల్చియుండుదానా! కుచోన్నతే = గొప్పదిగువుగుబ్బలుగలదానా! కుంకుమరాగశోణే=కాశ్మీరంపురక్తకాంతిచే నెఱుపుమీఱినదానా! పుండ్రేక్షు, పాశాం, కుశ, పుష్ప, బాణ, హస్తే=తెల్లచెఱకు, పాశము, అంకుశము, పుష్పములు, బాణములు హస్తముల ధరించుకొన్నదానా! జగదేకమాతః=జగములకు నొందటితల్లీ! తే=నీకు, నమః=నమస్కారము.

3. మరకతశ్యామా=మరకతమణివలె నల్లనిదియును, మధుశాలినీ=మదిరాపూర్ణితయును, కదంబవనవాసినీ=కడిమిచెట్లతోడయడవియందు వసించునదియును, కల్యాణీ=మంగళమొసంగునదియును, నై; మాతా=తల్లియైయొప్పు, మాతంగీ = మాతంగి, కటాక్షం కుర్యాత్=కటాక్షముంచుంగాత.

4. జయ మాతంగతనయే జయ నీలోత్పలద్యుతే,
జయ సంగీతరసికే జయ లీలాశుకప్రియే.

గండకము.

1. జయ జనని 2. సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీపసంరూఢబిల్వాటవీమధ్యకల్ప ద్రుమాకల్పకాదంబకాంతారవాసప్రియే 3. కృత్తివాసఃప్రియే 4. సాదరారబ్ధసంగీత సంభావనాసంభ్రమాలోలనీపస్రగాబద్ధచూళీసనాథత్రికే 5. సానుమత్పుత్రికే 6. శేఖరీ భూతశీతాంశురేఖా మయూఖావళీనద్ధసుస్నిగ్ధనీలాలకశ్రేణిశృంగారితే 7 లోకసంభా

---

4 మాతంగతనయే=మాతంగునికూఁతురా! జయ=విలసిల్లుము. నీలోత్పలద్యు తే=నల్లకలువలవంటి కాంతిగలదానా! జయ=వర్ధిల్లుము. సంగీతరసికే=గానరస మెఱింగి నదానా! జయ= ఎసఁగుము. లీలాశుకప్రియే=క్రీడాశుకమునందుఁ బ్రియముగలదానా! జయ=జయమునొందుము.

1. జనని=ఓతల్లీ! జయ=జయంబు నొందుదువుగాత ఈజయ అనుపదము ప్రీతి శక్త్య వసంతేనచానందితే, యను సంబోధనముదనుక ననువర్తించుకొనఁదగినది

2. సుధా . . . ప్రియే:—సుధాసముద్రాంతరుద్యన్మణిద్వీప=అమృతసముద్రము నడుమఁ బొడమొనమణిద్వీపమునందు, సంరూఢ=మొలచిన, బిల్వాటవీ=బిల్వకాననపు, మధ్య=నడుమనుండెడు, కల్పద్రుమ=కల్పకవృక్షములు, ఆకల్ప=అలంకారముగాఁగల, కాదంబకాంతార=కదంబవనమున, వాస=వసించుటకు, ప్రియే=ప్రియముగలదానా! జయ. ఇట్లేమీఁదటను.

3 కృత్తివాసః ప్రియే=శివునికిం బ్రియురాలా!

4. సాద. . త్రికే :—సాదర = ఆదరముతో, ఆరబ్ధ = ఉపక్రమింపంబడిన, సంగీత=గానమును, సంభావనా=శ్లాఘించుటవలన, లోల=కదలునట్టి, నీపస్రక్=కదంబ పుష్పమాలికచే, ఆబద్ధ=చుట్టంబడిన, చూళీ=కీల్జడతో, సనాథ=కూడిన, త్రికే=నితంబో పరిదేశముగలదానా!

5. సానుమత్పుత్రికే=పర్వతమునకుంగూఁతురైనదానా!

6 శేఖ...రితే:—శేఖరీభూత = శిరోభూషణమై యుండు, శీతాంశురేఖా= చంద్రరేఖయొక్క, మయూఖావళీ=కాంతిపుంజముచే, నద్ధ=వ్యాప్తములయిన, సుస్నిగ్ధ= కరమునునుపుమీఱిన, నీలాలకశ్రేణి = నల్లనిముంగురులగుంపులచే, శృంగారితే=అలంకరింపంబడినదానా!

7. లోకసంభావితే=జనులచేతఁగొని యాడంబడినదానా!

నితే 8. కామలీలాధనుస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్పసందేహకృచ్చారుగోరోచనాపంకకేళీలలామాభిరామే 9. సురామే 10. రమే 11 ప్రోల్లసద్వాళికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండలోద్భాసిగండస్థలన్యస్తకస్తూరికాపత్రరేఖాసముద్భూతసౌరభ్యసంభ్రాంతభృంగాంగనాగీతసాంద్రీభవన్మంత్రతంత్రీస్వరే 12 భాస్వరే 13. వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోలతాళీదళాబద్ధతాటంకభూషావిశేషాన్వితే 14 సిద్ధసమ్మానితే 15. దివ్యహాలామదో

---

8. కామ . . . రామే :—కామలీలాధనస్సన్నిభభ్రూలతాపుష్ప సందేహకృత్=మన్మథునియొక్క లీలాచాపమునకుసమానము లగుకనుబొమలనెడి తీవెలయందు బొడమినపుష్పమో యనుసందేహమును గలిగించునట్టి, చారుగోరోచనాపంక కేళీలలామ = సుందరమగుగోరోచనాపంకమున నుంచఁబడినవిలాసంపునొసటిబొట్టుచే, అభిరామే = మనోజ్ఞురాలా!

9 సురామే=ఉత్తమురాలైనకాంతా !

10. రమే=లక్ష్మీ

11. ప్రోల్ల. . .స్వరే:—ప్రోల్లసద్వాళికామౌక్తికశ్రేణికాచంద్రికామండల=కదలుచుండు చెవులీల ముత్తెపుంబులగుంపుల తెల్లని కాంతులచేఁబొలుచు, గండస్థల=చెక్కిళులయందు, న్యస్త=వ్రాయఁబడిన, కస్తూరికాపత్రరేఖా=కస్తూరిచే వ్రాయఁబడినమకరికాపత్రములనుండి సముద్భూత=పొడమిన, సౌరభ్య=పరిమళమునకు,సంభ్రాంత=త్వరపడునట్టి, భృంగాంగనా=ఆఁడుతుమ్మెదల, గీత=గానముచే, సాంద్రీభవత్=అధికమగుచున్న, మంత్రతంత్రీస్వరే=మంత్రవీణెయొక్క స్వరముగలదానా !

12. భాస్వరే=ప్రకాశమానురాలా !

13. వల్ల. . .న్వితే :—వల్లకీవాదనప్రక్రియాలోల = వీణవాయించుతెఱంగునం గదలునట్టిదియు, తాళీదళాబద్ధ = తాటాకుచేఁజేయంబడినదియునగు, తాటంకభూషావిశేష=కమ్మలనుసొమ్ముతో, అన్వితే=కూడినదానా !

14. సిద్ధసమ్మానితే=సిద్ధులచే సమ్మానింపఁబడినదానా !

15. దివ్య. . . . . .త్పలే :—దివ్య=దేవతాయోగ్యమగు, హాలా=మదిరవలనఁ గలిగిన, మద=మత్తుచేఁ బొడమెడు, ఉద్వేల = మేరమీఱిన, హేలా=విలాసములచే, లసత్=వెలుంగునట్టి, చక్షుః=కన్నులయొక్క, ఆందోళనశ్రీ=తూగుడుపాటులోఁగలపిన తిరుగుడుపడుసొంపుచే, సమాక్షిప్త=చెదరిన, కర్ణైకనీలోత్పలే=ఒంటిచెవిమీఁది నల్లకలువగలదానా ! మదిరామదమున ఘూర్ణితములగులోచనపుంగాంతిచేత నొకచెవిమీఁది కలువపూవుకుకాంతి యాక్షిప్తమగుచున్నదని భావము.

ద్వేలహేలాలసచ్చతురాందోళనశ్రీసమాక్షి ప్తకర్ణె కనీలోత్పలే 16. పూరితాఽశేష లోకాభివాంఛాఫలే 17. స్వేదబిందూల్లసత్ఫాలలావణ్యనిష్యందసందోహసందేహకృన్నాసికామౌక్తికే 18. సర్వమంత్రాత్మికే 19. కుందమందస్మితోదారవక్త్రస్ఫురత్పూగకర్పూరతాంబూలఖండోత్కరే 20. శ్రీకరే 21. కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ దంతావళీ నిర్మలాఽలోల కల్లోలసమ్మేళన స్మేరశోణాధరే 22. చారువీణాధరే. 23. సులలితనవ

16. పూరి ...... ఫలే :—పూరిత = సమగ్రము గానీఁబడిన, అశేషలోక వాంఛాఫలే=ఎల్లజనులకోరికలపంటలు గలదానా !

17. స్వేద .....క్తికే :—స్వేదబిందు=చిఱుచెమట బొట్లతో, ఉల్లసత్ = ఒప్పుమిగులు. ఫాల=నొసటి, లావణ్యనిష్యంద=లావణ్యపుంజాలుల, సందోహ=గుంపు లనియెడు, సందేహకృత్=సందియమును గలిగించునట్టి, చారు=మనోహరమగు, నాసికామౌక్తికే=ముక్కుముత్తియముగలదానా ! ముక్కుముత్తియము చిఱుచెమటబొట్లతోఁ గరఁగి జాఱుఫాలలావణ్యబిందుసందోహమో యనఁ దగియున్నదియని భావము.

18. సర్వమంత్రాఽత్మికే=సమస్తమంత్రమయురాలా !

19. కుంద ......త్కరే :—కుందమందస్మితోదార = మొల్లలకాంతింగొల్లలాడుచిఱునగవు దేఱుటంజేసి కరము మనోహరంబైయొప్పు, వక్త్ర = మొగమున, స్ఫురత్=అమరునట్టి, పూగకర్పూరతాంబూలఖండ=పోఁకపలుకులయు కర్పూరఖండంబులయు తమలంపుమడుపులయు, ఉత్కరే=తెగఁగలదానా!

20. శ్రీకరే=సంపత్కరురాలా !

21. కుంద......ణాధరే :—కుందపుష్పద్యుతిస్నిగ్ధ=మొల్లమొగ్గల యాకారముతో నునుపుమీఱు, దంతావళీ=పలువరుసల, నిర్మలాలోలకల్లోల=నిద్దంపువన్నెం జెన్నుమిగులుచుంగదలు కాంతితరంగంబులయొక్క, సమ్మేళన = చేరికగల, స్మేర = చిఱునగవుతోనొప్పు, శోణాధరే=ఎఱ్ఱని పెదవిగలదానా ! మొల్ల మొగ్గలవంటిపలువరుస యించుక వెలికిందెలియునట్టు లలఁతిలేనగవు నవ్వఁగా నా నగవుయొక్క కాంతులు కొంచెముచలించుచు నెఱ్ఱనిమోవిపయి నోలలాడుచున్నవి యని భావము.

22. చారువీణాధరే=మనోహర మగు వీణియను దాల్చియుండుదానా !

23. సుల. . .ధరే : —సులలితనవయౌవనారంభ=కడు మనోజ్ఞమగునభినవతారుణ్యారంభమనియెడు, చంద్రోదయ = చంద్రోదయము చేత, ఉద్వేల = మేరమీఱు, లావణ్యదుగ్ధార్ణవ = లావణ్యమనియెడి పాలమున్నీటినుండి ఆవిర్భవత్ = పొడమునట్టి, కంబు=శంఖమునకుంగల, బిబ్బోక=విలాసములను, హృత్=అపహరించెడు, కంధరే =

యౌవనారంభచంద్రోదయోద్వేలలావణ్యదుగ్ధార్ణవాఽఽవిర్భవత్కంబుబిబ్బోకహృత్కంధరే 24. మంథరే 25. బంధురచ్ఛన్నవీరాదిభూషాసముద్యోతమానానవద్యాంగశోభే 26. శుభే 27. రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటాపల్లవప్రోల్లసద్దోర్లతారాజితే 28. యోగిభిః పూజితే 29. విశ్వదిఙ్మండలవ్యాప్తమాణిక్యతేజస్స్ఫురత్కంకణాలంకృతే 30. సాధుభిస్సత్కృతే 31. వాసరారంభవేలాసముజ్జృంభమాణారవిందప్రతిచ్ఛన్నపాణిద్వయే 32. సంతతోద్యద్దయే 33. దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమసంధ్యాయమానాంగులీపల్లవో

కంఠముగలదానా! కంఠము; పారిసారెకుఁదోఁచునభినవతారుణ్యోదయ మను చంద్రోదయమువలన నీమెయొక్కలావణ్య మనియెడిసుధాసముద్ర ముప్పొంగఁగా నందుం బొడమెడు శంఖమో యనునట్లు వెలుంగుచున్నదని భావము.

24 మంథరే=యౌవనమదమున నలస యయినదానా!

25. బంధు . . . శోభే :—బంధురచ్ఛన్నవీరాదిభూషా=సొంపుఁగులుకునంగళిక్లె మొదలగుసొమ్ములచే, సముద్యోతమాన=కడుఁ బ్రకాశించు, అనవద్య = దోషము లేని, అంగశోభే=అవయవములకాంతిగలదానా!

26 శుభే=మంగళమయురాలా!

27. రత్న. . . . . .రాజితే :—రత్నకేయూరరశ్మిచ్ఛటా = రతనంపు బాహు పురులమెఱుంగుల గుము లను, పల్లవ=చిగుళ్లచే, ప్రోల్లసత్=కడుసొంపు సంపాదించు, దోర్లతా=బాహులతలచేత, రాజితే=ప్రకాశించుదానా! బాహువు లను తీవెలకుఁ గేయూరమణికాంతిరేఖలు పల్లవములభాతిం దోఁచుచున్నవని భావము.

28 యోగిభిః పూజితే=యోగనిష్ఠులచేత నర్చింపంబడుదానా!

29 విశ్వ. . . . .కృతే :—విశ్వదిఙ్మండల = సమస్త మగుదిశాసమూహము నందును, వ్యాప్త=కలయంబఱవిన, మాణిక్యతేజః=మణులతేజంబుచే, స్ఫురత్=వెలుంగు నట్టి, కంకణ=చేతికడియములచే, అలంకృతే=అలంకరింపంబడినదానా!

30. సాధుభిః=సాధువులచే, సత్కృతే=పూజింపఁబడినదానా!

31 వాస.. ... ...ద్వయే :—వాసరారంభవేలా = దినోదయకాలమునందు, సముజ్జృంభమాణ = వికసించునట్టి, అరవింద = ఎఱ్ఱతామరపువ్వులతో, ప్రతిచ్ఛన్న= సాటియగు, పాణిద్వయే=చేఁదోయిగలదానా!

32. సంతతోద్యద్దయే=ఎల్లప్పుడు నావిర్భవించుచుండు నెలప్రాయముగలదానా!

33 దివ్య...దళే :—దివ్యరత్నోర్మికాదీధితిస్తోమ=దేవతాస్థామ లగుమణులు చెక్కిన ముద్దుటుంగరపుఁ గాంతిపుంజముచే, సంధ్యాయమాన=సంజకెంపుతోఁచెడు, అంగుళీ

ద్యన్నఖేందుప్రభామండలే 34. ప్రోల్లసత్కుండలే 35. తారకారాజినీకాశహారా వలిస్మేరచారుస్తనాభోగభారానమన్మధ్యవల్లీ వలిచ్ఛేదవీచీసముల్లాససందర్శితాకార సౌందర్యరత్నాకరే 36. శ్రీకరే 37. హేమకుంభోపమోత్తుంగవక్షోజభారావనమ్రే 38. త్రిలోకావనమ్రే 39. లసద్వృత్తగంభీర నాభీసరిత్తీరశైవాలశంకాకరశ్యామరోమావలీ

పల్లవ = చిగుళ్లవంటి పైనచేతివ్రేళులవలన, ఉద్యత్ = పొడముచున్నట్టి, నఖేందు ప్రభా మండలే = నఖచంద్రప్రభాపుంజముగలదానా! ముద్దుటుంగరమునందెక్కించబడియుండు రత్నములకాంతులు వర్వినయెఱ్ఱనివ్రేళులు సంధ్యారాగములవలెఁదోఁప నంగుష్ఠనఖకాంతి మండలముచంద్రోదయమయినట్టులోప్పుచున్నదని భావము

34. ప్రోల్లసత్కుండలే = కడునొప్పిదంబుగల కుండలములుగలదానా !

35. తార . . . కరే:—తారకారాజినీకాశ = నక్షత్రములవరుసతోసరిపోలు, హారావళి = ముత్తియంపుసరులగుములయొక్క, స్మేర = వికాసముచేత, చారు = మనో హరములు, స్తనాభోగ = గుబ్బలనిబ్బరమునగైన, భార = వ్రేఁగుచేత, ఆనమత్ = ఇంచుకవంగిన, మధ్యవల్లీ = కౌనుదీవియ యందలి, వలిచ్ఛేద = కడుపుమీఁదిముడుతల విభాగములయొక్క, సముల్లాస = నిక్కుచేత, సందర్శిత = కాన్పింపఁబడిన, సౌందర్య = సౌందర్యమనియెడి, రత్నాకరే = సముద్రముగలదానా! నక్షత్రపఙ్క్తిసమానమగు ముత్యాలపేరులువాల్చికొనియుండుటంబట్టి సొంపుమీఱుచున్నవి గుబ్బలు. అట్టి గుబ్బలనిబ్బరంపువ్రేఁగున వలిఘుంబాఱుచు నించుక వంగునట్టికౌనుదీవియను నిక్కించు కొనునప్పుడు కడుపుమీఁదిముడుతలు వెలువడుచున్నవి. ఆముడుతలు సౌందర్యసముద్ర మునకు తరంగములు. అట్టియా తరంగములు గాన వచ్చుటంజేసి సౌందర్యరత్నాకరము పొంగివచ్చునట్లున్నదని భావము.

36. శ్రీకరే = సంపత్కారిణీ!

37. హేమ.. నమ్రే:—హేమకుంభోపమ=బంగరుకుండలకెనయయి, ఉత్తుం గ=పొడవుమీఱిన, వక్షోజభార = కుచభారముచే, అవనమ్రే=కొంచెమువంగినదానా!

38. త్రిలోకావనమ్రే = మూల్లోకములవారిచే సేవింపంబడుదానా !

39. లస . . . షణే:—లసద్వృత్తగంభీర = పొలుపుమిగిలిబటువై లోఁతుగలది యగు, నాభీ = పొక్కిలియనెడి, సరిత్ = ప్రవాదముయొక్క, తీర = గట్టునమొలిచిన, శైవాల = తీఁగప్రాఁచియోయను, శంకాకర = సందియముంగలిగించు, శ్యామ = నల్లని, రోమావలీ = నారు, భూషణే = అలంకారముగాఁగలదానా! అందమిమీఱి గుండ్రనయులోఁతుగలిగియుండుపొక్కిలియే ప్రవాదము. నారు దానిగట్టున మొండునాఁ చుతీఁగయవలె నొప్పుచున్నది యని భావము.

భూషణే 40. మంజుసంభాషణే 41 చారుశింజత్కటీసూత్రనిర్భర్త్సితానంగలీలాధను శ్శింజినీడంబరే 42 దివ్య రత్నాంబరే 43 పద్మరాగోల్లసన్మేఖలాభాస్వరశ్రోణి శోభాజితస్వర్ణభూభృత్తలే 44 చంద్రికాశీతలే 45. వికసితనవకింశుకాతామ్రది వ్యాంశుకచ్ఛన్నచారూరుశోభాపరాభూతసిందూరశోణాయమానేంద్ర మాతంగహస్తా ర్గళే 46. శ్యామలే 47. కోమలస్నిగ్ధనీలోత్పలాపాదితానంగతూణీరశంకాకరోద్దా

---

40. మంజుసంభాషణే = మనోజ్ఞముగ మాటలాడుదానా.

41. చారు..బరే:—చారుశింజత్ = మనోహరముగ శబ్దించుచున్న, కటీసూత్ర = మొలనూలిచేత, నిర్భర్త్సిత = బెదరుపెట్టఁబడినదగు, అనంగలీలాధనుశ్శింజినీ = మన్మథుని లీలాచాపగుణముయొక్క, డంబరే = ఆడంబరముగలదానా! కటీతటంబునం దాలిచియుండురశనాదామముయొక్క మ్రోఁత మన్మథుని లీలాధనుర్గుణధ్వానమును మీఱి యున్నదని భావము

42. దివ్యరత్నాంబరే = దేవతార్హమగు రత్నంపువలువఁ దాల్చినదానా!

43. పద్మ...త్తలే:—పద్మరాగ = పద్మరాగమణులచే, ఉల్లసత్ = ప్రకాశించెడు, మేఖలా = ఎనిమిది పేటలుగల మొలనూలిచే, భాస్వర = అందముమీఱు, శ్రోణీ = పిఱుందుల, శోభా = ఒప్పిదముచే, జిత = కిందుపఱచఁబడిన, స్వర్ణభూభృత్తలే = బంగరుకొండచఱియలుగలదానా! పద్మరాగమణులు చెక్కినయెనిమిది పేటల మొలనూలును పైనధరించియుండు నితంబబింబములు బంగరుకొండచఱియలవోలెం గాన్పించుచున్నవని భావము.

44. చంద్రికాశీతలే = వెన్నెలవలెఁ గన్నులకుఁ జల్లనైనదానా!

45. వికసితనవకింశుక = వికసించిన క్రొత్తమోదుగుపూవలె, ఆతామ్ర = అంతట యెఱుపుమీఱు, దివ్యాంశుక = ఉత్తమమగు వలువచే, ఛన్న = ఆవృతములైన, చారూరుశోభా = అందమైన తొడలమెఱుంగులచే, పరాభూత = అవమానింపఁబడిన, సిందూరశోణాయమానేంద్రమాతంగహస్తార్గళే = సిందూరములందుటంజేసి యెఱుపుగలదియై యగుచుండునైరావతపుఁదొండముగలదానా! అప్పుడు వికసించినమోదుగుపూలవలె నొప్పుచున్న దివ్యవస్త్రముచే నావృతములగుటచేసి తొడలు సిందూరమలందియుండు నింద్రునిమాతంగముయొక్క యర్గళములవంటి తొండములను మీఱి యున్నవి యని భావము.

46. శ్యామలే = మిక్కిలి చక్కనగు నల్లని దేహచ్ఛాయగలదానా!

47. కోమ...లతే:—కోమలస్నిగ్ధ = అందమును నునుపుగల, నీలోత్పల = నల్లకలువలచే, ఆపాదిత = కల్పింపఁబడిన, అనంగతూణీరశంకాకర = మన్మథుని అంబుల

జంఘాలతే 48. చారులీలాగతే 49. నమ్రదిక్పాలసీమంతినీకుంతలస్నిగ్ధనీలప్రభాపుంజసంజాతదూర్వాంకురాశంక సారంగసంయోగరింఖన్నఖేందూజ్జ్వలే 50 ప్రోజ్జ్వలే. 51 దేవ దేవేశ, దైత్యేశ, యక్షేశ, భూతేశ, వాగీశ, కోణేశ, వాయ్వగ్నికోటీరమాణిక్యసంఘృష్టబాలాతపోద్దామలాక్షారసారుణ్యలక్ష్మీగృహీతాంఘ్రిపద్మద్వయే. 52. అద్వయే 53 సురుచిర నవరత్న పీఠస్థితే 54. సుస్థితే 55 శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే

పాదులలో యున సందియంబుగలిగించెడు, ఉద్దామ=గొప్పవియగు, జంఘాలతే=తీవియల వంటి పిక్కలు గలదానా! జంఘాలతికలు మన్మథుని కందంపునల్లకలవలచే జేయంబడిన తూణీరములో యున్నట్టు లున్నవియని భావము,

48. చారులీలాగతే=మనోజ్ఞమగు లీలాగమనంబుగలదానా!

49 నమ్ర...జ్వలే :—నమ్రదిక్పాలసీమంతినీ = నమస్కరించునట్టి దిక్పాలకాంతలయొక్క, కుంతల=ముంగురులయొక్క, స్నిగ్ధ=నునుపుమీరిన, నీలప్రభా=నల్లని కాంతుల, పుంజ=గుంపులవలన, సంజాత=కలిగిన, దూర్వాంకురాశంక=గరికపోఁచలనియెడు సందియము నొందిన, సారంగ = (చందురునిలోనుండు) జింకయొక్క, సంయోగ=కూడికచేత, రింఖత్=ఒప్పుమిగులు, నఖేందు=నఖచంద్రునిచే, ఉజ్జ్వలే=ప్రకాశించుదానా! దిక్పాలకకామినులు ప్రణామముసేయునప్పుడు వారలకుంతలముల కాంతిపుంజము దేవిచరణంబులపైఁబర్వఁగా నదిగాంచి లీలాసారంగము పచ్చనిగరికపోఁచలని శంకించి చరణముల నాకుటకురాఁగా నాసారంగము చంద్రునిలోని సారంగమనియు నదిరాఁగాదానితోఁ గదలివచ్చినచందురునింబోలెనఖంబులొప్పుచున్నవనియు భావము.

50. ప్రోజ్జ్వలే=కడునందమగు కాంతిగలదానా!

51. దేవ.....ద్వయే :—దేవ = దేవతలయు, దేవేశ = దేవపతులయు, దైత్యేశ=దైత్యనాథులయు, యక్షేశ=యక్షనాథులయు, భూతేశ=భూతపతులయు, వాగీశ=సరస్వతీనాథునియు, కోణేశ = మూలలకధిపతు లయినవారలయు, వాయు=మారుతునియు, అగ్ని=అగ్నిదేవునియు, కోటీర=కిరీటములందలి, మాణిక్య=మణులచే, సంఘృష్ట=ఒరయఁబడినదియై, బాలాతపోద్దామ = లేపటియెండవలె మించునట్టి, లాక్షారస=లత్తుకయొక్క, అరుణ్యలక్ష్మీ=ఎఱుపుం బెల్లిదంబున, గృహీత=కమ్మకొనంబడిన, అంఘ్రిపద్మద్వయే=అడుగుందమ్ములదోయిగలదానా!

52 అద్వయే=సాటిలేనిదానా!

53. సురుచిరనవరత్న పీఠస్థితే=అందమగునవరత్నసింహాసనంబునముండెడుదానా!

54. సుస్థితే=చక్కనిదానా! [దానా!

55. శంఖపద్మద్వయోపాశ్రితే=శంఖనిధి పద్మనిధులజంటచే నాశ్రయింపఁబడిన

56. ఆశ్రితే 57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైర్యుతే 58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే 59. భైరవైరష్టభిర్వేష్టితే 60. దేవివామాదిభిస్సంశ్రితే 61. లక్ష్మ్యాదిశక్త్యష్టకాసేవితే 62. భైరవీ సంవృతే 63. పంచబాణేన రత్యాచ సంభావితే. 64. ప్రీతశక్త్యా వసంతేనచానందితే 65. భక్తిభాజాం పరం శ్రేయసే కల్పసే 66. ఛందసా మోజసే భ్రాజసే 67. యోగి

---

56. ఆశ్రితే=భక్తులాశ్రయించియుండుదానా!

57. దేవిదుర్గావటక్షేత్రపాలైః=దుర్గాదేవితో, వటవృక్షముతో, క్షేత్రపాలకులతో, యుతే=కూడినదానా!

58. మత్తమాతంగకన్యాసమూహాన్వితే=యౌవనమదమునం బొదలుమతంగముని కన్యకలగుంపులు బలసికొని యుండుదానా!

59. అష్టభిఃభైరవైః = ఎనమండ్రు భైరవులచే, వేష్టితే = పరివేష్టింపబడినదానా!

అసితాంగుఁడు, కపాలుఁడు, భీషణుఁడు, డమరుభాస్కరుఁడు, రవిభక్షకుఁడు, కాలుఁడు, చండుఁడు, మహామంథానుఁడు, అనువారు భైరవు లెనమండ్రుగురు.

60. దేవివామాదిభిః=వామాదేవిప్రముఖులచే,సంశ్రితే=ఆశ్రయింపంబడినదానా!

61. లక్ష్మ్యా . . . . . . వితే=లక్ష్మ్యాది = లక్ష్మీప్రముఖులగు, శక్త్యష్టక= ఎనమండ్రుగురుశక్తులచేత=ఆసేవితే = సేవింపబడుచుండుదానా! లక్ష్మి, చాముండి, బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరి, కౌమారి, వైష్ణవి, వారాహి, మాహేంద్రి అనువారు ఎనమండ్రుగురు శక్తులు.

62. భైరవీసంవృతే=భైరవీదేవతలచేఁ జుట్టుకొనంబడినదానా,

63 పంచబాణేన=మన్మథునిచేతను, రత్యాచ=రతీదేవిచేతను, సంభావితే=గౌరవింపంబడినదానా!

64. ప్రీతశక్త్యా = ఇష్టపడినశక్తిగలవాఁడగు, వసంతేనచ=వసంతునిచేత, ఆనందితే=సంతసింపఁబడినదానా!

65. భక్తిభాజాం=భక్తిగలవారలకు, పరం=మిగుల, శ్రేయసే = మేలుకొఱకు, కల్పసే=వలంతివయ్యెదవు.

66. ఛందసాం=వేదముల, ఓజసే=ప్రకాశమునకు, భ్రాజసే=ప్రకాశించెదవు.

67. యోగినాం=తపస్వులయొక్క, మానసే=మానసమందు, ధ్యాయసే=ధ్యానింపంబడియెదవు.

కాంతూనసే ధ్యాయసే 68. గీతవిద్యానురోగా గావిత్ప్తేనకృష్ణేన సంపూజ్యసే 69. శ్వ హృద్యేనగద్యేనపద్యేనవిద్యాధరైర్గీయసే, 70. యక్షగంధర్వసిద్ధాంగనామండలైర్మండితే 71. సర్వసౌభాగ్యవాంఛావతీభి ర్వధూభి స్సురాణాం సమారాధ్యసే 72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితంచాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠ ముల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం కోమలంశ్యామలోదారపక్షద్వయం తుండశోభాతిదూరీభవత్కింశుకాభం శుకంలాలయంతీమివ క్రీడసే 73 పాణిపద్మద్వయేనాపరేణాక్షమాలాగుణం స్ఫాటికం జ్ఞానసారాత్మకం పుస్త

68. గీతవిద్యానురోగాగావిత్ప్తేన=గానవిద్యానుబంధమునం దనివిచెందని, కృష్ణేన=కృష్ణునిచేత, సంపూజ్యసే=బాగుగఁ బూజింపంబడియెదవు.

69. విద్యాధరైః = విద్యాధరులచేత, విశ్వహృద్యేన=ప్రపంచమునకు మనోజ్ఞమగు, గద్యేన=గద్యముచేతను, పద్యేన=శ్లోకముచేతను, గీయసే=గానము సేయఁబడియెదవు.

70 యక్షగంధర్వ సిద్ధాంగనామండలైః= యక్షులయు గంధర్వులయు సిద్ధులయు ముగుదలగుంపులచే, మండితే = అలంకరింపబడినదానా !

71. సర్వసౌభాగ్య వాంఛావతీభిః=సర్వవిధసౌభాగ్యంబుంగోరెడు, సురాణాం వధూభిః=దేవకామినులచే, సమారాధ్యసే=పూజింపంబడియెదవు,

72. సర్వవిద్యావిశేషాన్వితం=ఎల్లవిద్యా విశేషములతోఁగూడినదియు, చాటుగాథాసముచ్చారణాకంఠం =చమత్కారపద్యములుచ్చరించుకంఠంబుగలదియు, ఉల్లోలసద్వర్ణరేఖాన్వితం=విశేషించినమంచిరంగులు దేఱురేఖలతోనొప్పు నదియు, కోమలం=అందమయినదియు, శ్యామలోదారపక్షద్వయం = శ్యామలవర్ణముగలనొప్పు రెక్కలజంటగలదియు, తుండశోభాతిదూరీభవత్=ముక్కుయొక్క మెఱుంగునకు దూరంబగుచున్న, కింశుకాభం=మోదుగుమొగ్గలనిగ్గు గలదియు నగు, శుకం=చిలుకను,లాలయంతీమివ=బుజ్జగించు నదివోలె, క్రీడసే=విహరించెదవు.

73. అపరేణ=మఱియొక, పాణిపద్మద్వయేన=కేలుందమ్మిదోయిట, స్ఫాటికం=స్ఫటికమణి నిర్మితమయిన, అక్షమాలాగుణం=జపమాలికసరమును, జ్ఞానసారాత్మకం=జ్ఞానసారమయమగు,పుస్తకం=పుస్తకమును, బిభ్రతీ=తాల్చుచున్నదిగా, యేన=ఎవ్వనిచే, సంచింత్యసే = చక్కఁగఁజింతింపంబడియెదవో ! తస్య=అట్లుధ్యానము సేయువాని యొక్క, వక్త్రాంతరాత్=వదనమునుండి, గద్యపద్యాత్మికా=గద్యపద్యస్వరూపిణియగు, భారతీ=సరస్వతి, నిస్సరేత్=వెడలును. పిఱియు నొకకేలను శుకంబు నొకకేలను మఱియొకకేలందోయిట స్ఫటికాక్షమాలయుఁ బుస్తకంబును దాల్చియుండునట్లు భావించినవాఁడు మహాకవియగు నని భావము.

కం చిత్రతీయోన సంచింత్యసే తస్యవక్త్రాంతరా ద్గద్యపద్యాత్మికా భారతీనిస్సరేత్ 74, త్వం యేనవా త్వం సనాథాకృతిర్భావ్యసే సోపి లక్ష్మీసహస్రైః పరిక్రీడతే. 75. కింనసిద్ధ్యేద్వపు శ్శ్యామలం కోమలం చారుచంద్రావచూడాన్వితం ధ్యాయత 76 స్తస్యలీలాసరో వారిధి 77. స్తస్యకేళీవనం నందనం 78 తస్య భద్రాసనం భూతలం 79 తస్యగీర్దేవతా కింకరీ. 80 తస్యవాచాకరీ శ్రీస్స్వయం. 81, సర్వతంత్రాత్మికే 82. సర్వమంత్రాత్మికే 83. సర్వముద్రాత్మికే 84. సర్వశక్త్యాత్మికే 85. సర్వవర్ణాత్మికే 86. సర్వరూపే 87. జగన్మాతృకే

---

74. త్వం=నీవు, యేనవా=ఎవ్వరిచేతను, సనాథాకృతిః= పెనిమిటితోఁగూడినయాకారముగలదానవుగా, భావ్యసే=చింతింపంబడియెదవో! సోపి=అట్లుధ్యానించువాఁడు, లక్ష్మీసహస్రైః=వేనవేలలక్ష్మీదేవీజనముతో, క్రీడతే=క్రీడించును. పెనిమిటితోఁగూడిన యాదేవిని భావించినవాఁడు విష్ణుపదవిని బొందునని భావము.

75. శ్యామలం=చిలుకవంటి పచ్చవన్నెగలదియును, కోమలం=మనోహరమును, చారుచంద్రావచూడాన్వితం=మనోహరుఁడగు చందమామను శిరోభూషణముగఁదాల్చినదియునగు, వపుః=ఆకారమును, ధ్యాయతః=ధ్యానమొనరించువానికి, కింనసిద్ధ్యేత్=ఏది సిద్ధింపదు.

76. తస్య=అట్లుధ్యానించెడువానికి, వారిధిః=సముద్రము, లీలాసరః=క్రీడా సరస్సగును.

77. తస్య=అతనికి, నందనం=నందనవనము, కేళీవనం = క్రీడోద్యానముగును.

78. తస్య=అతనికి, భూతలం=భూస్థలి, భద్రాసనం=భద్రపీఠమగును.

79. తస్య=అతనికి, గీర్దేవతా=సరస్వతి, కింకరీ=దాసురాలగును.

80 తస్య=అతనికి, శ్రీః=లక్ష్మి, స్వయం=తాను, వాచాకరీ=పలుకుబంటగును.

81. సర్వతంత్రాత్మికే=సకలతంత్రస్వరూపిణీ !

82 సర్వమంత్రాత్మికే=సకలమంత్రస్వరూపిణీ !

83 సర్వముద్రాత్మికే=సకలముద్రాస్వరూపిణీ !

84. సర్వశక్త్యాత్మికే=సమస్తశక్తిస్వరూపిణీ !

85. సర్వవర్ణాత్మికే=సమస్తవర్ణస్వరూపిణీ !

86 సర్వరూపే=సకలస్వరూపిణీ !

87. జగన్మాతృకే=లోకములకుండల్లియగుతల్లీ !

88. హేజగన్మాతృకే 89. పాహిమాం 90. పాహిమాం 91. పాహిమాం 92 పాహి

అని స్తుతించి భక్త్యవనతుండై నిలువంబడియుండు.

కాళి. కడుసంతసంబుతో,,

వత్స కళాచంద్ర! నీయొనర్చినసంస్తవంబున కత్యంతామోదంబుం జెందితిని. భవదీయ కవితారసవిశేషంబునకు మానసంబున నలరి మహాకవి యనువిఖ్యాతనామం బొసంగితిని. మదనుగ్రహంబున నిట్టివిశేషంబు నీ కబ్బినందుకు నిదర్శకంబుగ నీ విది సుత కాళిదాసుండనునామంబు వహింపుము. నీవు కావ్యనాటకాలంకారాదుల నద్ధరింప భూమియందవతరించినభారతీదేవివి గాని సామాన్యమనుష్యమాత్రుండవు గావు. ధారాపతి యగుభోజభూపతి భవదీయకవితాసారసర్వస్వం బెఱింగి యపరిమితధనంబు లొసంగుచు నిన్నుం గారవించు. మఱియు భవదీయసుకవితాచాతురికి మెచ్చి పెక్కండ్రు దేశాధిపతు లగణితంబు లగుధనసంచయంబులు సమర్పింపంగలరు. కాన నిర్వ్యాజుండవై రాజ్యతంత్రంబు నొప్పరించి యిప్పుడు కలికాలవశనష్టంబయియున్న గీర్వాణభాష నుద్ధరింపుము. సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కిం,, అన్నట్లు సుకవితానివృత్తిజీవనోపాయంబుకన్న షష్ఠాంశవృత్తికి పాసటయై యుండుట సుఖావహంబు గాదు నీ వరములకు ప్రత్యాఖ్యానకుము. నీవు జాతిస్మరుండవై విస్మయనీయంబు లగు పెక్కులు కార్యంబులు జరుపం బోయెదవు ఇంకను నీయపేక్షితం బెయ్యది? నీవడిగిన వెల్ల నొసంగం గడంగియున్నదానను. మదనుగ్రహంబు వడసినవానికి సర్వంబు సిద్ధించు.

కాళిదాసుండు. ఓలోకైకజనని! ఇంతకంటె నాకుం గావలసిన దే మున్నది? అయిన నొక్కటి యడిగెద.

చం. అనుకల మీవు నన్ను సదయాత్మతఁ జూచుచు వైరిసంఘముల్,
పనుపడి చేయునెగ్గులను భవ్యగతిం దొలఁగించి కాచుచున్,
నిను మది నెంచునప్పు డతినిర్భరసత్కరుణాత్మమూర్తివై,
కనఁబడుచు న్నమస్తనరకాంతనకాంఘ్రినిఁ జేయుచుండుమీ!

---

88. హేజగన్మాతృకే=సర్వప్రపంచోత్పత్తికిం గారణరూపమగుప్రకృతిస్వరూపిణీ

89. మాం=నన్ను, పాహి=కావుము.

90. ,, ,,

91. ,, ,,

92. పాహి=కావుము.

కాళి. వత్సా! కాళిదాస నీప్రార్థనంబు నంగీకరించితిని. భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్ప నప్పు డప్పుడు నీకుం గన్పడుచుందును. భక్తజనాపేక్షితప్రదానంబుకన్న నాకుం బ్రియంబు లేదు. సుఖంబున నుండుము.

అని యంతర్హిత యగునట్లు నిష్క్రాంత యయ్యె.

మదనసేన. కరముసంతసించుచు,,

ప్రాణనాథ! ఈదేవికి నీయందుఁ గలకరుణాతిరేకంబు కడు సంస్తవనీయంబు. ఇట్టి నిన్నుం బతిగాఁ బడసిననాయదృష్టంబె పొగడికొనం దగి యున్నది.

చం. అభినవమన్మథుం డనుచు నంగన లెల్లను మెచ్చురూపమున్,
విభవసముజ్జ్వలం బయినవిశ్రుతియుం దగునాభిజాత్యమున్,
సుభగతమంబులై దుపి యయు బుద్ధియు విభవంబు నింద్రస,
న్నిభ మగుసంపద ల్వెలయు నిన్ను నలంతుల కావ పొందఁగన్.

ఏను నాతొలిపుట్టువునం జేసినపుణ్యం బెట్టిదియో! ఇట్టిసుకవికులావతంసంబుం జేపట్టఁ గలిగితిని. మఱియు నీవు సరస్వతీనాపత్యుండ వనుటకు సందియంబు లేదు. కానిచో మంత్రోపదేశమాత్రంబునన దేవి సాక్షాత్కరించి వరంబు లొసంగునే! అదియునుంగాక యిట్టిరసాస్పదం బగుసుకుమారార్థపదబంధురం బయినవచనరచనాచాతురి మనుష్యమాత్రుల కుండునే!

ఉ. అరుణకరప్రసారవికచాంబుజషండనికామనిర్గళ,
ద్వరమకరందబిందుఝరవైఖరిచారుపదావళీమనో,
హర మయి యొప్పునీకవిత నాస వినంగ సుధాబ్ధివీచికల్,
పరుసగఁ బైఁబయిం బరవి వచ్చువిధంబునఁ దోఁచె నాత్మకున్.

ప్రాణనాథ! చిరకాలసంప్రార్థితం బగుచున్నమన్మనోరథంబు నాయర్పించుచుండిన కులదేవతయనుగ్రహంబున నిప్పుడు ఫలియించె.

కాళిదాసుండు. మహాహర్షంబుతో,,

ఓచంచలలోచనాతిలకమా! వినుము.

ఉ. సురగరుడోరగప్రముఖశోభనగాత్రలకందరాని యా,
నిరుపమరూపసంపదల నివ్వటిలంగలనిన్ను మన్ననన్,
నరభువనాంబుజాలయను నర్మిలిఁ బెండిలియైతి నింక న,
చ్చెరు వగుజన్మధన్యఫలసిద్ధి లభించెను నాకు నెచ్చెలీ.

నేపథ్యంబున వైతాళికుండు,,

చం. చెలువపుదీవి యామదనసేనను బెండిలియై మహోన్నతిన్,
గెలఁగుచుఁ గాళికావరముచేత మహాకవి వైతి వింక నీ,
కులము పవిత్ర మయ్యె సతికోరికి యుఁ న్ఫలియించె నిప్పుడీ,
జలజసఖుండు దోఁచుతఱి చక్కనఁ దగ్గె మేలుకోఁ గదే!

పెండియు నేపథ్యంబున యొుండు వైతాళికుండు,,

చం. అమలిన మైననీయాశము దంతటఁ బర్వఁగఁ జూచి వెల్లనై,
యమకలము న్గ్రసించు చిపు డంబుజవైరియుఁ గ్రుంకుచున్నవాఁ,
డమరవధూవతంససుషమాపహరన్నతగాత్రిఁ గూడుసం,
భ్రమమ మిపు డొప్పదయ్య! కురభానునిఁ గొల్వఁ గ మేలుకోఁగదే!

కాళిదాసుండు. ఓ ప్రాణేశ్వరీ! దేవీ సాక్షాత్కారాదిశుభపరంపరలఁ గాలంబు గడచుట యెఱుంగ మైతిమి. ఇప్పుడు శేకువ యయ్యె! ఏను శాపోపహతుండనై యుం డునప్పుడు కర్మానుష్ఠానంబు సేయక మానుకొన్నందుకుం బ్రాయశ్చిత్తంబు చేసికొని విశుద్ధిం బొరయవలసియున్నది. ఈనగరోపకంఠంబునం గలపుణ్యనదికిం జని యుష స్స్నానంబు సల్పి ప్రాచితంబుచేసికొని సూర్యోపస్థానాదులు దీర్చి వైళంబ వచ్చెద. మద్విరహంబున నీవు ఖిన్నతం జెందకుము.

మదనసేన. కాళిదాసునిం గౌఁగిలించుకొని,,

చం నిను నెడబాసి యొక్కత్రుటి నీరజసాయకమార్గణాళికిన్,
మనమున నోర్వఁ జాల నిఁక మానవలోకసుధామయూఖ ని,
న్ననుఁగొనకుంటినేనిఁ ద్రుటికాలము గల్పశతంబు గా నగున్,
ఘనశుభకీర్తి రమ్ము వెస కాల్యసుకృత్యము దీర్చి యాసతోన్.

మఱియు నిప్పుడు,,

చం. నిను నెడఁబాయఁ బోవఁ గడు నిర్భర మైనవియోగవేదనన్,
మనము మహాంధకారమున మగ్నతఁ జెందినరీతిఁ గాంచ మ,
త్తను విడ గ్రాఁగ పాగె నొకకష్టము దుర్భర మైన దిప్పుడే,
మనుకొని కల్గఁ బోవు నని మున్మను దోఁచుచున్న దాత్మకున్.

అదియునుం గాక మన్మానసం బనిష్టాశంకి యై యుత్తలంపడియెడిని. కాన నీ వొంటి నేగకుము. ఈభవనంబునకుం గావలియుండురత్నకభటవర్గంబును వెనువెంటఁ దోడ్కొని పొమ్ము. వేగ రమ్ము. నాయందుం గరుణ యుంచి యుదుబుద్ధముగ్ధసరసిజ శోభామనోహరం బగునీనగుమొగంబు వైళంబ వెండియుం గానిపింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! నా కెవ్వరును తోడు రావలయు నన్నది లేదు. అయినను నీమనస్సమాధానంబుకొఱకు వారలం దోడ్కొని పోయెదను. కాన మద్గతం బగుచింతచే నితాంతసమాకులస్వాంతవై యుండకుము. ఓభీరు! నీవొంటి నుండంగలవే!

మదనసేన. ప్రాణనాథ! ఒంటి యన నేల! వేకువ యయ్యె. ఇప్పుడె నాప్రియసఖులు గుణమాలినీధనమాలినులు రారా! అందుకుం జింతింపవలదు.

కాళిదాసుండు. ప్రాణవల్లభా అట్లయిన సరే! ఏఁ బోయి వచ్చెద.

అనినిష్క్రాంతుం డయ్యె.

మదనసేన. కొన్నియడుగులు వెనువెంటం జని. పైవలనికి దృష్టులు నిగుడించి,,

ఆ! ఏమి యిది! ఇప్పుడు మూఁడవయామంబు ప్రవృత్తం బగుచున్న దని తారకలం గాంచినం దెలిసె. వైతాళికులు వేకువ యయ్యె నని పల్కిరి. నాప్రాణనాథుని నన్ను నెడబాప నెవ్వఁడేని క్రూరుం డిట్టినికృతిం గావించెనో కో!

శంకాతంకంబులతో,,

వేకువ యయ్యె నేని దీపములకాంతి తగ్గదా! అట్లు గానంబడదే: దూరంలోవన నేయకయు పతిం బంపితిని. మానసంబు కర మలయుచున్నది. ఏమి సేయుదు! మానసంబునం దేదయేసి యొకయప్రియంబు గల్గంబోయెనని తోఁచెడిని.

ఎదుటికి దృష్టుల నిగుడించి భయసంభ్రమంబులతో,,

నావిద్యాగురు వసమయంబున గౌతముఁడు మఱియొక్కరునితో నియ్యెడకుం జనుదెంచుచున్నవాఁడు. కట్టా! ఇతండు నాపయిఁ బ్రేమం బుంచి తొలుత నక్రమంబు సేయం బూనినవాఁడు. ఇప్పుడు నేఁడేని యహితంబు సేయుటకే చనుదెంచుచున్నాఁడని తోఁచెడిని. కాదేని యిప్పు డియ్యెడ కేల సనుదెంచు. నే నియ్యెడ నుండుట యనుచితంబు గాదు. దవ్వులకుం జనియెద. భవనరక్షకభటవర్గంబును లేదు. ఆర్యపుత్రునితోఁ జనియె. ఆహా! యొకనిమిషంబులోనన దురతిపాత్యం బగు నెట్టి యిడుమ సంభవించినయది!

అని వెనుకంజ యిడుచుం ద్వరితతరంబుగఁ జనుచున్నది,,

యావనభటసహితుండై గౌతముఁడు ప్రవేశించె.

గౌతముఁడు. ఓమదనసేనా! పోకుము పోకుము. ఇంకఁ దప్పించుకొన నీకుం దరంబుఁ గాదు. ఇది నిశీథసమయంబు. నీ కేళీగృహంబునం బ్రవేశించుటకు ముంద నిగూఢవృత్తి నే నీకేళీమందిరంబుం జొచ్చియుండి యిందు జరిగినవృత్తాంతంబు సూచుచు

నీనాయకుని నిన్ను విడనాడి నిన్నపహరింపం గడంగి వైతాళికులవలె నుడివి నిక్కృతి మెయి నాతని వెలువడిచితిని. ఈవీరభటుని నాకుం గావలి దెచ్చుకొని మందిరబహిస్థలంబున నిలిపి నీపతి వెలికిం జనునప్పు డంతరంబుఁ గల్పించుకొని వచ్చినయీతనితోఁ జేరుకొని నిన్నపహరింప నిద సమకొంచినాఁడ. నీ వీఁక బుజాభావంబునం గదలి సద్దు సేయక నాగొని తెచ్చియుంచునరదంబు నెక్కి నాయింటికిం జనుదెంచితి వేని మేలగును. అట్లు సేయవేని నిన్నీయావమందు కరకలితఖడ్గధారాఖండితగాత్రిం గావింపంబోయెడిని.

మదనసేన. భయశోకంబులతో, ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నామానసంబునఁ దోఁచినయర్థంబు సత్యంబయ్యె. అనతిపాత్యంబయిన యిడుమ వాటిమినయది. ఏమి సేయంగలదానను. ఇందాఁకన్యాం బొనర్చితి నేని యితఁడు నన్నుం బట్టుకొనుట నిక్కువంబ. అట్లు గాక యితనివచనం బనుష్ఠింపం బూనినదానంబోలె నటించితి నేని త్రోవ నెవ్వరేని యీ నడ్డపడరా!

అని చింతించుచుండె,,

గౌతముఁడు. ఓసి రాజపుత్రి! యింకం జింతం గూయుటవలన నుపయోగంబు లేదు. వెడలుము వెడలుము.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

ఓయనాథరక్షకా! ఆశ్రితవాత్సల్యజలధీ! గజేంద్రవరదా! ద్రౌపదీమానపాల! రుక్మిణీనాథ! నీకంటె నాకు దిక్కెవ్వరున్నారు! ఈదీనను గావ నీవు నాప్రక్కన యున్నాఁడ వని నమ్మియున్నదానను.

అని పల్కుచు వెడలుచున్నది.

గౌతముఁడు. ఓసుందరీతిలకమా! నాయభీష్టంబు నెఱవేర్చెద నంటి వేని నిన్ను నేన రక్షించెదను. ఇంతటిపనికి గజేంద్రరక్షకునిం దడవ నేల! ఓసి కామినీమణీ! నీయిష్టంబుం దెల్పెదవేని యింద నీతోఁ గేళీవిహారం బనుభవించి నిన్ను వదలి చనియెదను.

మదనసేన. భయంపడుచు! ఆత్మగతమున,,

కట్టా! నా కిద్యోగ మండక చనుటయ యిప్పటికి మేలు!

అని త్వరితగతిం జనుచున్నది.

గౌతముఁడు. ఓకాంతామణీ! నేను తుద కొకమఱి నీతో సుఖింపం గోరితిని. నీ విపుడు నాకు సంతతము ప్రియంబు సేయం గడంగెదవు. నాకు నీవంటియభీష్టప్రదులు గలదా! మంచిది పొమ్ము. రథం బారోహింపుము.

మదనసేన. అడుగులు తడఁబడ రథముకడకుఁ ద్వరితగతిం బోవుచు నిష్క్రాం తయయ్యె.

గౌతముఁడు. వెనువెంటంజనుచు,,

ఓరీ యవన! నావచనంబున నీసుందరి రథారూఢ యయ్యె. ఏను నిద రథం బారోహించెదను. నీ వతివేగంబున నరదం బెక్కి రథ్యంబుల నడుపుము.

యవనభటుఁడు. ఓబాపనయ్యా! అట్ల యొనర్చెద.

గౌతముఁడు. సంతసంబుతో,,

ఉ. అంబుజపాణి నాకును స్వహస్తధనం బయి పొల్చె నిప్పుడే,
బింబఫలాధరిం గొనుచు భీతిల కెయ్యెడ కైనఁ బోయి యూ,
యంబుదవేణిఁ గూడుచు సుఖాంబుధిఁ దేలుదు. మధ్యమార్గమం,
దుం బరిపంథి యడ్డమయి తోఁచకయుండిన మేలె యయ్యెడిన్.
అని యిరువురతో నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

చతుర్థాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకాశ

పంచమాంకము.

వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఔర! మదనసేనకుం గలసౌందర్యంబు లోకంబున నందుపువ్వాబోడుల కెవ్వారలకేని యుండ దని యనుకొనియెదను.

ఉ. ఆవనజాక్షి ముద్దుమొగ మక్షిపథంబునఁ దోఁచుటాదిగా,
భావిత మైనశీతకరపార్వణబింబము నింపు గాదు. నా,
భావము దానిచంచలతరాంచలలోచనము ల్గనంగ ని,
చ్చానిధిఁ గాంచ దుత్పలనిసర్గవిలాసము లాత్మ మెచ్చఁగన్.

మఱియును.

ఉ. దానిబొమ ల్గనుంగొనిన దర్పకచాప మ దెందుకాను పో,
దానికురు ల్పయోదములతండముల న్నిరసింపఁ జాలు న,
ద్దానిమొడల్ కఠోరశిఖితప్తసువర్ణమనోజ్ఞరేఖయే,
దానికి నీడుగావు పెరతామరసాయతనేత్ర లిద్ధరన్.

అదియునుం గాక ;

చం. రతి సౌందర్యవిలాససంపదల నారాజీవపత్రాక్షి భా,
రతి విద్యానిచయంబులందు సుషమారంభంబున న్జూడ శ్రీ,
సతి యైశ్వర్యకలావిశేషమున నాచంద్రాస్య తా నాశచీ,
సతి యా దానిని జూడకున్న నిఁక నాజన్మం బధన్యం బగున్.

ఇసీ! ఏమిది! ఏను దానితో విద్యావివాదంబున నోడినాఁడను. మఱియు న య్యిందువదన పెరవానిం బెండిలియయ్యె. ఏ నీవిధి నందరానిపండ్లకు కఱ్ఱుసాచుచున్నాఁడ. ఇఁక నాకాకన్యారత్నము లభించుననుట ఎక్కడిమాట. కార్తాంతికుండగు విప్రుండు ధనలోభంబున నాకుం బ్రియవచనంబులు సెప్పి యానితంబినియందు నన్నలయింపం జేసెడినో! దానియందుం గలయుత్కంఠాతిరివిశేషంబునం జేసి యాబాపనయ్య సెప్పినవచనంబుల నమ్మి యాచిమ్మచీఁకటులం బడి కడు నలయుచుఁ గరగళితం బయిన

రత్నంబు నన్వేషించుచాడ్పున వీధులవెంట వెదకుచున్నాఁడను. ఆకన్యకారత్నం బిప్పుడ దొరకునాయని మదికి నెన్నెఁడును బోడమక యున్నది. విధి యనుకూలం బగునేని యభిమతార్థంబు నన్వదీయపవశుండై యైనను గొనితెచ్చి చాకతాళీయంబుగతిం జేర్పకపోదు. ఇట్లు లేకదా! తొలుత నీరాజపుత్రికతో విద్యావివాదంబు సేయం గోరి యాయాదారికిం జనుదెంచి పురబాహ్యోపవనంబున విడిసియుండి మదనసేనాసందర్శనం బున నిచ్చ వొడమి యున్నవాఁడ నగుటం జేసి యుత్కంఠితం బయినచిత్తంబునకు నించుక వినోదంబు గల్పించుకొన నొంటరినై యీయారామసీమం జెలువారుచారుతరతరునికరంబుల నిరీక్షించుచు నందుఁ గడుదవ్వులకుం జనినన్నాకు చెలికత్తెలతో నమ్యోషకు యదృచ్ఛాసమాగత యయినయీరామణీయకనిధిదర్శనంబు నయనంబులకలిమికి ఫలంబుగ సమకూరినయది. ఇమ్మహోత్సవంబు లభించినవిధంబున మఱియు నిట్టివి జన్మఫలంబులు సంప్రాప్యంబులు గలుగంబోలును. ప్రాయికంబుగఁ బ్రాహ్మణులపల్కులు కల్లలు గావు. ఎందఱో రాజకుమారులీరాజపుత్రికం గోరి వచ్చినవారలు దానితో వివాదం బున నోటువడి యవమానంబున కోర్చి తమపురంబులకుం జనిరి. ఎవ్వఁడైన నీమదన సేనం దోడ్కొని గాని మదీయపురంబుత్రోవం బట్టం జన దని యీవిడుపనిపట్టుదల నాకుం గలుగుటయుఁ దదనుగుణముగ నీనక్షత్రశాస్త్రివేది చెప్పుటయుం జూడ నభిమతార్థసిద్ధి గావచ్చు ననియుం దోఁచుచున్నది.

సపారథికంబగురథంబున నారూఢులై గౌతముఁడును మదనసేనయుం బ్రవేశించిరి.

గౌతముఁడు. ఓ ప్రాణవల్లభా! ఏల నీవీయురదంబున శోకవంక సంకుచితాంగివై నిలువంబడి యుండెదవు? వేడ్కమెయి నాయంకతలంబునం గూరుచుండుము.

చం. సరసిజపాణి నీవిగువుఁజన్నుల నన్నురాగపూరభా,
సురగతిఁ జేర్చి పైకొనవె సుందరి నీకుకు మోవిపానకం,
బరుదుగఁ గ్రోలకున్న నిఁక నంగము నిల్వదు మన్మథాగ్నిని,
ర్భరతరకీలల న్దగిలి భస్మముగాఁగల దాదరింపుమా.
మదనసేన. శోకంబుతో,,

గురువరా! ఈబుద్ధి మీ కుండం జనదు. ఏను మీకు సుతాసమానను. శిష్యను. మఱియు మీయింట దాస్యంబు సేయంగలకింకరిని. అట్టికార్యంబుల నియోగించి నన్నుం బావనతరపదవీపరిచ్యుతం గాకయుండునట్లు సేయుఁడు. ఇట్టి తుచ్ఛసుఖంబులు మీపాలపై లేనియ లని మీర లెఱుంగరా! దయ యుంచి నన్ను విడిచిపుచ్చుఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. చెవియొగ్గి విని,,

ఆ! ఈనిశీథసమయంబున నెవ్వఁడో తనకుం గూర్పనిదాని నొకదాని నపహరించి, దానిం బలాత్కరించుచుం గూడం దలంచి తనయభిప్రాయంబు సెప్ప నాబాల సేయునది లేక శోకభారోద్వేలలీలాకులంబుగం బ్రతిషేధించుచున్నది. ఇది కన్యకాంతఃపురోపవనసీమం జెలువారు సంకేతరథ్యయందు వీరలు మాటలాడెదరు. వీరలెవరో! అరయుదము.

స్మృతినభినయించి,,

ఎవ్వరో యన నేల! గౌతముం డీకన్యయావిద్యాగురు వతండు మదనసేన యందనురక్తుండని వింటి. వీరలవచనసందర్భంబు గౌతమమదనసేన లని యూహింపించుచున్నది. మదనసేనయె యయ్యె నేని నాతపంబు పండె. బాగుగ నాలకించి సేయంగల కార్యంబునకుం గడంగెదను.

అని గౌతమాదుల కభిముఖంబుగ నడుచుచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఓసుందరీతిలకమా! ఈమాట లెల్ల మానుము.

కం. ఓమదనసేన వినుమా । రామామణి నీవు నాకరస్థ వయితి వో,
భామిని బహుకాలముగా । నేమది తహతహ పడంగ నీ వెఱుఁగవొకో.

వీర్యగుప్తుఁడు. సంతసంబుతో,,

ఏఁజింతించినయర్థంబు నిర్ధారితం బయ్యె. వీఁడు గౌతముఁడె! మదనసేన నపహరించుకొనిపోవుట నిక్కంబు. వీనిం బట్టి బంధించి యీనారీరత్నంబుం గొందును.

నిరూపించిచూచి,,

ఇది ఏతదధిష్ఠితం బగునరదంబు నాసమీపసమాగతం బయినయది. శబ్దం బుప్పతిల్లిన నిం దిరువురకుఁ గార్యహాని యగును. కానఁ గోలాహలంబు గలుగనీకయ తొలుత సారథిం దునిమి గౌతమునిం బట్టి బంధింపవలయు. గౌతముఁడును సారథియుఁ దమలో కంపై యున్నారు. వీరల కెఱుకపడక రథం బెక్కిన నాయుద్దిష్టకార్యంబు సాధించుకొనుట సుకరము.

అని నాట్యంబున రథం బెక్కి గదచే సారథి నడచుచున్నాఁడు,,

యవనుఁడు. అయ్యయో! చచ్చితినిగదా! ఏ భూమిపయిం బడుచున్నాఁడ.

అని ఖడ్గంబులు వదలి, ప్రహారవేదన నభినయించుచుఁ గరచరణవిక్షేపములతో నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

మదనసేన. సంతసంబుతో,,

నా కేఁడుకోలిన దీనాలాపంబు లాలకించి యాపాంచాలీమానరక్షకుండు వీరల నిరసింప నేతెంచెనో.

సకరుణముగ,,

ఓదయానిధీ ! యీ బ్రహ్మబంధువును బ్రాణంబులు దీయకుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఓకనకాంగీ ! నీ కింతవిప్రియంబు గావించినవాఁ డయ్యును వీనిం జంపవల దంటివి. నీదయారసంబునకు మెచ్చుకొంటిని. నీకొకవరంబీఁదలంచినాఁడ. ఇట్టిసుగుణ సంపత్తిగలనీయందు నీపుర్భగుం డిట్లు కట్టిఁడియై ప్రవర్తించెం గాన వీనిం బట్టి శిక్షించెదను.

అని కుప్పించి గౌతమునిపిగం బట్టి ధనుర్జ్యాగుణంబుచేఁ బెడ కెక్కలు విఱిచికట్టి,,

ఓగౌతమా ! పూర్వము నే నీరాజకన్యకతో విద్యావివాదంబు సేయుంగడంగి నప్పుడు నిక్కృతిమెయి నన్నవమానించి నాకుం బాణిగృహీత గావలసినదీనిం దప్పించి తివిగదా ! ఇప్పు డేమి సేయంగలవో చూచెద. ఇది వాగ్వివాదంబు గాదు. వీర్య సారవివాదంబు. నీ వించుకం జేయఁగలపని యేమి ? ఇంతు నిన్ను వధింపవలయు నన్నది భావ్యం బయ్యును బ్రాహ్మణుండ వని యీవనజాక్షి కనికరించి యట్లు గావింపకు మని ప్రార్థించియుండు కతంబున నాదారుణవ్యవసాయంబువలన నివృత్తుండ నైతి. ఇదె నిన్ను బంధించితి. ఇఁక నీకు విమోక్షణం బెప్పటికో !

అనిగుడ్లుఱుముచున్నాఁడు.

గౌతముఁడు. ఆత్మగతమున,,

కట్టా ! ఏఁజేసిననిక్కృతికిం జేసేత ఫలం బబ్బినయది. అట్టి కాళికానుగ్రహ పాత్రుని కళత్రంబును దొంగిలి తెచ్చుట యూరక పోవునే ! వీనికి నే నేమియుఁ బ్రతివచనం బొసంగఁజాల.

అనియూరకున్నాఁడు,,

వీర్యగుప్తుఁడు. మదనసేనం గాంచి,,

ఉ. చంచలనేత్రి నీవికచసారసపత్రవిశాలలోలనే,
త్రాంచలలీలఁ గాంచ మది నాస జనించినవాఁడ నుగ్మలీ,
కుంచితనీలముగ్ధశుభ కుంతలసంతతిసుందరంబుగా,
నంచితరీతిఁ గాంచు భవదాస్యసరోరుహ మెత్తి యాసతోన్.

మదనసేన. సాతంకంబుగ, ఆత్మగతమున,,

వీఁడు నన్ను రక్షింపం జనదెంచె నని యనుకొన్నందుకుఁ ద్రోసివేయం గూడని శత్రువర్యో. గౌతముఁడు బ్రాహ్మణుఁడు గాన మదీయధనుర్విద్యాకుశలతాదిగుణంబులకు భయంపడుచునతిక్రమింపం జాలక యుండినవాఁడు. ఇతండు నాకు భయంపడు వాఁడు గాఁడు. ఏమిసేయుదు.

ఆశ్వాసంబుతో,

నామనస్సున కొకసమాధానంబు గలదు ; వీఁడుత్తమక్షత్రియుండు గాన నల్పబుద్ధియై కుత్సితంపుంబనులకుం జొరఁడు. గంభీరుఁడై ప్రవర్తించు. ఎవ్విధినైన నితనివలనఁ దప్పించుకొనవచ్చు నని తోఁచెడిని. ఇప్పటికి సమయోచితముగ బొంకియైననితఁడు నన్నుఁ దాఁకకుండంజేసికొనియెద. మానభంగంబు గాఁబోవుకాలంబున దానం దప్పించుకొనుటకు బొంకులాడుట దోషావహంబు గా దని ప్రామాణికవచనంబు గలదు. మఱియు నితఁడు నావచనంబులు వినకపోఁడు. ఎట్లనిన !

కం. వనజాక్షులయం దాసలఁ। గనినట్టియుదారశీలఘను లగుమగలా,
వనజాక్షులవచనంబుల। కును జవదాఁటరు తదీయకుతుకప్రియులై.

మఱియు,,

కం. రసభావజ్ఞులు మదిలో। నసదృశ మగుప్రీతి యున్న నంగనలమనః,
ప్రసవంబులు సౌరభగతు। లొసఁగక తహతహలఁ గూర రుత్కంఠితులై.

ప్రకాశముగ,,

ఓవీర్యధుర్యా! నన్నుం జౌర్యమున నపహరించి తోడ్కొనిచనుచున్నయీవిప్రుని శిక్షించితివి. ఇఁక నేను నీధనమను గాని యితరునిసొత్తు గాను. నూతినీళ్లు వెల్లువఁ బోనుభయంబుం గూర నావశ్యకంబు లేదు సూవె. ఉత్తమవంశసంజాతు లగుభూనాథులు తారు సెప్పినమాట మరల్పరు. కాన నిప్పుడు నాయందు సంతసించి కోరినవరం బొసంగెద నన్నవచనంబు యథార్థంబు గా నావేఁడినయర్థం బంగీకరింపుఁడు. అది యొద్ది యంటిరేని. తడవులంబట్టి యే నొక్కవ్రతంబు సేయం బూనుకొనియున్నదానను. అది యొకవత్సరమునకు సమాప్తిం జెందు. అంతదనుక నాయందు మీర లువ్విళులూరం జనదు. ఇదినాకు మీరు కరుణించి యీఁదగువరంబు. ఇది యొసంగిన వ్రతసమాప్త్యనంతరము భవదభీష్టార్థంబు సెలవేయుచుకొనంజను.

వీర్యగుప్తుఁడు. సంతసంబులో,,

ఓ సుందరీవతంసమా! అట్లయగుంగాక. రాజకన్యకం దోడ్తెచ్చినాఁడ ననుయ శంబ నాకుఁ జాలును.

కం. ఇంటికిని లక్ష్మిరయె నా। కంటికి దా నమృతవర్తికయుఁ బోలెను పె,
న్నింట ముదంబునఁదేలఁ గఁ। గంటికి ఫల మనుచు, నిన్నుఁ గనుఁగొనుచుందున్.

ఓసుందరీ ! ఏను మదీయం బగుకరూశదేశమునకు రథముదోలుచున్నాఁడను.

అని యరదముఁ దోలుకొనుచు నిష్క్రాంతుండయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం

పంచమాంకముసమాప్తము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

షష్ఠాంకము.

గుణమాలినియు ధనమాలినియు సంభ్రమంబుతోఁ బ్రవేశించిరి.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ధనమాలిని ! ఏమే యీవింత ! మనభర్తృదారిక యాగుమదనసేనగృహంబున నిశీథసమయంబునందు వైతాళికులు నిద్రమేల్కొలుపు నట్లున్నది. గాఢనిద్రాభియోగహతమతులై యించుక మేల్కాంచి యావైతాళికులు తఱి యెఱుంగక యిట్లు గావించిరి గాఁబోలు ? పూర్వదినంబునం బరిణయకార్యవ్యాపృతులై యుండుటంజేసి యిట్లు జరిగియుండవచ్చును. ఎట్లయినను మనము వైళంబ రాజపుత్రికకడకుం జనవలసినవారము గాదే ! భర్తృదారిక యస్మదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించుచుండు. మనకును గతయామినియందు నిదురలేమింజేసి వేకువ యయ్యు నిశీథమని తోఁచుచున్నదిరో ! ఎందుకుఁగాని వైళంబ చనవలయు.

అని ద్రుతతరంబుగఁ జనుచున్నారు.

ధనమాలిని. శ్రమం బభినయించుచు,,

ప్రియసఖి ! గుణమాలినీ ! మన మెంతపరువెత్తిన నుద్యానమునందలిభర్తృదారికయుండు కేళీగృహపుమార్గంబు ముగియకున్నది. మనము భర్తృదారికను బాసి యింటికిం జనినకార్యం బుచితంబు గాదు. ఇప్పుడ యింటం దలవాల్చితిమి. అప్పుడ లేచి పరుగెత్త వలసివచ్చె.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! యిట్లు వచ్చునని యెవ్వతెకుఁ దెలియునే !

ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి. భయంపడుచు నిలిచి,,

ఓసి ! అదె కనుంగొనుము. యమభటుండువోలె నతిభయంకరాకారుం డెవ్వఁడో మరణవేదనకుం బాల్పడి యార్పులు విడుచుచుఁ గాలుసేతుల నిలకుం దాఁచుచుం బొరలుచున్నాఁడు. సమీపమునకుం జన భయం బగుచున్నది. ఈసంకటరథ్యయందుఁ బోయినంగాని వైళంబ భర్తృదారికకేళీగృహంబునకుం జేరలేము. ఏమి సేయనగును?

ధనమాలిని. ప్రియసఖి ! భయంపడినం దీఱునా ! భర్తృదారిక మనరాక కెంత తహతహపడుచుండునో ! ఏమైనను గానిమ్ము. పోదము రమ్ము ! భర్తృదారికకేళీగృహంబుం బాసిపోవుటంజేసి మన మపరాద్ధల మయి యున్నారము. అయ్యెడ నేదేని యొక యప్రియంబు జరిగిన మనకు మాట రాదటే !

గుణమాలిని. ఓసి ! నీ వేమిచెప్పినను నామనంబునకు ధైర్యంబు గల్గలేదు.

అని మెల్లన నడుగులిడుచు ముందు కొడలువంచి నిరూపించి చూచి.

ఓసి ! వీఁడు మనభర్తృదారికయం దుత్కంఠితుండై యుండుగౌతమునిసహాచరుండు గిరిసారుం డనుయువనవీరుండు. రథ్యాప్రదీపశిఖాప్రకాశంబువలన బాగుగఁ దెలియంబడియెడిని. వీనిం గాంచి యీనగరంబునం గలకాంచవాంగు లెల్ల భయంపడుచుండిరి. వీఁడునచ్చుట సంతోషావహం బయ్యె. వీఁ డియ్యెడఁ గళోర్ధప్రహారంబున నిలకుం ద్రెళ్లియుండుటంబట్టి గౌతముఁడు నిశ్చితిమెయి భర్తృదారిక కహితంబుఁ గావించి మధ్యమార్గంబునఁ దనసేస్తకానిం గోలుపోయి సంకటపడి యున్నవాఁ డను నర్థంబు దోఁచుచున్నది. దీన మనభర్తృదారిక కేదియో యిడుమ సంప్రాప్తం బయ్యె ననుట నిర్ధారితం బయ్యె. వైళంబ పోయి ప్రియసఖిం జూతము రమ్ము.

అని త్వరితతరంబుగఁ బరిక్రమించుచున్నారు.

గుణమాలిని. పురోభాగంబునకు దృష్టులు వఱపి. నెవ్వెఱపడుచు. త్వరతో,,

ఓసి చూడవే ! మనతలంచునర్థంబు వివృతంబు లగునుద్యానద్వారకవాటంబుల చేత నిర్ధారితం బగుచున్నది..

ధనమాలిని. ఓసి యంతియ గాదు. కేళీమందిరరక్షకభటు లెవ్వరును గనంబడరు. దానికవాటంబులును దెఱవంబడియున్నవి. మఱియు నీమందిరంబు విజనం బయిన విధంబునం దోఁచెడిని. ఏమే ! యీకష్టము !

ఉరంబునమోఁదుకొనుచు.

గుణమాలిని. ప్రియసఖి ! నీనుడువుపల్కులు విన్నంతన నాయంగంబులు విశ్లథంబు లయినయట్లు కార్యాక్షమంబు లై ప్రసరింపకున్నవి. ఏమి సేయంగలనే !

ధనమాలిని. ఎట్లున్నను బోయి చూడవలయుఁగదా! ఇంటం బ్రవేశించిచూతము రా! ఇరువురును మందిరాభ్యంతరంబుం బ్రవేశించుచున్నారు.

గుణమాలిని. కలయనవలోకించి,,

అయ్యయో ! మనభర్తృదారిక గనంబడదే ! కట్టా ! మదనసేనకు; సర్వవిద్యావిశారదకు; శారదాదేవీసమానకు; సకలైశ్వర్యసంపన్నురాలికి; మనప్రియసఖి కిట్టిగ్గతియాపట్టెను?

ఆకాశము లక్ష్యముచేసి,,

ఓప్రియసఖీ భర్తృదారికా! ఓప్రియసఖీ మదనసేనా! ఓప్రియసఖీ యభినవమానసలోకశారదా! ఆ! ఎంతపిలిచినను బలుకవేమె?

సశోకముగ,,

ఓసీ! నే నిం కేమి సేయంగలనే! హా ప్రియసఖి! నిన్నే కఠినుండు గాఁటియం బెట్టెనో! ఏక్రూరకర్మునిచేతం జిక్కుకొంటివో! అక్కటా! నీ వేగతి వట్టితివో! ఆహా నీ వే యిడుమలు వడియెదవో! ఎవ్విధంబునం బెగ్గిలెదవో! ఏరీతి నోర్చుకొందువో! ఎవ్వరి నెవ్వరిం జీరెదవో! ఏమని విలపించెదవో! ప్రియసఖి! నీ వెట్టిక్రూరదశావిశేషం బనుభవించెదవో! ప్రియసఖీ! భర్తృదారికా! ఏము నీకుం గష్టము సంప్రాప్తమగుకాలమునకు నిర్ఘృణలమై యెడబాసిపోతిమిగదే! ఓముగుదా! మమ్ముఁ బ్రియసఖు లనినమ్మియుంటివే! ఏము కఠినాత్మలమై యిట్టిసమయంబున లేకపోతిమిగదే! నీతండ్రి నిన్నొకదినముననైనఁ జూడక యుండలేఁడే! ఎల్లియుదయంబున నెవ్వరిమొగంబుం గాంచం బోను. దేవి మమ్ముం గాంచి మదనసేనసుఖం బడిగెనేని యే మని చెప్పంగలవారమే! ప్రియసఖి! ప్రియసఖి జగం బంతయు జీర్ణారణ్యం బయ్యెనే! ప్రియసఖీ! నిన్నిట్టు లచింతితోపనత మయిన యిడుమకుం బాలుచేసి యీగుణమాలిని భూమియం దిఁక జీవింపవలయునా! ఓదైవమా! కుటిల! యీతపస్వినికి మూఢునిం బతిఁగాఁజేసిన కొంత యట్లుండ నిప్పుడు మొదటికే మోసము దెచ్చితివి. హా! యీ కాళరాత్రి నాకు వేగంబోదుసుమా! వేఁగినదిపో! నే నెవ్వరిమొగం బెట్లు గాంతు. ఓగుణమాలినీ! నీకు భర్తృదారిక ప్రాణనిర్విశేష యనియందురే! ఈమాట కల్ల యయ్యెఁగదా! నీవు వాసిపోయినను బ్రాణంబులు వోకున్నయవి.

ప్రియసఖి! మదనసేనా!

హా! యింకేల నే గుణమాలిని బ్రతుకవలె! హా! నీనాయకునిగతి యెట్లయ్యెనో గదే!

అని మూర్ఛపోయి యిలపయింబడియె

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఓసి ధనమాలిని! మనభర్తృదారిక యగుమదనసేనదయితుం డైనకళాచంద్రుండు తనప్రాణదయితకుం జెప్పు మని నా కాజ్ఞాపించి పంపినయర్థంబు విని యది రాజపుత్రికకుం జెప్పుము.

ఉ. ముద్దులగుమ్మ నిన్నుఁ గడు మోహముచే నెడబాయలేక నేఁ,
దద్దయుఁ గుందుచున్నదికిఁ దక్షణ వచ్చితిఁ దీర్ఘమూడ నీ,
ప్రొద్దును దీక్షమై రొసఁగి పొత్తిగొ వెండియు వత్తు నన్నవో,
కొద్దిగ రేయి యుండు నని కోమలి నిల్చితిఁ దాన మాఁడఁగన్.

కం. మానిని నే లే ననుచున్,
మానసమున ముదముఁ దక్కి మనికితము పడం,
బూనుకొనఁ బోకుమీ యను,
మానింపకు వేగ వచ్చి మన్నింతుఁ జెలీ. అని.

ధనమాలిని. సఖి ! సఖి ! యూరటం జెందుము. మనమగనశేనకు భర్త యయి నవాఁడు కళాచంద్రుడఁట. అతఁడు నదీస్నానార్థంబు సని ప్రొద్దు గల దని యయ్యె డన తడని యుండుకుం దనప్రాణపయిత యుత్తలంపడకుండఁ బ్రణయసందేశంబుం బంపి యున్నవాఁడు. దీనివలనం గళాచంద్రుండు మూఢవేషమున వచ్చి తనరూపంబు బయల్ప ఱిచి వైతాళికులవచనంబుల మోసపోయి తనప్రాణవల్లభ యింట నున్న దని యాసందేశ మంపినయర్థంబు సుస్పష్టం బయ్యె. అట్టికళాచంద్రునిం బతిఁ గాఁ బడసి యాసుకుమారాకారునితో సౌఖ్యంబుఁ గూరుటకు లేక యీరాజపుత్రిక యెంత దీనదశం జెందిన యది. కట్టా ! యీతపస్విని కట్టిచెట్ట యుట్టిపడెనే !

గుణమాలిని. ఆశ్వాసంబుఁగల్పించుకొని.

సఖి! మనప్రియసఖికిం గళాచంద్రుండు బతియయ్యెనన్నది విన్నని త్తటి దరిలేని దుఃఖసాగరంబున మానసంబు మునుంగకున్నె ! ఆకళాచంద్రుండు కడుసమర్థుం డనియుఁ గరూశదేశాధీశునిమంత్రికుమారుం డనియు విందుము. మనము వైళంబ చని మద నశేఖ యుద్యోడం జానంబడనివృత్తాంతంబు నతనికి నివేదింతము.

అని ధనమాలినితో లేచి. భటునింజూచి,,

ఆర్యా! కళాచంద్రుం డుండుచోటికి మమ్ముం గ్రక్కునఁ దోడ్కొని పొమ్ము. రాజకన్యకావృత్తాంతం బతని కెఱింగింపవలయు.

భటుఁడు. ఓసి గుణమాలినీ ధనమాలినులార ! రండుపోద మతని కడకు !

అనివారలం దోడ్కొని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

ప్రవేశకము.

కళాచంద్రుండు ప్రవేశించి. శోకంబుతో,

ఉ. మానవతీమణిం దలఁచి మానస ముత్కటదుఃఖసాగరా,
నూనవనూత్నపూరమున దేలి మునుంగుచునున్న దక్కటా,
యానలినాయతాక్షి కుటిలాలకలాలితమందహాసల,
త్క్రీనవకాంత మామొగము మేలిమితో నిఁకఁ జూడఁ గల్గునే !

ఇది యిఁక నీమందభాగ్యుని కందరానిదియ యనితలంచెదను. నియతముగ నియతి యీకళాచంద్రునిం గష్టములఁ బెట్టం బూనుకొని యున్నాఁడు.

ఉ. కోరుచునుంటి నేఁ దొలుతఁ గోమలగాత్రను బెండ్లియాటకుం,
గూరిచి నామనోరథము గూఢముగా విధి యిప్పు డేర్తైటెన్,
ఘోరవియోగతాప భర గుంఫిత వేదన పాలఁ జేసె. న,
న్నీరహిఁ జేయ నీనియతి కేమి యొనర్చితినో విరోధముల్.

హా! దైవంబు తనకుంగలకష్టదాననైపుణ్యంబు నాయందుం గాన్పించినవాఁడు.

ఉ. ఆనవమోహనాంగిఁ గనినంతన కౌఁగిటఁ జేర్ప లేకనే,
మాననిమూఢభావమున భ్రాన్పడియుంటి నొకింతకాల మా,
మానిని నాకు మూఢదశ మానిచి యేలఁగనఁ బూనినంతలో,
దానను నన్నుఁ బాపె విధి సహ్యమె యేరికి నైన నీవ్యథల్.

ఇఁక నీకళాచంద్రునికీలోకయాత్ర యెవ్విధిఁ జరుగఁ బోవునో!

ఉ. కంటికి నిద్ర రాదు నృపకన్యకఁ బాసిననాటినుండి నా,
యింటికిఁ బోవఁగా హృదయ మెల్లవిధంబుల సమ్మతింపదు,
త్కంటకితత్వముం గనుచుఁ గాయము దాపముఁ దాళలేదు న,
న్నొంటరిఁ జేసెనే విధి పయోరుహలోచనఁ బాపి క్రేల్మిడిన్.

ఇంక నీకళాచంద్రుండు భూతలంబునకు భారభూతుండు గాని మానితజీవుండు గాఁడు.

ఉ. పాపపునాథకుం డిపుడు ప్రాప్తఫలంబును గోలుపోయె సం,
తాపపతీతమై తనువు దగ్ధతఁ గాంచుచు నున్న దింతియున్,
జేపడుజాడ లెవ్వియును జిత్తమున న్స్ఫురియింప వేమొకో,

ఆశ్వాసంబుఁజేసికొని ,,

శ్రీపతిసద్దయామహిమచేత శుభంబులె కల్గు నన్నియున్.

మదనసేనప్రియసఖులు గుణమాలినియుఁ ధనమాలినియుఁ నాకడకుం జనుదెంచి రాజకన్యక గానంబడ దని నాకుం దెలిపిన దాదిగ.

కం. పాతాళగుహను బడిన । ట్లాతతగాఢాంధతమస మలమినరీతిన్,
భూతోపహతము మాడ్కిన్ । చేతోగతి స్రుక్కెఁ గరము చింతాకులమై.

ఏను సేయంగలకార్యంబు దోఁచక మదనసేన జననీజనకులం జూడ నొల్లక నా తలిదండ్రులకడకుం బోనిచ్చగింపక యచ్చపలాక్షీమణిని దలంచుచు ననేకదేశంబులు దిరిగి ధారానగరంబుఁ జేరితిని ఈనగరాధిపతి భోజుండు కవికులంబుల కవ్వారిగ ధనంబు లొసంగుచున్నవాఁడు. ఇతనిసభాస్థలంబునకుం జేరితి నేని సర్వకాలము కవివరులతో విద్యావినోదంబునం గాలయాపనము సేయుచుండవచ్చు. అట్లయినం బ్రియావిరహవిక్లబం బగుమానసంబునకు వ్యాపారాంతరప్రవణతాబలంబునం గొంత యూఱట గల్గంబోలు.

ఎదుటికి దృష్టులు నిగుడించి. ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఔరా! యీరొదుటం బొడసూపు బాలికావతంసంబు పురహరనయనాగ్ని దగ్ధుండగుమన్మథునికిం గల్పించినసంజీవనౌషధివిశేషనవాంకురంబునాఁ దోఁచుచున్నయది. ఔరా యీకుందరదనయందం బేమందును?

చం. నును పవడంపు దీవియనునంగుని గారవుఁగావి మోవి,
కుందనపుఁజొకాటపుంగొమరు తళ్కులకాలు మెఱుంగమేను తో,
ఘననవనీలనీరజనిభం బగువాల్జడదోయి యొప్పు నీ,
యనుపమరూప బాలిక భవాంబుధి కిందిర నాఁగఁ బొల్చెడిన్.

ఈనితంబవతీకులాభరణంబుం గాంచినంతన నిది నాకన్నుల కమృతవర్తికయుం బోలె నతులానందంబు సమకూరుచుచున్నది.

మఱియును.

ఉ. చానను బాసి దుఃఖభరసాగరమందు మునుంగుచుండు నా,
మానస మీసుమాస్త్రునసమానజయేందిర బాలికామణిన్,
జానుపడంగ నాత్మకును సంతరణం బనియెంచి మించి యీ,
మానవతీలలామపయి మక్కువఁ జొక్కుచునున్న దెంతయున్.

ఈకాంచనాంగి తనయీడుబాలికామణులం గూడి తాళపత్త్రాదిలేఖనోపకరణహస్తయై చనుచుండుటం గాంచిన నీపంచాననమధ్య విద్యాభ్యాసంబు సెలుప విద్యాశాల కరుగుట సువ్యక్తం బయ్యెడిని. ఈచక్కెరబొమ్మ యిట్లేగుదెంచుటయు మించిన రాగవిశేషంబుం బురికొల్పుచున్నయది.

కం. ఈలలన తాళపత్త్రముఁ। గేలం ధరియించి రాఁగఁ గేదఁగి బాకుం,
లీలఁ దనమగని దనుచుం దాలిచి చనుదెంచురతివిధానం దోఁచెన్.

సస్మృతినభినయించి,,

కొన్నిదినంబులకు ముందు సాయంసమయకర్తవ్యం బగుభువనేశ్వరీచరణనలిననమస్కారణంబునకుం జనుచున్ననానయానపథంబునం దగిలినబాలారత్నం బిదియకాఁబోలు! అప్పు డేను కార్యాంతరాసక్తుండనై యతిత్వరితగతి నరుగుచున్నవాఁడ నగుటంజేసియు నాకనకాంగి బాలక్రీడాపరాయణయై యుండుటంజేసియు బాగుగ నిరూపింపనయితి గాకయుండె. ఈలలనామణియు నాకు సమ్ముఖముగ నేతెంచుచున్నయది. బాల్యంబున నుండుటంజేసి యంతగ లజ్జాగతి యెఱుంగనిది గాన నసంకుచితమనస్కయయి నావచనంబులకుం బ్రతివచనంబులొసంగును. కులకుమారికాజనోచితంబు గానిరథ్యాపర్యటనంబు సేయుకతంబున నిది వేశ్యాకన్యకయై యుండం బోలు, దీనితో సంలపించి దీనిసరసవచనామృతంబుం గ్రోలి విరహదవదహనాయత్తంబై యుత్తలంపడుచిత్తంబున కొకించుక తనివిఁ గల్పించుకొనియెదంగాక.

అనియుపసర్పించుచున్నాఁడు,,

వేశ్యాకన్యకయు సఖులును బ్రవేశించిరి.

సఖులు. ప్రియసఖి యిదె చూడుము! యొకసర్వావయవసుందరుండు మూర్తిందాల్చినమన్మథుండునాఁ బొలుచువాఁడు కరం బనురాగంబుతో నిన్నుం గాంచుచు నీరామణీయకమున కెద మెచ్చుకొనుచు మందహాససుందరం బయినవదనారవిందంబుతో నీచెంగటి కేగుదెంచుచున్నవాఁడు. ఇతని నతిరమణీయాకృతిం జూడుము. మనకుం గరము గౌరవ్యుండు. కాన మన మొకింతతడవు నిలువంబడి యామహాభాగుని వచనంబులు విని సబహుమానంబుగ వీడ్కొని పోవుదము. ఇతండు కొన్నిదినంబులకు ముందు నీబాలక్రీడావిశేషంబుం గాంచి కరమరుదుగ వర్ణించియుండు సరసకవితావిశేషవిభూషితుండు. ఇట్టి మహనీయులయనుగ్రహంబునకుం బాత్రంబ వయితివేని శ్రేయంబులెల్ల సమకూరు.

వేశ్యాకన్యక గాళిదాసునిం గాంచి విస్మయంపడుచు నిలుచుండె.

కాళిదాసుండు. కాంచనమాలకు దగ్గతి,,

* శ్లో. కా త్వం బాలే,,

వేశ్యాకన్య. వినయంబుతో,,

† శ్లో. కాంచనమాలా !

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! యిది దీనికిందగిన పేరు. దీని నిరవద్యం బగు సౌంధర్యంబునకు శోభావహంబుగ విద్యయు నుండుట బంగారమున కామోదం బుండుటయ.

ప్రకాశముగ,,

‡ శ్లో. కస్యాః పుత్రీ !

కాంచనమాల. ప్రణయంబుతో,,

§ శ్లో. కంచుకవత్యాః,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

కంచుకవతి భోజభూపతి రాణి యగులీలాదేవికిం బ్రధానసైరంధ్రీపదంబున నుండునది యనియు నసమానరూపగుణగణోపేత యనియు విని యున్నాఁడ. దీనివిన యవివేకాదులు దానియాత్మజాత యనుటకుం దార్కాణ యయియున్నది.

ప్రకాశముగ,,

¶ శ్లో. కిం తే హస్తే,,

కాంచనమాల ముఖవికాసంబుతో,,

$ శ్లో. తాళీపత్రం,,

కాళిదాసుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఔర ! దీనిప్రత్యుక్తిమాధుర్యంబు కర మభినందనీయంబై యొప్పుచున్నది.

ప్రకాశముగ,,

---

* టీ. బాలే = ఓపడుచా ! త్వం = నీవు, కా = ఎవ్వతెవు ?

† టీ. కాంచనమాలా = కాంచనమాలయను దానను.

‡ టీ. కస్యాః = ఎవ్వతెకు, పుత్రీ = కూఁతురవు.

§ టీ. కంచుకవత్యాః = కంచుకవతి యను దానికూఁతురను.

¶ టీ. తే = నీయొక్క, హస్తే = చేతి యందుండునది, కిం = ఏమి ?

$ టీ. తాళీపత్రం = నా చేతనుండునది తాటాకు.

* శ్లో. కా వా రేఖా.

కాంచనమాల మందహాసంబుతో,,

† శ్లో. కా ఖా గా ఘా.

కాళిదాసుండు. శ్లాఘించుచు,,

ఔర! అతివిస్మయనీయం బగునీబాలభావంబె యిట్లు విలోభనీయంబై యుండ దీని యుద్భవత్తారుణ్యవిలాసం బింతకంటె నెంతో మనోహరంబై యుండదా!

ఉ. బంగరుతీవె యందు నవపల్లవ ముద్భవమౌట చిత్ర మా,
సంగతిఁ జూచి రైయు యదియ సౌరసుధారస మొల్కఁ టబ్బురం,
బుం గలిగింపకున్న యిఁకఁ బుష్పసముద్గమకాల మయ్యెనే,
నిం గలుగంగఁ జో వృథలనిర్వృతి యెట్టిదో తోఁచ దాత్మకున్.

అని కాంచనమాలం గాంచి నవ్వుచు,,

ఓకులుకులాడీ! యిప్పు డీవు.

చం. కులుకుంగుత్తపుగుబ్బచన్నుఁగవతోఁ గ్రొమ్మించుమైదీఁగతో,
నలఘుశ్రోణిభరాలసం బగుకరంబందంపుయానంబుతో,
లలితోదారవిలాసలాలసకళాలాలిత్యవైచిత్రితో,
విలసన్నూత్నవయోవిలాస వగుచున్ వేడ్కల్ దగం జేయుమీ!

కాంచనమాల. స్మితముఁ గావించుచు. ఆత్మగతమున,,

---

* టీ. రేఖా=గీత, కా వా=ఏమి? ఈగీఁతయేమియనిప్రశ్న.

† టీ. కాఖాగాఘా:=కాఖాగాఘాలు.

ఈకాంచనమాల నవనీలనీరజాక్షియు లగువాలుఁగన్నులును ఎఱుపుమీఱు లేమోవియుఁగలది యని కవి వర్ణించుటవలనను ఇదిసుందరుం డగుపురుషునిం గాంచి విస్మయంపడుటవలనను ఇట్టిగుణములావిర్భవించుతారుణ్యప్రాదుర్భావ పూర్వకాలికం బయినపదిసంవత్సరములప్రాయము గలది యని నిర్ణయింపవలసియున్నది. అప్పటికి కాఖాగాఘాలు పఠించుచుండుట వయస్సునకుం దగినదిగా దనవచ్చు. మఱియుం గవి యడిగినశ్లోకసమస్యలకు శ్లోకరూపముగా నుత్తర మొసంగుటంజేసి విద్యాకవిత్వవిచక్షణ యనియుం దెలియుచున్నది. కాన నిచట కాఖాగాఘా అని విశేషాకారముతోఁ బల్కునందుకు నక్షరసామాన్యతాప్రతీతియే భావ్యము. సామాన్యమును విశేషముచేత బల్కుట యార్యోయోగ్యదుల విదిత మగుచున్నది. భక్తమంజూరుఁడు అనుచోట వృక్షవిశేషమును జెప్పుటకు సామాన్యమగుకల్పవృక్ష మని తాత్పర్యము గదా!

ఈసుందరాకారునిపలుకులవలన మానసంబు లజ్జాకులితం బగుచున్నది.

ఈతనియొక్కట నంద నోప. చెలికత్తెలమరుగున కరిగెదను.

అని సఖులమాటునకుఁ జనుట నభినయించుచు నిష్క్రాంతయయ్యె.

సఖులు. ఒండొరులతో,,

ఏమే యీచిత్రము? ఈకవిచంద్రుండు మనసఖి కభినవయౌవనాగమంబు గలిగిన నట్లుండునో యని యాకాశేషంబుం గనుంగొనం దలంచుచుఁ దదనురూపంబు లగువచనంబులు వల్క నవి ముగిసినతోడన మనప్రియసఖి సమారూఢయౌవన యగుచు రతీదేవివిధంబునం బొలుపారుచున్నయది. ఇట్టిమాహాత్మ్యంబు గలవాఁడు కళాచంద్రుండ యని వింటిమి. ఆతండె యయ్యెనేని మనకాంచనమాలభాగ్యంబు పండినయదియ.

నేపథ్యంబువలనికిం జూచి,,

ఓసి! ప్రియసఖి! కాంచనమాలా! ఏలనే యిట్లు సిగ్గువడియెదవు? ఎప్పటికైన నిట్లు గావలసినదాన వేగదా! అమ్మహాతిశయం బిప్పుడ సమకూరి యిమ్మహాపురుషాభినంద నీయం బగుటకు మహామోదంబు నందుచు నిష్టములు సమకూరిచినయీమహాకవికిం గృతజ్ఞతాసంసూచనం బొనర్పక మామాటునకుం జనుట పాడియే. అట్లు పోవం జనదు. ఇతనిపిడ్కొని యైనఁ జనవలయుఁ గాదే! కవికడకు రమ్ము.

అని చేతులు వట్టి తిగుచుచున్నారు.

అభినవయౌవనముతో లజ్జావనతాననయై కాంచనమాల ప్రవేశించి,,

ఓసి సఖులార యేమతిశయంబుం గాంచిమీరలిట్లు న న్నగడుపెట్టం గడంగితిరి?

సఖులు. ఓసి ప్రియసఖి!నీమైఁదీఁగె నేమతిశయంబు వొడసూపినది యెఱుంగవా?

కాంచనమాల. తన్నుం గలయం గాంచుకొని. ఆత్మగతమున,,

ఉ. చిత్ర మిదేమి నాశ్రవణసీమలకుం జనె నేత్రపద్మముల్,
గాత్రము పీడసాగెడిని కాంతునిపై మదిఁగోర్కిగద్దె నే,
మాత్రము గానరాదు గదె మధ్యము నూఁగుగ నారు దోఁచెడిన్,
మాత్రన భార మయ్యెఁ గటిమండలి సిగ్గును నిగ్గుదేరెడిన్.

ఇట్టియభినవతారుణ్యకళావిశేషంబు వొడముటకు ఫలంబుగ,,

చం. సుభగవయోవిలాసుఁ డతిశోభనగాత్రుఁ డుదారకాంతి యా,
యభినవమన్మథుండు నను నాదర మారఁగఁ జెట్టపట్టి నా,

యభిమతసిద్ధిఁ గూరిచి సుఖాంబుధివీచికలందుఁ దేల్చెనే,
శుభగతి నాభవంబును విశుద్ధతఁ జెంది కృతార్థతం దగన్.

సఖులు, ఒండొరులతో,,

ఓసీ ! యీకవికులకుంజరుండే కొన్నిదినములకు ముందు మనసఖి డాగిలిమూఁత లాడంగడంగి యందు కనుపుపడకపోవుటంజేసి ఖేదంబుంగొన నాసొంపు వర్ణించి చెవుల పండువు సల్పినవాఁడు. ఈరసికవరునకు గాంచనమాల ననురాగనిబంధనంబుం గావింపంజనును.

కళాచంద్రునింగాంచి,,

ఓసరసకులావతంసమా! నీవు కొన్నిదినంబులకుముందుఁ గార్యాంతరవ్యాపృతుం డవు వోలెఁ ద్వరితగతి వేశ్యవాటికిం జనుచుంటివి. అప్పుడు మాప్రియవయస్య తన యీడుబాలికామణులు డాఁగిలిమూఁత లాడుచుండుటకు సంతసంపడుచుఁ దాను నాయాటలాడం గోర్కి వోడిమి వారలం దరిసిన నద్దానిం దముతోఁ జేర్చుకొనక తమతెగనుండి వెలువఱిచినం గాంచనమాలయుఁ గడు ఖిన్నయై యేడుచుచుం దనతల్లికిం జెప్పఁగా నదియుందుకుం గతంబు విచారించి తనూజాత యాత్మీయాసదృశాభిరూప్య ద్యోతకంబులగువచనంబులు కొన్ని ముగుదతనంబునంజేసి వానిభావంబెఱుంగక పల్కిన నందు కలరుచు న క్లేడుచుచున్న దానిం బలుమాఱు ముద్దుగొనుచు నవ్వుచుండఁగా నందుకు మఱికొందఱు సవయస్య లబ్బురంపడుచు నయ్యెడకుం దత్కాలసమాగతుండ వగునిన్నుంగాంచి నీరూపగాంభీర్యాదుల కలరుచు నీతో మాటలాడం గోరి ప్రియవయస్యవృత్తంబు నెపంబు గావించుకొని నీకుందరిసి నిన్నుం జేరి యోయార్య ! యీ యబ్బురంబుంగాంచితివా ! యీబాలిక యేడువనేడువ దీనితల్లి నవ్వుచు ముద్దుకొనుచున్నది. ఇదియేమి ? యని యడిగిరి. అందు కీవిట్లంటివి.

* శ్లో. న మాతుం శక్యం మే నయనయుగ మాళీకరతలైః,
తమజ్యోత్స్నా సేయంవిఘటయతి గాఢాంధతమసం,

సవయస్యలు తామాడుడాఁగిలిమూఁతలాటలకు రానీనికారణంబున ఖిన్నురా లైన బాలిక తనతల్లితో వారలు తన్ను వారియాటలలోఁ జేర్చుకొనమికిం గారణములు వచించుచు నేడుచుచున్నది.

టీ. * పుత్రివచనము. హేజనని = ఓతల్లీ ! మే = నాయొక్క, నయన యుగం = కన్నుదోయి, ఆళీకరతలైః = చెలికత్తెలహస్తతలములచేత, మాతుం = పరి

సఖీనా మాహ్వాతిం విరచయతి సౌరభ్య మితి తాం,
రుదంతీం తన్మాతా హసితవదనా చుంబతి ముహుః.

మితియునప్పుటకు, నశక్యం = సాధ్యముగాదు. ఓయమ్మా ! నాకన్నులు చెలికత్తెలచేరలకొలతకు మీఱియుండుటచేతఁ గన్నులు మూయించుకొను వారి తెగలోఁ జేర్చుకొన రని యనుచున్నది. కొందఱు దాఁచుకొనునప్పుడు వారిని వెదకి పట్టవలసినవారిని మఱికొందఱు కన్నులు మూయుచు దాఁగవలసినవారు దాఁగినవెంటనే కన్నులు తెఱచి విడుచుటయుఁ గరతలములచేతనే కన్నులు మూయవలయునన్నదియు లౌకికక్రీడావిశేషపరాయణసమయసిద్ధము. కన్నులుపూర్ణముగ మూయనిచో దాఁగికొనువారు కనఁబడుదురు. మూసియుం బ్రయోజనముండదు. దీనికన్నులుచేరల కెక్కువయై యున్నవి కానఁ గన్నులు మూయునది తామూయననుచున్నది. సేయంతను జ్యోత్స్నా = శరీరచ్ఛాయాచంద్రిక, గాఢాంధతమసం = దట్టమగునంధకారమును, విఘటయతి = చెదరఁగొట్టుచున్నది. ఇతరులకుం దెలియఁబడకుండ నంధకారావృత మగుస్థలంబున దాఁగెనేని వెన్నెలవంటిశరీరకాంతి యాచోటియంధకారంబును రూపుమాపి యందఱకు నన్నుం దెలియునట్లు సేయుచున్నది. కాన దాఁగికొనువారు వైళంబ పట్టువడుదానిని జేర్పంజన దని తమతెగకవమానము రాకుండం గాఁచికొనుటకుం గడంగి తన్నుం జేర్చుకొనుటకు సమ్మతింపరు. అని యనుచున్నది. కడుదవ్వులకుం జని దాఁగికొనవచ్చునే యన్నచోః— సౌరభ్యం = దేహమునంగలపరిమళమును, సఖీనాం = చెలికత్తెలకు, ఆహ్వాతిం=పిలుపును, విరచయతి=చేయుచున్నది. పద్మినియగుకాంతకు దేహమందు దివ్యపరిమళ ముండునుగాన నీబాలికయు నాజాతిలోఁ జేరినదియగుటంజేసి యట్టిసౌరభము శరీరమం దున్నది. ఇది పోయినమార్గమున సౌరభము గ్రమ్ముకొనుకారణముచేత దానిని నిరూపించి సఖు లక్రమమునం బట్టుకొందురు. ఎంతదవ్వుల కఱిగినను మార్గమున మూఁగినసౌరభము కాంచనమాల యీవైపునకుం జనియె, రండు పట్టుకొందు మని తెలుపుచున్నది కాన దాఁగికొనువారలును తమతెగలోఁ జేర్చుకొనరు అని జననితోఁ జెప్పుచున్నది. ఇతి = అని, రుదంతీం తాం=ఏడుచుచుండునట్టిదానిని, తన్మాతా=దానితల్లి, హసితవదనా=నవ్వుదేఱుమోముగలదై, ముహుః=సారెకు, చుంబతి=ముద్దుకొనుచున్నది. తాను స్త్రీరత్నమగుటంజేసి తనకన్నులు చేరలకెక్కువయై యుంట కడు సౌందర్యవతి యగుటకుం దార్కాణ యని యెఱుంగక ముగుద యగుటంజేసి యిటు లాడుటకు లేక పోయితి నని ఖేదపడుచున్న దేమి దీని మౌగ్ధ్యమని తల్లి దానిని దానియొక్క యక్కునకు ముద్దిడుకొనుచున్నది. ఇట్లే తక్కినవియు నూహించునది.

అని వచించి యుద్దిష్టకార్యంబు సాధింపం బోతివి. అది విని యాకాంచనమాల తల్లి కడు సంతసించుచు నిట్టిరసికకులావతంసంబునను రాగంబు వడసినం గదా యీ కాంచనమాలరూపరేఖాదులు సార్థంబు లగును ఇతనియుక్తిమాధుర్యంబు కరం బరుదై తోఁచుచున్నయది. ఇంతదనుక నీయాతివిలోభనీయాకృతికిం దగినవాఁడు రసికవతంసుండుపలబ్ధుం డగునా! యని చింతం గూరుచుండు నాదు మానసంబునం గలిగియుండు వ్యాకులభావం బిప్పుడు నివర్తించినయది. ఇట్టిసరసాగ్రేసరులు తమతమ రూపౌదార్యాది గుణంబులఁ దద్దయు నుద్దియగుముద్దుగుమ్మలయందు ననురాగపూరితాంతరంగులు గాక పోరు ఉండనిమ్మాచింత దీని కఠినవయౌవనంబు సంప్రాప్తం బయినయనంతరము గదా సలుపవలయు. అందు కింకను రెండు మూఁడు వత్సరంబులు గడవవలసియున్నవి. ఆకాలమునకుం జూచుకొందము. అని యిట్లు చెప్పుకొనుచుం దనకూఁతు నూరడించె. ఓకవికులావతంసమా భవదనుగ్రహంబున నాయతిశయము సయితమిప్పుడె సమకూరినయది. దానికి ఫలంబుగ మాప్రియసఖియుం దనురాగంబుం గైకొని కంచుకవతిప్రార్థనం బంగీకరించి తదీయమందిరంబును భవదీయపాదకమలరజః పరిపూతంబు గావింపుము.

కాళిదాసుఁడు. ఓకాంతాతిలకంబులార! మీపలుకులవలనకరంబు సంతసం బందితిని. ఆనాఁడు భువనేశ్వరీపాదవందనాభిరక్తివైశంబ వచుచున్నవాఁడం గాన బాగుగ నిరూపింప ననువుపడకపోయె. ఆబాలికావతంసంబె యిది యని నిర్ధారణ సేయంజాలక సంశయాక్రాంతమానసుండనై యుంటిని. రూపరేఖావిలాసంబులం బరస్పరసమానభావంబునం బరగుబాలికామణు లెందఱో యుందురుగదా! ఆబాలికావతంసంబె యిది యగుటవలన నాకుం బరమామోదంబు సమకూరె. దీనితల్లి కంచుకవతి దీని ముద్దుగొనుచున్నసాతిరేనా! దానివినయాదిగుణంబులకుం గడుసంతసించినాఁడ.

ంబునం గలకలంబు గల్గఁగా,,

కాంచనమాలసఖులు తిరిగిచూచి. భయసంభ్రమంబులతో,,

ఓసి ప్రియసఖి కాంచనమాలా! అదె కనుంగొనుము; భోజభూపాలుని శ్యాలకుండు కమలాలయాదేవీసహోదరుఁడు తురగారూఢుండై సమీపమున నుండు పురజనంబులఁ బ్రహరించుచు మనయుంటికడ కేతెంచుచున్నవాఁడు. ఇతఁడు కరము కఠోరుఁడు. రాజవల్లభుండు నగుటం జేసి తాఁ జేసినపనులకుం బదులు సేత యుండ దని గర్వంబుం గొనియుండువాఁడు. మఱియుం గామపరవశ్యుండై సుందరీసందోహంబునం బక్రమం బాచరించుచున్నాఁ డని వింటిము. వీఁడు మనకాంచనమాలం గాంచెనేని కాంతరపరవశుండై యవినయంబునకుం గడంగక పోఁడు. ఏమి సేయం జనును అక్కటా! యీదుస్తరంపు దుఃఖసముద్రంబునుండి ప్రియసఖి నెట్లు తప్పింపం జనును. ఏమి సేయుదము?

తురగాధిరూఢుండై రాజస్యాలకుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

రాజస్యాలకుఁడు. ఆత్మగతమున.

ఔరా! ఏమి యీచిత్రము! ఒకనిమిషకాలమునకు ముం దీశిశ్యాకన్యక నా కెమరయ్యె. అప్పుడు బాల్యంబు వీడకయుండినయీయండజయాన యిట్టు లొక్కయెడుగునన నభినవయౌవనోద్భేదసుభగ యగుట కర మబ్బురంబై యున్నది. అరయ దీనియౌవనాగమ మస్యాదృశంబు ఈపుండరీకాక్షికి శైశవంబునన యుండినదానికి నూచుచుండునప్పుడ,,

చం. ఉరమున నబ్బుమీఁదఁ గుచయుగ్మము కన్నుల దీర్ఘభావముల్,
సరగున నెచ్చెఁ, గన్బొమలు సారెకు వక్రము లయ్యె. నంతకుల్,
గరము వచోవిలాసములు గన్పడె వక్రము లోచు. మధ్యముల్,
బరమతనుత్వముం గొనియె. భారము లయ్యె నితంబబింబముల్.

అదియునుంగాక యీరమణీశిరోమణికి యౌవనవిశేషోద్భేదంబువలన నంగకంబులం గలిగిన గుణవినిమయంబు కరము శ్లాఘనీయంబైనయది. బాల్యంబు వీడుచుండ నేకపదంబునన తారుణ్యంబు గూడుచుండ నప్పుడు.

ఉ. తనుభావంబు గటీతటంబు దొరఁగం దాఁ గైకొనె న్గాఢ లో,
చనముల్ పావనిముక్తచంచలగతుల్ శ్లాఘించు నంగీకరిం,
చెను వక్షంబు సరోజకుట్మలయుగశ్రీరమ్యతం బూనె యా,
వన మీకాంతకు భాంగకంబులగుణవ్రాతంబు నే మార్పఁగన్.

ఇది లీలాదేవిసైరంధ్రి యగుకంచుకపతికూఁతురు కాంచనమాల. దీని బహుదినంబులుగ రాజకులంబునం దనవారితో మెలఁగుచుండువానిం గాంచుచు దీని రామణీయకంబున కచ్చెరువందుచు దీనినవయౌవనాగమసంప్రాప్తిఁ గోరుచుంటిని. మదీయభాగ్యబలంబునన కాఁబోలు నిది యిట్టిరమణీయావస్థం గాంచినయది. బహుకాలంబునకు నామనోరథంబు నీడేరె. దీని నాయింటికిం దోడ్కొనిపోయెద. ఈనగరంబున నాచేయంగదంగిన పనుల కడ్డముపల్కుట కెవ్వనికైనం దరంబగునే! ఏ నశ్వంబుం దిగి దీని నశ్వారూఢం గావించుకొని తోడ్కొని చనియెద. ఇట్లయిన నితరులు నన్నుం దటాయింపం జంకొందురేని నాప్రియురాలు వారికి హస్తగత గాకయుండునట్లు గాచుకొననగును. ఇది సామాన్యకన్య యగుటం జేసి యిట్లు సేయుట యంతగా నపరాధంబుగఁ బరిణమింపదు. నైతమ మనోరథంబు నెఱవేర్చుకొనదగు.

తురగంబుడిగ్గి. కాంచనమాలనెత్తి యశ్వంబుపైఁ గూరుచుండంబెట్టెను.

సఖులు. హాహాకారంబులు సేయుచు చేచాటుచేసికొని,,

ఓసి! మనముద్దుచిల్క బావురుపిల్లిపాతం బడియెనే! యిఁక నేమిసేయం గలవారము. ఈక్రూరకర్మునివలన విడిపింపనినాఁ డీముద్దుగుమ్మ యొడలు విడుచు. ఇందు జంపుసేయం జనదు. ఎగ్గు వాటిల్లు. కాన వైళంబ చని మనయేలికసాని లీలాదేవి కీయద్భుతంబు విన్నవించితిమేని యాదేవి కుతూహలపడి కాంచనమాలను గాంచం దనకడకు రప్పించుకొనును. అట్లయిన నీ క్రూరునినిరోధంబు మనసఖికిం బాయు. ఒండుపాయం బిందుపయోగింపదు. ఇందు మనలోఁ గొందఱు సని విన్నవింపం జనును.

అనుకొనుచు సఖులలోఁ గొందఱు నిష్క్రాంతలైరి.

కాంచనమాల. విన్ననైనమోముతో. కంపంబును భయంబును బెనంగొన. వాఁడి మిగులుచూపులఁ గాళిదాసునిం జూచి,,

ఉ. రాతిరి పోవు రేపకడ రాఁగలఁ దైర్యముఁ డుద్భవించుఁబో,
నూతనకాంతి తమ్మిసిరి నూల్కొనినవ్వును సూవె యంచు నీ,
భ్రాంతిని పంకజోదరనిబద్ధము షట్పది యాసఁ గాంచ నం,
భూతమదంబు హస్తి యొకపూనికి నబ్జిని సంహరించెడిన్.

కాళిదాసుండు. ఆత్మగతమున,,

ఈయింతి తానుడికినపద్యంబువలనఁ దాను దన కిష్టుండైన ప్రియునిసమాగమంబునకుం గుతూహలపడుచుండఁగా దన యిష్టార్థంబునకు విరోధంబుగ నీకష్టునిచేతం బడవలసివచ్చె నయ్యయో యేమిసేతు ననుభావంబు నాకు సూచితము గావించినయది. ఈదుర్వృత్తునిమదం బడంచి యీనాతి నీసంకటమువలన విముక్తం జేయ నగును.

ప్రకాశముగ,,

ఓరాజస్యాలక !

* శ్లో. చతురం తురగం పరినర్తయతః పథి పౌరజనా న్పరిమర్దయతః,
నహి తే భుజవీర్యభవో విభవో భగినీభగభాగ్యభవో విభవః.

---

* టీ. పథి = మార్గమునందు, పౌరజనాన్ = అడ్డముగావచ్చినపురజనులను, పరిమర్దయతః=ప్రహరించుచు, తురగం=గుఱ్ఱమును, చతురం = చాతుర్యముతో, పరినర్తయతః=ఆస్కందితము, ధౌరితకము, వల్గితము మొదలగునశ్వధావిశేషంబులతో నడిపించుచు, తే = ఇట్లు ప్రవర్తించుచుండునీకు, విభవః = ఇట్టివైభవము, భుజవీర్యభవః-విభవః=బాహువీర్యముచేత సంపాదించిన విభవము, నహి = కాదు. మఱి :— భగినీ భగభాగ్యభవః=నీతోడఁబుట్టినదానిభగము చేసినభాగ్యమువలననైన, విభవః=వైభవము. నీ విట్లు మార్గమున కడ్డమువచ్చినవారిం బ్రహరించుచు గుఱ్ఱపుస్వారిసేయు వైభవము నీకు నీబాహువీర్యమువలన నైనది గాదు. మఱి నీతోడంబుట్టినదానియం దనురక్తుండై యుండుభోజునియందుం గలదాక్షిణ్యవిశేషము. అనిభావము.

రాజ స్యాలకుఁడు. నెవ్వెఱవోయి, కాళిదాసునిం గాంచుచు. ఆత్మగతమున,

కట్టా ! వీఁడు నన్ను నిపుణంబుగ నుపాలంభించినవాఁడు. వీఁడు నన్నధిక్షేపించుట విని రథ్యాజనులు స్మేరముఖు లయి నన్నుం గాంచుచు నేగుచున్నారు. ఇంతకంటె నవమానం బేమి గలదు. వీనికి మాఱొడ్డితి నేని యింతకంటె మిక్కుటముగఁ బరిభవంబు గల్గుట నిక్కంబు. కాన వీనితో మాటలాడం జనదు. మఱియు నితఁడీయూర నుండు నేని నావంటిగర్వితులగర్వం బడంచుచుండు. వీని నేవిధినైనం దుదముట్టించుట యుత్తమంబు. అట్లయినం గాని నాగడంగినకార్యంబు నిరభ్యంతరంబుగఁ జరగదు. ఏవిధి వీనింజంపింతును.

చింత నభినయించుచు సోల్లాసముగ,,

ఆ ! చింతితార్థంబు నెఱవేఱుచుకొనుటకుఁ ద్రోవ దొరికినయది. ఇట్లగు నేని వీఁడు బ్రహ్మరక్షోహతుండై చచ్చు. ఇదియ కర్తవ్యంబు.

హస్తసంజ్ఞచే భటునిం బిలిచెను.

భటుండు ప్రవేశించి,,

ఆర్య ! యే మాజ్ఞ యిడెదరు?

రాజ స్యాలకుఁడు. భటునికర్ణంబునం గొన్నియర్థంబులు వచించి,,

ఓరి ! వైళంబ సని కార్యం బనుకూలింపం జేయుము.

భటుఁడు. అయ్యా ! మీయానతిం జరిపెదను. ముదలఁ గొనుచున్నాఁడను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

స్యాలకుఁడు. ఎదుటికి దృష్టులనిగుడ్చి.

ఇదె లీలావతీపరిచారికలు గొందఱు త్వరితగతిం జనుదెంచుచున్నారు. ఏలకో!

చింతం గూరుచుండెను,,

లీలావతీపరిచారికలు ప్రవేశించి. ఒండొరులతో,,

ఓసీ యిదేనటే మనకంచుకవతికూఁతురు కాంచనమాల!

ఏమే యీచిత్రము ! ఈనాటియుదయంబున మనము చూచినప్పుడు బాల్యంబున నుండినయది. ఇప్పు డిట్టితారుణ్యంబు నొందుట కరము చిత్రంబు గాదె ! దీనిం గాంచుచుండినప్పుడెల్ల కమలాలయాదేవిసహోదరుం డితండు శృంగారరసవశ్యంబుం జెందుచుండువాఁడు. వీఁడు దీనియౌవనాగమమునకుం బ్రతీక్షించుచుండినయర్థంబు రాజకులంబునం గలపరిచారికాజనంబునకెల్ల సువిదితంబు. ఇదియుఁ దగుసమయంబున నితనిచేతికిం దొరికె. లీలావతీసందేశంబుం జెప్పితిమేని యీనాతిని విడువం జాలక యుత్తలంపడు. ఎట్లైనను జెప్పక తప్పునే !

సమీపమునకుం జేరి,,

ఆర్య దేవి యగులీలావతి తనప్రధానసైరంధ్రిక కూఁతునకుం గాంచనమాలకు నసమయంబున వింతగ నభినవయౌవనంబు గలిగె నని విని యాకనకాంగిం గాంచం దలంచి దానిం దోడ్కొని రమ్మని మమ్ముం దఱ నంపియున్నది. దేవీనియోగం బనుష్ఠింపం జనును.

స్యాలకుఁడు. చింతతో ఆత్మగతమున,,

కట్టా! చేయలంతిం దొరికినబంగారము చేయిజాఱిపోవున ట్లున్నది. ఏమి సేయనగును. దేవియానతి దురతిక్రమణీయము. తదీయపరిచారికాజనంబునకుం దదాజ్ఞాప్రతిపాలనంబు నప్రతిషేధ్య మగు.

అనిచింతించుచూరకుండె,,

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఇదియ వీనిచేతినుండి తప్పించుకొనుటకుం దగుసమయము.

గుల్మమునుండి దిగ్గనుఱికి లీలావతీపరిచారికాజనంబుతోఁ గలిసికొనియె.

నియోగిజనులు కొందఱు ప్రవేశించిరి.

నియోగులు. ఈరాజస్యాలకుండు మనకుం జెప్పిపంపినరహస్యంబు నెఱప మన మియ్యెడ కేగుదెంచియున్నారము గాదా! వీఁడీపాపం బెవ్వనియందు జేయం దలంచినవాఁడో?

కాళిదాసునింగాంచి,,

ఎవ్వనియందని విచారింపనేల! యీమనోహరాంగునియందయని నిర్ణయింపం జను. వీఁడు రూపవంతులం జూచి యోర్వంజాలనివాఁడు. ఈతేజోవంతునెదుట గాఢాంధతమసంబు సూర్యునెదుటం బోలె రాజస్యాలకకృతం బగునికృతి యడంగక పోవునా! అయిన నతఁడుసేయుకపటంబు కడు దుస్తరంబు. ఎట్లయ్యెడినో! మనకుం జేసినయాజ్ఞ యనుష్ఠింపక తీరదు గదా!

కాళిదాసునిందరిసి,,

కవివరా! వందనము! ఈధారానగరంబున భోజభూపాలుండు తననగరంబున నుండువారిం గడుసమర్థులశిల్పివరులం గొని సకలజననయనమనోహరంబుగ నొకభవనంబు వినోదార్థంబుగ నిర్మించి దానం గ్రొత్తగ నీయూరికిం జనుదెంచినవారలం గని పిలిచికొనిపోయి యాతిథ్యంబుసేయ మమ్ము నియోగించియున్నాఁడు. మేమును బ్రతిసంధ్యము సంచరించుచు సాధువులం గనిపెట్టి తోడ్కొనిచని వారలకు విం దొనర్చుచుందుము. నీవు కవికుల వర్యుండవు. నిన్నుం బూజించితిమేని యీధారాపతి యొనరించినపని సార్థకం బగును. మాప్రార్థనం బంగీకరించి మావెనువెంట రమ్ము.

కాంచనమాలయు సఖియలును ఆత్మగతంబున,,

కట్టా! ఈ నియోగిజనులు రాజశ్యాలకునిదుర్ణయంబునకు లోనై యీమనోహరాంగుని బ్రహ్మరాక్షసునికి భక్ష్యంబు గావింపం గడంగి యుండెదరు. వీరలు చెప్పిన భవనంబు ప్రాంతరథ్యయం దున్నది. అది నిర్మించిన దాదిగ నచటకు పాంథులెవరు పోటున వాయింటం బరుండి దానిం గాచియుండు బ్రహ్మరాక్షసునిచేత భక్షింపంబడి మడిసి రని యిది యీయూర నెల్లరకుం దెల్లం బయినయది. భూతాధిష్ఠితం బైన యీమందిరంబునకుం గొనిచని యీకవిచంద్రునిం జంపం బోయెదరు. ఏమి సేయవచ్చు? ఈమన్మథోపమునికిం గలిగినదుస్తరంపుటిడుమ నెట్లు తొలంగింపవచ్చు. కట్టా! యిట్టి యాపదకుం బాల్పఱిచి విధాత యీతనియం దకార్యంబు సేయం గడంగె. దైవమా నీకఠోరచరితంబు నేమనంజాలుదును. నీ సేయం గడంగినపనులకుం బ్రతివిధానంబు లేక యున్నది. ఓయనాథరక్షకా! శ్రియఃపతీ! నీవ యీకవిం గావంగలవాఁడవు.

కాళిదాసుఁడు. ఓయధికృతులార! మీప్రార్థితార్థం బనుష్ఠింప నే సిద్ధపడి యున్నవాఁడ. పోదము రండు. ఆభవనం బనల్పశిల్పనైపుణసీమం బని విందు. దానిం జూడఁగోరిక నాకును గలదు.

కాంచనమాల. ఆత్మగతమున,,

ఆ! ఏమిసేయుదు? ఈకవివరుండు నియోగిజనులప్రార్థనకు సమ్మతించిన వాఁడు. ఈజగన్మంగళరూపనిర్మాణుని మొగంబుం గాంచనినాఁడు నే నీయొడలు దొరంగుట నిక్కంబు. ఈతని కేదేని యిడుమ దొడరిన నాప్రాణంబులుండవు. ఈ యభినవమోహనాకారునితో నయ్యెడకుం బోఁ జన.దని వచింతు నన్న నో ఈరాజ శ్యాలకునికిం గోపంబు గల్గు నని తోఁచుచున్నది. ఇందుఁ జేయంగలకార్యం బిది యని నాడెందంబునకుం దోఁపదు. ఈసుకుమారాకారునిం గూడనినాఁడు నాకాయంబు దురంతవేదనానికాయంబై యడంగుట నిక్కంబ.

లీలావతీపరిచారికలు. ఓసి! గాంచనమాల! దేవి నిన్నుం గాంచఁ ద్వరపడి యెడిని. పోదము రమ్ము.

అని దానిం దోడ్కొని చనిరి.

కాళిదాసుండు ఆత్మగతమున,,

కాంచనమాల దైవవశమున నీయవినీతునిచేతినుండి విముక్త యయ్యె. లీలావతీదేవికడకుం దోడ్కొనిపోఁబడియెడిని. కానం దదాజ్ఞానుసారిణి యై కంచుకవతి యాత్మతనూజాతయభీష్టార్థంబు నెఱవేర్పక పోదు. క్రమక్రమముగ నిది నాకు లభించు. ఇప్పుడు ప్రియావిరహవిక్లబం బయినమానసంబున నీకాంచనమాలం గాంచి యించుక యాశ్వాసంబుం జెందఁ నగు నని తలంచుకొనుచుండ విధి యీకాంచనాంగినిసయిత

మెడబాపుచున్నది. ఇప్పుడు ప్రతికూలప్రవర్తనంబున నుండువిధి యనుకూలప్రవర్తనంబు నకుం గడంగక పోదు. ఈనియోగిజనులు పిలుచుభవనంబునకుం జని యందు జరుగు కార్యంబులచేఁ గొంతప్రొద్దుపుచ్చెదను.

కాంచనమాలసఖి యులు. ఓసి మనప్రియసఖి! యీకవివల్లభునియం దనురాగం బుం జెందినయది యీ. ఇతని కేదేని యాప్రియంబు గల్గిన జీవితమునుసయితము పరిత్యజిం పం గడంగు. ఇప్పుడీకవివరునికిం గలిగిన యాడయన నితనికి రహస్యార్థంబు విన్నవించిన చోఁ దప్పించుకొనం గలఁడు లేనిచో బ్రహ్మరాక్షసునిపాలం బడును. మనలో నెవ్వతె యైనం గానసుసరించుకొని యాభవనంబుదనుకంజని యాయ్యెడ వేచియుండి తత్తి దొరకిన నితనికీకపటంబు విన్నవింపవలయు. ఇందు కీమధురవచనయ సరి.

రాజ స్యాలకుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పోని మ్మికాంచనమాల; రాజకులంబునననుండునది; నాకుం దొరకక పో వునే! ఇప్పుడు నాసేయంబూనినకపటంబునం గవిని పిలువుమార్చి మానసంబునకు సుస్వస్థతం గలిగించుకొనియెద. తదుచితసంవిధానంబు జరుపం బోయెద.

అనినిష్క్రాంతుండయ్యె.

కాళిదాసుఁడు.

చం. ప్రియను దలంచి మానసము పెక్కుతెఱంగులఁ గుందసాగె నా,
నియతికి నాత్మలో నిపుడు నెమ్మి యొకించుక యేని గల్గ దా,
ప్రియ మొకటైన లేక మది సంతతదుఃఖము వాయకున్న దిం,
తయు వనజాయతాక్షునికృతం బడలం బనిలేదు దీనికిన్.

కం. వనజాక్షునిదయ గల్గిన। ఘనతరదుఃఖాంబునిధిని గాల్వయుఁబో లెన్,
జనులు దరింతురు నా కతఁ।డనఘుఁడు శరణంబు గాక యన్యుఁడు గలఁడే.

ఇప్పుడు రాజనియోగిజనంబులతోఁ జని చిత్రసీమం బను పేరం బరగుభవనోత్త మంబుం గనుంగొనుచు రాత్రి పుచ్చెదను.

అని నియోగిజనంబుతో నిష్క్రమించుండయ్యె.

కాంచనమాలసఖులు. ఈమధురవచన కవివెంట నరుగుంగాక. మనమందఱము గృహంబులకుం బోవుదము.

అని యందఱు నిష్క్రమింతురైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత్రప్రకరణమునందుం
షష్ఠాంకము ముగిసెను.

శ్రీరస్తు.

శ్రీ.

కాళిదాసచరిత ప్రకరణము.

సప్తమాంకము.

భోజభూపతియు లీలాదేవియుం బ్రవేశించుచున్నారు.

భోజుఁడు. దేవీ ! నీ విప్పుడు వింత యైనలేనగవుతోఁ గనుపట్టుచున్నావు. దీనిం గాంచ నీముఖసారసంబువలన నేఁ గ్రోలం దగుశ్రవణామృతం బొండు గల దని తోఁచుచున్నది. అట్టి దేదేని యుండిన వీనులకు విం దొనర్పుము.

లీలాదేవి. స్మితముగావించుచు,,

ఆర్యపుత్ర ! భవదీయం బగువదనారవిందంబు మందహాససుందరంబై యొప్పునది యిప్పు డీషత్సంశయాకులం బగుచుండుటం గాంచిన మీరు న న్నే దేనొకయర్థం బడుగం దలంచినట్లు సూచితం బగుచున్నది.

భోజుఁడు. దేవీ ! నీతర్కం బుపపన్నంబ. కొన్నిదినంబులనుండి యొకవింత కాంత నానయనపథంబునం దగులుచున్నది. అది మనసైరంధ్రి యగుకంచుకపతికూఁతురు కాంచనమాల యని యూహింపం దగియున్నను దానికూఁతురు శైశవంబునన యుండునది గాన నాసంభావన యసంభావితంబై కనంబడుచున్నది. ఆకాంత యెవ్వతెయో యని సంశయించుచున్నవాఁడ.

లీలావతి. లేనగవుతో,,

ఆర్యపుత్ర ! ఆవింతకాంత యెవ్వతె యని మీ రనుకొంటిరి.

భోజుఁడు. దేవి ! అది కాంచనమాలయే యని నిర్ణయించుకొనియుండెదను. కాంచనమాల యయ్యోనేని యిప్పుడ తరుణియయి చూపట్టం గతంబు లేదు. కాన సంశయించెదను.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! మీరూహించిననిశ్చయంబు యథార్థంబ.

భోజుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో,,

దేవి ! యేమి యిది ! అది కాంచనమాలయేనా ! అ ట్లైన దాని కఠినవయోవ వాగమం బకాలంబున నెట్లయ్యె ?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! ఒకమహౌషధివలన నది లభించినయది.

భోజుఁడు. ఆశ్చర్యంబుతో,,

దేవీ! యిది కడు చిత్రమై యొప్పుచున్నది. అట్టిమహాత్మ్యం డగుకవివరుం డెవ్వండో! అకాలంబునన యీవసాగమము గలుగునట్లు వచించిన యామహాత్మునివాక్సిద్ధి నేమందును! ఈవృత్తాంతంబును సాకల్యముగఁ దెల్పుము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! విన్నవింతు వినుండు.

అని రాజు చెవిలోఁ జెప్పెను.

భోజుఁడు. దేవీ! నీచెప్పినకవి కాళిదాసుండై యుండనోపు! కానివాఁడితని వచనంబుల నర్థంబును వర్తించుట యెక్కడిది? అట్టి వాక్సిద్ధి యాతనికే గలదనియే నెఱుంగుదును.

ఇతనిం గాంచం గోరి బహుదినములుగ నేఁ బ్రయత్నించుచున్నవాఁడ. ఇట్లుండ నేను నామంత్రి యగుసార్వబుద్ధిసాగరుండు నొకనాఁడు వేషాంతరధారులమై నగరపరీక్షార్థంబు పణ్యవీధిక నరుగుచు నం దొకమాంసాపణముదగ్గఱ సన్యాసి నిలువం బడి పలలము బేరమాడుచుండుటం గాంచి ఆ! మననగరమందు నిట్టియధర్మము జరుగుచున్నదిగదా! యని యచ్చెరువందుచు నతనివృత్తాంత మారయం గోరి యాతనిం జేరి నే ని ట్లంటిని.

* శ్లో. భిక్షో మాంసనిషేవణం కి ముచితం,,

అని యడుగఁగా నతఁ డి ట్లనియెను.

† శ్లో. కిం తేన మద్యంవినా,,

అనఁగా నితం డింతటితో నుండువాఁడు గాఁడు; మద్యంబునను బ్రియంబు గలిగియున్నాఁడు. ఆ! ఏమి వీని సన్యాసప్రకార మని యనుకొని యి ట్లంటిని.

‡ శ్లో. మద్యం చాపి తవ ప్రియం,,

అనఁగా నతఁడు,,

§ శ్లో. ప్రియం మహో వారాంగనాభి స్సహ,,

---

* భిక్షో = ఓరిసన్యాసీ! మాంసనిషేవణం = మాంసభోజనము, ఉచితంకిం = యుక్తమాయేమి?

† మద్యంవినా=మద్యములేక, తేన=ఆమాంసముచేత, కిం=ఏమియుపయోగము.

‡ తవ=నీకు, మద్యంచాపి=మద్యముసయితము. ప్రియం = ప్రియమా!

§ వారాంగనాభిస్సహ = వారాంగనలు ప్రతోఁగా నేషించినది వారలతోఁ గలసి త్రాగుట, ప్రియమహో=ప్రియము:

అనెను. అది విని నేను మనంబున మద్యపాననిరతునికి వారాంగనారతియు నత్యంతప్రియంబు గాకపోవునే యని తలంచుచునట్టి వారాంగనారతి ధనాఢ్యునికే కాని భిక్షుకునికెట్లు దొరకంబోవు నని శంకించుచు నాతనితో,,

* శ్లో. వారస్త్రీరతయే కుతస్తవ ధనం,,

అని యడిగితిని. అందు కాతఁడు,

† శ్లో. ద్యూతేన చౌర్యేణవా !

అనఁగా నే నతనిపలుకులకుఁ గడు నెవ్వెఱపోయి మనంబున నితని కీభిక్షువేషం బెక్కడ? చౌర్యద్యూత వారాంగనాసంగమమద్యపానమాంసభక్షణంబు లెక్కడ? బ్రహ్మవిద్యాపరిశ్రమమున కుచితం బగునీపావనాశ్రయమును స్వీకరించుట కిదియా ఫలంబనుకొని యి ట్లంటిని.

‡ శ్లో. చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతాఽస్తి భవతః,,

అని యడుగఁగా నతఁ డి ట్లనియె.

§ శ్లో. భ్రష్టస్య కావా గతిః,,

అనఁగా విని యది యేను మున్ను సన్యాసి యొకండు కాంతానురక్తుండై యాశ్రమాచారభ్రష్టతం జెంది బ్రహ్మానందాధిరాజ్యపదవీచ్యుతియు సంసారసుఖసంప్రాప్తివిరహంబును గాంచి రెంటికిం జెడినరేవణయై యుండ నదిసూచి తద్వృత్తాంతం బరయం గోరి కవిసంఘంబున కీసమస్య యొసంగినాఁడ. ఆసమస్యార్థంబును నాతం దెల్పి మనకవులలో నెవ్వఁడేని యిట్లు వేషాంతరధారియై వచ్చి నా కీయర్థం బెఱిగించెనో! యని సంశయించుచు నాయర్థం బార్యబుద్ధిసాగరునితోఁ జెప్పఁగా నతండు రాజా నీ

---

* వారస్త్రీరతయే = వారకామినులతో రతిసేయుటకు, తవ = నీకు, ధనం= ద్రవ్యము, కుతః=ఎట్లుదొరకును ?

† ద్యూతేన = మధ్యాహ్నమందు జూదమాడుటచేతను, చౌర్యేణవా = రాత్రివేళల దొంగతనము చేయుటచేతను సంపాదించెదను.

‡ భవతః=నీకు, చౌర్యద్యూతపరిజ్ఞతా=దొంగిలించుటయందును, జూదమాడుటయందును, పరిజ్ఞానము, అస్తి=కలదా !

§ భ్రష్టస్య=వర్ణాశ్రమాచారమువలనం జెడినవానికి, గతిః=గతి, కావా = ఎది. వర్ణాశ్రమాచారపరిభ్రష్టుని నెవ్వరు నాదరింపరు గాన నట్టివాని కీరీతి గాక లోకయాత్ర జరుపుకొనుటకు గతి యే మున్నది ?

సభయం దీపాటిసమర్థుం డగుకవి లేఁడు. ఇతఁడు క్రొత్తగ వచ్చి చేరియుండం జనును. నీయొనర్చిన యూహాయు పపన్నం బైనయదియ. అయిన నిప్పు డితని నింతటితో నొప్పరికించి యుండినం గొన్నిదినంబులకు వాస్తవాకారంబుతో వెలువడకపోఁడు. ఇట్టి మహాకవి భవత్సందర్శనంబునకు రాక మానఁడు. అనఁగా నేను మనంబున నీవిద్యా వంతుం డెవ్వఁడో ! మన్మనోగతార్థంబును దెల్పినవాఁడు. ఈయర్థంబు విచారించి యిదిసత్యం బగునేని యితని మహాకవి యగుకాళిదాసుండుగా నెంచవచ్చునని తలంచు కొనుచుం బోయి కొన్నినాళ్లకు గూఢచారులవలనం బూర్వ మేను గాంచినభ్రష్ట సన్యాసి మద్యపానాదిరక్తుండై యుండుటయు నెఱింగి సత్యంబుపల్కనకవివచనం బులఁ దలంచుచు నాతనిపునస్సమావేశమున కువ్విళులూరుచుండువాఁడను ; బహుతర ప్రయత్నంబులు సల్పియు సఫలమనోరథుండఁ గాకయుండెద. ఆనాఁడు పణ్యవీధిక యందు గానంబడినవాఁడె కాంచనమాలయం దీకడునబ్బురంబుం గాన్పించినాఁ డని తోఁచెడిని. నీ వీకాంచనమాలను రప్పించుకొనఁగానే యాకవియెక్కడకేగెనో ! ఎవ్వరి కైన విదితంబె ?

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర ! భవదీయస్యాలకుండు కమలాలయాసహోదరుండు వానినికృతిమెయి బ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బగుచిత్రసీమం బనునూతనభవనంబునకుం దదధికృతులంగొని తోడ్కొనిచనియె నఁట.

భోజుఁడు. ఉద్విగ్నుండగుచు,,

కట్టా ! ఈకఠినచిత్తుండు కవివరుని సమయించి యీలోకంబున భారతీవిలా సంబుమాపం గడంగినవాఁడు. వీనికంటెఁగడుఁ గష్టుండును గలఁడె ? ఇప్పటి కాక విగతి యేమయియుండునో !

ఒకసుందరి ప్రవేశించి. దేవి ! జయంబగుంగాత. నీకుం గాంచనమాలయందుఁ గరము ప్రీతి కలదుగాన దానిసేమంబు నీకు విన్నవింపం జనుదెంచితిని.

లీలావతి. సంతోషముతో,,

ప్రాణనాథ ! ఈ మధురవచన నుడివినవచనంబులచేఁ గవివరుండు జీవించి యున్నాఁడని యెఱుంగం జనును. మీ కతనిం గాంచం గల్గు.

సుందరిం గాంచి,,

ఓమధురవచనా ! నీవు కవివృత్తాంతం బారయ నాతనితోఁ జిత్రసీమంబునకుం జని యున్నట్టు లాకాంచనమాల వచియించె. ఆమందిరంబునం జరిగినవృత్తాంతంబుఁ దెల్పుము.

మధురవచన. దేవి! కవికులచంద్రుం డగునామహనీయునిమహిమ యింతింతని చెప్పం దరంబు గాదు. స్వాలకచోదితు లయి నియోగిజను లాకవిని నికృతి మెయిం జంపంగడంగి వినయంబుఁ గాన్పించుచు నాబ్రహ్మరాక్షసాధిష్ఠితం బైననూతనమందిరంబునకుం గొనిపోయి యాతిథ్యం బొసంగి మృష్టాన్నపానాదులఁ బరితృప్తునిం గావించి మహోర్ధ్వశయనంబునం బరుండం జెప్పి చనిరి. ఏను నాకవి పరుండినశయనంబుసమీపంబున స్తంభాంతర్హితనై యామందిరంబులోన నితరులకెఱుకపడకుండం గవివృత్తం బరయం గోరి నాప్రాణంబు లాకవివరుండు గావం గలఁడని ధైర్యంబుతో నుంటిని. అట్లుండం దొలిజామున,

ఉ. జుంజుఱుపల్లవెంట్రుకలు జొల్లు దొరంగెడునల్లసృక్వ ణూ,
యంజనశైల మట్లు నలు పారుమహోన్నతమైనకాయముం,
గుంజరదంతకుంతసమఘోరతరాకృతి దీర్ఘదంష్ట్రికల్,
పంజులఁ బోలుకన్నులు నభస్థితి నొప్పెడురక్కసుం డొగిన్.

కవి యుండుచోటికిం జనుదెంచి యోరీ! నేను బ్రహ్మరాక్షసుండను; ఈగృహంబుం గాచియున్నాఁడ. నానుడివినసమస్యలకుం దగునుత్తరంబీనినాఁడు నిన్నుం జంపుదు. ఇట్టీమందిరంబునం బడవులంబట్టి నాచేత మడిసినవారల లెక్కింపం దరంబు గాదు. నీవునట్లు నాచే భక్షితుండవు గాఁబోయెదవు సుమా! నాకుత్తరంబీఁగలవా! నుడువుము. అని యిట్లు సెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు.

శ్లో. సర్వస్య ద్వే,, అనినుడివెను.

భోజుఁడు. ఓదేవి! యిది పాణినిముని రచించినయష్టాధ్యాయియం దనిమిదవయధ్యాయంబునందలి మొదటిపాదపు మొదటిసూత్రము. ఈవ్యాకరణసూత్రము వీప్సాఉభీక్ష్ణ్య వర్జనాద్యర్థంబులందుం గొన్నిశబ్దములకు శబ్దస్వరూపమునకంతటికిని ద్విరుక్తి గలుగు ననునర్థంబు దోఁపింపం జెప్పంబడినది. దీనికి లౌకికార్థంబు సుయోజితముగావించివచింపవలయు నను నుద్దేశంబుచే సమస్యగా నీఁబడియె. దీని కతం డేముత్తరం బొసంగంగలవాఁడో! యూరయ నగు. మధురవచనా! అనంతరం బేమయ్యె? వచింపుము.

మధురవచన. మహారాజ! ఆకవి యారాక్షసు నించుకేనియు పరకుసేయక తక్షణమే యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. సుమతికుమతీ సంపదాపత్తిహేతూ,, అని.

భోజుఁడు. ఔర! ఆవ్యాకరణసూత్రమునకు లోకవ్యవహారానుగుణముగ నర్థయోజనంబు గల్పించి తదనురూపముగ సమస్యాపూరణంబు గావించిన యీకవివరునిబుద్ధిచతురత కరము మెచ్చందగినది. అంత నేమయ్యె?

మధురవచన. మహారాజ! ఆరాక్షసుండు కవి వచించినప్రత్యుత్తరంబు విని తప్పాడేమియుం జెప్పక చని రెండవయామంబున వెండియుం జనుదెంచి యాతనిం జేరి రోరీ! యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపు మట్లు సేయనినాఁడు నిన్ను భక్షించెదను. అని యిట్లు సెప్పె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. వృద్ధో యూనా,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! ఇదియుం బాణినిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనులు వృద్ధసంజ్ఞ వక్కాణించిరి. యువప్రత్యయాంతశబ్దముతో సమాసముం బొందిన గోత్రప్రత్యయాంతశబ్దము శేషించు ననునర్థంబు గలయిది యేకశేషాధికారమునం దున్నది. దీనికిని లౌకికార్థయోజన మతం డెట్లు గావించెనో! ఇట్టివిషమంబు లందుఁ గదా! కవివరులబుద్ధి ప్రకటితము గావలయు. మధురవచనా! అందు కాకవి యేమి ప్రత్యుత్తర మొసంగె?

మధురవచన. మహారాజ! అతని బుద్ధివిశేషం బసాధారణంబు. అవధరింపు మారక్కసునినోట మాట వెడలుడు నప్పుడ యతండు వచియించె.

కవి. శ్లో. సహపరిచయా త్త్యజ్యతే కామినీభిః,, అని.

భోజుఁడు. శ్లాఘించుచు,, ఆకాశమునలక్ష్యమొనరించి,,

భళిర! ఓకవీ కవియనుశబ్దంబు నీకే తగును. బాగుగ దెలిసింగి పల్కితివి. ఓ మధురవచనా! ఆకవివృత్తంబు వినంబయింబయిం కుతూహలం బయ్యెడిని. వచింపుము.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసుం డది విని మిన్నక చని మూఁడవ యామంబున వెండియుం జనుదెంచి కవింజేరి యీసమస్యను సయితము పూర్ణము గావింపనినాఁడు నిన్నుం దినక పో నని యి ట్లనియె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. స్త్రీ పుంవచ్చ,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! ఇదియు నచ్చోటిసూత్రమే! గోత్రప్రత్యయాంత మగు స్త్రీవాచకశబ్దము యువప్రత్యయాంతముతో సమాస మగునపుడు శేషించు. అది హేతువుగా నాగోత్రప్రత్యయాంతము పుంలింగశబ్దమువలె నగును. అనునర్థంబు గలది. కవి తనబుద్ధికౌశలంబున నె ట్లర్థాంతరయోజనంబు చేసెనో తెల్పుము. దీనికిని లౌకికార్థయోజనంబు సుకరంబు గాదు.

మధురవచన. మహారాజ! ఆబ్రహ్మరాక్షసునినోట మాట వెడలుటయ తడవు గాని కవి వచించుట కొకించుకయు నాలస్యంబు లేకుండె. అట్లు చెప్పినంత నుఁ గవి యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. ప్రభవతి యదా తర్హి గేహం వినష్టం,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! యిట్లు వ్యాకరణసూత్రమునకు సంగతమగు లౌకికార్థయోజన మొనరింపఁజాలరు గదా! కలంతులకగునే! కడుమహనీయుం డనంజను. అంత వారలవృత్తం బెట్లు ముగిసె.

మధురవచన. మహారాజ! అప్పుడు కవిపల్కులువిని యాపాలసుఁడింకి యేమి యు ననక చని నాల్గవజామున వైళంబ సనుదెంచి కవిం జేరి యోరీ! మను క్తంబగు సమస్యాత్రయమును పూర్ణము గావించితివి. ఇఁక నొకటి గలదు. దానికి సయితము సంగతార్థంబుగ వచించితివేని భవదభీష్టార్థంబు సమకూర్తు. లేనినాఁడు నిన్ను భక్షింతును. అని యిట్లువక్కాణించె.

బ్రహ్మరాక్షసుఁడు. శ్లో. ఏకో గోత్రే,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! యిదియు నాపాణినిసూత్రమే. అపత్యప్రత్యయములు పెక్కు చోటం జెప్పఁబడినది. గోత్రార్థంబున నపత్యప్రత్యయములు పెక్కులు రావలయునేని వానికిఁ బదు లొక్కటియే వచ్చు నని దీనియర్థము. దీనికిం గవి వచించిన దేమి?

మధురవచన. అట్లు బ్రహ్మరాక్షసుండు వల్కఁగాఁ గవి మందస్మితసుందరవద నారవిందుఁడై కవి యిట్లనియె.

కవి. శ్లో. * ప్రభవతి పుమాన్ యః కుటుంబం బిభర్తి,, అని.

భోజుఁడు. ఓసి! యేమి యీకవిచతురత! ఒకయర్థంబునకు మఱియొకటి వెదు దీయకుండం జెప్పినవాఁడు. ఇట్టి వాగ్బ్రహ్మంబు గలకవియందు స్యాలకునికిం గాక యితరునికి నరహంతకునైన దయారసంబు గల్గక పోవునే! అనంతర మాబ్రహ్మరాక్షసుండు కవియం దెవ్విధిఁ బ్రవర్తించినవాఁడు?

---

* సర్వస్య ద్వే, ఇత్యాదులకులౌకికార్థము.

టీ. సర్వస్య=సమస్తమునకు, సంపదాపత్తిహేతూ = సంపదలకును విపత్తులకును గారణములైనవి, సుమతికుమతీ = మంచిబుద్ధి చెడుబుద్ధులనునవి, ద్వే = రెండు.

యౌవనసహపరిచయాత్=యౌవనముగలవానితోఁ బరిచయముసల్పుటవలన, కామినీభిః=స్త్రీలచేత, వృద్ధః=ముసలివాఁడు, త్యజ్యతే=విడువంబడును.

స్త్రీ=ఆఁడుది, పుంవచ్చ=పురుషునివలె, యదా=ఎప్పుడు, ప్రభవతి=పెత్తనము దీర్చునో! తత్ గేహం=ఆ యిల్లు, వినష్టంహి=చెడిపోయినదే.

గోత్రే=కులమునందు, యఃపుమాన్ = ఏపురుషుఁడు, కుటుంబం=కుటుంబమును, బిభర్తి=భరించునో; ఏకః=అట్టివాఁడొక్కరుఁడె, ప్రభవతి=కుటుంబమున సమర్థుఁడగుచున్నాఁడు.

మధురవచన. దేవ! వినుము. అంత నాబ్రహ్మరాక్షసుండు వినయంబు మెఱయఁ గవివరుం గనుంగొని యోమహాత్మా! యేను భోజభూపాలుండు [illegible] నిర్మించుకొనిన యీయింటం బ్రవేశించి యీసమస్య లడిగి వానిం బూర్తిసేయ వలంతులు గాకయుండ నట్టివారి నెల్ల భక్షించితిని. నాసమస్యలభావం బెఱింగి ప్రకటంజేసి నీయందుఁ గరం బనురాగంబుం గొంటిని. నీయభీష్టార్థం బేదేని సమకూర్పం గడంగి యున్నాఁడ. నీకార్యం బొనరిచ్చి కృతార్థతం గనం దలంచెదను. అని సవినయంబుగం బ్రార్థింపఁ గవియు రాక్షసుం గాంచి యిట్లనియె. ఓభూతనాయక! నీ కీభూతలంబునం జరుగుచుండువృత్తంబు లెల్లనారయుచుం దెలిసికొనుచుండుదివ్యజ్ఞానంబు గలదు గదా! నాప్రాణదయిత యగుమధుమంతపురాధీశుని పుత్త్రి మదనసేన నన్నుం బాసి పోయినవిధంబును నీకుం దెలిసినది యే! ఆకన్యకావతంసం బిప్పు డెయ్యెడ నున్నదో నీదివ్యజ్ఞానంబున నెఱింగి నాకుం దెల్పుము. ఇదియ నాకు నీవు సేయఁదగునుపకారము అనిన నప్పుడ యంతర్హితుండై యారాక్షసుండు మఱునిమిషంబున,

సీ. పరిణతకేతకీపరిపాండుదుర్బలరమణీయతరకపోలములదాని,
ధూళిధూసరము లై తూఁగుముంగురులతోఁ గడు విన్ననైన మొగంబుదాని,
కరుణరసంబె యీకనకాంగి రూపున వెలసెనో యనునట్లు వొలుచుదాని,
విరహవ్యథాభారవివశతావైచిత్రి యంగకంబులఁ బొలుపాఱుదాని,

గీ. జీర్ణమై కడు మాసినచీరదానిఁ। గంతుఁ బాసినరతియ నాఁ గ్రాలుదాని,
భూభువనలక్ష్మి యే యనఁ బొలుచుదానిఁ। దెచ్చె నొకరూపసారయౌ మచ్చెకంటి.

దేవ! వినుము.

ఉ. ఆరమణీయగాత్రిసొగ సారసి చూడ సరోజవాసినీ,
భారతులందు దేవపతిభామినియందు సుమాస్త్రరాణియం,
దారఁగ నుండఁ బోల దన నచ్చర లెంతటివారు తన్నవో,
దార మనోజ్ఞవైఖరికి ధారుణిఁ గాంతలు సాటిలేరిటన్.

దారుఫలకాశయితయై భూతనాథసమానీత యయినదాని నాకాంచనాంగింగని కవియు నవిరళబాష్పధారలు నయనకమలంబులం దొరంగ నిట్లనియె.

ఉ. కామిని నీవు నాకొఱకుఁ గాఱియ నొందుచునున్నదాన వా,
కామనిశాతబాణహతిఁ గన్నియ యీవిధి స్రుక్కుచు న్నవో,
ద్దామవియోగదావశిఖిదాహముఁ గాంచుచు నుండె దయ్యయో,
భామిని యిట్లు నీవు పడుపాటులు సూచి సహింప లే నెదన్.

అని చెప్పి బ్రహ్మరాక్షసునిం గాంచి యోభూతనాథ! యీకామిని నిరంతరవ్రతంబు సలుపుచుం గడు డస్సి శ్రమాకుల యయి నిదుర గూరుచున్నయది. ఇది యెయ్యెడ నీ కుపలబ్ధ యయ్యె? అని యడిగిన నారక్కసుండును గరూశపతిపురంబున నొకమనోహరోద్యానంబునందు నా కీమచ్చెకంటి దొరకినయది. అనినం గవియు నోభూతనాథ కరుణించి యీకాంచనాంగి నంద విడియింపుము. ఆకరూశాధిపతి మజ్జనకునిచేత సుశిక్షితుం డగుటం జేసి తనయుం దిష్టపడని కామినులం దన్యాయం బాచరింపఁడు. ఈ యంగనయు నచటం జేరినకతంబున నామనంబు గొంత దనుక నాప్యాయితం బగుచున్నది. అతం డన్యాయ మాచరింపఁడు గాన నిట్లు చౌర్యంబునం దెచ్చుట తగదు. ఎల్లరకు సువిదితంబగునట్లు దెప్పింపం గలను. దీనిం దీసికొని పొమ్ము. పూర్వమిది యున్నచోటన యుంచుము. అని ప్రార్థించినంతన నాకాంచనాంగిం గొని రక్కసుండు సనియె. వెండియుం గడువేగిరంబ ప్రవేశించి యారాక్షసుఁడు కవిం గాంచి యోమహాత్మ! నీకు నొండుప్రియంబు సేయం గలను. అద్దానిని వచింపుము. అనినం గవియు రక్కసుం గాంచి యోరక్షోనాథ! నీవు నాయందుఁ గరుణ గలిగి యుంట నిక్కంబేని యీమందిరంబుం బాసి చనుము. ఇదియ నాకుం గావలసినవరంబు. అనిన నట్లయగుంగాక యని యాబ్రహ్మరాక్షసుండు సనియె.

ఇంతలోఁ దన్మందిరాధికృతులు తలుపులు దెఱచుకొని వచ్చి యాకవి జీవించి యుండుట కచ్చెరు వందుచు నాతనిమాహాత్మ్యంబు వర్ణించుచు నతనికి వందనంబులు సల్పి యిట్లనిరి. ఓయయ్యా యింతదనుక నీయింటంబరుండి జీవించినవారు లేరు. నీవొక్కరుండవ బ్రతికితివి. బ్రహ్మరాక్షసునివలనం దప్పించుకొన్నవాఁడవు. ఈగృహంబు భోజభూపతి వినోదార్థంబు గట్టించినది. కట్టిన దాదిగ భూతాధిష్ఠితంబై యుండినకతంబున నామహీపతి యీగృహంబుం బరదేశాగతుల కాతిథ్యంబు సేయుట కేర్పఱిచినవాఁడు. ఏమహాత్మునివలననైన నీయనిష్టంబు దొలంగునో యని తలపోయుచుండు. ఈబ్రహ్మరాక్షసునిం దోలి రాజుకడ బహుమతులు వడయుకోరికతో ననేకులు మంత్రశాస్త్రపారంగతులు సనుదెంచి యీభూతంబునం బాఱఁదోలం గడంగి వానిచే భక్షితులైరి. నీవు దానిం జయింపక జీవించియుండవు. ఈవృత్తాంతంబు రాజెఱింగెనేని కరము నిను సన్మానించు. అని చెప్పుచుండఁగాఁ గవియు వారల వీడ్కొని యామందిరంబుం బాసి పోయె. నే నామందిరంబుం జొచ్చి యచటి యధికృతులును బరిచారకులును సనినయనంతరము కవితో మాటలాడెందలంచుకొనుచు వారలు సనిన వెంబడిన యాబ్రహ్మరాక్షసుండు రాఁగా నచ్చవు పడకయుండి యింతలో నదియు మరలి పోఁగా నిఁక నీకవికి దీనివలన భయం బుండదని తలంచి వృత్తాంతం బారయ నిగూ

థత్వంబున నుంటిని. కవి సనినయనంతరమును నేను వారలకుం గానంబడినచో నాయుం దన్యథాబుద్ధిం గావింతు రని యెంచి న న్నగపఱచుకొనకయ యొదిగి యొదిగి కంబం బులమఱువునన యాయిల్లు వెడలి వచ్చితిని. ఇట్లగుటం జేసి కవికిం గాంచన మాల యిల్లు సూపి యతనిం దోడ్కొనిపోవుట కనువుపడ దయ్యె.

భోజుఁడు. కుతూహలముతో,,

ఓమధురవచనా ! యిప్పుడు కాంచనమాల యెయ్యెడ నున్నది ?

మధురవచన. దేవ ! భవదీయస్యాలకునికి భయంపడుచు నీలీలావతి దేవి సన్నిధానంబునన యున్నది. అతండు దీనిం దనకడకు రప్పించుకొనం దనవలన నైనంత దనుకనుపాయంబులు వన్నుచున్నవాఁడు. దేవిసన్నిధానమువలన నిర్గమించె నేనిం గాంచనమాల యతని మాయాజాలంబునం దగులుకొనక పోదు. ఆకారణమునన దేవి యుం దాని నెడబాయదు.

భోజుఁడు లీలావతిం గాంచి నవ్వుచు,,

ఓదేవి ! కాంచనమాలం దప్పించుటకును దర్పసారు నతిసంధానంబొనర్చను దగినయుపాయంబుం బన్నవలసియున్నది. ఇందుకు నాకుందోఁచినది చెప్పెదను. వినుము. నాకడ నడపంబుంబట్టునర్జునుం డనువాఁడు కరము చతురుండు. కాంతలు సేయువిలాసంబుల నభినయించుటయందు వానివలె నెట్టి దిట్టలును శక్తులు గారు. వానిప్రాయంబును గాంచనమాలప్రాయంబుతో సమాన మయినయది. వానికిం గాంచ నమాలవేషంబు జేసి యది సమ్మతించినట్టులు స్యాలకునికడ కంపినం గాంచనమాలకుం గలిగిన నిర్బంధంబువాయు. ఇదియ చేయందగినపని. వాఁడు నాకు మఱఁది గాన నతనిం బరిహాస్యునిం జేయుట తగనిది గాదు.

లీలావతి. మందహాసంబునేయుచుందలవాంచుకొనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓమధురవచనా ! ఈయర్థంబున వానికై ప్రయత్నించునది యెవ్వ తెయో ! యెఱుంగుదువా !

మధురవచన. దేవ ! కమలాలయాదేవిపరిచారిక వేత్రవతి యిందుం బ్రవర్తించి, యున్నది. పెక్కుప్రయత్నంబులు సల్పి విఫలోద్యమ యయి మీఁదటికార్యం బాలో చించుచున్నయది.

భోజుఁడు, ఓసి ! యట్లయిన నా వేత్రవతితోఁ జెప్పుము. కాంచనమాల రాజ భవనసమీపమున నుండుకృతకోరకం బనునుద్యానంబునకు రాఁగలదు. విజనం బైయుం డునచోటికి దర్పసారుండు వచ్చె నేని యతనిమనోగతార్థంబు నెఱవేఱు. ఇది

రాజశ్యాలకుని కెఱుంగం జెప్పుము. అని వేత్రవతికిం దెల్పి మఱియుం గృతకోరక వనాధికృతునితో జెప్పి యీవనము వివిక్తంబు గావింపుము. పొమ్ము. అర్జునుని కీవృత్తం బుఁదెల్పి చందురుండు దోఁతెంచుట కించుకముందర కాంచనమాలానైపథ్యంబుతో నయ్యుద్యానమునకు రమ్మనుము.

మధురవచన. నవ్వుకొనుచు,,

దేవ! దేవరయాజ్ఞానువర్తనంబుం గావించెదను. అని నిష్క్రాంతయయ్యె.

భోజుఁడు. దేవీ! మనము కృతకోరకోపవనమునం బొలుచుదారుపర్వతకంబుపై నుండుచంద్రశాలకుం జేరి యుండి మాయాకాంచనమాలతో మదీయశ్యాలకుండు ప్రవర్తింపంబోవు వేడ్కలు కొన్ని కన్నులపండువుగఁ జూతము. నిగూఢమార్గంబున నయ్యుద్యానమునకుం బోదము.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! మీశ్యాలకుని నందఱు నిటఁ బరిహసింతురు. ఇంక నతండు నలువురిలోఁ దలయెత్తం బోఁడు. బంధువగువాని నిట్లవమానపఱచుట తగునా!

భోజుఁడు. దేవీ! వానినే నవమానింపవలసినది లేదు! మఱి తనయవినయంబునన తనకుఁ దాన యవమానితుం డయ్యెడిని. చూడుము; ఆకవివలన నెట్టిదూఱు పడసిన వాఁడు!

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! ఈవృత్తంబు కమలాలయచెవి కెక్కెనేని దుర్మనాయమానమానస గాదా!

భోజుఁడు. దేవి! తన సహోదరునిగర్వం బడంగునట్లు కవి వచియించినపద్యంబువిని యాకాంత తన సహోదరునిఁ జూచి దుర్మనాయమానమానస యయి యుండు. కాని మఱియెవ్వరియందును విరసంబడం బోదు. అదియునుంగాక వానికి గర్వభంగంబు సేయకపోరాదు. కావింపనిచో వీఁడు సాధువుల కిట్టియపకారంబులు సేసి తిట్టులు పడుచుండు. దీన నపకీర్తి నాకును గల్గు. అది యట్లుండనిమ్ము. దారుపర్వతారోహణంబుఁ గావింతము రమ్ము.

భోజలీలావతులు పర్వతారోహణం బభినయించిరి.

భోజుఁడు. దేవీ! ఇదె చంద్రశాలకుం జేరితిమి. ఇందు జాలకాంతర్హితుల మైయుండి వేడ్కలు గనుగొందము.

అని దేవితో జాలకాంతరోపవిష్టుండై కృతకోరకంబువలనికి దృష్టులు నిగుడించి,,

దేవీ ! అదె కనుంగొనుము. నాస్యాలకుం డగుదర్పసారుండు మధురవచన పన్నిన కపటంపువలం దగులుకొని కృతకోరకంబుం బ్రవేశించుచున్నాఁడు. వీఁడు కాంచనమాలా సక్తుండు గావునఁ దద్విరహవేదనాజనితపాండుతాదిగుణంబులం దద్దయు మాఱియుండెడిని.

దర్పసారుండు ప్రవేశించి,,

కట్టా ! కవిని సమయింపం జేసినప్రయత్నంబు వమ్మయ్యె !

పోనిమ్మా యర్థంబు ? కాంచనమాలాప్రాప్తికిఁ జేసినప్రయత్నంబులు ఫలోన్ముఖంబులు గా నుండ నదియే మయిన నేమి ?

ఉ. కాంచనమాలఁ గాంచి మదిఁ గామశరాహతిఁ గుందుచుండఁగా,
నంచితమైత్రి వేత్రవతి యాత్మహితం బగుమాటఁ దెల్పినన్,
మించినకౌతుకంబునను మీనవిలోచనఁ గూడవచ్చితిన్,
పంచశరుండు నాపయిఁ గృపావశతం గనె నేమి భాగ్యమో !

నలువలంకులు నిరూపించి,,

దైవవశంబున నీయుపవనంబును జనవర్జితంబై యున్నది.

కం. కృతకోరకము వివిక్తము। సుతనువు ప్రేమమునఁ గూర్చె శుభగతిఁ గన నా,
యతనుఁడు దయఁజూచెను న। న్నతులితమోదాద్రిశిఖర మారోహింపన్,

ఏలకో తడ వయ్యెఁ గాంచనమాల రాకున్నయది !

కాంచనమాలావేషధారియై యర్జునుండు ప్రవేశించె.

అర్జునుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏను భోజభూపతినియోగం బనుష్ఠించువాఁడ. కామాతురుండై పశుగతిం బ్రవర్తించునీదర్పసారు నవమానితుం జేసెద. వీఁ డీరసాలపాదపంబుమాటున నుండి కాంచనమాలరాక కెదురుచూచుచున్నాఁడు. నావచ్చినజాడ లెఱుంగఁడు. నాపాల శువ యెఱుకపడెనేని త్వరితగతిం బఱతెంచు. కాన నెఱింగించెదను.

ప్రకాశముగ,,

ప్రియసఖి వేత్రవతీ ! మధురవచన నీతో నీకాంచనమాల కృతకోరకోద్యానవిలోక నోత్సుకతం జెలంగుచున్నది ; దీనిం దోడ్కొనిచని యావనంబుసొంపుఁ గాన్పింపుము ; ఏను దేవికార్యంబునకుఁ గాఁ జనవలసియున్నది యని చెప్పి నీచేతికి నన్నప్పగించినందుకు నీ వీయుపవనంబునన నన్నొంటి విడిచి పోతివి. ఇదేనటే చెలిమి !

పసిడి యని యెఱయక పోతివి. ఈయుపవనంబు వివిక్తం బయి యున్నయది గాన సరిపోయె. కానిచో నేమిగతి కావలె ? ఇట్టి మోసగత్తె వని యెఱుంగుదు నేని నీతో నేను రానే రాను.

నలువలంకులు దిలకించున ట్లభినయించి,,

సంభ్రమముతో,,

ఆ ! ఇయ్యెడ నన్యపురుషులపోలఁకువ యున్నట్లు గానంబడి యెడిని. ఏమి సేయవచ్చు ! ఏకతంబునం బురుషుం డుండుచోటికి ముగుద యొంటిమైఁ జను దెంచె నేని దానిం గాంచి గరగరికగలమగవాఁ డూరకుండునే.

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి ! అర్జునుండు నేయుకపటంపువగలు సూచితివే !

లీలావతి. ప్రాణనాథ ! యిట్టియర్థంబులందు మీరలె యాతనిం దిద్దినట్టులు న్నది. మీకు వీఁడడపగాఁడు గాన సర్వజ్ఞులరగుమీవలన ననేకము లగునర్థంబుల నెఱింగియుండఁడా.

దర్పసారుఁడు. మాయాకాంచనమాలం గాంచి. సంతసించుచు. ఆత్మగత మున,, వేత్రవతి యొనరించినయుపాయంబు కరము శ్లాఘనీయంబు. కాంచనమాలయుం జేయలఁతిని జిక్కినయది. దీనిని విస్రంభణోపాయంబున వశగతం జేసికొనియెద.

సమీపమునకుం జని,,

ఓవగలాడీ! ఏ నన్యుండను గాను. తడవులంబట్టి నీయుం దాసఁ గాంచుచుండు వాఁడను. నన్నుం గాంచి భయంపడఁ బోకుము.

మాయాకాంచనమాల. దర్పసారునిం జూచిన ట్లభినయించుచు. లజ్జావినయ సంభ్రమంబులతో మఱియొండుచోటికింజనియె.

దర్పసారుఁడు. వెంటనంటిచని,,

ఓముద్దులగుమ్మా ! నీ వేల నన్నొప్పరికించి చనియెదవు ?

ఉ. మారకఠోరశాతసుమమార్గణతాపభరంబు హెచ్చ నీ,
చారుపయోధరస్తబక సంగత చందన పంకలేప మి,
చ్చారతిఁ జెందఁ గోరితిని పాంకవగంధిరో నీవు నాపయిన్,
గూరిమిఁ గాంచి నాభవ మకుంఠగతి న్ఫల మొందఁ జేయుమీ.

మాయాకాంచనమాల. తలవాంచుకొనియుండె.

దర్పసారుఁడు. కామావేశంబుతో,,

కం. సుమగంధి మాటలాడవె। రమణీ నీబిగువుచనుల రహిఁ జేర్పవె న,
న్గమలాక్షి మోవితేనెలు। క్రమమునఁ గ్రోలంగనిమ్ము కనకపుఁబొమ్మా.

మాయా కాంచనమాల. బెళుకుంజూపులంజూచి,,

చం. సరసము చాలు చాలు నిలు సారసలోచన లొంటి నుండఁగా,
సరసకుఁ జేర రాఁ దగునె చక్కనిచానల కాడికల్ భుజా,
దిరముగఁ గల్గుఁ జూవె యలఁతిం గడుఁ గష్టము గల్గు నక్కటా,
పురుషుల కక్కరల్ గడవ పొల్తుల నొప్పరికింతు రంతటన్.

అని యవ్వలికిం జనుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓరి! యర్జునా! భళిరా! నీనుడివినవచనంబులు మెచ్చుకొనం దగినవియు. చక్కనిచానల కాడికలు గలుగు ననుట నిక్కంబు.

లీలావతి. ఆర్యపుత్ర! పురుషుల కక్కరల్ గడవ పొల్తుల నొప్పరికింతు రన్నది తథ్యంబు గాదో?

భోజుఁడు. నవ్వుచు,,

దేవి యదియు సత్యమే! ప్రవృత్తం బగువినోదంబు గాంచెదము.

దర్పసారుఁడు. అనునయించుచు వెంటంజని,,

చం. నిలుమీ లతాంగి పోకు కరుణింపుము నాపయిఁ గోప మేలనే,
చిలుకలకొల్కిరో! భయముఁ జెందకు బంటను నేను నీకు నీ,
లలితవినూత్నయౌవనవిలాస వశీకృత మానసుండనై,
పలచితి నిల్వలేను పెరవాఁడను గాను మృగాక్షి గావుమీ.

అని యామాయా కాంచనమాలచెయిపట్టెను.

మాయా కాంచనమాల. మొగమోరఁజేసికొని,,

గీ. సారతర మైనముత్యాలహార మొకటి। కపికిఁ దొరకిన మూర్కను గాంతు మీఱ,
లేహన మొనర్చు నాసన మూహ నెత్తి। కొని నటించును గాక తద్గుణముఁ గనునే,

భోజుఁడు నవ్వుచు,,

ఓరియర్జునా! మర్కటసాదృశ్యముచే బాగుగవీనినధిక్షేపించితివి. మానహీనుండు గాన వెండియు ని నన్నుసరింపం గడంగెడిని.

దర్పసారుఁడు. సెవ్వెఱపడినిలిచి వెండియు ననునయించుచు,,

ఉ. కోమలి రిత్తకోపములు గూడును రొప్పటికైన నాపయిన్,
గామునిలీలలం బ్రణయగౌరవరమ్యము లైనకిన్కలం,
వేమఱు గాంచబోయెదవు వేడుక నన్నలయించె దింతయే,
సామజయాన మోడి యిఁకఁ జాలును లీలల నేలు గ్రక్కునన్.

అని చుబుకంబుంబట్టి యెత్తిముద్దుగొనంబోయె.

మాయాకాంచనమాల. తటాలున వానిచేయిఁ దట్టివేసి,,

గీ. చనునె నీ కివి పెద్దలచాటుఁ బాయ। కుండుముగుదలయం దిట్టు లుచితపథము,
దప్పి నడుచుట నీగొప్పతనమునకును। దగినవిధమున నడచుకోఁ దగును నీకు.

దర్పసారుఁడు. ఆత్మగతమున,,

పయింబయిఁ బడఁతులతో మొండొడ్డం గూడదు. కాన నిప్పుడుబలాత్కరించు పనివలన నివర్తించుకొనుట యుక్తమంబు.

మాయాకాంచనమాలభుజంబు వదలి,,

ఉ. సార మసారముం గననిచానలపొందును గాంచుకంటె నా,
సార మెఱుంగునాతిముఖసారసవీక్షణమెసిఁ జాలు పో!

మాయాకాంచనమాల. అసూయనభినయించుచు,,

ఉ. పూరుషు లంగనామణులబుద్ధు లశుద్ధు లెఱుంగ కాసతోఁ,
జేరిన వారికూటములు చీయనరే కమలాక్షు లెల్లెడన్.!

భోజుఁడు దేవి! మనయర్జునుఁడు కాంచనమాలావేషంబుం దాలిచి యాదర్పసారుని వంచించుసంచు మించినవేడుక గలిగింపదే! ఇంతకుం గాంచనమాల మధుర వచనచే బోధితయై తనయింటికిం బోయి యుండు. ఈదర్పసారుండును వంచితుం డయ్యె. ఇఁక వీరలు నివృత్తులౌట మంచిది.

దర్పసారుండు. ఆత్మగతమున,,

ఈ కన్యకామణి చేయలంతిం జిక్కియుం దప్పిపోవునట్లున్నది. ఏమి సేయనగు?

ప్రకాశముగ,,

కం. కరుణింపుము నాపయి నో। యరవిందదళాక్షి నీదునంఘ్రులకును నా,
శిరముఁ గదియించి మ్రొక్కెద। వరవర్ణిని నన్ను నేలు వాంఛలు మీఱన్.

అని మాయాకాంచనమాల యడుగులపయిం బడుచున్నాఁడు.

అర్జునుఁడు. నవ్వుచు,,

ఓ రాజస్యాలకా! నేను వరవర్ణినిని గాను. ఇదె చూడుము మర్జనుండ. నన్నుం గాంచి యేల మరులుపడియెదవు?

అని చీర విడిచి పాఱవైచి,,

ఓ స్యాలకా! రాజును దేవియు నీపడుపాట్లు దారుపర్వతకారూఢులై గాంచుచున్నవారు. ఇఁక నీకు రాజునెదుట మోముఁ గాన్పింపం దరంబు గాదు. ఏఁ బోదుంగాక.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

దర్పసారుఁడు. నెవ్వెఱపడి. కొంతసేపూరకుండి. దీనాననుండై. ఆత్మగతమున,, ఆ! మోసపోతిని. ఏమి సేయవచ్చు! కామాంధులకు జ్ఞానంబు మాసియుండు నన్నది యథార్థంబయ్యె. ఇఁక నీయూర నుండి రాజుమొగంబుం గాంచుటకంటె నవమానం బేమియు లేదు. ఇఁక నింటికిం జనుట యుత్తమంబు గాదు. నిజనగరంబున కరిగెదను.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో.

దేవి! ఈ మానహీనుని నూరువెలువఱుచ నెంచియుఁ గమలాలయకు మోమోడియట్లు సేయకుంటిని. ఇప్పుడు విధివశంబున వీఁడె మనపత్తనంబు వదలి పోవలసినట్లయ్యె. ఇఁక నాయెదుటికి రా మోమోడును. కాంచనమాలాకవీంద్రులవృత్తం బారయుదము. నగరునకుం బోదము. మధురవచనకడకుం గలాలాప నంపి వృత్తంబుఁ దెలిసికొందము.

అని నిష్క్రాంతులైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

సప్తమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరస్తు.

కా ళి దా స చ రి త ప్ర క ర ణ ము.

అష్టమాంకము.

కలాలాప ప్రవేశించి,,

ఏను భోజలీలావతులయాజ్ఞానువర్తినినై మధురవచనయింటికిం జనియెద. గతదినాంతంబున దారుపర్వతకమునుండి దిగివచ్చి రాజును రాణియు నన్నుం జీరి యోసి కలాలాప! దర్పసారుం డర్జుననికపటంబున వంచితుండై యీయూరు వాసె. కాంచనమాల నిర్బంధంబు నివృత్తం బయినది. నీవు మధురవచనకడకుం జని దానినడుగుము. కాంచనమాల యింటికిం జనినయనంతరము కవిసంప్రాప్తి దాని కయ్యెనా! లేదా! ఇది తెలిసికొని రమ్ము. అని యానతి చేసి పంపిరి. ఏనును మధురవచనయింటిదాపునకు వచ్చితిని. అదె నాప్రియసఖి మధురవచనయు నతిత్వరితగతి నెక్కడకో చనం బయనమై వచ్చుచున్నది.

మధురవచన ప్రవేశించి. సంశయంబుతో,,

ఏలకో రేపకడన ప్రియసఖి కాంచనమాల నన్నుం బిలువ నంపినయది. ప్రియసంప్రాప్తివలన సంతసంబు గూరుచుండినయా కాంత కేదేని కొఱంత యుండునో! లేనిచో నన్నేల రప్పింపం బూనినయది?

ముందుకు దృష్టులు నిగుడ్చి. వైచిత్ర్యంబుతో,,

రాజాంతఃపురపరిచారిక కలాలాప యిదె నాకడ కేగుదెంచుచున్నయది. ఏదేని కారణంబు లేక యిది రాదు. కాన నారయ నగు. ప్రియసఖి! కలాలాప యంతఃపురపరిచారిక వగునీకు మావంటివారియిండ్లకు రాఁ గతంబు వీనులకు విందై యుండును. ఎఱింగింపుము.

కలాలాప. ప్రియసఖి! అవన్నియు నట్లుండనిమ్ము. కాంచనమాలకుం ప్రియసంప్రాప్తి యయ్యెనా! ఈవృత్తం బారసి రమ్మని భోజలీలావతులు నన్ను నీకడ కంపిరి.

మధురవచన. ప్రియసఖి! లీలావతీదేవికిం గాంచనమాలయందుం గలప్రియంబు కడు నధికంబు; కాన విచారించుకొని రమ్మనినయది. చెప్పెదను వినుము. అర్జునుండు కాంచనమాలావేషంబుం దాలిచుకొని కృతకోరకోద్యానంబునకు నాతోఁ జనుదెంచె.

రాజస్యాలకుని కార్యంబులందు వ్యాపృతలై యుండు వేత్రవతీప్రధానలు వానిం గాంచ నమాలయే యని యెంచి త్వరితతరంబుగ నతనికి వృత్తంబు విన్నవించిరి. అందు వేత్ర వతికపటంపుం గాంచనమాల ననుసరించె. అది గాంచి యేను వాని నెడబాసి పోయి కాంచనమాలాగ్రహణనియుక్త లగుదాసికలు తమకార్యంబు ఫలించిన దని యేమఱు పాటున వారివారియిండ్లకుం జనఁగా నతినిగూఢమార్గంబునఁ గాంచనమాలం దోడ్కొని తెచ్చి దాని యింట విడిచితిని. ప్రియసఖి కవిగతం బగుచింతతో విషాదంబు నొం దుచు స్నానాదులు నిర్వర్తించుకొని సౌధోపరిదేశంబున నుండి నలుదలంకులు దిలకిం చుచుండె అప్పుడు తత్సమీపరథ్యయం దాకవివరుండు సనుచుఁ గాంచనమాలం గాంచి యిట్లనియె.

శ్లో. * ఝడితి ప్రవిశ గేహం మా బహి స్తిష్ఠ బాలే,
గ్రహణసమయవార్తా శ్రూయతే శీతరశ్మేః,
తవ ముఖ మకళంకం వీక్ష్య నూనం స రాహు,
గ్గ్రసతి తవ ముఖేందుం చంద్రబింబం విసైవ.

---

* టి. బాలే = ఓపడుచా! ఝడితి = వేగముగ, గేహం = ఇంటియందు, ప్రవిశ = ప్రవేశింపుము. బహిః = వెలుపల, మాతిష్ఠ = ఉండకుము. ఏలయనఁగా:— శీతరశ్మేః = చంద్రునికి, గ్రహణసమయవార్తా = ఉపరాగము సంభవించుసమయ మను వార్త, శ్రూయతే = వినంబడియెడిని. ఈయూరఁ జంద్రగ్రహణము గలుగం బోయె డుమని వదంతి వినంబడుచున్నది యని యర్థము. చంద్రోపరాగము గలిగినఁ గలుగ నిమ్ము! అందుకై వెలుపల నుండక యింటిలోపలికి జనవలసిన దేమి యన్ననో:— అట్లు పోనినాఁడు గలిగెడుకష్టము దెల్పుచున్నాఁడు. స రాహుః = ఆచందురుని మ్రింగం గడంగురాహువు, తవముఖం = నీమొగమును. వీక్ష్య = కని, చంద్రబింబం= చంద్రబింబమును, విసైవ = వదలిపెట్టియే, అకళంకం = కళంకరహితుఁడైన, తవము ఖేందుం = నీయొక్క ముఖచంద్రునిని, గ్రసతి = మ్రింగెడిని. నిర్దోష మగువస్తువు దొరి కనేని సదోషమగువస్తువును గోరరు. కాన నకళంక చంద్రుండై యొప్పునీమొగంబుం గాంచి కళంకి యగుచంద్రుని వదలి రాహువు నీమొగంబును మ్రింగంబోవు. నీమొ గంబు కళంకము లేనిచంద్రబింబముపగిది నొప్పుచున్న దని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

చం. ఘనకచ యింటిలోపలికిఁ గ్రక్కునఁ బొమ్మిఁక బైఁట నుండఁగా,
జన దుపరాగవేళ యిది చంద్రుని కంచును బౌరు లాడుటల్,
వినఁబడె నీముఖేందువును వేడుక రాహువు గాంచెనేని భా,
మిని యకళంకి మ్రింగుఁ గడిమి న్సకళంకుని బాసి వేగ్మిడిఁక.

ఇట్లు కవి వచియించినపలుకులు విని యతనిరసికతావిశేషంబునకు మనంబున మెచ్చుకొనుచు మఱియు నాతనిసరసోక్తిసుధారసంబుం గ్రోలం దలంచి యూరకుండఁగా నాకాంచనమాలభావం బెఱింగి నే నాకామినీమణి కంచుకము దాల్పకయుండుట మనంబునం దలంచుకొనుచుఁ గవిం గాంచి యోకవికులతిలకమా! యిది యింటిలోనికిం జని చేయవలసినకార్యం బే మేనిఁ గలదా! ఆనతిమ్ము అని యడుగఁగా నాతండు గాంచనమాలం గాంచి,,

శ్లో. * కనకాంగి కలయ కంచుక మనయో స్తనయో ర్జవేన ఘనతరయోః,
పురుహూతదిగ్విభాగా దుదయతి కోకారి రద్య పరిపూర్ణః.

అని చెప్పిన నాతనిసుధామధురంబు లగుచతురోక్తుల కలరుచు నాకాంచనమాల వేగంబ సౌధతలంబు డిగ్గి పరిచారిక యందిచ్చునారంజపురైక దొడిగికొని సఖీకదంబకంబు తోడ రాఁ దనగృహబహిర్ద్వారదేశగతుం డైన తనసరసుని నెదుర్కొనం జనుదేరనప్పుడు కవివరుండును బ్రణయరసపరిప్లుతంబు లయి మందహాసగోచిరుదంచితంబు లగు నుదారకటాక్షవీక్షణంబుల నాకాంచనమాలముఖాంబుజంబుపయి నోలయించిన సిగ్గుపడుచు మాప్రియసఖి తనకేలుందమ్మిం బయింటచెఱంగు నెత్తి మోముదామర కడ్డముచేసి కొని సుస్మితంబు సేయు నది గని కవి యిట్లనియె.

శ్లో. † ఉచితం గోపన మనయో స్తనయోః కనకాద్రికాంతితస్కరయోః,
అపధీరితవిధుమండలముఖమండలగోపనం కిమితి.

---

* టీ. కనకాంగి = బంగారమువంటి యొడలిచాయగలదానా! ఘనతరయోః = కడుగొప్పవియగుఁ అనయో స్తనయోః = ఈస్తనములకు, జవేన = వేగముగ, కంచుకం = ఱవికను, కలయ = తొడుగుము. అద్య = ఇప్పుడు, పురుహూతదిగ్విభాగాత్ = తూరుపుదిశయొక్క భాగమునుండి, కోకారిః = జక్కవలకుసూడగుచంద్రుఁడు, పరిపూర్ణః = కడుఁబూర్ణుండై, ఉదయతి = ఉదించెడిని. ఓకాంతా నీయొక్కకుచములు జక్కవలగుటంజేసి చక్రవాకవైరి చందురుం డునయ మగునేని కుచచక్రవాకంబులు విరియుం గాన వేగముగఁ గంచులికఁ దొడుగు మనుచున్నాఁడు.

ఈ శ్లోకమునకు సరియాయిన యాంధ్రపద్యము.

కం. కనకాంగి గబ్బిగుబ్బల। మునుపడఁ గంచులిక దొడుగు ముద్దియ యదిగో,
కను కోకవైరి యేత్తెఱ।ఘనమండలుఁ డగుచుఁ బొడముఁ గాఁ బ్రాగ్దిశలోన్.

టీ. † కనకాద్రికాంతితస్కరయోః = బంగరుకొండవన్నెలఁ దొంగిలించిన వగుటంజేసి, అనయో స్తనయోః = ఈ నీస్తనములకు, గోపనం = దాపటికము, ఉచితం =

అనిన నతనిసరససంభాషణామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు నానందపరవశం బగుచిత్తంబుతో నమ్మత్తకాశినీతిలకంబు మానసంబునఁ గుతూహలంబుం గాంచుచుండు నదియయ్యు లజ్జాగ్రహగృహీతయై యూరకున్న నాశృంగారవతీవతంసంబుభావం బెఱింగి యే మెల్లరమును బూన్ప నాసరసాగ్రేసరునికిం గైదండ యొసంగి తోడ్కొనిచని కేళీమందిరంబున ననల్పసుఖదం బగు తల్పంబునం దుపవిష్టునిం జేసినయది. అంత మేము మాయిండ్లకుం జనుదెంచితిమి. కాంచనమాల యింతకు ముంద నన్నతిత్వరితగతి రమ్మని చెప్పి పంపె. కతంబు స్ఫురియింపదు. ఇదియ ప్రవృత్తం బగువృత్తాంతంబు. ఇది దేవికి నివేదింపుము. వైళంబ యేను గాంచనమాలమందిరంబునకుం జనియెద నన్నురమ్మనిపంపినకారణ మారసి దేవీసన్నిధానంబునకు వచ్చి విన్నవించుకొనియెదను. ఒకలాలాప దేవి తహతహపడుచుండును పొమ్ము. ఏఁ జనియెద.

అని దానితోనిష్క్రాంతయయ్యె.

ప్రవేశకము.

తగినదియే. ఇతరులసొత్తు దొంగిలించిన వారలను రాజభటులకంటికిం గనంబడకయుండ దాచియుంచుట యుక్తమే యనునిది లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన బంగరుకొండ వన్నెలం దొంగిలించినది యైనకతంబునం గుచంబులను కంచుళికచే మూసిపెట్టుట యొప్పిదంబ యగు నని భావము. అవ . . . పనం—అపధీరితవిధుమండల = చంద్రమండలమునుదిరస్కరించినదియగు, ముఖమండల=ముఖమండలమునకు, గోపనం=దాచుట, కిమితి = ఎందుకు ? ఇతరులను దిరస్కరించి విఱ్ఱవీగుచుండువారిని డాపటిక మొనర్ప వలసినది లేదనుట లోకవ్యవహారసిద్ధము. కాన చంద్రమండలమును దిరస్కరించి విఱ్ఱవీగుముఖమండలమును దాపటికముసేయ నుచితంబు గాదని భావము.• స్తనములనుగప్పికొనుట యుచితమే ! ముఖ మేలగప్పకొనియెదవు ? ఇది తగదని భావము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

చం. కనక మహీధరేంద్రశుభకాంతులఁ బల్మఱు దొంగిలించుటన్,
స్తనకలశద్వయంబునకు ధారుణి గోపన మొప్పు గాని యా,
ననమునకు న్శరచ్ఛశిఘనప్రభల న్నిరసించి మించుచున్,
దనరుపుఁ జెందుదానికిని దాపటికం బొనరించు టొప్పునే.

కాంచనమాల ప్రవేశించి. దీనత్వముతో,,

నా ప్రియసఖి మధురవచన యింకను రాకున్నది. ఏఁ జెప్పిపంపి తడవయ్యె.

మధురవచన ప్రవేశించి. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నీకోరినకాంతునిం బడసి యు సంతోషాంబునిధియందుం దేలనివిధంబు నీవిన్నవైనమొగంబు దెలుపుచున్నది. మఱియును.

చం. మలయజపంకలేప మిటు మాయక యున్నదిదేమి చన్నులన్,
గలసినపత్రభంగములు గండములం జెడకున్న వేల ని,
స్తుల మగునోష్ఠబింబమునఁ దోరపునున్దమలంపురాగముం,
గలయక యున్న దేమి కలకంఠిరొ యగ్గితివాక్కొ నాథుపై.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి: యే మనియెదవే! ప్రాణనాథునిమోము గనంబడుటకు ముంద ప్రణయకోపమా! ఏంతలే నీమాటలు.

ఉ. కోప మదేల నాకు మదిఁ గోర్కులు వేకొనసాగకున్న వో,
రూపవతీవతంసమ! నిరూఢిగఁ జెప్పెద నాయకుండు సం,
తాపపరీతుఁడై వ్యసనతత్పరతం గడుఁ గుందుచుండఁగా,
నే పగిది న్సుఖంబుఁ గను నింతి కృపాకలితాంత రాత్మతోన్.

మధురవచన. ప్రియసఖి ప్రణయంబు విశేషించిన నల్కగల్గుట చిల్కలకొల్కులకుం దగునర్థంబు గాన నడిగితిని. ఇట్టికారణము లేనినాఁడు రసాభిజ్ఞశిఖామణి యయ్యు ననురక్తయందు సౌభాగ్యలక్ష్మీనవావతారయందుం బూర్వమనుమోదితయైన దానియందుఁ గ్రీడావిముఖుండై యుండం గతం బెద్దియో!

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! నాథుండు నాయం దనురక్తుం డగుట యథార్థంబ. ఇతండు కాంతాంతర సమాసక్తుండై తద్వియోగంబునం గుందుచుండు విధంబు గానం బడియెడి. బలవద్వియోగవ్యథావివశుండు తనయభీష్టాంతరంబులం బాటింపకుండుట తెల్లంబ కదా

మధురవచన. ప్రియసఖి! ఆయర్థం బటుండనిమ్ము. గతరాత్రియం దతఁ డెట్లు ప్రవర్తించెనో యెఱింగింపుము.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి చెప్పెదను వినుము.

ఉ. ఆరసి కోత్తముండు ప్రియ మార సుఖాంబుధి నోలలాడుటల్,
గోరక మన్మథాస్త్రచయగుంఫితవేదన కోర్వలేక తా,
సారెకు వెచ్చ నూరుచును సర్వముపై మది నీసడించుచున్,
వారనిబాష్పసంతతివివర్ణముఖాబ్జముతోడఁ జింతిలున్.

ప్రియసఖి ! యేమి సేయుదు. ఇందులకు మూలంబు తాపం ; బది యడంత మనియేఁ జేసిన శీతోపచారంబులందు,

చం. తనువునఁ జందనం బలఁదఁ దక్షణమాత్రన పిట్లఁబాఱె నూ,
తనసుమమాల్యసంతతులు దావమునం బడినట్లు వాఁడె నే,
మనియెదఁ దారహారము లహో యుర మంటినఁ గందె ప్రేల్మిడిన్,
ఘనఘనసారలేపము నికామగతి జ్వలియింపఁ బూనెడిన్.

ఇట్టి దురంతసంతాపవేదనావశీకృతస్వాంతుండైనయామనోహరాంగునికి,

కం. సర్వలోకైకమంగళసార మైన। తనువు విరహజపాండిమాధార మగుచు,
జిక్కి యభినవసౌభాగ్యశేష మయిన। సుందరాకారరేఖతో నందగించు.

మఱియు నాలోకోత్తరసౌందర్యలక్ష్మీస్వయంవరపతి యగునాప్రాణనాథుండు నాకడకుం జేరిన దాదిగ.

చం. పులకలు గ్రమ్ముచుండు మెయి పూరితబాష్పము లైనకన్నులున్,
కలితవిమూర్ఛనాళతవికంపిత మై వెతఁ గాంచుమానసం,
బలఘుసురోచిశేష మయి యందము మీఱెడు మేను గల్గి యా,
కులపడఁజేసె నామనము ఘోరతరాత్రి మునుంగఁ జేయుచున్,

ఇవ్విధంబున రేయి యంతయుం గడిచినం బ్రభాతశేషంబునను సయిత మాధన్యచరితుండు.

ఉ. తానము సల్ప నిచ్చ మదిఁ దాల్పఁడు వేమఱుఁ బల్కరింపఁగా,
దీనతతోడఁ జల్కు నతిదీర్ఘతరోద్గతమారుతాస్యుఁడై,
మానవిచింతతోడ నసమానవిలాసముఁ బాసి యుండు సు,
మ్మానవనీరజాక్షి యెది యొక్కొ ? కతం బితఁ డిట్టు లౌటకున్.

మధురవచన. ప్రియసఖి ! ఇందుకుం గతంబు గలదు. మధుమంతపురాధినేత కూఁతురీతనికిం బ్రాణదయిత. ఏకారణంబుననో దాని నెడఁబాసి యితండు వియోగవ్యథావివశాంతఃకరణుండై యుండెడిని. దానిరామణీయకం బనన్యసాధారణము.

బ్రహ్మరక్షస్సమానీతయై యాశాతోదరి నూతనమందిరాంతరంబున నాకంటికిం గనం బడియె. ప్రియసఖి ! లోకంబున నెందఱో సుందరాంగులు గలరు గాని యానిరవద్య రూపోపేతవంటినాతియీ భూతలంబున నుండదు. వినుము.

ఉ. ఆ నవమోహనాంగి కమలాలయు రే యన వచ్చు నాసరో,
జానన రూపసంపదల కచ్చెరు వందక పోరు లోకు లా,
చానవయోవిలాసములచారుత నేఁ బొగడంగఁజాల నో,
మానిని దానిఁ బాసి భువి మానవసత్త్వముఁ డోర్వఁజాలునే.

ఆకాంతం గాంచి యాకవివరుండు దానివిరహవ్యథావివశత్వంబునకు వగచి బాష్పాకులేక్షణుండై భూతనాథునితో వెండియు నిది యుండుచోటికి దీనిం జేర్పు మని ప్రార్థించిన నాబ్రహ్మరాక్షసుం డట్ల యొనరించె.

కాంచనమాల. ఆ! ప్రియసఖి అట్టియనురూపవయోగుణోపేతయుం దనుర క్తుంను గానసే యితరానురాగంబు తద్విరహవ్యథాకులితహృదయుం డగునితనియుల్లం బున రసభావంబుం జెందక యున్నది.

ఉ. ఆరుచిరాననం గలసినంతట గావి ముదంబుఁ జెందఁ డా,
సారవిచారుఁ డీనరసుసఖ్యము జన్మఫలం బ దెంతయుఁ,
జారుముఖీవతంసను విచారము సేయుము దానిఁ జేర్పఁ గా,
బోరన సర్వయత్నములు పూనికఁ జేయుట యొప్పిదం బగుఁ.

ఆరమణీవతంసంబుం బడసినం గాని యీతనిదురవస్థావిశేషంబు నివర్తింపదు. అది నివర్తింపనినాఁడు నాకు నీతనితో సుఖం బనుభవింపం బోలదు. కాన నాకాంతా సమాగమం బీకవివర్యునికిం గలుగం జేయ నగును. ఇందు కను వేదియో యొఱుంగను.

మధురవచన. ప్రియసఖి భోజునికిని కవికిని పరస్పరసమావేశం బయినం గాని యీకార్యంబు సాధితంబు గాదు. ఈవృత్తంబు లీలావతీదేవికి విన్నవించి తన్మూలక ముగ రాజుచెవి కెక్కింపం జనును. భోజభూపతి కవులపయిం గరమనురాగంబు గల వాఁడు. ఈకవివరునిం గాంచం గోరుచుండెడిని. ఈతనిం గనుంగొనినేని కరూశదేశ పతికి వర్తృం బెటింగించి యానాతిం దెప్పించి యితని కర్పింపం గలండు. తొలుత నీకథినవతారుణ్యంబు గలుగం జెప్పిన యర్థంబు వినియే యితనిమతిమానుషప్రభావం బునకు నచ్చెరు వొందుచున్నాఁడు. ఇట్టియద్భుతచరితంబులు పెక్కులు కవివరుని యందుం గాన్పింపఁబడె. అవియు నతనిచెవి కెక్కినవి. కవియును రాజసన్నిధానం

బునకుం జను. వీరికింబరస్పరమైత్రి గల్గక పోదు. ఇంగను భువనేశ్వరీపాదప్రణామంబు సతతము సేయుచుండుదుమేని కార్యంబు సమకూరు. ఏఁ జని లీలావతికి వృత్తం బెఱింగింతు. నీవు భువనేశ్వరిం గొలుచుచుండుము. ఉద్దిష్టకార్యం బనుకూలింపక పోదు.

ముందుకుదృష్టులునిగుడ్చి. వైచిత్ర్యంబుతో,,

ఓకాంచనమాలా! ఇది యేమివింతయో. ఆర్యుండుబుద్ధిసాగరుండు తానేనాఁడేని యీవంకకు మరలనివాఁడు సుస్నాతుండై ధౌతాంబరంబులు దాల్చి వైదికకర్మోచిత వేషంబుతోఁ బాదచారియై యియ్యెడ కేగుదెంచుచున్నవాఁడు. ఈభోజుని ముఖ్యామాత్యుండిప్పు డిట్లు రాఁ గతం బేమొకో! ఇతఁ డెక్కడ కేగెడినో.

ససంభ్రమముగ,,

ఎక్కడకో యన నేల? మనయింటికే వచ్చుచున్నాఁడు.

కాంచనమాల. ప్రియసఖి! ఒకనాఁడేని యిట్లు రానివాఁడు తాన యిప్పు డిటు వచ్చుటకుం గారణము మహాకవిం గనుంగొనవలయు ననుటయెకాని యొండు గాదు. కవియు నింత ప్రొద్దెక్కియు నింకను శయనంబున నిదురగూరువాఁడునుంబోలెఁ బరుండియుండెడిని. త్వరితగతి లోనికిం జని బుద్ధిసాగరునిరాక కవికి నివేదింతుఁగాక.

అని మందిరాంతరాళంబునకుఁ జనం గడంగుచున్నది,,

బుద్ధిసాగరుండుప్రవేశించి. సత్వరముగ,,

ఓకాంచనమాలా! నన్నుం గాంచి నీవు త్వరితగతిం జనుటకుం గారణం బెఱుంగుదును. కవి యుండుశయనాగారంబున కేన వచ్చెద. అతనికిం బరిశ్రమం బొసంగం జనకు.

అని మందిరాంతరప్రవేశ మభినయించుచున్నాఁడు.

శయనస్థుం డయి కాళిదాసుండు ప్రవేశించె.

కాళిదాసుఁడు. శయనంబునం దుపవిష్టుండై.

ఆర్య బుద్ధిసాగర! నీ వియ్యెడకుం జనుదెంచుటకుం గతం బెయ్యది!

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓమహాత్మ! వినుము. మదీయజనని కడు వృద్ధ నీ వీయూరికిం జనుదెంచిన దాదిగ నుసి గప్పిననిప్పువంటివాఁ డితం డని చెప్పుచు వచ్చినది. కరము దేవపితృ సమారాధనంబునం దత్పరయై యుండినయది. పతిభక్తిపరాయణ.

ఆయమ నీ ప్రభావంబుంగలతెఱంగున నెఱుంగు. ఆసతి తనప్రాణప్రయాణసమయం బున నన్నుంజీరి యోబుద్ధిసాగర! నేను పరలోకగత నైనయనంతరము నాకుం జేయ వలసినయౌర్ధ్వదైహికక్రియలయందుఁ గళాచంద్రుని నిమంత్రితుం జేసి యతనియందు మనంబున నీసడించుకొనక భోజనం బిడవలయు. అట్లైన నేఁ బరితృప్తిం గాంచి యచ్యుతం బగుపదంబును బితరులయనుగ్రహంబునం బడ సెద. ఇదియ నాయిష్టార్థంబు. అని నుడివిన నేనును. మాతృవాక్య మనశ్యానుష్ఠేయంబు గాన నట్ల యొనరించెద నంటిని. నాతల్లియుం బరలోకగత యయ్యె. తదిష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నిన్నుం దోడ్కొని పో వచ్చితిని. ఈదినమున భవదీయపాదకమలరజఃపూతంబై నాయిల్లు సకల సాధు జనసంసేవ్యం బగుం గాత.

కాళిదాసుఁడు. బుద్ధిసాగర! నీనుడివినవచనంబుల కడ్డు గలదా! అట్లేఁ జనుదెంచెదను. నిమంత్రణోపాయంబునకుం బూర్వభావికార్యంబులు సిద్ధపఱచుకొనుము.

బుద్ధిసాగరుఁడు మహాత్మా! అనుగృహీతుఁడ నైతిని.

అని నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. ఓ ప్రాణదయితా! కాంచనమాల! ఏలకో నామానసంబు దుఃఖాకులం బగుచు సంతపించుచున్నది. ఎవ్వరితో నైన మాటలాడ నొల్లను. రాతిరి నిదురలేమింజేసి యించుక శిరోవేదనయు బాధించుచున్నది. సూర్యుండు నడిజాముగ కెక్కనేని నా కెఱింగింపుము. అప్పుడ లేచి బుద్ధిసాగరునియింటికిం జనవలయు. ఈ శయనాగారంపుందలుపులు మూసికొని పొమ్ము.

కాంచనమాల. ప్రాణనాథ! యట్లయే నిర్వరింపుఁడు.

అని తలుపులు మూసి నట్లభినయింపం గాళిదాసుండు నిష్క్రాంతుఁడయ్యె.

మధురవచన. ప్రియసఖి నేను దేవిలీలావతి కీవృత్తం బెఱింగింపం జనియెదను. నీవు స్నానాదులు నిర్వర్తింపం బొమ్ము.

అని కాంచనమాలతో నిష్క్రాంతయయ్యె.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

అష్టమాంకము సంపూర్ణము.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.

కాళిదాసచరితప్రకరణము.

నవమాంకము.

భోజుఁడు లీలావతియుం బ్రవేశించుచున్నారు.-

భోజుఁడు. దేవి! యీదిన మేను విద్వత్సభయం దుండునప్పుడు శంకరుం డనుకవివరుండు సనుదెంచి యొకపద్యంబు వచియించె. అందు కలరి యేను వానికిం బంద్రెండులక్షలధనం బొసంగితిని. అట్లు లొసంగినందుకు మదీయహృదయగతం బగు కారణం బెఱుంగక కవులు తదితరు లగువారు పచ్ఛాయవదనులై ఈరాజు సమస్తశాస్త్ర విచక్షణు లగుతమకు లక్షధన మిచ్చుటయు గ్రామ్యకవి యగు శంకరునికిం బంద్రెండు లక్ష లిచ్చుటయు నాతనియవివేకం బని యనుకొనుచు నాయం దసూయాకులులై కోపంబు దీపింప వర్తించుటం గాంచి యేను నాకుపితులకడ నండం జన దని తలంచి రాజ్యకార్యవ్యాజంబున నింటికే తెంచితిని. వారలకుం గలిగినయాగ్రహం బుపశాంతం బయ్యెనో లేదో యెఱుకపడకున్నది. తెలిసికొన నగును. ఈ పరిచారిక నొకదాని నంపి నాచామరగ్రాహిణిని సీత యను దాని రప్పింపుము.

లీలావతి. ప్రాణనాథ! అట్లయె,

అని కలాలాపం గాంచి,,

ఓసి నీవు సభకుం జని సీతం దోడ్కొని రమ్ము.

కలాలాప. దేవీ! ఇదె నీయానతిఁ జరిపెదను.

అని నిష్క్రమించి వెండియుం బ్రవేశించి,,

దేవ! ముఖ్యామాత్యుం డార్యుండు బుద్ధిసాగరుఁడు జలపూరితసువర్ణకుంభంబులు మోచుకొని యుండుబ్రాహ్మణులతో వాకిట నిలిచి భవద్దర్శనంబునకు వేచి యున్నవాఁడు.

భోజుఁడు. సంశయించుచు. ఆత్మగతమున,,

ఇప్పుడు వృద్ధ యగుబుద్ధిసాగరునితల్లి కాలగతిం జెందియుండుకతంబునఁ దదూర్ధ్వదైహికకృత్యంబుల వ్యాపృతుండై యుండవలసినవాఁడు బుద్ధిసాగరుం డిందులకుం

జనుదెంచుటకుం గారణంబు బలవత్తరంబై యుండకపోదు. మఱియుం బూర్ణకుంభం బులు దాలుచుకొని యుండు బ్రాహ్మణులం దోడ్కొనివచ్చుట యేలకో ;

ప్రకాశముగ,,

ఓసి ! రమ్మని చెప్పుము.

కలాలాప. దేవ ! అట్లయు,

అని నిష్క్రాంతయై బుద్ధిసాగరునితోడను బూర్ణకుంభంబులు దాలిచిన బ్రాహ్మ ణులతోడను బ్రవేశించి,,

ఆర్య ! అమాత్యసత్తమా ! రాజు మధ్యాహ్నస్నానశాలాపురోవర్తిమండప మున నుండి భవదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించెడిని. ఉపసర్పింపుము. ఏను దేవియా నతి సేయంజనియెద.

అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

బుద్ధిసాగరుఁడు. భోజునికి సమీపించి,,

ఓ రాజా ! మన మీదినమునందు జన్మసాఫల్యంబుం గంటిమి. స్వర్గలోకంబున నుండుమందాకినీపావనతీర్థంబు లివి బ్రాహ్మణులచే సువర్ణఘటంబులందు పోపించు కొనితెచ్చి యున్నాఁడను. ఇందు దేవికి బ్రాహ్మణసుమంగలులు వేఱుగ నాతీర్థం బులు దెచ్చియున్నారు. ఈపావనోదకంబుల నీవును దేవియుఁ దానమాడి సమస్త కలుషవిముక్తులరగుఁడు. నీకు మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపం బోవు నని త్వర పడుచు నీమహాతిశయంబు నీకుఁ బ్రాప్తింపఁజేయ నాకార్యంబు వదలియైన నిది సేయం జను నని నిర్ణయించి నీయందుం గలవాత్సల్యంబున నివి దెచ్చితి. అఘమర్షణ మంత్రంబులతో నీ విప్రవర్యులు నీ కభిషేకంబు సల్పెదరు. బ్రాహ్మణపుణ్యాయువ తులు దేవిని దానమాడింతురు.

భోజుఁడు. మహాశ్చర్యంబుతో,,

ఆర్య ! భగీరథునంతటివాఁడు తత్పూర్వపూర్వులను దానును రచించినదురత్య యంబగుతపఃఫలంబునను బడసినయీదివ్యగంగాజలంబులు నీవు లభించుట యెట్లు! ఇది కరమాశ్చర్యకరంబై యొప్పెడిని. భవన్మూలకముగ నాకు నీవిశేషంబు సంప్రాప్తం బయ్యె. మనయం దేదేవత కనుగ్రహంబు గల్గెనో తెలియదు. కృతార్థుల మయితిమి. నీకుం గలిగినయీమహాతిశయంబును నాకును సంప్రాప్తంబు గావించిన నీవాత్సల్య విశేషంబునకు నేను నీ కేమి సేయంజాలదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! సాధుజనులసమాగమంబు గలిగెనేని యదియ జన్మఫలంబు. దానం బడయరాని దేదియును లేదు. అట్టిది యబ్బుటం జేసి యీయతిశయంబు సంప్రాప్తం బయ్యె.

భోజుఁడు. ఆర్యా! అట్టిసాధు వెవఁడు లభించె? నిన్నీవిధి ననుగ్రహించినవాఁ డెవ్వఁడు? ఈవృత్తంబు జరిగినవిధం బెట్లు? సర్వంబు వినిపింపుము. కౌతూహలం బయ్యెడిని.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! యిప్పు డీయూర నతిచతురకవితాచాతురీవిభూషితుండగు కవివరుం డొక్కరుండు దిరుగుచున్నాఁ డని నీ వెఱుంగుదువు గాదె! నాతల్లి యతని ప్రభావం బెఱింగినవృద్ధ తనయౌర్ధ్వదైహికకార్యంబులం దతని నిమంత్రితునిం గావించి భోజనం బిడు మని నాకుం జెప్పి కాలధర్మంబు నొందినయది. ఏను మాతృవాక్యంబుననుండువాఁడఁ గాన నతని నీదినమున నిమంత్రితుం గావించితిని. మధ్యందినమున కాకవియు.

చం. నిరుపమసారసౌరభము నిర్భరమై యలరారు మేనితోఁ,
వరతనుమేని నున్నసపు వన్నెలు చెన్నలరారు వల్వతోఁ,
నరుణతరాధరోష్ఠమున నద్దపునున్దమలంపుఁ గాంతితోఁ,
నరగున వచ్చి స్నానవిధి సల్పకయే కుడువం గడంగినన్.

ఏను మదీయమాతృవచనగౌరవంబునం జేసి యాతనియందు దోషబుద్ధి సలుపకుంటిని గాని యాతనికి సహనిమంత్రితులు విప్రులు తదశుద్ధి కీసడించుకొనుచు నోరీ బ్రాహ్మణుఁడు దానమాడక కుడుచుట యనుచితంబు. అంతియ కాదు. రాతిరి యంతయు వేశ్యాగృహంబునం గడపి యావేశ్యాసంభోగచిహ్నంబులను మాపుకొనక యాపాపుం బాఁచి వేషంబుతో నీవైదికకార్యంబునకుం గడంగుట కర మొప్పనిపని. ఇట్టి యనుచితకృత్యంబులు సేయునీతోఁ బొత్తున భుజియించుట మాకుం బాతిత్యహేతువగు. బుద్ధిసాగరునిం గాంచి యోర్చుకొనవలసివచ్చె. అని పరుషవచనంబు లాడిన నాకవిచంద్రుండు విని యోవిప్రవర్యులారా! యిప్పు డేఁ జేయం దగుపని యేమియో! యానతిండు. అనిన నాబ్రాహ్మణులు నోవిప్ర! నీవు తొలుతఁ దీర్థోదకంబులఁ దానమాడవలయు; ననంతరము ధౌతాంబరంబులు ధరించి వైదికకార్యంబున కుపయోగింపం జను అని చెప్పిన విని యామహాత్ముండు నవ్వి యోవిప్రవర్యులారా! నన్నుం దీర్థోదకంబులం దానమాడు మంటిరి. అట్టియుదకంబులం గానక యున్నాఁడ. పర్యాప్తితంబు లైనయుదకంబులు విశుద్ధంబులు గానివి పరుల నెట్లు విశుద్ధులం జేయం జాలును.

భూమియం దుండు నేయుదకంబులు గాని పర్యుషితంబులు గానివి గలవా! యని యడుగ నావిప్రు లొకరిమొగం బొకరు సూచుకొనుచు బదులు సెప్పం జాలక యూరకుండిరి. అప్పుడు నే నాకవివరునితో నోమహాత్మా యీ యపర్యుషితంబు లగుతీర్థోదకంబుల రప్పింపంగలవాఁడ వని తోఁచుచున్నది. కానిచో నిట్లు నీవు వీరి నడుగవు. నన్నుం గాంచి నాయందుం గనికరించి నాతల్లి నీయందుం దుంచినభక్తిగౌరవంబులం బరికించి యట్టి యుదకంబులు రప్పించి యెల్లరం బావనులం జేయుము. అతులితం బగుయశోవిభవంబుం గాంచుము. అని ప్రార్థించిన నామహాకవి సంతసిల్లి యించుక ధ్యాననిమీలితనేత్రుండై యుండి కన్నులు దెఱచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఆదా వాదిపితామహస్య నియమవ్యాపారపాత్రే జలం,
పశ్చాత్పన్నగశాయినో భగవతః పాదోదకం పావనం,
భూయశ్శంభుజటావిభూషణమణి ర్జహ్నో ర్మహర్షే రియం,
కన్యా కల్మషనాశనీ భగవతీ భాగీరథీ దృశ్యతాం.

---

* టీ. ఆదౌ = తొలుత, ఆది పితామహస్య = ఆద్యుఁడగు బ్రహ్మయొక్క, నియమవ్యాపారపాత్రే=నిత్యమైనస్నానమునకుఁగా నుంచుకొనియుండు పాత్రమునందు, జలం = ఉదకము. పశ్చాత్ = పిమ్మట, భగవతః = భగవచ్ఛబ్దవాచ్యుఁడైన, పన్నగశాయినః= శేషశాయియగునారాయణుని, పావనం=పరిశుద్ధమగు, పాదోదకం = పాదతీర్థము. భూయః = మఱియు, శంభుజటావిభూషణమణిః = మహాదేవునిజడల కలంకారరత్నము. జహ్నోర్మహర్షేః = జహ్నువనుమహామునికి, కన్యా= కూఁతురు. అయినః—భగవతీ భాగరథీ = భగవతియగు దేవగంగ, ఇయం = ఇదితోఁతెంచెడిని. దృశ్యతాం = చూడనగుఁ గాత. ఇచటభాగీరథీశబ్దమునకు భగీరథపథప్రవృత్త యయినగంగ యర్థ మయినను మందాకిని కుపలక్షణము.

తొలుత గోలోకమున మహాదేవునిగీతంబు విని ద్రవీభూతు లయినశ్రీరాధాకృష్ణుల శరీరములవలననిస్సృతము లగుజలములకధిదేవత యయియొప్పుచుగంగాదేవి యుద్భవించె. అదియొకకృష్ణునిం గామించినందున రాధ కుపిత యై తజ్జలాత్మకస్వరూపంబునుగ్రమింగి రూపు మాపఁ గడంగుడు నది యెఱింగి గంగ తనస్వరూపముల నుపసంహృతములఁ గావించుకొని రాధానాథునిచరణకమలములందు లీన యయ్యె. జలతత్వంబుతో సంబంధంబువాయుడు బ్రహ్మాండంబు వెట్ల సాగిన బ్రహ్మాదు లాయనర్థంబు వారించు

అని వచియింపఁగా నప్పుడు,

ఉ. శారదనీరదప్రకరచందన చంద్రమయూఖపూర నీ,
హారరుచిప్రచార రుచిరాంశుఝరీకలితాత్మయై నభ,
శ్శ్రీరమణీయహార మని చెప్పఁగ నొప్పులుగుల్కుచుం దగం,
బోరనదూఁకె నాకధుని భూమిని మద్గృహమధ్యసీమకుం.

అప్పు డాకవి నన్నుం గాంచి యీనాకధునీజలంబు లపర్యుషితంబులు ; వీని యందుం దానమాడినం బాపవిముక్తులరై విశుద్ధు లగుదు రని తా నాజలంబులం దాన మాడిన నెల్లరము గ్రుంకితిమి. అప్పు డీవు సమీపమున లేవు గాన నీకొఱకు కాస్వర్ణదీజలంబులం బంగరుకుండలం బాలురచేతం బట్టించి నీ మధ్యాహ్నస్నానకాలం బతిక్రమింపకుండం దెప్పించితిని. ఇదియ యీపావనోదకములు దొరకుటకుం గతంబు.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఆర్య ! ఆకవివల్లభుని మహాత్మ్యం బేమని పొగడంగలవాఁడను. ఇతనియందు

కాన గోలోకంబునకేగి కృష్ణునిం బ్రార్థించి యతనియానతి రాధాదేవిని శాంతక్రోధను గావించిరి. అప్పుడు గంగ భగవంతునిపాదారవిందములొటనన్ వేలం జలరూపిణియై వెలువడియె. ఆపావనోదకంబులను దొలుత నలువ దనకమండలువున నుంచుకొనియె. ఆతీర్థంబులను మహాదేవుఁడు శిరంబునం దాల్చుకొనెను. అంత యథాపూర్వముగ నాగంగ గోలోక స్వర్గలోకాదిస్థానంబులందుఁ బ్రవహించెను. శ్రియఃపతి బలిదైత్యునియొక్క సంపదఁగైకొని యింద్రుని కీఁ దలంచివామనుండై పుట్టి త్రివిక్రముఁడై పెరిగినకాలంబున నూర్ధ్వాండమును గొలువం బయికిఁ బోయినయతనిచరణమును నళినగర్భుండు మున్నుదా సంపాదించుకొని యుండినకమండలూదకంబులం గడిగె. ఆ త్రివిక్రము పాదోదకములును మందాకినీ జలంబులు నొక్కటి యయి స్వర్గంబున నున్నయవి. మఱి కొంతకాలంబునకు భగీరథుండు ప్రార్థింపఁగాఁ గమలగర్భువానతి నాగంగ యిలాతలంబునకు రా నయిన నాజలంబుల యురవడికి భూమి యోర్వం జాలదని మహాదేవుఁ డాయాకసంబునుండిపడుగంగాప్రవాహంబును శిరంబునం దాలిచి మెల్లన విడువఁగా నాప్రవాహము జహ్నుమునియజ్ఞవాటంబు నావరింప నతఁడు యజ్ఞవిఘ్నభీతిచే నాజలంబు లెల్ల యోగబలంబునఁ ద్రాగి తనచెవినుండి విడిచెను. కాన నీగంగ జహ్నుమునికన్య యయ్యె. ఈచరిత్రవిస్తారంబు సేఁ దెనిఁగించి యుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణంబునం దెలిసికొనవచ్చును.

దేవతలకు సయితము దయ కలిగియుండుట విస్పష్టం బయ్యె. ఇట్టిమహాత్ముం డీయూర నుండియుం గాంచుటకు లేకయున్నానాదుభాగ్యం బేమనవచ్చు! అంత నేమయ్యె?

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓరాజా మే మవ్వు డతనిమాహాత్మ్యంబున కచ్చెరువొందు చుండ నిమంత్రితు లగు బ్రాహ్మణులలో నొక్కరుండు చోళదేశాగతుండు నాతో నిట్లనియె. ఓమంత్రిపుంగవా! యింతదనుక నితఁడు కాళిదాసుం డని యెఱుంగకుంటిని. ఈయతిమానుష ప్రభావంబున నితని నిరూపించి చూచి గుఱుతుపట్టితిని. ఇతనిప్రభావంబునితఁడు భగవత్ప్రీతియుపాత్రతం బడసినవృత్తాంతంబును వినుఁడు.

ఏను శ్రీరంగస్థలంబున నముకలము రంగనాయకీప్రాణనాథునిం దర్శించుచుండు వాఁడను. ఒక్కదినంబున రాత్రివేళ నాదేవపూజానియుక్తులగు పూజారులు గుడిపనులు ముగింపుజేసికొని కవాటములు మూయుచుండిరి. అప్పు డీసువేషధారి యరుదెంచి రంగనాథుని దర్శింపం గోరి పూజారులం జీరి దేవుని దర్శింపవలయును దలుపులు దెఱవుఁడు అని యడుగఁగా నాగుడిపూజారు లితనిం జూచి ఓరి! దేవుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు; ఇప్పుడు దర్శనంబునకు సమయంబు గాదు అని చెప్పి గ్రామ్యునిం బోలెఁబరిహసింపఁగా నీకవి తలయూఁచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఐంద్రీం పాటలయ న్నలక్తకరుచా మంఘ్రిత్విషాం జాలకై,
రాశాం రత్నకిరీటకాంతినికరైః పాశాయుధీయా మపి,
పర్యంకే పవమానతూలభరితే పారే కవే రాత్మజం,
ముద్రా కాచన ముక్తిదానకుశలా నిద్రాతి:—

---

* టీ. అలక్తకరుచాం = లత్తుకకొప్పయిన యెఱ్ఱని కాంతులుగల, అంఘ్రిత్విషాం = పాదకాంతుల, జాలకైః = సమూహములచేత, ఐంద్రీమాశాం = ఇంద్రపాలితమైన ప్రాచీదిశను, పాటలయన్ = రక్త వర్ణముగలదిగాఁజేయుచు; రత్నకిరీటకాంతినికరైః = రతనంపుబొమిడికపు వన్నెలగుంపులచే, పాశాయుధీయామాశామపి = వరుణపాలిత మగుదిశను, పాటలయన్=రక్తవర్ణముగాఁజేయుచు, పారేకవేరాత్మజం= కావేరీనదీతీరమునందు, పవమానతూలభరితే = వాయువను మగుదూదినింపినదయిన, పర్యంకే=పానుపునందు, (అనఁగా శేషశయనంబునం దనియు; నతఁడు సర్పంబు గాన వాతాశనుఁడనియు భావము) ముక్తిదానకుశలా=మోక్షము నొసంగుటయందు సామర్థ్యముగల, కాచనముద్రా = ఒకముద్రః—రత్నకవస్తువు, నిద్రాతి=నిద్రించుచున్నది. జాగర్తివా = మేలుకొనియేయున్నది! శ్రీరంగనాథుఁడు కావేరీతీరమందుఁ దూరుపుదిశకుఁ బాదపద్మములు సాచియుఁ బడమటి దిశయందు శిరం బిడుకొనియుఁ బరుండియున్నాఁ డని భావము.

అని చెప్పినం దోడనె యాయాలయంపుందలుపులు తమకుం దామ తెఱచుకొనెను. అప్పుడు తదంతరంబునుండి,,

సీ. శ్రీరంగనాయకీచారుకుచాభోగ కాశ్మీరసుభగవక్షంబుతోడ,
నవనీలనీరదోద్భవసుందరచ్ఛాయఁ గడకుఁ ద్రోసెడుదేహకాంతితోడ,
కరుణాతరంగముల్ గలయంబర్వఁగఁ జేయు దళదబ్జపత్రనేత్రములతోడ,
కుటిలబంభరనీలకుంతలావృత మయి కళ మీఱుముద్దుమొగంబుతోడ,

గీ. మణిమయోదారభూషణగణముతోడ।డంబు మీఱెడుకనకాంబరంబుతోడ,
మధుకరాకుల మావనమాలతోడ।తరుణితోఁ గన్పడియె రంగధాముఁడపుడు.

ఇట్లు ప్రోలం గనంబడి యాదేవదేవుండు కవిం జీరి యోకాళిదాస! మహాకవీ! మదీయు లగుపరిచారకులు నీప్రభావం బెఱుంగక నిన్ను గ్రామ్యునింబోలెం బరిహసించి దేవుండు నిద్రించుచున్నాఁ డని యనిరి. తదనుగుణముగ నీవు నన్ను సంస్తుతించినశ్లోకముచే నిద్రాతి యని యంటివి. ఆపలుకువలన నీస్థలంబు ప్రభావశూన్యం బై నిద్రించినది యుంబోలె నడంగు. కాన నీస్థలంబున నీకొఱంత గన్పడకుండ సమర్థించు నది యని యానతిచ్చినం గవియు మహానందామృతలహరీపరంపరల నోలలాడుచు ని ట్లనియె.

శ్లో. జాగర్తివా.

అని యిట్లు పల్కి యాలక్ష్మీపతికిం బ్రదక్షిణనమస్కారంబు లొనరించి దేవా నీవు నాపయిం గరుణించి దర్శనం బొసంగుటం జేసి కృతార్థుండ నైతి నని సంస్తుతించిన నారంగధాముండు నంతర్హితుం డయ్యె. అంతం గవియు నచ్చోటు వాసి చనియె. అది గాంచి యచటనుండువార లచ్చెరు వొందిరి. ఇది నే నెఱింగిన మఱియొకప్రభావంబు. అని యాబ్రాహ్మణుండు పల్కఁగా నే మాశ్చర్యపూరంబునం దేలుచు నాస్వర్ణదీపావన జలంబులం బితరులకు నివాపాంజలులు నిర్వర్తింప నంతలో మత్పూర్వులును నాజనకుండు నాతల్లియు మాకన్నులప్రోలఁ గనంబడి యోపుత్రకా! నీ వీమహాత్మునను గ్రహంబువడసి స్వర్గంగాజలంబులం దానమాడి మాకు నివాపంబు లొసంగినకతంబున మే మెల్లరమును బాపంబులు వాసి యచ్యుతం బగుపదంబుం బ్రాపించుచున్నారము; అని చెప్పి చనిరి. ఓరాజా యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బత్యద్భుతంబు నీకుం దెల్పితిని.

భోజుఁడు. ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీతల్లి యాకవివరునిమాహాత్మ్యం బెట్లెఱింగెనో; ఆవృత్తాంతంబు నీ వెఱుంగుదువేని వచింపుము. అది కర మామోదావహంబు గాకపోదు.

బుద్ధిసాగరుఁడు. రాజా! చెప్పెదను వినుము. వృద్ధ యగు నాతల్లి; భువనేశ్వరీ పాదపంకజప్రణామబద్ధాశయ యొకనాఁడు తదీయదేవాలయంబునకుం జని యాజగదంబికకుం బ్రణమించి సంస్తుతించి తనమనంబున నోదేవి! యేను భవసాగరాంతర్నిమగ్ననై భవదీయచరణసమాశ్రయణం బను నావం గాంచినదానను. నన్నుత్తమగతికిం జేర్చు భారము నీది యని ప్రార్థించి యచ్చోటు వాసి యింటికిం జనుదెంచుచు మార్గమధ్యంబున విజనంబై యుండు నొకగుడిసెలో నొకయోగిని బిడ్డని నొకని నెత్తుకొని యత్యాశతో నోనాభార్యతా! ముద్దమ్మా! యని యొకమాఱు ముద్దిడుకొని యనంతర మాబిడ్డ నిసే భార్యతృపుత్రుఁడా! యనియు, పుత్రునిపుత్రుఁడా! యనియు, మామగారూ! అనియు, కుమారుఁడా! యనియు, పినతండ్రీ! యనియు, మఱఁదీ! యనియు సంబోధించుచు ముద్దిడుకొనియెను. అది గాంచి నాతల్లి పరస్పరవిరుద్ధములయిన యీపరస లొక్కని కుండుట యెట్లని వితర్కించుచుఁ గతంబు దెలియక యాయోగినికడకుం జని తనసంశయంబడిగిన నాయోగిని యిట్లనియె.

ఓయమ్మా! వినుము. ద్రవిడదేశమందు జంగమువాని కొక్కనికిం జారుతర సౌందర్యోపేత యగుకూఁతు రొక్కతె జనియించి మఱియొకజంగమువానికిం బత్నియై మగఁడు బిచ్చమెత్తుకొనుచు నూళ్లవెంటం దిరుగుచు దూరదేశంబునకుం బోయి యుండ జనకునింటనుండెను. ఆ జంగమునింగారి సమారాధ్యయౌవనయై సమీపదేశంబున నుండు కోడెకాండ్రకుం దంగెడిజున్నై ప్రవర్తించుచు నొకకుమారునిం గనియె. దానిజననీజనకు లావృత్తం బితరుల కెఱుకపడకయుండ దాఁచి యాశిశువును తమ యింటి కతిథియై వచ్చిన కన్నడదేశపుజంగమువానికి సంతానశూన్యుని కొక్కనికిం బుత్రికఁగా నొసంగిరి. ఆనాతి తొల్లింటివలె మఱికొందఱవగకాండ్రం గూడి రహస్యంబుగఁ గామసుఖం బనుభవించుచు గర్భంబుఁ దాల్చి నన్నుం గనియె. పూర్వపుశిశువుంబోలె నన్ను నొకతెలుఁగుదేశపు జంగమువానికిం బుత్రికగా నొసంగిరి. క్రమక్రమముగ నక్రమప్రవర్తనము బయల్పడుటం జేసి బంధుగులచే నాయంబ బహిష్కృతయయి యుదరపోషణంబునకు రూపవతిగాన వేశ్యావృత్తిం గైకొని బ్రతుకుచున్నది. నన్నును నాయన్నను గైకొనిపోయినవారు పరస్పరబంధుభావంబు గలవారగుటంజేసి తమతమయౌరసపుత్రు లనియే చెప్పుకొనుచు మాయిరువురకు వివాహంబు సల్పిరి. మే మిరువురమును భిక్షుకవృత్తిచే జీవించుచు నొకయూర నుండ నాభర్త యింట లేని సమయంబున నొకయోగిని సనుదెంచి నన్నుం గాంచి యోసి! అన్నను వివాహముచేసికొన్నదానా! కడుఁ బాపిష్ఠురాలవే యనిన నేను గర మనుతపించుచు నా యోగినిని వేడి వృత్తాంతంబుఁ దెలిసికొని భ్రాతృగమన పాపంబున నేవగించుకొనుచు నాయోగి

ని నాకీపాపంబుఁ దొలఁగునుపాయం బుపదేశింపు మని వేడుకొనఁగా నాదయామయు రాలు నాకు యోగం బుపదేశించి తనవెంటం దోడ్కొని చనియె. నామగండు నన్నుం గానక దుఃఖాకులితుండై దేశంబులు దిరుగుచుఁ దల్లి వేశ్యయై యుండునగరం బునకుంజేరి దానిని సంపదము చేసికొనియె. ఆయిరువురకుం జనించినవాఁ డీ బిడ్డఁడు. ఏను పుణ్యక్షేత్రదర్శనోత్సుకతం జెలంగుచుం బోవుచుండి మధ్యమార్గంబున వీనిం గాంచి యాసఁ గొని దగ్గఱకుం జేరి నాకు నీకుమారునికిని గలసంబంధంబులు సెప్పు కొనుచు ముద్దుపెట్టుకొంటిని. (1) వీఁడు నాజననికిం జనించుటంజేసి తమ్ముఁడాయెను. (2) నాతోడంబుట్టినవానికిఁ గుమారుఁడు గాన నాకు మేనల్లుఁడయ్యెను. (3) నాజన నికిం గుమారునికుమారుఁడు గాన దానికిం జపతినగునాకు వీఁడు పౌత్రుఁడయ్యె. (4) నాజననికి నేను కోడుకుపెండ్లామను గానఁ గోడలి నైతిగదా! దానంజేసి నాజనని నాకత్తగాఁగలదు. అత్తగారిమగఁడు మామగారు. మామగారితమ్ముఁడును మామగా రగును. నామగనియమ్మకుఁ గొమరుఁడు గాన నతనికి సహోదరుండయ్యె. ఆకతంబున నాకు మామగా రయ్యె. (5) నామగనికిం గుమారుండు గాన నాకు సుతుండయ్యె. (6) నాజనని పెనిమిటి నాకుఁ దండ్రిగదా! తండ్రితమ్ముఁడు పినతండ్రి యయ్యె. ఈ బిడ్డఁడు నామగనియమ్మకుంగొడుకుగాన నతనికిం దమ్ముఁడగు. (7) నామగని తమ్ముఁడు గాన మఱఁది యయ్యె. ఈ యేడుసంబంధంబులును జెప్పి ముద్దుగొంటినని నుడివెను. నాతల్లియునది విని యాశ్చర్యంబు నొందుచు నిట్టిపాపాటవీపటలిసహితము యోగాగ్నివలనఁ గాల్పంబడి పోయెఁ గదా! సంసారముననుండువారికి నిస్తరణో పాయం బిట్టియోగీంద్రుల యనుగ్రహంబగదా యని చింతించుచు నాయోగినితో నోభగవతీ! నాయం దనుగ్రహించి యేదేని సద్గతి వడయునుపాయం బుపదేశింపు మని యడిగిన నాయవ్వయు నో బ్రాహ్మణీ యేను పుణ్యక్షేత్రవిలోకనోత్కంఠాకుల మానసనై వేగిరంబ యరుగుచున్నదానం గాననిపుడు భవదభీష్టార్థంబు నెఱవేర్ప నను వుపడదు; దివ్యజ్ఞానంబున నాకెల్లవృత్తంబులు దెలియు; ఇప్పు డేను నీ బిడ్డనితో నాడుకొనినసంబంధప్రకారంబు నాకుం గాక మఱియెవ్వరికిం దెలియదు; ఈ సంబంధ ప్రకారంబు సమస్యగాఁ బ్రటికించిన నందు సత్యంబెఱింగి యెవ్వండు వల్కు; నాతనివలన నీ కుత్తమగతి గలుగంబోవు నని వచించి చనియె. నాతల్లియు నయ్యొడ వాసి యేగుదెంచుచుం దన కెదురుగా భువనేశ్వరీపాదప్రణామాసక్తుండై పోవునీకవిం గాంచి తనకడ నుండుపరిచారికలం గొని ॥శ్లో॥ శిశుం లాలయంత్యబ్రవీ త్స్వ భాగిత! భ్రాతృవ్య! పౌత్ర! శ్వశుర! సుత! పితృవ్యేతి తం దేవరేతి,, అనుసమస్యను జెప్పింప నది విన్నతోడన యతండు,

* శ్లో. జారోత్పన్నౌ విసృష్టౌ తనయదుహితరౌ దంపతీ దైవయోగాత్,
యోగిన్యాగర్హితా సా తదనుగమవశా ద్యోగినీత్వం ప్రపేదే,
పశ్చా ద్వేశ్యీకృతాంబాజనిత సుతశిశుం లాలయం త్యబ్రవీత్సా,
భ్రాత ర్భ్రాతృవ్య పౌత్ర శ్వశుర సుత పితృవ్యేతి తం దేవరేతి.

అని చెప్పి చనిరి. నాతల్లియు నది విని యీసంబంధప్రకార మెఱింగి తెల్పినందు కాకవిని సర్వజ్ఞుండై యుండునని మెచ్చుకొనుచు నానాటంగోలె నతనికడఁ దాసద్గతి నొందుటకుం దగినవెఱవు దెలిసికొనం గోరుచుండి యకస్మాత్తుగఁ దనకుఁ గాలగతిం జెందనైనం దనమనంబున వెర వూహించి నన్నుం జీరి యీవృత్తాంతంబుఁ జెప్పి తన యౌర్ధ్వదైహికకార్యంబునం దతని నిమంత్రితునింజేసి మృష్టాన్నాదుల సంతృప్తినింగావించినం దనకుఁ బరలోకంబున సమస్త సుఖంబు లబ్బు నని చెప్పి కాలగతిఁ జెందె.

భోజుఁడు. ఆర్య బుద్ధిసాగర ! ఆకవి సర్వజ్ఞుండుగానినాఁ డీవృత్తం బతిరహస్యంబెఱింగి పల్కుట యెక్కడిది ? పరోక్షమునం జరిగినవృత్తంబులు సయితమితని కెఱుక పడనివి లేవు. ఇతనిమాహాత్మ్యంబు సాధారణంబుగాదు. తదీయదర్శనంబె పాపాపహంబగును. అది నాకు సమకూరుకాలంబుం బ్రతీక్షించుచున్నాఁడ.

బుద్ధిసాగరుఁడు. ఓ రాజా ! కాలంబు రాక యెదియుం గూడదు. అది రాఁగాఁగూడక పోదు. సర్వంబు కాలవశంబై యుండు. ఇప్పుడు మన కిట్టియతిశయంబు గల్గునని మనంబుననైనఁ దలపోసియుంటిమా ! అది యట్లుండనిమ్ము. నేను కర్తవ్యశేషంబు గలవాఁడను. ఇంటికిం జనియెదను.

అని నిష్క్రమింతుం డయ్యె.

---

* టీ. జారోత్పన్నౌ = జారపురుషునిచేఁ గలిగినవారగుటంజేసి, తనయదుహితరౌ = కుమారుఁడును గూఁతురును, విసృష్టౌ=పరిత్యజింపఁబడినవారు ; (అనఁగా నితరులకీఁబడిరనుట) దైవయోగాత్ = విధివశముచేత, దంపతీ = భార్యాభర్త లయిరి. సా = ఆకూఁతురు, యోగిన్యా = ఒకయోగినిచేత, గర్హితా = నిందితయై, తదనుగమవశాత్ = దానిననుసరించి చనుటచేత, యోగినీత్వం = యోగిని యైయుండుటను, ప్రపేదే = చెందెను, పశ్చాత్ = పిమ్మట, వేశ్యీకృతాంబాజనితసుతశిశుం = వేశ్యగానైనతల్లికి దానికుమారునివలనం జనించినశిశువును, లాలయంతీ=లాలనమొనర్చుచు, సా= ఆకూఁతురైనయోగిని, భ్రాతః=ఓతమ్ముఁడా! అనియు ; భ్రాతృవ్య=అన్నకుమారుఁడా! అనియు ; పౌత్ర=కుమారునికుమారుఁ డగుమనుమఁడా ! అనియు ; శ్వశుర=శ్వశురుఁడా! అనియు ; సుత = కుమారుఁడా ! అనియు ; పితృవ్య = తండ్రితమ్ముఁడా ! అనియు ; దేవర = మఱంది ! అనియును ; తం = ఆబిడ్డనిగుఱించి, అబ్రవీత్ = పలికెను.

భోజుఁడు. ఓదేవీ ! కలాలాపపిలువంబోయినసీత యిందనుక రాలేదు. కవి పండితసంఘంబు శాంతక్రోధంబై యింటికిం జని యుండదేమొ ! కానం దడయుచున్నది యని తోఁచెడిని. అదిసనుదెంచునంతలో మాధ్యాహ్నికస్నానాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని యభ్యవహారంబు సల్పి యుండెదను.

అని దేవితో నిష్క్రాంతుం డయ్యె.

మిశ్రవిష్కంభము.

సీత ప్రవేశించి. ఏను మహారాజసమాహూతనై తత్సన్నిధి కరుగుచున్నదానను. కవివరులు కలహించుకొనుచు సభ వదలి పోకుండుటంబట్టి యధిపతిముదల కప్పుడె చనుదెంచుటకు లేకపోయె. కలాలాప మహీపతి లీలావతీదేవిభవనంబున నున్నాఁడని వచించెం గాన నక్కడకుం జనియెదను.

అని పరిక్రమించుచు స్మృతినభినయించి,,

ఔర ! ఈరాజసభకుఁ గ్రొత్తగఁ జనుదెంచిన కవీంద్రుని సామర్థ్యంబె సామర్థ్యము. ఇంతటిసమర్థు లిందనుక నీరాజసభకుం జనుదెంచినవారు లేరు. రాజు శంకర కవి కొసంగిన ధనమునుగుఱించి కవులకుం బ్రవృత్తం బయినకలహంబునం దగుసమాధానంబు సెప్పి యాజగడము నివర్తింపం జేసినయాకవిచంద్రుని బుద్ధికౌశలంబునకు రాజు కరము మెచ్చెను. అర్య బుద్ధిసాగరుఁడు మొదలగువారు నుడవఁగా నతిమానుషం బగుసామర్థ్యంబు విని యాతనిం గాఁబోలు మహీభర్త గనుంగొనం దహతహపడుచుండెడిని. ఈయుపరిమేయ ప్రభావసంపన్నుండు కొన్నిదినంబులనుండి యాయూరం బొడసూపువాఁడు దా నిందనుక రాజసభకు రాకుండి యాదినంబున సనుదెంచుట యారసి మూడ బ్రాహ్మణులు క్రోధమూర్ఛితులై యభ్యవహారాదికంబులు సయితమొప్పరికించి యుండుటం గని దయమానమానసుండై వారల నుపశమితక్రోధులం జేయం దలంచి యె కవిపండితసంఘంబు నాత్మీయసమావేశంబున నలంకరించె నని తోఁచెడిని. ప్రాయికంబుగ మహాత్ములు పరులకష్టంబుల కోర్వంజాలరు. తమవలననైనంతయుపకారంబుసల్పి యాయిడుమ దొలంగింపకపోరు. వారలస్వభావం బత్యుదారము ఈకవివరునిం గనినచో మహీపతి యెంత సంతసించునో !

ప్రత్యభిజ్ఞతో,,

ఆ ! ఈకవి వర్యునియం దెంత సంతసంబు గల్గునో యంత యసూయ యాదినంబున సభకు రాఁబోవు ఛాందసులయందు నేనికిం గలుగకపోదు. నవరసాలంకార

మనోహరంబగుకవితాచమత్కృతి యున్నంగాని సంతసింపఁడు. ఆఛాందసుల కీగంధమే తెలియదు. వేదవిత్తము లగుబ్రాహ్మణవర్యులు రాజుకడకుం జనుదెంచి యాశాభగంబుం గాంచి చనియెదరే! యని మానసంబు చింతాకులం బగుచున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు ?

చింతనభినయించి. తలయూచి,,

సరి ! ఇది యీవిధంబునం జరిపినచో సర్వము సమంజసంబ యగును. రాజు కడనాకవిరా జుండుకాలంబున ఛాందసబ్రాహ్మణులఁ బ్రవేశపెట్టినచో వారలందుం గలలోపంబును గవి సమరసపెట్టు. బ్రాహ్మణులును భగ్నాశులై చనరు. చేయందగు కార్యంబిదియ. ఇప్పుడు పగ లపరాహ్ణంబు దాఁటె. సాయాహ్నంబు ప్రవృత్తం బయ్యెడిని. కవియు సభయందె యున్నవాఁడు. రాజునకు వృత్తాంతంబు నివేదింతము. ఇదె దేవియుండునంతఃపురము.

ప్రవేశమభినయించి. ముందుకు దృష్టులునిగుడ్చి,,

అదె మహీభర్త మహావాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవనమారుతంబుల సేవించెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని యుపసర్పించుచున్నది.

వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై భోజుండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏఁ జెప్పిపంపి కడుఁ డడవయ్యె నిందనుక సీత రాకున్నయది. కవుల కలహం బిందనుక నివృత్తంబు గాకయుండునే !

సీత. రాజుసమీపమునకుంజని,,

మహారాజ బయంబు గల్గుంగాత.

భోజుఁడు. ఓసి ! సీతా ! నిన్నే తలంచుకొనుచుంటివి. వచ్చితివి. కరంబు సంతసం బయ్యె. నేను మధ్యాహ్నమునకు ముంద నిన్ను రమ్మంటిని. నీవు తడయుట కుం గారణం బేమి?

సీత. మహారాజ ! తా మేయర్థంబు నన్నడుగం బిలిపించితిరో ? ఆయర్థం బప్పటికి సాంతంబు గాకయుండె. శంకరకవికి మహారాజు పంద్రెండులక్షలధనం బొసంగిన కారణంబునఁ బ్రవృత్తం బగువిద్వత్కలహంబు కలాలాప సనుదెంచి దేవి యాజ్ఞాప్రకారంబుఁ దెల్పునప్పటికి నివర్తింపక యుండెను. కవులు బరస్పరము గలహించుకొనుచు సభాభవనంబుం బాసి పోకుండిరి. అందుచే రా ననువుపడకయుండె.

భోజుఁడు. సరే! వారలవివాదం బిప్పటి కెట్లు నివర్తించెనో తెల్పుము.

సీత. మహారాజ! మీరు సభాభవనంబుం బాసినయనంతరము తత్పూర్వ మంత్రి క్రోధపరీతులై లోలోపలన కలహించుకొనుచుండిన యాకవులకుఁ గ్రోధాగ్ని యుద్దీపితంబయిన నంతట నొండొరులు రోషపరవశులై వాక్కలహంబునకుం గడంగి ఈనరపతియజ్ఞత యేమి? వీని నిఁకఁ గొలుచుట యవమానకరము; సకలవేద శాస్త్రవిచక్షణులమైన త న్నాశ్రయించుకొని యుండుమనకు లక్షధనమే యిచ్చెను. మనవలె సమర్థుండుగాక గ్రామ్యకవి యగుశంకరయునికిం బండ్రెండులక్షలధనం బొసంగె. పాత్రాపాత్ర వివేకంబు లేనివీఁ డిచ్చిన నేమి? ఈకుండిన నేమి? ప్రభు వవివేకమతి యయి గుణజ్ఞు లగుమంత్రులయందుం బెడమోము పెట్టి ఖలులకుం జోటిచ్చినవాఁ డగు నేని యయ్యెడసజ్జనులు సేరం జనదు. అని యివ్విధంబునం బల్కుచు మూఁడవయామంబు గడచుదనుక సభాభవనంబు వదలి పోకుండిరి. అప్పుడు,,

సీ. మణిగణమండిత మహనీయకుండల కలితకపోలయుగంబువాఁడు,
మృగమదపంక సమ్మిశ్రితమలయజసాంద్ర చర్చితతనుచ్ఛాయవాఁడు,
కనకదివ్యాంశుకకల్పిత ప్రావరణానూనరుచులచే నమరువాఁడు,
శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బరిణామ మొందెనో యని చెప్పనొప్పువాఁడు.

గీ కవిత యీరీతి దేహంబుఁ గాంచె నొక్కొ,
వరవిలాసంబు మూర్తితో వఱలె నొక్కొ,
యనుచుఁ జూడంగఁ దగునట్టియందగాఁడు,
వచ్చె సభ కొక్క సత్కవివల్లభుండు.

ఇట్లు సనుదెంచినవాని; మహీవలయంబునకుం దినమహేంద్రుండునుంబోని వాని; నాకవిశిఖామణిం గాంచి యావిద్వత్సభ భయంబును గౌతుకంబును జెంది యుండె. అతఁడంత నందఱకుం బ్రణామం బొనర్చి భోజభూపతి యెక్కడ! అని యడిగిన సౌధాంతరంబున నున్నాఁ డని సభాసదులు బదులు సెప్పఁగా నతఁడు పండితులం గాంచి మీరలేల కుపితులై యున్నా రని ప్రశ్నచేసి యందుకుం గారణంబుఁ దెలిసికొని యిట్లనియె.

ఓపండితులార! శంకరకవికి రాజు పండ్రెండులక్ష లిచ్చె నని మీ రనుకొనం జనదు. భోజునభిప్రాయంబు మీ కెఱుకపడినది గాదు. భోజుండు మానసంబున శంకరునిం బూజింపం దొడంగియుండినవాఁడు గానఁ దత్సమయసన్నిహితుఁడైనశంకరుని యందు నేకాదశరుద్రు లున్నా రని యవ్వారల నొక్కొకలక్షచేతను శంకరకవి నొక

లక్ష్మీచేతను బూజించినవాఁడు. ఇదియ కోనియభిప్రాయంబు. అని చెప్పెను. అని యిట్లు సెప్పఁగావిని నెవ్వెఱపడి పండితు లందఱు మాఱు పలుకక యూరకుండి కొంత నకు లేచి పోయిరి.

భోజుఁడు ఆశ్చర్యపడుచు,,

ఔర! యీమహాకవికౌశలం బే మని వర్ణింతును! నామానసంబునం గల భావంబుం దెలిసి చెప్పెను. ఇట్టికౌశలంబు మనుష్యమాత్రుల కుండదు. కాన నీతఁడు భారతీదేవ్యవతార మని యెంచ నగును. వైళంబ యాతనిం గనుంగొన నామానసం బుత్కంఠితం బగుచున్నయది.

సీత. మహారాజ! ఆతని నేను సింహాసనాసీనుం గావించి వృత్తంబు రాజునకు విన్నవించి నిన్నతనికడకుం దోడ్కొని చనియెద నని చెప్పి వచ్చినదానను. ముదల యేనిఁ దోడ్కొని వచ్చెద.

భోజుఁడు. ఓసి! యట్లయె! తోడ్కొని రమ్ము.

సీత. నిష్క్రాంత యయ్యె.

భోజుఁడు. ఆత్మగతమున,,

ఏలకో! సీత దోడ్కొని రాఁగలపురుషునిం గనుంగొనుటకు మానసం బత్యనల్పకుతూహలంబునం బొదలుచున్నది.

సీత. కాళిదాసునితో ప్రవేశించి,,

సీత. ఓమహాకవీ! అదె మహారాజు వాతాయనాంతరోపవిష్టుండై యుపవన మారుతసేవ యొనర్చెడిని. సమీపమునకుం జనుము.

కాళిదాసుఁడు రాజుసమీపంబునకుం జనుచున్నాఁడు.

భోజుడు. కవింగాంచి లేచి నమస్కరించి. ఆత్మగతంబున,,

ఆ! ఏమి యితని సౌందర్యంబు. మన్మథవసంతాదులం దిరస్కరించునట్లు తోఁచుచున్నాఁడు. ఆదినంబున మాంసాపణంబుదగ్గఱఁ గానంబడినవాఁ డితండ యని తోఁచెడిని. అప్పుడు నాకుంగలిగిన వికారంబుప పన్నంబయ్యె.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ! స్వస్తి గలుగుంగాత.

భోజుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! భవద్దర్శనంబున సంతోషాంబుధిం దేలుచున్నాఁడ.

అని యాలింగనముచేసికొని కేలు తనకేలం గీలించి,,

ఓకవివరా! భవన్నామంబునం దగిలి యే యక్షరంబులు సౌభాగ్యంబుం గాంచిన యవి ? ఏదేశపుజనులు భవద్వియోగమున బాధపడియెదరు ?

కాళిదాసుఁడు. భోజునిహస్తంబునందు "కాళిదాసః" అని వ్రాయుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. కాళిదాసునిపాదంబులపైఁ బడియె.

కాళిదాసుఁడు. రాజుంగవుఁగిటం గ్రుచ్చియెత్తెను.

భోజుఁడు. ఓ మిత్రమా! ఇప్పటికి నాయదృష్టంబు పండినయది. నీప్రభావంబు జనులవలన విని బహుదినములుగ నిన్నుం గాంచఁ దహతహపడుచుంటిని. కవివరసమాగమంబు మావంటివారలకు నిరవద్యకీర్తిసంపాదకంబు గాదె! ఇది భాగ్యవిశేషంబునం గాక యూరక దొరకునే.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజ కవి యగువానికిం బ్రభుపరిగ్రహంబు లేకున్నను బ్రభువగువానికిం గవి లేకున్నను బ్రసిద్ధి గలుగం బోదు. వినుము.

* శ్లో. మణినా వలయం వలయేన మణి ర్మణినా వలయేన విభాతి కరః,
కవినాచ విభు ర్విభునాచ కవిః కవినా విభునాచ విభాతి సభా.

భోజుఁడు. మహానందంబుతో,,

మిత్రమా ! కవికులచంద్ర కాళిదాస ! భవదీయసరసవచనామృతధారలు గ్రోలం గంటి. జన్మసాఫల్యంబుం గొంటి.

---

* టీ. మణినా = రతనముచేత, వలయం = కడియము, విభాతి = వెలింగెడిని. వలయేన = కడియముచేత, మణిః = రతనము, విభాతి=వెలింగెడిని. మణినావలయేన= రతనముచేతను గడియముచేతను, కరః=హస్తము, విభాతి = ప్రకాశించెడిని. అట్లు :— కవినాచ=కవిచేత, విభుః = రాజును, విభునాచ = ప్రభువుచేత, కవిః = కవియు, కవినావిభునాచ = కవిచేతను బ్రభువుచేతను, సభా = సభయు, విభాతి వెలింగెడిని. రతనము చెక్కుటవలన వలయమును ; వలయమునందుఁ బొదుగుటచే రతనమును ; బ్రకాశము గాంచుచుండుట యట్లుండ నట్టి రత్నముచేతను వలయంబుచేతను వానిని దాల్చుకొను హస్తమునకుఁ బ్రకాశము గల్గును. అట్లు కవిగూడుటచే రాజును రాజాదరముచేఁ గవియు నీయిరువురు గూడుటవలన సభయుఁ బ్రకాశించెడిని. అని భావము.

* ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్ర పద్యము.

కం. వలయము మణివలనను నా। వలయముచే మణియు రెంటవరలెడిఁగరము,
ట్లిలఁగవిచే విభుఁడు న్గవి। యలవిభుచే వీరివలన నలరెడి సభయుఁ౯.

దౌవారికుండు ప్రవేశించి. మహారాజ! యేదేశమునుండియో యిరువురు విప్రులు సనుదెంచి ద్వారదేశంబున నిలువంబడి భవద్దర్శనంబునకు వేచియున్నవాడు.

భోజుఁడు. ఓరీ ప్రవేశపెట్టుము.

దౌవారికుండు. నిష్క్రమించుచుండె బ్రాహ్మణులతోఁ బ్రవేశించి.

ఓ బ్రాహ్మణులార! అదె భూపతి కవితో మాటలాడుచు నిలువంబడియుండె డిని. సమీపమునకుం జని మీయభీష్టార్థంబులు దెల్పుకొనుఁడు.

అని నిష్క్రమించుచుండయ్యె.

బ్రాహ్మణులు రాజుకడకుం జనిరి

భోజుఁడు. ఓవిప్రులార! మీర లేమపేక్షించి వచ్చితిరి ?

బ్రాహ్మణులు. మహారాజ ధన మపేక్షించి నీవద్దకుం జనుదెంచినారము. వేదవేదాంగంబు లభ్యసించినవారము. నిప్పచ్చరంబునం గలుగునిడుమలు సహింపం జాలక నిన్నుం గాంచ వచ్చితిమి.

భోజుఁడు. ఓవిప్రులారా! మీకుం గవితాసామర్థ్యంబు గలదా! శ్లోకం జేదేని రచించుకొని తెచ్చితిరా !

బ్రాహ్మణులు. ఓమహారాజ ! శ్లోకము చేసికొని వచ్చితిమి. అది సగమే కాని పూర్ణము గాలేదు.

భోజుఁడు. నవ్వుచు.

మీరు ఛాందసు లరని తెలియుచున్నది. అర్థశ్లోకమును రచించినవారు తక్కిన సగమును రచింపలేరా ! మంచిది చేసిన యర్ధశ్లోకంబైనను వచింపుఁడు.

సీత. ఆత్మగతమున,,

వీరలనుగుఱించి యే నేను చింతించినయది.

బ్రాహ్మణులలో నొకండు,,

శ్లో. అణో రణీయాన్ మహతో మహీయాన్,, అనియెను.

మఱియొక బ్రాహ్మణుండు,,

శ్లో. యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం,, అనియెను.

భోజుఁడు, నవ్వుకొనుచు.

మిత్రమా ! ఈ విప్రులు కేవలము ఛాందసులు. తాము గఱచిన వేదవాక్యములను లౌకికఛందము లని వచించెదరు. వీరలయజ్ఞానంబుం గాంచిన మానసంబునకు వెగటయ్యెడిని. ఈరెండువాక్యములను జేర్చి సరసంబుగ నొకశ్లోకము వచింపుము.

కాళిదాసుఁడు. మహారాజా వినుము. వీరలు వచించినవాక్యములలో అణో రణీయాన్,, అనువాక్యను మొదటను యజ్ఞోపవీతం అనుదానిని కడపటను జేర్చుకొనిన నానుడువువాక్యము నడుమ సరిపడివచ్చును. ఎట్లన:—

* శ్లో. అణోరణీయాన్మహతో మహీయాన్మధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః,
తదంగహారిద్ర నిమజ్జనేన, । యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం.

భోజుఁడు. సంతోషపరవశుండై కాళిదాసునిం గౌఁగిటంజేర్చికొని,,

ఓమిత్రమా! కాళిదాస! కవి వన్న నీవ కావే! ఇట్లు సరసంబుగ వచియించువాఁ డెవ్వఁ డున్నాఁడు? ఇట్టి సరసాగ్రణి వగు నీకుఁ బ్రియతమావిరహం బుండంబోలదు.

కం. నవనీతమువంటిది యీ భువి । సరసులహృదయ మెపుడు పూఁబోడులతోఁ,
గవఁగూడి మెలఁగకున్నను । నవనవదుఃఖాగ్నిశిఖల నలిఁ జెంది చెడున్.

నీవును బ్రియావిరహంబునం గుందుచున్నా వని మధురవచనాబోధితయై లీలావతీ దేవి నాకుం జెప్పినయది. నీవు దయితాసహితుఁడవై సుఖంబుం గాంచుచుండం జూచి యానందంబుం జెంద మనం బువ్విళులూరుచున్నయది. తదానయనార్థం బిఁకఁ బ్రయత్నింపవలయు. ఇప్పుడు సూర్యుండస్తగిరిశిఖరారూఢుం డయ్యె. సంధ్యయుం బ్రవర్తించెడిని. నీ వీ సంధ్యను వర్ణింప వినం గోరెదను.

కాళిదాసుండు. మహారాజ వినుము.

---

* టీ. యదంగనాయాః = ఏకాంతకు, మధ్యం = నడుము, అణోః=సూక్ష్మమునకంటె, అణీయాన్ = కడుసూక్ష్మమో ! నితంబశ్చ = పిఱుందు, మహతః = గొప్పదానికంటె, మహీయాన్ = కడుగొప్పదియో ! తదంగ...మజ్జనేన:—తత్ = ఆకాంతయొక్క, అంగ = తనువున నలందు కొనియుండు, హారిద్ర = పసపునందు, నిమజ్జనేన = మునుంగుటచేత, యజ్ఞోపవీతం = జన్నిదము, పరమం పవిత్రం = కరము పరిశుద్ధము. అతిసూక్ష్మ మగుమధ్యంబు నతివిపులం బగునితంబంబులును గలకాంత కర ముత్తమమత్తకాశిని యై యుండక పోదు అట్టిదానిఁ గౌఁగిలించుకొనిన నద్దానియంగ సంగత మగుచున్నపసపున మగ్నమైన జన్నిదమే పరమపవిత్రమైనజన్నిదము.

ఈ శ్లోకమునకు సరియయిన యాంధ్రపద్యము.

ఉ. ధారుణి నేలతాంగికి నితంబయుగంబును గొనుదీవెయున్,
హారిమహత్త్వకంటెను మహత్తనఁగా నణువైనదాని కిం,
పారునణుస్వరూప మన నందమువిూఱునొ దానియంగకా,
శ్మీరనిమగ్నమైనయలచెల్వపుజన్నిదమే పవిత్రమా.

* శ్లో. వ్యసనిన ఇవ విద్యా క్షీయతే పంకజశ్రీః। గుణిన ఇవ విదేశే దైన్యమాయాంతి భృంగాః,
కునృపతిరివ లోకం పీడయత్యంధకారో। ధనమివ కృపణస్య వ్యర్థతా మేతి చక్షుః.

భోజుఁడు. సంతసంబుతో,,

మిత్రమా! ఇందుపమానకల్పనము ప్రపంచానుసారంబై యుండుటంబట్టి కరము మోదావహం బయ్యె.

బ్రాహ్మణులం గాంచి,,

ఓబ్రాహ్మణులార! మీకు శ్లోకము రచియించు సామర్థ్యము లేకపోయినను మీరు సంతరించి తెచ్చిన శ్రుతివాక్యంబులచే నీమహాకవివలన నతియదిరార్థామృతంబుఁ గ్రోలంగంటిని. ఇమ్మహానందంబునకుం గారణభూతుల రైతిరి గాన మిమ్ము సత్కరింప వలసియున్నది. ఓరీ యెవఁ డక్కడ?

దౌవారికుండు ప్రవేశించి,, మహారాజ యేమి ముదల?

భోజుఁడు. ఓరి దౌవారిక! ఈవిప్రులను గోశాధికారులకడకుం దోడ్కొని పోయి చెరియొక లక్షధన మిప్పించునది.

---

* టీ పంకజశ్రీః = తామరసములయొక్క కాంతి, వ్యసనినః = ద్యూతాది సప్తవ్యసనములందగులుకొన్నవానియొక్క, విద్యేవ = శాస్త్రజన్యజ్ఞానమువలె, క్షీయతే = క్షీణతనొందుచున్నది, శాస్త్రము లెన్ని సదివినను ద్యూతమద్యపానాదులం దగులుకొన్నవానికి జ్ఞానము క్షీణించుచు వచ్చు. అట్లే సాయంకాలముగాఁగాఁ బంకజముల కాంతి క్షీణించుచున్న దని యర్థము. గుణినః = గుణవంతులు, విదేశ ఇవ = పరదేశమునందుంబోలె, భృంగాః = తుమ్మెదలు, దైన్యం = దీనతను, ఆయాంతి = చెందెడిని. గుణవంతులు వారలయోగ్యత యెఱింగి గారవించువారలు లేమిం జేసి పరదేశంబున దైన్యంబు నొందుచందంబునం దుమ్మెదలు తమ కామెత లొసంగి గారవించు పంకజినీసముదయంబు మొగిడ్చుకొనుటం జేసి దైన్యంబునుం జెందెడిని, అంధకారః = చీఁకటి, కునృపతిరివ = కుత్సితుండగు రాజువోలె, లోకం = జనులను, పీడయతి = బాధించెడిని. కునృపతి కప్పములు మెండలగునవి మెండుగ విధించి జనుల దారిద్ర్యదుఃఖంబున ముంచి పీడించును. కృపణస్య = పిసునినియొక్క, ధనమివ = ధనమువలె, చక్షుః = కన్ను, వ్యర్థతాం = నిష్ప్రయోజనత్వమును, ఏతి = చెందెడిని. కృపణుఁడు ధనమును దా ననుభవింపఁడు. పరుల కీఁడు. వానిధనమునకు దానోపభోగములు లేమిం జేసి వ్యర్థతయే గతి.

దౌవారికుఁడు మహారాజ ! అనుగ్రహంబ.

అని విప్రులందోడ్కొని నిష్క్రమింతుండయ్యె.

భోజుఁడు. మిత్రమా ! మహాకవీ ! సంధ్యోపాసనాదికార్యంబులకుం బోదము రమ్ము. కొద్ది దినములలోనం గరూశదేశమునకుం జనం బ్రయత్నంబు సలుపుదము.

కాళిదాసుఁడు మహారాజ ! యట్లయగుంగాక.

అని నిష్క్రమింతురైరి.

ఇది కాళిదాసచరిత ప్రకరణమునందు

నవమాంకము సమాప్తము.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీరస్తు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

దశమాంకము.

బ్రాహ్మణవేషధారియై భోజుఁడు బ్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజుఁడు. ఏను గళాచంద్రునికార్యార్థము కరూశదేశాధీశునికడ కరుగ బ్రాహ్మణవేషధారినై యిట వచ్చినాఁడ. కరూశదేశాధీశునినగరంబుం జొచ్చినాఁడను. బ్రాహ్మణవేషధారి నైతిని గాన రాజసభయందుఁ బ్రవేశంబు సులభంబ యగును. ఇదె రాజనగరు!

ప్రవేశంబభినయించి,,

ఓరి ద్వారపాలక! ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభ నుండుకవి యొకఁడు దర్శనార్థియై వచ్చియున్నాఁ డని పచింపుము. ఓరి! యేమనియెదవు! రాజు విద్వత్పరివేష్టితుండై యితరదేశాగతు లగుపండితులరాకకుం బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు; మీరలు నిరభ్యంతరముగ రాజుకడ కగరువచ్చు ననియా పల్కెదవు? అట్లైన మఱియు మేలయ్యె. ఇదె రాజసభ కేగెద.

పరిక్రమించి,,

వీర్యగుప్తుం డిదిగో! సింహాసనాధిష్ఠితుండై యుండెడిని. సమీపమునకుం జనియెదను.

అని కొన్నియడుగులు సనియెను.

విద్వత్పరివేష్టితుండై వీర్యగుప్తుండు ప్రవేశించె.

భోజుఁడు. రాజా! స్వస్తి గలుగుంగాత.

వీర్యగుప్తుఁడు. బ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కరించెదను. మీరలెక్కడనుండి వచ్చితిరి?

భోజుఁడు. ధారాపతి యగుభోజభూపాలునిసభనుండి?

వీర్యగుప్తుఁడు. సాదరముగ,,

అట్టు లయిన సారతరవిద్యావిశేషవిభూషితులరై యుండంబోలు.

భోజుఁడు. ఔను. ఆ ధారానగరంబునందు సయితము కవిగానివాఁడు లేఁడు. అట్లుండం దత్సభావిభ్రాజితు లగువారి నడుగవలెనే! ఆభోజునిసభ కళింగ, పూర, వినాయక, శంకర, తారేంద్ర, విద్యావినోద, రేషణ, గోవింద ప్రముఖసుకవిగణంబుచే

నలంకృతంబై యుండు. అందుఁ గాళిదాస, భవభూతి, దండి, భట్టబాణులు నలువురు కరమతిశయించినవారు. అందును గాళిదాసుండు మిన్నయై యుండు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓబ్రాహ్మణోత్తమా! దండియు భవభూతియు భట్టబాణుండును నిరుపమకవితాచాతురీధురీణు లనివిందు. వారికన్నను గాళిదాసుండు మేల్బంతి యని యేర్పడినచరిత్రంబు లుండునుగదా! అని చెప్పి వీనులకు విందొనర్పుము.

భోజుఁడు. రాజా! అట్టిచరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. వినుము. మహాకవి కాళిదాసుండు తనకవితాచమత్కారంబుచే ననుకలము ధారాపతిని మెప్పించుచు నతఁడొసంగినయర్ధసింహాసనమున నాభోజునితోడ నాసీనుండై యుండు. ఇట్టిగౌరవంబు గలుగుటంబట్టి భట్టబాణప్రభృతులు మనంబునం గవిపయి నసూయగలవారలయి రాజున కతనియందుం గలగౌరవజ్ఞానమును దొలంగింపం దలంచి యాలోచించి కవివరుండు లేనిసమయంబున భోజునికడకుం బోయి యోయి ధారాపతీ! కాళిదాసుండు వేశ్యాలంపటుండై యున్నవాఁడే గాదు; మత్స్యంబులు నయితను భక్షించుచున్నాఁడు. అనుదినమంగటివీధిలో నుండి యవి విలుచుకొని పోవుచుండఁగా మే మెల్లవారమును జూచినవారమే. బ్రాహ్మణుండై జనించి చేపలు దినుటధర్మవిరుద్ధముగదా యని యనిన రా జెదలో నాలోచించి వీర లతనిపయి నసూయచే నసత్యంబులు పల్కుచున్నా రని నిశ్చయించికొనియును వారలమానసము చిన్నబోకయుండ నాద్విజులతో నోపండితులారా! అతఁడు చేపల నెత్తికొనిపోవుచుండఁగా నేను రమ్మన్నట్లు చెప్పి పిలుచుకొని రండు; మీరలు నుడివినయర్థంబు యథార్థం బయ్యెనేని యతనిఁ బరిభవింతము. అని చెప్పి పంపఁగా వారలు తాము పల్కినయసత్యవచనంబుల సత్యము లని నిరూపింప నోడి మఱునాఁడుమొదలు సభకు రాకుండిరి. కాళిదాసుం డది గాంచి వారలవంతయుడుపం దలంచి యొకనాఁడు వారు సూచుచుండ మాంసాపణమునకుం జని చేపలఁగొని చంకఁ బెట్టుకొని రాజరథ్యయందుఁ జనుదెంచుచుండెను. భట్టబాణప్రభృతు లట్లాతఁడు సనుదెంచుచుండం గాంచి మించినముదంబున నతనికడకుం జని యోమిత్రమా! కాళిదాస! నిన్నిప్పుడ భోజుండు దోడ్కొనిరమ్మని ముదలచేసె నని చెప్పఁగా దీనాననుండువోలెఁ దోఁతెంచుచు నొక్కింతతడవు తప్పించుకొనిపోవం గడంగి తత్తరపడువాఁడునుంబోలె నభినయించి తుదకు విధిలేక చనుదేరంబూనినవాని పగిదిఁ దదానీతుండై భోజసభకు రాఁగా,

రాజు కవిం గాంచి శ్లో (1) “ కక్షే కిం తవ ” అని యడిగెను.

అందుకు గవి రాజుం గాంచి (2) “ పుస్తకం ” అని బదులుచెప్పెను.

అది విని రాజు (3) “ కి ముదకం ” అని యడిగెను.

అందుకు గవి (4) “ కావ్యార్థసారోదకం ” అని బదులు సెప్పెను.

అది విని రాజు (5) “ గంధః కిం ” అని యడిగెను.

అందుకుఁ గవి (6) “ ఘనరామరావణమహాసంగ్రామరంగోద్భవః ” అని చెప్పె.

అది విని రాజు (7) “ పుచ్ఛః కిం ” అని యడిగె.

అందుకుం గవి (8) “ నవతాళపత్రలిఖితం ” అని బదులుపల్కె.

అంత రాజు (9) “ కిం పుస్తకం హే కవే ! అని యడిగెను.

అందుకుం గవి (10) “ రాజన్ భూమిసురోత్తమాదృత మిదం రామాయణం పుస్తకం ” అని యా చేపలకట్టను భూమిపయిం బడవేయఁగా నది కాళీకటాక్షంబున రామాయణపుస్తకం బై యొప్పెను. రాజు పరమానందంబుం జెందె. వైరులెల్ల విద్వాంసు వదనులై యేమియు ననలేక యుండిరి. అదిమొదలు భట్టుభాణుండు కాళిదాసునియందు దతిమానుషప్రభావంబు గల దని యెంచి యాతనితో సఖ్యంబున మెలంగుచుండెడిని.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రవర్యా ! ఆకవివరునికిం గలదివ్యప్రభావం బేమని వర్ణింపంగలము.

భోజుఁడు. ఓరాజా ! ఇంతమాత్రమే కాదు ! దండికిని యీతనికి జరిగినకలహంబునం దీ తని ప్రభావంబు కరం బరుదై తోఁచు. అది సెప్పెదను వినుము.

---

1. కక్షేకింతవ=నీచంకలోనుండునదేమి ?

2 పుస్తకం=పుస్తకము.

3 కిముదకం=నీళ్లేమి ?

4. కావ్యార్థసారోదకం=కావ్యార్థంబులలోని సారమీయుదకము.

5. గంధఃకిం=కంపేమి ?

6. ఘన ..ద్భవః=రామరావణులమహాయుద్ధమునంజచ్చినపీనుఁగులకంపు.

7. పుచ్ఛఃకిం=తోఁకలేమి ?

8. నవ.. ఖితం=క్రొత్తతాటాకులందు మొదళ్లు కొనలు దఱుగనివానియందు వ్రాసినది.

9. హేకవేకింపుస్తకం=ఓకవీ ! అదేమి పుస్తకము ?

10. రాజన్ భూ...పుస్తకం. ఓరాజా ! విప్రోత్తము లాదరించుచుండు రామాయణ పుస్తక మిది.

ఒక దినమం దాఖేటకక్రీడకుం జనియుండి ప్రభాతసమయసమాగతుండై తనకు అంగటనుండుకవివరులం గనుంగొని.

భోజుండు ; శ్లో. చరమగిరినితంబే చంద్రబింబం లలంబే ”

అని ప్రభాతవర్ణనోదార మగునొక సమస్య యొసంగె.

అందుకుం దొలుత భవభూతి ; శ్లో. అరుణకిరణజాలైరంతరిక్షే గతర్క్షే,, అని పూనిరి.

అంత దండియు ; శ్లో. చలతిశిశిరవాతే మందమందంప్రభాతే,, అనివక్కాణించె.

ఈయిరువురు నుడివినయర్థంబులను దనభావంబునం బొదలునవిగా మిచేఁ గాళిదాసుని నడిగెను.

అతఁడు. శ్లో. యువతిజనకదంబే నాథముక్తోష్ఠబింబే ,, అని

వచింపఁగా రాజు కరముసంతసించి కాళిదాసుని విశేషముగను దక్కినవారిని యథోచితముగను సన్మానించెను.

అందుకు దండి కోపోద్దీపితుండై రాజుం గాంచి నీవు కాళిదాసునియందుఁ బక్షపాతంబు గలవాఁడవు గాన నతనిం బెలుచ సన్మానించితి వని దూఱిన భూపతి మీయిరువురతారతమ్యంబు భువనేశ్వరీసమక్షంబునం గాని వ్యక్తంబు గా దయ్యెడకుం జనుఁ డని చెప్పిన నతంతు కాళిదాసునిం దోడ్కొని యయ్యెడకుం బోఁ బయన మయి యూరు వెడలఁగా నొకనాఁడును వీరిరువురును గాంచనిపూఁదోటయొకటి గన్పడియె. దానిరమణీయత కచ్చెరువందుచు నాయిరువురు నందుం జొచ్చి యాయుద్యానము నందుంబచ్చవిలుకానిమాయరో యనం దగునొకమచ్చెకంటిం గాంచి తదీయసౌందర్య విశేషంబున కరుదందుచు నాపూర్ణచంద్రాననతో మాటలాడం గోరిక వొడమఁగా నాకుంభకుచచెంగటికిం జేరిరి. అప్పుడు దండి యి ట్లనిరి.

---

* టీ. అరుణకిరణజాలైః = అనూరునికిరణములగుంపులచేత, అంతరిక్షే = ఆకాశము, గతర్క్షే = నక్షత్రములుమాసినది కాఁగా; ప్రభాతే = ప్రాతఃకాలమునందు, శిశిరవాతే=చల్లనిగాలి, మందమందం=మెల్లమెల్లగా, చలతి=వీవఁగా; యువతిజనకదంబే= ఎలప్రాయంపుంబడతులగుంపు, నాథముక్తోష్ఠబింబే=నాయకులచే విడువంబడిన యధరబింబములు గలది కాఁగా ; అనఁగా నప్పుడే తమదయితల నధరామృతంబుఁ గ్రోలి విడుచుచున్నారని భావము. చరమగిరినితంబే=అస్తాద్రిసానువునందు, చంద్రబింబం= చంద్రునిబింబము, లలంబే=వ్రేలాడెను.

* శ్లో. చూర్ణ మానీయతాం తూర్ణం పూర్ణచంద్రనిభాననే,,

అని యడుగఁగాఁ గాళిదాసుండును.

† శ్లో. పర్ణాని స్వర్ణవర్ణాని కర్ణాంతాయతలోచనే ,,

అనియనియెను. అందు కాకాంతామణి తనసకియం జేరి యిట్లనియె.

‡ శ్లో. పర్ణాని దీయతాం చూర్ణం తూర్ణం చంద్రనిభాననే.

కాళిదాసాయ కవయే దండినే పండితాయచ.

అని చెప్పి యాకాంత సఖితో నావనంబుతో నంతర్హిత యయ్యె. అట్లు కాఁగా నది తమతారతమ్యంబుం దెల్పం బొడసూపి యంతర్హిత యయినభారతి యని యెంచిరి. తన్నుఁ బండితసామాన్యునిగాఁ బల్కినందుకు దండి గతాభిమానుండై కాళిదాసునిం గారవించె. ఇట్లె భవభూతియు నొకనాఁడు భోజునిచామరగ్రాహిణి సీతసేయుమన్న రత్యంతవర్ణనంబున నితనికి నోడిపోయె. అది యెల్లరకువిదితంబ.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఆశ్చర్యపడుచు ,,

ఆ! ఆకాళిదాసునియందు దేవికిం గలవాత్సల్యాతిశయంబు నేమని పొగడం గలవాఁడ ? అత్యద్భుతం బాకవివరునిమాహాత్మ్యము.

---

* టీ. పూర్ణచంద్రనిభాననే=పున్నమచందరుని కొప్పయిన మోముగలదానా! తూర్ణం=వేగముగ, చూర్ణం=సున్నము, ఆనీయతాం=కొనితేఁబడుఁగాత.

† కర్ణాంతాయతలోచనే = చెవులదనుక దీర్ఘములైయొప్పుకన్నులుగలదానా! స్వర్ణవర్ణాని పర్ణాన్యపి=బంగారువన్నెగల యాకులును, తెమ్ము.

‡ చంద్రనిభాననే=చందరుని కొప్పయినమోముగలదానా, తూర్ణం=వేగముగ, కవయేకాళిదాసాయ=కవియగు కాళిదాసునికి, పర్ణాని=ఆకులును, పండితాయదండినే= పండితుఁడైన దండికి, చూర్ణం=సున్నమును దీయతాం=ఇమ్మా!

కవులునుడిచిన పద్యమునం బూర్వార్థమునందుఁ దూర్ణ మనియెడుపద మధికము. ఉత్తరార్థమునందుఁ గర్ణాంతాయత ,, లోచనే యనుచోట హృదయంగమంబైనసారస్యముండుటంబట్టి పూర్వార్థము సెప్పినవాఁడు పండితుఁడనియు నుత్తరార్థమునుడినవాఁడు కవియనియు నభిప్రాయము.

మఱియు భోజునిసభయందు జరిగినయతనియతిమానుషప్రభావద్యోతకంబు లగు చరిత్రంబులు పెక్కులు వినియున్నాఁడను. ఆతనిం బిలిపించి యతనియిష్టార్థంబు లొసంగి పూజించి కృతార్థతం గాంచ నెంచియున్నాఁడ. ఇది యెప్పటికి లభించునో యెఱుంగ.

భోజుఁడు రాజా! నీ కాయతిశయంబుఁ జెందుట కిదియ యదను!

వీర్యగుప్తుఁడు. విప్రోత్తమా! అదెట్లు!

భోజుఁడు. రాజా! చెప్పెదను. వినుము. మధుమంతిపురాధినేతకూఁతురు మదనసేన యిప్పుడు నీచేతం జిక్కియున్నదిగదా!

వీర్యగుప్తుఁడు. సత్వరముగ. ఔను! అయిననేమి.

భోజుఁడు. ఆకన్యకాశిరోమణి నతని కర్పించితివేని యతనియిష్టార్థపూరణంబు సల్పినవాఁడ వగుదువు.

వీర్యగుప్తుఁడు. వైచిత్ర్యంబుతో.

ఈ కవి దానింగోరుంటకుం గతమేమి?

భోజుఁడు. ఆమదనసేన యతనిసతి.

వీర్యగుప్తుఁడు. సోద్వేగముగ,,

ఆ! ఆతనిపత్నినా! నే నపహరించితిని!

ఆహా! ఎంతటి దుష్కార్యంబు సేయంబడె! ఆ కన్యక విద్యలయందు నన్నోడించుటచే నీసు వెరిగి సమయంబు రాఁగా నాకస్మికంబుగ దొరకిన యాకన్యకాలోకశిఖామణిని; గౌతముని చేతం జిక్కి వెక్కుచుండుదానిఁ దత్సహాయుండై ననుదెంచిన యవనునిం బిలుకుమాలిచి తోడ్కొని వచ్చితి. ఇతనిభార్య యని యెఱింగిన నప్పుడ యతనికి సమర్పించి నాజన్మంబుఁ గృతార్థతాభాజనంబుగఁ జేయక పోదునే!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఇప్పటికి మించినదేమి? అట్లొనర్పం జనును సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓ విప్రోత్తమా! మదనసేన బ్రాహ్మణపత్ని యని యెఱుంగను. ఎఱింగితినేని తదపహరణంబునం బ్రవర్తింప. గౌతముఁడు కపటంబున నొకగాడిదెల మేపువానికి దానిం బెండిలిసేయించె నని వినియుంటిని.

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఆగాడిదెలమేపువాఁ డెవఁ డని యనుకొంటివో! వాఁడె నీముఖ్యామాత్యుఁడైనమిత్రమాధవునికుమారుండు కళాచంద్రుండు. ఆతండ కాళిదాసుండని కీర్తికెక్కియున్నాఁడు.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఉల్లాసంబుతో,,

ఆశ్చర్యం బగు మిత్రమాధవునిపుత్రుఁడా కాళిదాసుండు! కళాచంద్రుండు నాకు నెయ్యుఁడు. అతఁడు గురుశాపంబునం గడుకష్టంబులం గూడి మెలంచున్నాఁ డని యెఱింగి మిత్రమాధవునితో మనంబునందుఁ గడు సంతపించుచు ననేకస్థలంబుల వెదకి వెదకితదుపలబ్ధిలేక చింతించుచుంటిమి. ఇట్లుండ నాకళాచంద్రుండె కాళిదాసుండయి గన్పడుచున్నాఁడని వింటి. ఇంతకంటెఁ బరమముదంబు గలదే! శపథంబు సెల్లింప మదనసేనం దెచ్చినాఁడ నంతియకాని దానియం దేదేని విప్రియంబు నడప నాకు మనం బొప్పదు. ఆకన్యకయు నియ్యెడకుం జనుదెంచుటాదిగ తనభర్తృసమాగమమునకే మొకఠోరవ్రతంబు సల్పుచున్నయది. ఆసతీతిలకంబు సేయంబూనినవ్రతాచరణంబు పరమామోదదాయకం బయ్యె. దైవవశంబునం బ్రాహ్మణాపరాధంబును మిత్రద్రోహంబును నాకుం గలుగక తప్పిపోయె. నేను తొలిపుట్టువున నేమిపుణ్యం బొనరించితినో! నాప్రాణమిత్రం బగుకళాచంద్రునిం గాంచి యతనివల్లభ నతనికి సమర్పించి ధన్యుండను గావలె నని యున్నాఁడ. అతం డెయ్యెడ నున్నాఁడో! ఈమహాతిశయంబు నా కెప్పటి కగునో! మదనసేనను గళాచంద్రునిం గూర్చి వారలు సుఖాంబుధిం దేలం జూచి నాకన్నులకుం ఫలంబు నెప్పుడుసంపాదించుకొనంగలనో!

భోజుఁడు. ఓ రాజా! ఆతం డీయూరన యున్నాఁడు. నీ వనుకొన్నకార్యంబు నెఱవేర్చి పరమామోదంబును భాసురతరయశంబుం గాంచుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓవిప్రోత్తమా! నాయందుఁ గరుణ యుంచి యాకళాచంద్రుం డుండుచోటికి నన్నుం దోడ్కొని పొమ్ము. ఆతనిని సపాదపతనంబుగ నభ్యర్థించి తెచ్చి మదనసేనతోఁ గూర్చెదను.

భోజుఁడు. ఓరాజా! అట్లయినం బోదము రమ్ము.

అనినిష్క్రాంతులైరి.

శుద్ధవిష్కంభము.

లీలావతియుం గాంచనమాలయుం బ్రవేశించిరి.

లీలావతి. ఓసి కాంచనమాలా! నేను సాధారణవిప్రకామినీవేషంబుం బూని వచ్చినదానం గాన నన్నెవరు గనిపెట్టం జాలరు. ఈయుపవనంబు పురుషవర్జితంబై వివిక్తంబగుచు మనకుం గోరినచోటులకుం జన ననువై యున్నది. మఱియు నిది శుక

పిక నిరంతరారావభరితంబై చెవులు సొగియించెడిని. శుభకరంబు లగుశకునంబులు గానంబడుటంజేసి మనయభీష్టార్థంబు వేగమ సమకూరు ననియుం దోఁచుచున్నది.

ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి,,

ఓసి కాంచనమాలా! అదె! యాసరోవరంబునుత్తరతటంబునం జూడుము. అయ్యెడ నొకమనోహరం బగుపర్ణకుటీరంబును దదంతరంబున నొకకాళికామూర్తియు నాదేవియెదుటఁ గఠోరతపంబు సేయుచు గూరుచుండినయొకపుండరీకపత్రాక్షియుం గనంబడెదరు. ఈకామినీతిలకంబె నీప్రాణనాథునిదయిత యై యుండనోపు. అయ్యెడకుం జనియాకామినీమణివృత్తాంతం బారయుదము.

పరిక్రమించుచున్నారు.

లీలావతి. ఆశ్చర్యముతో,,

ఓసి కాంచనమాలా! ఈ సుందరీలోకలలామంబును గాంచితివటే?

ఉ. ఏమి వయోవిలాస మిది యేమి సురూపవిశేష మేమి యీ,
కోమలదేహభవ్యరుచికోమలికం బిది యేమి యాకార మీ,
కామకళామనోజ్ఞముఖకాంతి యి దేమియు గాంచలేదె యీ,
సామజయానవంటి పెరసాంకవగంధుల నీధరాస్థలిన్.

ఈకోమలి యిపుడు కఠోరతపశ్చర్యావిశేషంబు సలుపుచుండుటం గాంచి.

కం. పతిఁ బాసి నవసి మానవ। సతిరూపున వ్రతము లొలిసలుపఁ గడఁగునా,
రతియో యని తలఁపందగు। నతివ యి దేలా వ్రతంబు లాస సలిపెడిన్.

ఈ మనోహరాంగివృత్తంబు మన మారయం దగునదైయుండు. ఈ కాంత వసించుపర్ణకుటీరంబునకు దక్షిణమున నుండురసాలవల్లరీనికుంజంబుమాటున నుండి యిది యాడుకొనువచనంబులచే దీనివృత్తం బారయుదము.

కాంచనమాలయు లీలావతియు రసాలవల్లరీనికుంజాంతరిత లైరి. భోజుండును గాళిదాసుండును వీర్యగుప్తుండును బ్రవేశించిరి.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! నీవు విప్రవేషంబునం జనుదెంచి నన్ను మోస పుచ్చితివి. నీవు మన్నగరంబునకుం జనుదెంచినప్పుడు నిన్ను నే నేవిధి గారవించి తోడ్కొనిపోవలయునో యది గావింపకుండ నన్ను వంచించితివి. ఇట్లు విప్రవేషం బునం జనుదెంచి నాప్రమాదంబుం బ్రకాశింపం జేసితివి.

భోజుఁడు. వీర్యగుప్తుఁడా! ఏ నుద్యోగించిన కార్యంబునకు నీవనుకూలించెదవో? లేక ప్రతికూలించెదవో? ఈయర్థం బెఱుంగఁ బ్రచ్ఛన్నవేషంబునం జనుదెంచితిని. అదిమొదలింగి నన్నుం బ్రకాశితుం గావించితిని. నీవు నన్నుఁ గనిపెట్టుటయందుఁ బ్రమాదపడి నను గవికామినిం గాచుటయందుఁ బ్రమాదంబుం జెందవయితివి. అందుకుం గర మభినందింపవలసియున్నది సుమా!

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! ఇది నాయొనరించినపున్నియపుంబంట. బ్రాహ్మణపత్నియం దపరాధంబు సల్పియు మిత్రపత్నియందు విప్రియంబుసల్పియు శుద్ధిం బొరయువాఁడు గలఁడె! అట్టియశ్రేయంబు నాకుం గల్గక యుండుటకంటె లగ్గొండే మిగలదు! అదె కనుంగొనుఁడు; మదనసేన తపంబుసల్పుచుండువిశేషంబు; మన మీనాతి వసించుచోటి కుత్తరమున నుండుతమాలకుంజంబుమాటున నుండి యీరాజసుతసేయు నుగ్రతపశ్చర్యావిశేషంబు లరయుదము.

ఎల్లవారును దమాలకుంజంబుమాటునకుం జనిరి.

భోజుఁడు. మిత్రమా! కాళిదాస! నీప్రాణదయిత యనుభవించుక్లేశంబుం గనుంగొంటివె!

ఉ. కన్నులనుండి బాష్పములు గ్రందుగ దారలుగట్టి పైపయిం,
జన్నులపైన నుండు తెలిసన్నని చేలమునందు గారఁగా,
నన్నన వెక్కి వెక్కి తనయాసకుఁ ద్రోవలు లేక స్రుక్కెడిన్,
పున్నపుదీవి గాలగతిఁ బొల్పుఁ దొలంగు తెలంగు దోపఁగన్.

కాళిదాసుఁడు. కన్నులనుండి బాష్పంబులు గార నూరకుండె.

కాళికాదేవిమ్రోల నుపవిష్టయయిన మదనసేన ప్రవేశించెను.

మదనసేన. శోకంబుతో,,

కట్టా! యేమిసేయుదు. ఏఁ జేయంబూనినవ్రతంబును ముగిసినయది.

ఉ. ఆరసి నేఁ గఠోర మగునట్టివ్రతంబుల నాచరించితిన్,
భూరిదయామయాంతరకు భూతపతీందునిభాస్యకు న్మహో,
దారకు నాయెడ న్దయ యథన్యయొకన్ బొడసూపదయ్యె నే,
నేరమి జీవితంబు ధరియించుదు మించుదు నాథుఁ గాంచుదున్.

కొన్నిదినంబులకైనను ప్రాణనాథునిసమాగమంబు దొరకదా యనునడియాస వలనం గాలంబు గడపుటకు ననువు లేకయున్నది.

ఉ. భూరమణుండు సాధుజనపూజ్యుఁడు గాన నను న్యథార్థసం,
చారిణిఁ గాఁ దలంచి వ్రతచర్యకు సమ్మతి చేసినాఁడు ని,
స్సారమ దయ్యె సువ్రతము సత్వరత న్నరపాలుతోడ నే,
మేరయొనర్చినట్టితటి మే లడఁగన్ జనుదెంచె నేటికిన్.

ఇంక నేవిధము లగు నెపంబులును జెప్పచుఁ గాలంబు గడప నవును గాదు.

ఉ. ఏమి యొనర్పఁ జాలుదు మహీపతికి న్బదు లేమి సెప్పఁగన్,
భూమిని నాఁడు కూఁతురయి పుట్టుటకంటెను రోఁత లేదు ని,
ష్కామత నుండుటల్ప్రకృతిఁ గాదు వృథాగతిఁ బట్టె నేమముల్,
వేమఱు నామనం బధిక వేదనకు న్వశమై యడంగెడిన్.

భోజుఁడు. మిత్రమా! కాళిదాస! వింటివా! నీ ప్రాణప్రియ సెప్పువచనంబులు. వీనివలన నీకామిని తనపాతివ్రత్యంబుం గాచుకొనుచుండిన తెఱం గేర్పడలేదా!

కాళిదాసుఁడు. ఔను.

కాంచనమాల. దేవి! ఈసుదతివచనంబులవలన నాదయితునిదయిత మదనసేన యని యేర్పడుచున్నది. సమీపమునకుం బోయి దీనివృత్తాంతం బారయుదము.

ఇరువురును మదనసేనకుఱంగటకుం జనుదెంచుచున్నారు.

మదనసేన. ఎదుటికిదృష్టులు నిగుడించి. ఆత్మగతంబున,,

ఈకాంతామణు లెవ్వరో యెఱుంగను. వీరిం గనుంగొనుడు నామనంబునం గల నిర్వేదంబు శాంతిం జెందుతెఱంగున నున్నది. కారణం బెట్టిదియో యెఱుంగఁబడదు.

లీలావతి. మదనసేనతో,,

ఓయవ్వ! నీ వెవ్వతెవు! ఏకారణంబున నిట్లు తపంబు సల్పెదవు?

మదనసేన. ఓయవ్వలార! ఈమందభాగ్యవృత్తాంతం బేల యడిగెదరు? అది విన్నమాత్రాన మీకును సంతాపంబు గల్గు.

కం. ఏమందు నాయభాగ్యము। కామిని భూతలమునందుఁ గాంతలలోనన్,
శ్రీమహిత నగుచు మగనిన్। గామనిభుం గోలుపోయి గాఱియపడెదన్.

లీలావతి. ఓజవ్వనీ నీవచనంబువలన నీవు కళాచంద్రునిపత్ని వగుమదనసేన వని యెఱుఁగంబడియెడి. మాకుం దోఁచినయీయర్థంబు యథార్థంబె.

మదనసేన. ఓయవ్వ! ఔను. ఎట్టివానిం జేపట్టిన నేమి! తలవ్రాఁత యెవరికేనిం దప్పింపం దరం బగునే! శ్రియఃపతిపుత్రునిం జేపట్టినరతికిం బ్రియవిరహంబువలనం గుందవలసినట్లేర్పడదే! గౌతముఁ డనునావిద్యాచార్యునివలన నామగండు న న్నెడఁబాయున ట్లయ్యె!

శోకావేగంబుతో " బాష్పంబు లురల్చుచు,,

ఇంక.

గీ. భువనజననేత్ర నిర్మాణపుణ్యఫలము। లలితసౌభాగ్యలీలావిలాసపదము,
రూపగౌరవలక్ష్మినిరూఢపదవి। మగనియాకారరేఖ నెమ్మదిఁ గాంతు.

అని యేడుచుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఏయేకాలమునకెది యేది యెవనికి లభింపవలసియు న్నదో ! అది తప్పిపోవునా! ఇట్లని మానసంబునకుం దనవలననై నంతదనుక సమాధా నంబు చేసికొనవలయుంగాని యిట్లు దుఃఖావేశవేగంబున కెదురీఁదుచుండవచ్చునే !

మదనసేన. ఓయవ్వ ! ఏమి సేయుదును. ఏటికిం దానమాఁడఁ బోయినవాఁ డింటికిం జనుదెంచునంతలో నాగతి యిట్లు లయ్యెనే! ఇందు కెంత చింతించినం దీఱునా ! అదియునుంగాక.

చం. అతిసుకుమారకాయుఁ డతఁ డంగజఘోరనిశాతసాయక,
ప్రతతికిఁ జిక్కి వేదనలపా లయి యోర్వఁగ లేక లోకనే,
త్రతతిఫలంబు వాయఁగను దక్కిన దౌతనదేహయాత్ర స,
మ్మతి విడనాడె నోకొ యని మాటికి మాటికిఁ గుందుచుండెదన్.

లీలావతి. ఓమదనసేనా ! నీ వందులకై చింతఁ గూరవలదు. నీదయితుండు కళాచంద్రుం డిప్పుడు ధారానగరంబున నున్నవాఁడు. కాంచనమాల యనువేశ్యా కన్యకవలన నతఁడు తనలోకయాత్రయందు శిథిలుండు గాక యుండెడిని.

మదనసేన. సంతసంబుతో,,

ఇన్నిదినములకు నాదయితుని క్షేమవృత్తంబు వింటిని. చెవులకలిమికి ఫలంబుం గంటిని. ఆనందసుధాంబుధిం దేలం గంటిని.

ఆత్మగతమున,,

నానాయకుండు మత్ప్రాప్తియం దాశ మాని వేశ్యాకన్యకతో సుఖించు చున్నాఁడు గాఁబోలు !

ఆకాశములక్ష్యముచేసి. ప్రకాశముగ,,

ప్రాణనాథ !

చం. అమరసమాన! నేను గర మాసఁ గఠోరము లౌ వ్రతంబులన్,
క్రమమునఁ జేసి చేసి కడుఁ గాతియఁ జెందుచు గుందుచుండెదన్,
రమణినిఁ గూడి నీవు ఘనరాగముతోడఁ జరించుచు న్సుఖం,
బు మహితరీతిఁ గాంచెదవు భోరనఁ బాసెద నిప్డు ప్రాణముల్.

అని విముక్త కంఠయై యేడ్చుచున్నది.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఉత్తలంపడకుము. ఆకాంచనమాలయే నీకు నీదయితు నింకేర్పం బ్రయత్నించుచున్నది.

భోజుఁడు. ఓవీర్యగుప్త! మిత్రమా! ఈ మదనసేన ప్రియవిరహంబున నింకం గొంతతడవునకు శరీరంబు వాయు నని తోఁచెడిని. దానిసమీపమునకుం జని కళాచంద్రునిరాక యెఱింగించి యూరడింపుము.

వీర్యగుప్తుఁడు. ఓభోజభూపతీ! యట్ల యగుంగాక.

అనిపరిక్రమించుచున్నాఁడు.

మదనసేన. వీర్యగుప్తునింగాంచి. భయోత్కంపంబులతో. ఆత్మగతమున ,,

ఈవీర్యగుప్తుని కేఁ జెప్పినగడు విప్పటితో ముగిసె. వ్రతసమాపనానంతరము తనశయనంబునకు వచ్చెద నని నేఁ జెప్పియుండుమాటమేరకు నాతోఁ గలయ నిదె యీతండేగుదెంచుచున్నాఁడు. వీనివలనం దప్పించుకొనుట కుపాయంబు లేదు. ఈస రోజలంబులం బడి ప్రాణంబులు వాయుటయ మానంబు గాచుకొన నను వయిన విధానంబు.

ప్రకాశముగ,,

ఉ. ఏ నొకవత్సరంబు గడు వేడ్తెల వేడితి రాజు నిచ్చె స,
న్మానముతోడ నే వ్రతము మానక చేసితి వ్యర్థ మయ్యె పో,
వూనిక వీఁ డధర్మరతి పుట్టి ననుం గలయంగ వచ్చెడిన్,
మానము గాచుకోఁజనును మాన్యతఁ బ్రాణము లోలిఁ బాసియున్.

కం. జలములఁ బడి ప్రాణంబులు। లలిఁ బాసిన నాకు నింకిలం గలుగదు పో,
బలవద్వ్యసనము వ్రేల్మిడి। దొలఁగెదఁ గాయంబుతోడఁ దుర్విధివశనై.

అతి త్వరితగతిం జలములకడ కరుగుచున్నది.

భోజుఁడు. ఆ! కష్టము! కష్టము! వీర్యగుప్తుండు తనకడకు వచ్చుటకుం గతంబు యథార్థంబుగ గ్రహింపం జాలక యానీలాలక యితఁడు తన కెగ్గదేనిఁ గావించునొకొ

యని తలంచి భయంపడి పాతివ్రత్యంబుఁ గాచుకొన నెంచి జలంబులం బడం బోయె డిని. మన మెందు తలంప నాకనకాంగి మఱియెందు దలంచినయది. దీన ననర్థంబు వాటిల్లనున్నయది. ఇది నివర్తింపంజేయఁ బెరవారలు తగరు. మిత్రమా! కళాచంద్ర! నీవె చనియాదారుణసాహసంబువలన నీసతి నివర్తింపం జేయవలసినవాఁడవు. ఇం దాలస్య మొనర్పందగదు. వైళంబ చని యాశ్వాసితంజేయుము. ఇతరునిం గాంచిన నిపుడు సిగ్గుపడును గాన నే రాఁ జనదు.

కాళిదాసుండు అట్లయు;

అని త్వరితగతి మదనసేన కెదు రేగి,,

ఉ. కోమలి యీయనర్థమునకు న్గడఁగ న్జన దూరడిల్లుమీ,
నీమది దుఃఖసంతతుల నేఁ డిటుఁ బాయుము ; కూడునే బళా,
సామజయాన కిట్టియతిసాహసవృత్తు ల వెప్పుడైన నీ,
కోమహిళాలలామమ సమున్నతి నన్గనుగాళిదాసుఁడన్.

ఉ. చంద్రముఖీలలామ భవసాగరరత్నమ నీవు కాయమున్,
సాంద్రతరార్తిచేఁ దొఱఁగఁ జక్కఁదనంబున కిక్క లేదు ని,
స్తంద్రసురూపలక్ష్మికి నిధానము లే దిఁక మీఁదటం గళా,
చంద్రుని కేది దిక్కు గుణసంపద లింకెట నుండు సుగ్మలీ.

మదనసేన. భయమోదలజ్జాసంభ్రమంబులతో నిలువంబడి చూచి. ఆనంద బాష్పాకులకపోలయగుచు,,

నాథ! జయంబగుంగాత.

కాళిదాసుండు,,

కం. లలనా బాష్పస్తంభిత। గళవైపల్కుటయ నాకుఁ గడువడి జయముల్,
గలిగించు నింక నాకు। న్గలవె భవల్లాభగరిమకంటె న్శుభముల్.

మదనసేన. ప్రాణనాథ! మీరలు ధారానగరంబున నున్నట్టులు వింటిని. ఇప్పు డిట్యేడ కెట్లు సనుదెంచితిరి.

కాళిదాసుండు. ఓప్రాణదయితా! ధారాపతి యగుభోజభూపతిసహాయంబ యీసేమమునకుం గారణంబు.

మదనసేన. సత్వరముగ,,

ప్రాణనాథ! ఆభోజభూపతియు నేగుదెంచియుండెడినా ఏమి?

కాళిదాసుఁడు. ప్రాణవల్లభా! మనయందుం గలప్రేమభరంబున నామహీపతియు నాతనిదేవి లీలావతియు నిన్నొడకు వచ్చియున్నారు. ఆబ్రాహ్మణకాంతారూపంబుననీతో నింతకుం దొలుత మాటలాడినతరుణియే లీలావతీదేవి! ఈవీర్యగుప్తుండును నాకుబాల్యసఖుఁడు. ఇతఁడు నీవు నాసతివయితి వని యెఱింగి నిన్నునాకు సమర్పింప నీకడకుం జనుదెంచినవాఁడు గాని యితరకారణంబునం గాదు. అదియెఱుంగ కీవు భయంపడితివి.

మదనసేన. లజ్జతో. ఆత్మగతమున ,,

ఆ! వీర లిందుం బూనుకొనక నాకుఁ బ్రాణనాథునిసంప్రాప్తి గలుగంబోదు.

లీలావతీదేవికి డగ్గఱి. ప్రకాశముగ ,,

ఆర్యా! మదనసేన నిదె వందనమాచరించెదను.

అని నమస్కరించె.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! రాజపుత్రి! ఇఁక నెడఁబాయక నీనాయకునితో సుఖింపుము.

మదనసేన. ఓయార్యా! ఏ నింతకుం దొలుత ని న్నెఱుంగక యథోచితవిధానంబుఁ జరుపకుంటి. ఆయపరాధంబు క్షమింపం గోరెద.

లీలావతి. ఓమదనసేనా! ఈనాతియ నీదయితునిప్రణయిని యగుకాంచనమాల. ఇదియ నీదయితునివిరహవ్యథావిశేషంబు మాకుం దెలిపి మ మ్మిన్నొడకుం దోడ్తెచ్చినది. దీనియందు నీవు సహజస్నేహం బుంచందగు.

అని కాంచనమాలకరంబు మదనసేనకరంబున నుంచి పట్టుకొనుచున్నది.

మదనసేన. ఆర్యా! నీనియోగంబునకు నడ్డంకి గలదే!

కాంచనమాలకరంబుఁ దనకరంబునం దెమల్చుచున్నది.

మదనసేన. ప్రియసఖి కాంచనమాలా! నాకు నీకంటెం బ్రియవయస్యలుగలరా!

కం. పతి యన్యాసక్తుం డని। మతి నెఱిఁగి తదీయ మైనమక్కువఁ దీర్పన్,
సతి యెవతె గడఁగు నో। కృతమతి కాంచనమాల యిట్టిమాన్యవు నీవే.

భోజుఁడు. కాళిదాసునికడకుం జనుదెంచి,,

ఓమిత్రమా! కాళిదాస! మహాకవీ! మదనసేనాజీవితనిబంధన! వినుము.

చం. సుమసుకుమారగాత్రిని విశోభితపుణ్యచరిత్రఁ గాంచి తీ,
వమలినకీర్తితో నిచట నప్పుడు నప్పుడు నాపురంబునన్,
క్రమముగ సంతతంబును నికామముదంబున నుండి యిర్వురన్,
రమణులఁ గూడి సౌఖ్యము తిరంబుగఁ గాంచుచునుండుమీ భువిన్.

ఓచెలికాఁడా ఇంకను నీ కేమి ప్రియం బొనఁగూర్పం గలవాఁడను ?

కాళిదాసుఁడు. ఓమిత్రమా ! భోజభూపతీ యింతకంటెను నా కేమి ప్రియంబు గావలెను ? అయిన నిది యగుంగాత.

భరతవాక్యము.

గీ. నిరత మగుగాఁత జనులకు నిండుసుఖము,
లవని ఫలియించుఁగాఁత సస్యంబు లెపుడు,
లీల వెలుఁగోటి రాజగోపాలకృష్ణ,
యాచభూమీంద్రు శ్రీసతి బ్రోచుఁగాత.

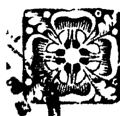
ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమాణమానస భార

ద్వాజగోత్రపవిత్రతిరుమలార్య పుత్ర పెరుందేవీగర్భజన్మ

చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన కాళి

దాసచరిత్రప్రకరణమునందు దశమాంకము

సర్వంబును సంపూర్ణము.

“ హిందూరత్నాకర ” ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి :—1928.